

**Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje**

**Studijní program: Geografie
Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj**

Mgr. Ondřej Slach

**Role měkkých faktorů v regeneraci starých průmyslových
regionů: komparace Ostravska, Porúří a Sárska**

**The role of soft factors in regeneration of old industrial regions: a
comparison of Ostrava region, Ruhr area and Saarland**

Disertační práce

Praha 2014

Vedoucí disertační práce: doc. RNDr. Jiří Blažek, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 28. 5. 2014

.....

V první řadě děkuji svému školiteli doc. RNDr. Jiřímu Blažkovi, Ph.D., za velkou trpělivost, profesionální přístup a inspirativní připomínky, které napomohly k dokončení této práce.

Dále bych chtěl poděkovat doc. RNDr. Petru Rumpelovi, Ph.D., který mně dal možnost působit na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje a také se spolupodílet na výzkumných projektech, ze kterých tato práce z velké části vychází.

Také bych chtěl poděkovat všem mým kolegům na katedře, jmenovitě zejména Mgr. Tomáši Borutovi za dlouhou spolupráci a RNDr. Janu Ženkovi, Ph.D., za poznámky a připomínky k této práci. Poděkování patří také RNDr. Jaroslavu Koutskému, Ph.D. za inspirativní spolupráci na společných projektech a textech.

ABSTRAKT

Hlavním cílem předložené disertační práce je kritické zhodnocení role a významu měkkých faktorů regionálního rozvoje v procesu regenerace starých průmyslových regionů v komparativní perspektivě. Práce je členěna do tří základních bloků. V prvním bloku je provedena základní konceptualizace měkkých faktorů regionálního rozvoje, které jsou podrobněji diskutovány v kontextu inovativního milieu a kreativní třídy. Součástí teoretického bloku je také diskuze o charakteristice a povaze starých průmyslových regionů. Druhý blok obsahuje případové studie starých průmyslových regionů Porúří a Sársko. V rámci těchto studií, jsou kriticky hodnoceny přístupy k utváření měkkých faktorů regionálního rozvoje, přičemž struktura a obsah těchto studií odráží rozdílné charakteristiky obou regionů. Závěrečná část druhého bloku je pak věnována možnostem aplikace přístupů k utváření měkkých faktorů regionálního rozvoje z případových studií pro Ostravsko. Za hlavní přístupy, které by přispěly k lepšímu utváření měkkých faktorů v prostředí Ostravska lze považovat podporu existence autonomních intermediálních institucí a vybrané principy kultury plánování. Poslední blok obsahuje soubor šesti příložených textů, které se věnují studované problematice v prostředí Ostravska.

Klíčová slova: měkké faktory regionálního rozvoje, případová studie, staré průmyslové regiony, Ostravsko, transfer přístupů

ABSTRACT

The principal aim of the presented dissertation is a critical assessment of the role and relevance of soft factors of regional development in the process of old industrial regions' regeneration in a comparative perspective. The dissertation is segmented into three fundamental blocks. Within the first block is performed a basic conceptualization of soft factors of regional development which are discussed in more detail in the context of the innovative milieu and the creative class. The discussion concerning the features and character of old industrial regions is also an integral part of the theoretical block. The second block contains the case studies of old industrial regions of the Ruhr Area and the Saarland. In the framework of these studies are critically assessed the approaches to forming of the soft factors of regional development, while the structure and the subject matter of the studies reflect the both regions' differing characteristics. The concluding part of the second block is dedicated to the possibilities in application of approaches to forming of the soft factors of regional development on case studies of the Ostrava region. As main approaches, which should be contributing to a better forming of the soft factors in the Ostrava milieu, can be considered supporting of the existence of autonomous intermediary institutions and selected principles of the planning culture. The last block includes the set of six attached texts that are dealing with the studied problems of the Ostrava milieu.

Keywords: soft factors of regional development, case study, old industrial regions, Ostrava region, transfer of approach

OBSAH

SEZNAM OBRÁZKŮ	6
SEZNAM TABULEK	6
1 Cíle práce a pracovní hypotézy	7
2 Struktura práce	11
3 Nástin výzkumné relevance měkkých lokalizačních faktorů	11
4 Inovativní milieu	20
4.1 Kreativní milieu	24
5 Koncept kreativní třídy	27
5.1 Kritika konceptu kreativní třídy	34
6 Staré průmyslové regiony: stručná charakteristika a nástin příčin úpadku	39
7 Cíle a představení a případových studií	44
8 Komparativní případová studie Porúří	45
8.1 Nástin historického vývoje	47
8.2 Klíčové iniciativy v oblasti regenerace	48
8.3 Internationale Bauausstellung Emscher Park	52
8.3.1 Hodnocení IBA Emscher Parku	63
8.3.2 Kritické aspekty IBA Emscher Parku	68
9 Komparativní studie starého průmyslového regionu Sársko	70
9.1 Vývoj regionu do 70. let – dominance montánního klastru	71
9.2 Vývoj od 90. let do současnosti – krize montánního klastru, vznik IT klastru	73
9.3 Vybrané příklady konverze brownfields	75
9.3.1 Weltkulturerbe Völklinger Hütte	75
9.3.2 Garten Reden	77
9.3.3 Důl Göttelborn	77
10 Zasazení příložených textů do rámce disertační práce	79
11 Závěr a inspirace pro možné aplikace přístupů pro Ostravsko	80
Seznam literatury	88
Příložené texty	105
Přílohy	235

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Struktura závislosti mezi diverzitou, talentem a technologií	30
Obrázek 2: Kraje a svobodná krajská města Regionalverband Ruhr	46
Obrázek 3: Prostorové vymezení IBA Emscher Parku	54
Obrázek 4: Organizační schéma agentury IBA a jejích vazeb	58
Obrázek 5: Nástin polohy Sárska v rámci Německé spolkové republiky	71

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Přehled tvrdých a měkkých lokalizačních faktorů	13
Tabulka 2: Srovnání inovativního a kreativního prostředí	24
Tabulka 3: Vztah znalostní základny ve vazbě (a) k migraci talentů (b) k nástrojům rozvoje (c) k efektivitě podpory „sociokulturního prostředí“	36

1 Cíle práce a pracovní hypotézy

Hlavním cílem předložené disertační práce je kritické zhodnocení role a významu měkkých faktorů regionálního rozvoje v procesu regenerace starých průmyslových regionů v komparativní perspektivě. V rámci disertační práce používám termín „regenerace“, protože představuje komplexnější pojem než obnova či revitalizace, jelikož obnova (*renewal*) zahrnuje primárně základní proměnu fyzických struktur a u revitalizace neexistuje jednotný přístup k jejímu studiu či vymezení (Lang, 2005, s. 8). Zvláštní důraz bude kladen na roli aktérů a mechanismů, které se spolupodílejí na utváření měkkých faktorů. Přínosem práce je teoretické zarámování, identifikace a hodnocení konceptu měkkých faktorů regionálního rozvoje v kontextu starých průmyslových regionů v Německu a České republice. Staré průmyslové regiony v Německu (Porúří, Sársko) byly vybrány jako případové studie, neboť představují inspirativní zdroj pro možnosti přenosu přístupů k utváření měkkých faktorů regionálního rozvoje. Tato část disertační práce vychází z velké části z publikace s názvem „Profilace měkkých faktorů regionálního rozvoje“ (Slach, Rumpel, Koutský, 2013). Z hlediska empirického přináší práce podrobné kritické hodnocení měkkých faktorů v různých geografických kontextech, přičemž opomenuty nejsou ani implikace vycházející z aplikovaných přístupů k regeneraci průmyslových regionů v Německu.

Základní pracovní premisou je, že jedna z příčin úpadku starých průmyslových regionů představuje nízká kvalita měkkých faktorů regionálního rozvoje, proto aktivity a snahy o jejich profilaci či kultivaci mohou být vitálním zdrojem pro regeneraci těchto regionů. Vzhledem k historickému vývoji lze očekávat, že ve vybraných starých průmyslových regionech v Německu byla realizována v posledních dekáдах řada aktivit za účelem eliminace deficitů nízké kvality měkkých faktorů, přičemž tyto snahy mohou být cenným zdrojem inspirace pro Ostravsko, respektive Ostravu. To platí zejména za situace, kdy význam a role měkkých faktorů je prozatím v kontextu ČR spíše z řady důvodů opomíjena. Současně je zřejmé, že při případném transferu přístupů k profilaci měkkých faktorů do prostředí Ostravska bude nutné zohlednit rozdílné socioekonomické prostředí.

Předložená disertační práce se pokouší odpovědět na tyto výzkumné otázky:

- Jak lze vymežit a definovat měkké faktory?
- V čem lze spatřovat příčiny růstu významu měkkých faktorů rozvoje?
- Jaké koncepty lze využít pro jejich interpretaci?
- Co vedlo k úpadku starých průmyslových regionů a jaké jsou jejich hlavní charakteristiky?
- Jakou roli a význam měly měkké faktory v regeneraci starých průmyslových regionů Porúří a Sárska?
- Jakou roli a význam mají měkké faktory v regeneraci Ostravy?
- Jakou roli sehrávají instituce, aktéři v procesu regenerace ve vztahu k měkkým faktorům?

- Jaké impulzy a příklady ze starých průmyslových regionů v Německu lze využít jako zdroj inspirace pro Ostravu?

Výzkum a metodologie

Hlavním cílem této práce je zhodnocení role a významu měkkých faktorů regionálního rozvoje v různých geografických kontextech, se specifickým zaměřením na jejich roli a význam v regeneraci starých průmyslových regionů. Vzhledem k povaze práce byla za hlavní metodu zvolena kvalitativní metoda případové studie, která patří mezi ustálené směry kvalitativního výzkumu (Štrach, 2007). Případová studie je svým způsobem spíše metodologie nežli metoda, přičemž jejím hlavním znakem je holistický přístup (Rochovská a kol., 2007), který je možné uplatnit právě díky redukci komplexity na vybraný příklad. Podstatnou část případových studií představuje selekce a výběr konkrétního příkladu pro účel tvorby nebo testování teorií. To však nebylo v případě této práce nutné, neboť cílem předložené studie bylo charakterizovat rozvojový potenciál a limity Ostravska. Z tohoto důvodu byly na základě principu podobnosti regionálních struktur a dlouhodobé vývojové trajektorie vybrány zahraniční regiony, které prošly v 70. až 90. letech 20. století procesem regenerace a mohou být pro Ostravsko inspirativní. Jak uvádí Yin (1994), případové studie jsou vhodné pro nalezení odpovědí na otázky „kdo“, „proč“ a „jak“, což plně koresponduje se zaměřením práce na otázku „proč“ (měkké faktory) a „jak“ přispívají, respektive jak a kým jsou utvářeny ve sledovaných prostorech. Pro účely této práce byly využity tzv. interpretativní případové studie (Lijphart, 1971) nebo dle Levy (2008) induktivní či deskriptivní studie (podrobně viz Ženka, Kofroň, 2012). Jejich smyslem je poskytnout na základě analýzy a hodnocení materiál pro komparaci různých regionů, v tomto případě Porúří, Sárska a Ostravy.

Z hlediska sběru dat byly využity (primárně hovoříme o případových studiích z Německa, protože metody výzkumu za Ostravu jsou uvedeny v příložených textech) v souladu s metodologií tohoto typu případových studií (Yin, 1994) semi-strukturovaná interview a expertní rozhovory. Zejména expertní rozhovory byly uskutečněny až po důkladném studiu existující literatury studované problematiky, protože jinak by tento typ interview nebyl dostatečně přínosný. Dále byla využita metoda zúčastněného pozorování (primárně k textům pro Ostravu) (Rochovská a kol., 2007). Vedle primárních dat byla také využita sekundární data oficiální (statistiky, strategické dokumenty) a neoficiální povahy (novinové články). Samotná semi-strukturovaná interview pro potřeby případové studie Porúří byla rozdělena do dvou fází, kdy první fáze byla realizována v průběhu listopadu 2007 a druhá na jaře roku 2010. Dotazování byli relevantní aktéři, přičemž při první studijní cestě asistoval při výběru a kontaktování respondentů zaměstnanec Regionalverband Ruhr Wilfried Dege. Soubor respondentů zahrnoval jak odborníky z praxe, tak i z akademické obce. Při první fázi interview bylo dotázáno celkem třináct respondentů a ve druhé fázi pět respondentů. Rozhovory a poznatky z Porúří byly dále rozšířeny prostřednictvím expertních interview s Claus-Christianem Wiegandtem a Oliverem Ibertem (Bonn, 2008), dále s Klausem Kunzmannem při jeho návštěvě Ostravy (2011), jakož i Robertem Hassinkem taktéž v Ostravě (2012).

Semi-strukturovaná interview u případové studie Sárska byla provedena na konci roku 2009 za pomoci Strukturholding Saar (Anja Petschauer). V Sársku bylo provedeno pět hloubkových rozhovorů. Seznam expertů a soubor otázek je k dispozici v přílohách. Další využití metody jsou popsány v příložených textech. Metoda zúčastněného pozorování byla aplikována během spolupráce na projektu Ostrava 2015 mezi lety 2009 až 2010, kde autor působil jako člen organizačního týmu zodpovědný za urbánní dimenzi projektu, jakož i během účasti na tvorbě Marketingová strategie rozvoje cestovního ruchu (2010), Kulturní koncepce města Ostravy (2010) a také v rámci aktualizace Kulturní koncepce statutárního města Ostravy od poloviny roku 2013, kde autor působí jako vedoucí týmu.

Považuji za vhodné zmínit také hlavní zdroj ontologicko-epistemologické orientace této práce. Vycházím z perspektivy relační geografie německých ekonomických geografů Haralda Bathelta a Johanese Glücklera (2002, 2005), která je epistemologicky ukotvena v kritickém realismu (podobně např. Blažek, Uhlíř, 2002, Blažek, Hampl, 2009). Z hlediska ontologického se liší relační geografie od klasické regionální vědy (regional science), která interpretovala prostor jako objekt a kauzální faktor tím, že relační geografie pracuje s prostorem jako perspektivou (geografická optika) a objektem poznání jsou sociálně-ekonomické vztahy (relace) v kontextu (praxe, proces). Naproti tomu klasická regionální věda se soustředila na prostorové manifestace důsledků jednání (struktury). Výzkum jednání (akce) ustupuje od atomistického metodologického individualismu směrem k relačnímu pojetí jednání (sítě, zakořenění). Epistemologická dimenze relační geografie excerpce z kritického realismu zejména tři základní principy: a) princip kontextuality, b) princip závislosti, c) princip nahodilosti.

- a) **Princip kontextuality** vychází z toho, že veškeré jednání (ekonomické, sociální) je zakořeněno v sociálním a institucionálním kontextu (Granovetter, 1985). Podstatou je, že neekonomické jednání, které převažuje, může mít často velký vliv na ekonomické aktivity, protože má vždy určitý sociální kontext, ve kterém se odehrává, a ve kterém je „zakořeněno“ (*embedded*). Ve své podstatě jde o kritiku metodologického individualismu, předpokládajícího ryze ekonomické jednání všech aktérů (*homo oeconomicus*). Dopady neekonomického jednání přibližuje Glückler (2001, s. 262) prostřednictvím dvou základních fenoménů: (a) vztahového zakořenění (*embeddedness*), které označuje kvalitu vztahů mezi dvěma aktéry, (b) strukturálního zakořenění, vyjadřujícího kvalitu a strukturu vztahů mezi více než dvěma aktéry sítě, kdy jednání dvou vzájemně provázaných aktérů závisí na kontextu dalších vazeb, ve kterých se odehrává.

Konkrétně lze strukturální zakořenění popsat následujícím příkladem. Reprezentant podniku A poškodí kooperaci s podnikem B např. zneužitím vzájemné důvěry (vztahové zakořenění); to může mít důsledky např. v podobě vypovězení smlouvy. Zneužití důvěry podniku A pak může mít závažný dopad na jeho fungování, protože jsou tím ohroženy vazby s podnikem C, popřípadě D atd. Uzzi (1996, 1997) sledoval vztahy výrobců a jejich subdodavatelů v oblasti oděvního průmyslu v New Yorku. Ve svém výzkumu rozlišoval mezi nezávislými obchodními vztahy (*arm's length*) a zakořeněnými vztahy. V těch vedly pravidelné interakce k vytvoření vzájemné důvěry a následnému „zakořenění“ a z něj vyplývajících netržních vazeb napomáhajících

transferu nekodifikovaných znalostí, společnému řešení problémů nebo kooperativním procesům učení. „Zakořeněné“ vztahy mají tendenci se rozvíjet pomocí zprostředkování kontaktů mezi osobami spojenými úzkými a důvěrnými vztahy na straně jedné a třetí osobou, známou jednomu ze dvou partnerů na straně druhé na základě doporučení jednoho z partnerů (Apitzsch, 2006).

- b) **Princip závislosti** odvozují Bathelt s Glückerem z prací evoluční ekonomie (Nelson, Winter, 1982). Klíčovým elementem analýzy fungování firem představují tzv. „organizační rutiny“ (*organizational routines*), reprezentující poměrně standardizované chování podniků a jsou ve své podstatě určitým genetickým dědictvím (*heredity* v podobě organizační paměti) každé organizace. Chování firem či adaptace na změny v externím prostředí pak vychází z dosavadních zkušeností firem, tj. z v minulosti získaných organizačních rutin, proto je chování firem závislé na minulém vývoji (*path dependent; history matters*) a racionálně omezené (*bounded rationality*), což je v kontrastu k neoklasickým teoriím, preferujícím metodologický individualismus (Kupke, Lattemann, 2009). Samotná evoluční ekonomická geografie se shoduje s evoluční ekonomikou v přijetí elementu organizačních rutin a také „svaté trojce darwinistického myšlení“ v podobě variace, selekce a retence (Boschma, Martin, 2007, s. 541). Odlišuje se naopak tím, že cílem evoluční ekonomické geografie je „...porozumění prostorové distribuce rutin v čase. [Evoluční ekonomická geografie] se zvláště koncentruje na analýzu vzniku a difuze nových rutin v prostoru a na mechanismy, jejichž prostřednictvím se difúze rutin projevuje“ (Boschma, Frenken, 2006, s. 278). Souhrnně vyjádřeno, interpretaci současných procesů v regionech nelze komplexně porozumět bez integrace předchozích událostí. V přímé vazbě na tuto práci je vhodné zmínit práci Martina (2010), který *path dependency* vnímá jako kontinuální změnu (*on-path evolution*, s. 10), tvořenou třemi (navzájem se ovlivňujícími) procesy vrstvení (*layering*), konverze a rekombinace regionálních institucí formální a i neformální povahy. Právě z pohledu problematiky měkkých faktorů se jeví takovéto chápání rozvoje regionů jako nezbytné, přičemž takovéto chápání závislosti směřuje ke kontingenci.
- c) **Princip nahodilosti** (kontingence) vychází ze dvou druhů základních relací, tj. nutných a nahodilých vztahů. Nutnými se stávají vztahy, když dvě události jsou navzájem propojeny nezávisle na specifických podmínkách (vztah matka/syn), zatímco u nahodilých vztahů podléhá propojení dvou událostí specifickému kontextu (Bathelt, Glückler, 2002, s. 35). Princip má svým pojetím blízko ke Giddensově (1984) teorii strukturace. Akcentuje totiž reflexní dualitu, která je primárně charakterizována existencí souborů sociálních vztahů různě ovlivňujících očekávání a chování jednotlivých aktérů. Tato individuální očekávání a chování aktérů zároveň na druhé straně napomáhají tyto sociální vztahy vytvářet. Princip kontingence v tomto případě pak znamená, že vznik určité události neimplikuje vznik další události, tj. že identické výchozí podmínky nemusejí nutně vést ke stejným výsledkům, což opět upozorňuje na skutečnost limitovaného využití univerzálních prostorových zákonů (Bathelt, Glückler, 2005).

Ačkoliv by se mohlo jevit, že relační geografie představuje ryze idiografický koncept, což by problematizovalo možnost komparace, není tomu tak. Výzkumný cíle relační geografie totiž spočívá v de-kontextualizaci principů sociálně-ekonomické výměny v prostorové perspektivě (Bathelt, Glückler, 2005). Takto nastavený výzkumný cíl koresponduje s komparativní povahou práce.

2 Struktura práce

Práce je strukturována celkem do tří částí. První část práce se zabývá konceptualizacemi měkkých faktorů regionálního rozvoje v teoretické rovině. Stručně jsou jednak nastíněny možnosti vymezení a definování měkkých faktorů regionálního rozvoje a jednak jsou podrobeny hlubšímu rozboru vybrané teoretické koncepty inovativního milieu a kreativní třídy vztahující se ke studované problematice. Ve druhé části vstupního textu disertace jsou stručně charakterizovány příčiny úpadku a charakteristika starých průmyslových regionů, přičemž zmíněny jsou taktéž odlišnosti Ostravska od starých průmyslových regionů ve vyspělých ekonomikách. Tato část má již do značné míry empirickou povahu.

Další část práce přináší dvě případové studie starých průmyslových regionů Porúří a Sárška. V souladu se zaměřením práce je analyzována a hodnocena role a význam měkkých faktorů při jejich regeneraci. Případová studie Porúří se zaměřuje především na unikátní strategii IBA Emscher park jako laboratoře inspirace pro jiné průmyslové regiony. V Sársku je hlavní pozornost upřena na evoluci produkčních struktur regionu a na konverzi průmyslových brownfields s důrazem na institucionální zajištění tohoto procesu. Jelikož práce vychází z principů relační geografie (viz níže), obě případové studie analyzují a hodnotí regeneraci regionů z dlouhodobé perspektivy.

Poslední část práce obsahuje šest příložených textů, které se věnují problematice měkkých faktorů na území Moravskoslezského kraje a Ostravy a taktéž finální komparaci provedenou za účelem transferu inspirativních impulzů v oblasti regenerace starých průmyslových regionů v kontextu měkkých faktorů rozvoje.

3 Nástin výzkumné relevance měkkých lokalizačních faktorů

Vysvětlení posilování relativního významu měkkých lokalizačních faktorů lze nalézt v procesu ubikvitizace tvrdých lokalizačních faktorů v rámci nejvyspělejších regionů světa. V globální ekonomice a v prostředí globální konkurence (v boji o nové trhy, pracovní síly, o kapitál, o plochy) nabízejí jádrové regiony dříve méně vyspělých zemí tvrdé lokalizační faktory v téměř stejné kvalitě jako nejvyspělejší státy, a to za situace, kdy se transportní náklady vlivem rozvoje dopravních technologií a kvalitativní změnou produktů výrazně snižují. Tento model tzv. globalizace 1 byl nahrazen modelem globalizace 2, kde sehrávají klíčovou roli nehmotná aktiva (zejména talent), respektive high-road konkurenceschopnost

(Blažek, 2012), což zvyšuje nároky na aktéry v regionech při utváření specifických měkkých faktorů regionálního rozvoje.

Pro celkové pochopení rostoucího významu měkkých lokalizačních faktorů považujeme za nutné uvést i další, komplementární příčiny. V tradičních lokalizačních teoriích hrály dopravní náklady klíčovou roli a regionální produkce (např. montánního průmyslu, chemického průmyslu atd.) byla značně závislá na dostupnosti surovin. V teoriích lokalizace převládal statický přístup a důraz na optimalizaci transakčních nákladů (např. Weber, 1909 atd.), což mělo svoji oprávněnou logiku v ekonomice dominované primérem (těžba surovin a zemědělství) a sekundérem (průmyslová výroba). Avšak pro lokalizační chování dynamicky rostoucích firem hi-tech odvětví a progresivního terciéru, pro které přístup k surovinám ani přepravní náklady nemají zásadní význam, nemají tradiční lokalizační teorie žádné adekvátní vysvětlení, a to především z důvodu minimální reflexe měkkých lokalizačních faktorů.

Omezená schopnost vysvětlit lokalizační chování firem se ještě zvýraznila s nástupem „nových“ tvůrčích odvětví jako např. design, multimédia atd., založených na vysoce kreativních pracovních silách (viz např. Mossig, 2004, Krätke, 2002). S tím souvisí vzestup významu tzv. kreativní třídy (*creative class*), jejíž přítomnost v regionu podmiňuje vznik a rozvoj nové, převážně urbánní ekonomiky, založené na kreativitě a vědomostech, tj. ekonomiky, ve které hrají měkké faktory klíčovou roli (Klaus, 2006, Musterd a kol. 2007). V důsledku výše uvedeného komplexu změn došlo a dochází ke komplementárnímu doplnění relativně dobře měřitelných tvrdých lokalizačních faktorů (ceny vstupů) o měkké, hůře měřitelné faktory. Přes rostoucí význam měkkých lokalizačních faktorů jsou tvrdé faktory při vysvětlování prostorového rozložení socioekonomických aktivit stále velmi důležité (Brake, Bremm, 1993). Měkké lokalizační faktory se staly postupně předmětem diskurzu politiky regionálního rozvoje v Německu či Rakousku, zejména v souvislosti s novými politickými strategiemi pro selektivní přilákání firem, a to především v rámci tzv. high-road strategií regionálního rozvoje, jsou založeny na práci s talenty a na inovacích. Další faktor, který posílil akceptaci měkkých faktorů, lze spatřovat v hlubší reflexi endogenně orientovaného regionálního rozvoje (viz např. Ježek, 2007). Procesy globalizace a internacionalizace dynamicky rozšiřují mezinárodní vazby, přičemž měkké faktory mohou za předpokladu své široké reflexe působit jako jakýsi spojující prvek mezi jednotlivými lokalitami nebo regiony. Podle např. Van den Berga a Brauna (1999) dávají měkké faktory městům možnost využít jejich vlastní (endogenní) iniciativu k vylepšení jejich konkurenční pozice tvorbou např. atraktivního lokálního klimatu.

Vymezení a definice termínu měkké lokalizační faktory

Prostřednictvím kvality lokalizačních faktorů je možno definovat atraktivita určitého místa, popřípadě regionu. Ta je rozhodující pro přicházející nebo stávající investory a napomáhá utvářet konkurenceschopnost podniků (Meyer-Stamer, 1999). Měkké a tvrdé lokalizační faktory jsou vzájemně komplementární. Uvedená komplementarita má vícedimenzionální charakter, a to jednak z hlediska regionu jako komplexu vzájemně provázaných elementů (Weichhart, 2000), jednak z hlediska vzájemné úzké funkční závislosti mezi tvrdými a měkkými faktory.

Měkkým lokalizačním faktorům je obecně připisován rostoucí význam (např. Komar, 2003, Romero, 2005), ale často se autoři omezují jen na toto konstatování (viz např. Revilla Diez, Schätzl, 2006). Heterogenitu a rozporuplnost diskuse o měkkých lokalizačních faktorech lze dokumentovat na adjektivu „měkký“. Někteří autoři spojují toto adjektivum s menším významem z hlediska dopadu na regionální rozvoj, a považují proto např. atmosféru (Helbrecht, 2001) nebo kulturu (Bendixen, 2001, Freundt, 2003, Beckmann, 2005) za „tvrdý“ lokalizační faktor, proti čemuž se staví do opozice Grabow, Hollbach-Grömig (1995), kteří oponují tvrzením, že měkké lokalizační faktory mohou být významné, aniž by se musely stát nutně „tvrdými“.

Ani v rámci debaty o měkkých lokalizačních faktorech v odborných kruzích v Německu neexistuje názorový konsenzus v jednoznačném rozlišování mezi tvrdými a měkkými lokalizačními faktory, neboť není možné exaktně stanovit jejich vzájemný poměr. Tyto faktory koexistují v různých regionech ve složitě identifikovatelných průnicích, kombinacích a interakcích (Voß, 2004). Dziembowska-Kowalska, Funck, (1999) dělí lokalizační faktory podle jejich vlivu. Za tvrdé faktory považují ty, které přímo ovlivňují regionální dispozice pro určitou ekonomickou aktivitu a mají bezprostřední dopad na čistý zisk, tj. jsou determinovány tržními silami nebo přímými intervencemi trhu. Měkkými lokalizačními faktory rozumějí takové, jejichž dopad je buď nepřímý, nebo nemají žádný viditelný, respektive měřitelný (invisible impact) dopad na ekonomické výstupy, zjednodušeně řečeno, že se neobjevují v účetních knihách.

Šířeji akceptovanou typologii měkkých lokalizačních faktorů vypracovali Grabow, Hollbach-Grömig (1995), kteří současně zdůrazňují, že při výzkumu měkkých lokalizačních faktorů je nezbytné pracovat i s tvrdými lokalizačními faktory, protože jinak výzkum nebude mít smysl:

- Tvrdé lokalizační faktory. Faktory, jejichž kvalita a úroveň je primárně kalkulovatelná. Mezi tyto faktory patří např.: dostupnost kvalifikovanými lidskými zdroji (zaměstnanci), dostupnost plochami (průmyslové zóny) a nebytovými a kancelářskými prostory, externí dopravní napojení (letišť, železnice, silnice, vodní cesty), interní stav technické infrastruktury, ceny za plochy, prostory a budovy atd.
- Měkké podnikatelské lokalizační faktory. Mají bezprostřední vliv na aktivitu podniků/podnikatelů, avšak nejsou primárně kalkulovatelné (měřitelné), neboť jsou předmětem subjektivního hodnocení každého podnikatele/podniku.
- Měkké individuální lokalizační faktory. Jsou záležitostí osobních preferencí jak pracovníků managementu, tak samotných zaměstnanců a nemají bezprostřední vliv na aktivitu podniků. Vliv mají především na jejich pracovní motivaci a pracovní efektivitu, respektive na celkovou dostupnost vysoce kvalifikovanými lidskými zdroji v regionu. Výrazným způsobem ovlivňují výběr místa k bydlení a stávají se tak faktorem stabilizace stávajícího, případně atrakce nového obyvatelstva.

Tabulka 1: Přehled tvrdých a měkkých lokalizačních faktorů

TVRDÉ LOKALIZAČNÍ FAKTORY	MĚKKÉ PODNIKATELSKÉ LOKALIZAČNÍ FAKTORY	MĚKKÉ INDIVIDUÁLNÍ LOKALIZAČNÍ FAKTORY
TRH PRÁCE		
Disponibilita kvalifikovanými lidskými zdroji – zaměstnanci Úroveň platů a mezd Možnosti vzdělávání a dalšího vzdělávání Specializace trhu práce	Kvalita institucí ovlivňujících trh práce (hlavně úřady práce a městské úřady)	Pracovní příležitosti a nabídky pracovních míst Vzdálenost pracovního místa Možnosti vzdělávání a dalšího vzdělávání
PODNIKATELSKÉ PROSTŘEDÍ a INFRASTRUKTURA		
Disponibilita plochami (průmyslové zóny), nebytovými prostorami a kancelářskými prostorami Externí dopravní napojení (letišť, železnice, silnice, vodní cesta) Interní stav dopravní infrastruktury (silnice, parkoviště, systém veřejné dopravy)	Image průmyslových zón	Kvalita a vzhled prostor a budov a jejich okolí (parky) Komunikační a sociální infrastruktura (v pracovním prostředí) Dopravní napojení a obslužnost (parkoviště, silnice, veřejná doprava)
CENY, NÁKLADY, PŘÍJMY		
Ceny za plochy, prostory a budovy Komunální daně a poplatky Subvence a podpůrné granty poskytované městem Likvidace odpadů a ekologické náklady a povinnosti Energie, voda Platy a mzdy		Regionální diference ve mzdách a životních nákladech
TRHY, EKONOMICKÉ VAZBY, KOOPERAČNÍ SÍTĚ – „NETWORKS“		
Blížkost (malá vzdálenost) jiných závodů stejného podniku	Networks vně podniku (např. s úřady práce, školami, sdruženími aj.)	Neformální kontakty v místě (sociální kvalita prostředí)

Blízkost dodavatelů Blízkost odbytových trhů Kontakty s podniky - stejného sektoru a odvětví - jiných odvětví Blízkost vědecko- výzkumných zařízení Kooperace s institucemi veřejného sektoru	Podpora aktéry z veřejného sektoru Pracovní kontakty zaměstnanců v místě Kvalita/pověst výzkumných zařízení Konsens ekonomických (podnikatelských) aktérů a aktérů z veřejného sektoru	
GEOGRAFICKÁ POLOHA MĚSTA		
Dostupnost trhů a relevantních ekonomických regionů	Image geografické polohy Geopolitická (geoekonomická) poloha	Dostupnost jiných atraktivních lokalit v rámci regionu
FLEXIBILITA, MENTALITA, AKTIVITA (INICIATIVA)		
	Flexibilita, aktivita a kompetence - podnikatelů a podniků - veřejné správy - politických rozhodujících subjektů Mentalita zaměstnanců (pracovní nasazení, nemocnost, flexibilita, vlastní iniciativa)	Mentalita spoluobčanů a kolegů z pracovního prostředí (krajová specifika, náboženství atd.)
EKONOMICKÉ KLIMA		
	Konsens aktérů z veřejného a soukromého sektoru (Ne)přátelské chování představitelů správy vůči podnikatelům Stabilita plánování (stabilita územního plánu a definování priorit města) Politickoekonomické klima ve vnějším prostředí (region, stát)	
IMAGE, TRADICE		
	Image mikrolokality Image města Image regionu „Modernost“ (orientace na	Image mikrolokality Image regionu Atmosféra města (metropolitní vs. provinční)

	<p>služby, na nové technologie) Image z mezinárodního pohledu Význam tradic a historie lokality Lokální vázanost podniků a obyvatel</p>	<p>Historický a kulturní význam města</p>
KULTURA		
	<p>Význam města jako centra kultury a médií Sponsoring kultury</p>	<p>„Etablovaná“ kulturní zařízení (divadla, muzea, výstavy, veletrhy, galerie, koncerty) Zábavní kultura (hudební a umělecká scéna, kina, diskotéky, herny, restaurace a „hospůdky“) Events – slavnosti ve městě Frekvence a kvalita neetablovaných akcí Nabídka možností aktivní seberealizace v oblasti kultury</p>
KVALITA KRAJINY, KVALITA MĚSTA a JEHO LOKALIT		
		<p>Parky, zelené plochy, zeleň Historické části města Vzhled města a jeho utváření (modernizace) Vzhled a kvalita okolní krajiny</p>
BYDLENÍ, SPORT a VOLNÝ ČAS, Infrastruktura		
		<p>Nájemné Disponibilita atraktivními domy, byty a stavebními pozemky Školy Zdravotnická péče Dopravní infrastruktura Možnosti nákupu Možnosti (pří)městské</p>

		rekreace Sportovní možnosti Bezpečnost
KVALITA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ		
Čistota vzduchu a vody Geologická stabilita Ekologické požadavky a podmínky (zákony a vyhlášky, regulativy) Ekologické standardy (voda, odpadní hospodářství, recyklace)		Klima/počasí Čistota vzduchu Kvalita vody Image životního prostředí Postoje a úroveň aktivity v oblasti ochrany a tvorby životního prostředí

Zdroj: Převzato a upraveno podle Grabow, Hollbach-Grömig, 1995.

Další úhel pohledu na typologii, respektive diferenciaci měkkých lokalizačních faktorů nabízí Beckmann (2005), který skupinu měkkých lokalizačních faktorů redukuje na soubor metafaktorů, které jsou dále podrobovány hlubšímu výzkumu. Klasifikovanými metafaktory byly:

- investiční klima v regionu;
- kvalita života;
- image regionu;
- osobní preference cílových skupin regionu.

S pojmem metafaktory se setkáváme také u Grabowa (2005). Zde se jedná rovněž o praktickou redukci, neboť jednotlivé faktory nejsou aktéry, respektive respondenty vnímány izolovaně, nýbrž jako komplex provázaných faktorů. Zejména u měkkých individuálních a podnikatelských faktorů proto dochází k redukci za účelem eliminace snížení informačních ztrát. První skupinou jsou měkké faktory, jejichž důležitost je vnímána jako vysoká. Sem patří bydlení, volný čas a životní prostředí. Druhou skupinu tvoří faktory, které jsou považovány na méně důležité, tj. kultura, atraktivita a image, jejichž význam se výrazně liší podle odvětví, či velikosti firem.

Představený koncept měkkých lokalizačních faktorů má však svá omezení. Přesně to vystihují Bathelt a Glückler (2002), kteří tvrdí, že měkké lokalizační faktory jsou spíše popisný strukturální efekt, který představuje výsledek specifických ekonomických a sociálních procesů, a dodávají, že koncept měkkých lokalizačních faktorů sice poskytl lepší explanaci než tvrdé lokalizační faktory, ale vysvětlení procesů za nimi stojících nevysvětluje. Tito autoři považují za hlavní problém měkkých lokalizačních faktorů to, že se jedná o empirický konstrukt, pro který chybí teoretický základ. S rozšířením katalogu lokalizačních faktorů o měkké lokalizační faktory je podle autorů dosaženo limitu tohoto přístupu, který pojímá výhradně struktury, ale nabízí explanaci ekonomických a sociálních procesů, na jejichž pozadí

se tyto struktury konstruuji, respektive jsou konstruovány. Dále podotýkají, že stejně jako tradiční lokalizační analýzy tvrdých faktorů ani tyto příliš nezohledňují roli ekonomických aktérů. Tyto kritiky lze vnímat jako relevantní, protože teoretický základ skutečně tvoří klasické lokalizační teorie (Grabow, Hollbach-Grömig, 1995, s. 73–102) a koncept měkkých lokalizačních faktorů má skutečně zejména převážně empirický charakter.

Přínosů všech těchto studií, vycházejících primárně z klasických lokalizačních teorií, je i přes uvedenou kritiku celá řada. Jedná o cenné rozšíření v oblasti porozumění šířeji chápaného rozvoje regionů. Nicméně se ukazuje, že je nezbytné pro potřeby této práce tento koncept rozšířit a to především v oblasti teorie, tak aby bylo možné aplikovat koncept dynamických měkkých faktorů regionální rozvoje.

Od statického pojetí lokalizačních faktorů k dynamickému pojetí měkkých faktorů rozvoje

Hlavní problematické aspekty konceptu měkkých lokalizačních faktorů, jak bylo nastíněno výše, představuje jednak jejich povaha vycházející ze statických lokalizačních teorií a jednak skutečnost, že tento koncept, především jeho konstrukce, se aplikuje převážně v německém kontextu. Termín měkké lokalizační faktory (*weiche Standortfaktoren*) se etabloval v odborné *common language* pouze v Německu, v dalších německy mluvících zemích se používají jiné termíny spojené s danou problematikou (Grabow, Hollbach-Grömig, 1995). Jako vysoce problematický se jeví překlad do anglického jazyka, neboť doslovný překlad *soft locational factors* se v literatuře vyskytuje jen zřídka, a to zpravidla jen u německých autorů. Někteří němečtí autoři (Ellger, 2001, Fürst, Löb, 2005, Floeting, 2007) transferují termín měkké lokalizační faktory na anglický termín *amenities*, což vzhledem ke společné strukturální interpretaci vykazuje nejvyšší míru analogie (více viz níže), nicméně omezuje se na fyzickou povahu měkkých lokalizačních faktorů.

Hlavní problémy v klasickém pojetí, tj. statické interpretaci měkkých lokalizačních faktorů, lze shrnout následujícím způsobem: principiálně vycházejí z klasických lokalizačních teorií, které jsou z velké části opuštěny (Blažek, Uhlíř, 2002), jednak pro svoje četná zjednodušení reality a jednak z toho důvodu, že lokalizace je pouze jednou z aktivit podniků a firem. Dalším důvodem je, jak již bylo uvedeno výše, omezená schopnost klasických lokalizačních teorií reflektovat dynamické procesy, protože pojetí měkkých lokalizačních faktorů pracuje s předpokladem, že výhodnost se vztahuje k určitému okamžiku – stavu (tj. lokalizaci), tj. nevysvětlují sociální, kulturní a ekonomické procesy, na jejichž základě jsou tyto faktory utvářeny, což v konečném důsledku omezuje možnost vysvětlení dynamických aglomeračních procesů těmito klasickými lokalizačními teoriemi. Koncept měkkých faktorů v této statické interpretaci je schopen vysvětlit důsledky vlivu ubikvitizace tvrdých faktorů, kde působí jako jakýsi pomyslný jazýček na vahách, ale ubikvitizaci, respektive kontextualizaci dynamických procesů již vysvětlit nedokáže (Bathelt, Glückler, 2002, Thießen, 2005). Od statické

interpretace prostorové distribuce ekonomických aktivit se tedy dostáváme k dynamické interpretaci, proto opouštíme termín implikující primárně statické konotace a v dalším textu budeme operovat s termínem měkké faktory regionálního rozvoje tak, abychom podali širší explanační rámec pro jejich roli v regionálním rozvoji.

Cenným zdrojem inspirace jak překlenout terminologickou a teoretickou neukotvenost měkkých faktorů regionálního rozvoje představují práce Hampl a kol. (2008) a Blažek, Hampl, (2009). V prvním uvedeném textu rozlišují v první (primární) úrovni tři typy faktorů regionálního rozvoje, přičemž měkké faktory regionálního rozvoje zahrnují tzv. sociokulturní faktory. V sekundární úrovni pak operují s institucionálními faktory, které člení do dvou typů a) organizačních principů a „pravidel hry“ a b) distribuce moci a bohatství mezi dílčími subjekty společenského systému. Ve druhém textu explicitně operují s termínem měkké faktory, které jsou utvářeny prostřednictvím interakcí mezi sociálními objekty/subjekty na straně jedné a mezi sociálními subjekty/aktéry. Zásadní příspěvkem pro tuto práci je konstatování autorů, že sekundární faktory (měkké faktory) mohou přispívat k vytvoření nového potenciálu území (inovativní prostředí), či valorizaci primárních faktorů (s. 89-90). Jinak řečeno měkké a tvrdé faktory jsou komplementární a nelze je vnímat odděleně (Blažek, 2012).

Předchozí diskuze umožňuje přesněji uchopit termín měkké faktory regionálního rozvoje, tak jak jsou chápány v této práci. Především se jedná o posun měkkých faktorů regionálního rozvoje směrem od úzce chápaných měkkých faktorů rozvoje, v podobě různých forem kulturních, volnočasových či přírodních atraktivit, a infrastrukturního vybavení (*amenities*) k extenzivněji chápaným měkkým faktorům rozvoje, v podobě konstituce a kvality prostředí i vztahů a sítí v rámci něj. V tomto pojetí jsou pak významnými měkkými faktory rozvoje např. neformální instituce v širokém slova smyslu v podobě „společenských pravidel hry“, jako jsou například tradice, zvyky, morální hodnoty. Neformální instituce jsou lidmi vytvářené rámce umožňující jejich interakce. Důsledkem podoby, resp. kvality institucí je vytváření a udržování předvídatelného prostředí, které snižuje míru nejistoty při interakcích a tím snižuje sociální a politické transakční náklady v rámci společnosti (North, 1992), či kvalita institucionálního prostředí (Camagni, 1991) nebo na tzv. „neobchodní vazby“ (*untraded interdependencies*), které lze popsat jako „konvence, neformální pravidla a zvyky, které řídí ekonomickou směnu v prostředí nejistoty“ (Storper, 1997, str. 5). Jinak řečeno, obsahovým posunem se snažím demonstrovat snahu koncentrovat se na aktéry (v síťové perspektivě), instituce a procesy, tj. příčiny, které stojí za vznikem a formováním úspěšného rozvoje (starých průmyslových) regionů, a nikoliv na efekty z nich plynoucí, což mohou být mimo jiné výše uvedené újeji chápané měkké faktory regionálního rozvoje v podobě specifické vybavenosti území fyzickými zařízeními.

Následující kapitola diskutuje podrobněji vybrané koncepty, které jednak přibližují interní povahu měkkých faktorů (inovativní a kreativní milieu), případně pracují s konceptem měkkých (sociokulturních) faktorů (koncept kreativní třídy). Nejdříve bude věnována pozornost konceptu inovativního prostředí (milieu). Samotné inovativní milieu lze totiž považovat za měkký faktor regionálního rozvoje podporující endogenní regionální rozvoj, přičemž např. Butzin (1996) považuje inovativní milieu za „ultra měkký“ faktor regionálního rozvoje. Jelikož koncept inovativního milieu se vztahuje spíše k tzv. „podnikatelského

prostředí“ (*business climate*) (Asheim, Clarke, 2001), tak bude doplněn o koncept kreativního milieu (*people climate*). Jako druhému v pořadí bude upřena pozornost na koncept „kreativní třídy“. Pro tuto práci má nepochybně význam i koncept governance, nicméně ten je představen v příložených textech.

4 Inovativní milieu

Pojem inovativní milieu (*milieu innovateur*) byl poprvé použit skupinou Groupe de Recherche Européen sur les Milieux Innovateurs (dále jen GREMI) v polovině 80. let 20. století (Fromhold-Eisebith, 1995). Milieu představuje podle autorů reprezentujících tuto skupinu jakýsi inkubátor pro vznik inovací, přičemž za původce inovace není považován samostatný podnik, ale milieu, v němž je podnik integrován. Milieu ve smyslu socioekonomického zázemí regionu je výsledkem interakce mezi podniky, institucemi a pracovními silami, které prostřednictvím výměny informací a kooperativnímu učení redukuje nejistotu vznikající z permanentní proměny technologických paradigmat (Fritsch a kol., 1998). Toto vzájemné učení se staví na mobilitě pracovních sil, na úzkých kontaktech v rámci dodavatelských vazeb ve formě F2F kontaktů, což umožňuje a podporuje vzájemná prostorová blízkost. Z výhod existujících regionálních sítí profitují pak v principu všichni aktivně participující aktéři, avšak největší profit mají malé a střední podniky (Sternberg, 1995). Charakteristická je pro všechny participující podniky jistá závislost při simultánním zachování určité míry autonomie, což se i přes intenzivní konkurenci projevuje také v úzké kooperaci.

Camagni (1991) definuje milieu jako: „Komplexní, hustou síť vztahů – a to především neformálních sociálních vztahů – uvnitř vymezené územní jednotky (teritoria), prezentující se externě specifickou image; interně je charakteristické určitou sounáležitostí, což stimuluje lokální inovační schopnost prostřednictvím synergických a kolektivních procesů učení“ (Camagni, 1991, s. 3).

Maillat (1991, viz srovnání např. Krátke, 1995) definuje prvky vytvářející organizační a funkční rámec inovativního milieu následovně:

Existence určité množiny aktérů – tito aktéři (firmy, výzkumné a školicí instituce, místní orgány) musejí být relativně nezávislí při uskutečňování svých rozhodnutí a musejí mít jistou míru autonomie při realizaci strategických rozhodnutí.

Fyzické elementy – endogenní disponibilní zdroje a infrastruktura či institucionální elementy (různé formy místní správy a organizací disponujících rozhodovacími kompetencemi).

Forma interakce, která tvoří hlavní východisko pro kooperace – aktéři musejí být vzájemně na sobě závislí pro dosažení co nejvyššího užitku z disponibilních zdrojů.

Kultura učení utvářející se flexibilně v průběhu času mění chování aktérů a generuje nová řešení.

Fromhold-Eisebith (2004) definuje tři klíčové aspekty inovativního milieu s odkazem na výše uvedenou citaci: (1) efektivní vztahy mezi aktéry uvnitř teritoriálního rámce, (2) sociální kontakty, (3) posilující proces učení, společnou image a pocit sounáležitosti.

První aspekt znamená, že proces kooperace a výměna informací mezi klíčovými aktéry ekonomického rozvoje, reprezentovanými hlavními institucemi, je podporován (urychlován) lokalizací těchto aktérů ve stejném regionu, a to ve vzájemné prostorové blízkosti. Tato konfigurace umožňuje rychlé a časté F2F kontakty, které podporují tvorbu inovací. Pro skutečnou schopnost indukovat inovace a rozvoj by měli být aktéři participující v milieu klíčovými osobnostmi pocházejícími explicitně z různých typů organizací, jako jsou průmyslové firmy a podniky ze sektoru služeb, univerzity, výzkumná zařízení, orgány územní správy atd. Při dodržení těchto předpokladů může dojít ke vzniku podhoubí pro kreativitu. Kreativita je výsledkem nových kombinací myšlenek pocházejících z rozdílných oblastí aktivit. V důsledku toho se mohou lidé integrovaní ve vztahové síti navzájem inspirovat, mohou kombinovat komplementární schopnosti a kompetence, které jsou nezbytné k tvorbě nových technologických řešení, realizaci podnikatelských záměrů nebo implementaci nových programů. Relevantní vztahová síť zakořeněná v regionu musí být otevřená externím informačním tokům, a to z důvodů prevence lock-in a zachování cirkulace informací v regionu.

Druhý aspekt se vztahuje ke specifickým výhodám sociálně zakořeněných procesů učení. Výměnu know-how a akceptaci rad jiných lidí zvyhodňují dobré neformální, osobní kontakty mezi lidmi projevující s ve vysoké míře vzájemné důvěry. Pomocí jejich snadné osobní komunikace, důvěry a nových informací proudících z osoby na osobu je redukována nejistota a učení a inovace jsou urychlovány. Efektivní kombinace jak formálních, tak i méně formálních vztahů urychluje a usnadňuje bezplatný přístup ke strategickým informacím (search function) nebo službám, což podporuje firemní rozvoj. Typ vztahů, respektive vztahový kapitál (Maillat, 1998a) charakteristický pro kreativní milieu vyžaduje vysokou míru důvěry. Jeho vybudování tak vyžaduje vysoké časové náklady.

Třetí aspekt indikuje (nepřímo ukazuje), že v ekonomicky úspěšné lokalitě skupina aktérů často vědomě formuje koherentní jednotku, která utváří společnou regionální identitu. Pociť sounáležitosti určuje (determinuje) prostorovou hranici prostředí, jehož hranice jsou tam, kde končí působení sociálních sítí a pocit soudržnosti. Identita milieu a pocit sounáležitosti hrají důležitou funkci v harmonizaci rozdílných profesních zkušeností a zájmů jednotlivých aktérů a směřuje je ke společným cílům v rozvoji lokality. GREMI zdůrazňuje v tomto kontextu sjednocující roli regionální kultury, odborné kompetence, systému společných hodnot.

Maillat (1997, 1998b) identifikuje tři základní funkce měst v inovativním milieu v následujících bodech:

Funkce instituce

Město je sociální systém tvořený specifickými aktéry a jejich vzájemnými vazbami. Systém města samozřejmě nezahrnuje pouze firmy, ale také řadu dalších specificky městských aktérů, jako např. výzkumné a školicí organizace, obchodní komory, politické a správní orgány atd.

Tito aktéři se spolupodílejí na vzniku a rozvoji integračních a učících se míst (meeting places a interaction places). Jejich interakce probíhá na základě určitých pravidel a formálních, jakož i neformálních kódů, způsobů chování a jednání. Takto strukturovaný a fungující urbánní subsystém je schopen institucionalizovat tyto kódy a pravidla. Institucionalizace svým způsobem konstituuje regulaci behaviorálních schémat, která s sebou nesou vznik rutin (interaci) a kontinuity (stability).

Proces institucionalizace se spojuje s elementy materiálními (infrastruktura, budovy), neformálními (know-how, důvěra) a formálními (právní normy, politická rozhodnutí). Tento proces formalizace je charakteristický objektivizací, čímž má autor na mysli přechod od nahodilých činností k organizovaným a kontinuálním (permanentním) rutinním činnostem. Pokud činnosti takto fungují, jejich iniciátoři jsou schopní v závislosti na svých vztazích uvnitř sítí mobilizovat určité veřejné nebo privátní zdroje a ty předat existujícím městským aktérům.

Funkce zakořenění v zastavěných oblastech

Město je materiální jednotkou, která je charakterizována určitou hustotou a kontinuitou zastavěných ploch. Tato myšlenka propojení s prostorem má klíčovou roli v teritoriálně založeném přístupu. Zakotvení v zastavěných plochách vytváří lepší podmínky pro instituce při podpoře přechodu od disperzních činností ke koordinovaným aktivitám. Budovy jsou charakteristickým prvkem měst a podílí se simultánně na jeho stabilitě i změně. Výstavba nových budov a nových míst podporuje vznik nových organizací, neboť jim poskytuje infrastrukturní zázemí. Budovy a jejich prostorová lokalizace jsou nositeli dobré či špatné pověsti (reputace), popřípadě značky (brandu) a vytváří image, čímž se mohou stát oporou jejich společenské a ekonomické symbolické funkce. Fyzická blízkost elementů a homogenita uvnitř určitého města podporuje jejich efektivní kombinaci ve formě využití endogenních zdrojů a tím pádem stimuluje celkovou produkční funkci území města.

Funkce kombinační

Ve městech se vyskytuje řada typicky urbánních odvětví a ekonomických aktivit, a to především v oblasti podnikatelsky orientovaných služeb, jako jsou např. komunikace, design a móda, marketing, reklama a finanční služby, ke kterým můžeme doplnit ještě kulturní, administrativní a vzdělávací aktivity. Ty jsou rovněž – ovšem ne výlučně – lokalizovány ve městech, často v metropolitních oblastech. Ve vztahu mezi jednotlivými aktéry pak vysoká míra redundance (v pozitivním smyslu širších možností při vytváření nových vazeb a sítí viz níže) ve městech zvyšuje možnost volby partnera.

Důležitou roli hraje také geografická blízkost posilovaná prostorovou koncentrací infrastruktury, institucí, organizací nebo osob. Vedle geografické blízkosti existuje také ekonomická a kulturní blízkost vycházející ze společného zájmu, který se odráží v pravděpodobnosti setkání a realizace obchodu nebo výměny (komerčního nebo nekomerčního charakteru). Město je podle autora konglomerátem různých aktérů (osobností, firem, asociací, veřejných institucí atd.) a různých lokalit (vzdělávací instituce, výzkumná

centra, průmyslové zóny, volnočasové prostory atd.), kde mohou být uskutečněny různé druhy a varianty interakcí.

Maillat považuje za hlavní výzvu regionální politiky nalezení způsobu propojení rozvoje urbánních systémů ve vazbě na teritoriální produkční systémy prostřednictvím integračních a učicích míst a prostřednictvím aglomerační výhod plynoucích z blízkosti, různorodosti a dostupnosti.

Pojem integrační a učicí místa se poprvé objevil u autorů Rémy a Voyé (1992, cit. v Klaus, 2006, s. 24), kteří se zabývali výzkumem malých městských klastrů či sítí uvnitř městských produkčních systémů. Významnými prvky tvořícími funkční uzly mezi městskou organizací a produkčním systémem jsou v jejich pojetí právě integrační a učicí místa. Takovými místy jsou např. výzkumná a vzdělávací zařízení, průmyslové a obchodní veletrhy, muzea, kina, společenské kluby a specifické veřejné prostory, popřípadě nebo dokonce samostatné budovy (např. obchodní centra; viz srovnání Crevoisier, 2001, s. 253). Klaus (2006, s. 238) se domnívá, že integrační a učicí místa jsou klíčovými elementy při utváření inovativního milieu u kreativních odvětví.

Hodnocení konceptu inovativního milieu

Hlavní idea konceptu inovativního milieu spočívá ve zdůraznění prostorových souvislostí – kontextu (Ache, 2000). Jak uvádí Camagni a Capello (2005), prostor (space) byl chápán původně pouze jako geografická vzdálenost; postupně byl nahrazen pojmem teritorium (vztahový prostor), definovaným prostřednictvím ekonomických a sociálních vazeb. Moulaert a Sekia (2003) řadí koncept do skupiny teritoriálních inovačních systémů. Koncept inovativního milieu stojí na interakci tří funkčních prostorů: produkčního, tržního a podpůrného. Podle Spilkové (2004, s. 260) zavádí inovativní milieu do ekonomické teorie čtvrtý prostor, chování. Organizační, konkurenční a synergický prostor jsou v tomto pojetí doplněné o kooperační prostor, kdy tvorba sítí představuje jeho behaviorální model.

Kritické prvky ve vztahu k inovativnímu milieu lze spatřovat v následujících bodech (Fromholdt-Eisebith, 1995, Butzin, 1996, Butzin, 2000):

- S narůstajícím počtem případových studií realizovaných v rámci GREMI roste také počet rozdílných variant definic, a je tak problematické identifikovat přesnou diferenciaci mezi milieu jako takovým a inovativním milieu.
- Inovativní milieu představuje induktivně získanou generalizaci, která nemá žádnou explanační hodnotu, ale má převážně charakter teze. Tuto generalizaci dále problematizuje tautologická argumentace v tom smyslu, že o inovativním milieu lze hovořit – ve vztahu k daným aspektům s ním spojených – jen když v regionu existuje určitá schopnost generace inovací nebo když už fungují synergické procesy učení. Zjednodušeně vyjádřeno – inovativní milieu je inovativní, protože je inovativní (srovnej Storper, 1997). Nezodpovězena tak zůstává hlavní otázka, jak vytvořit inovativní milieu v neinovativním prostředí, tj. konceptualizace dimenze regionálního řízení ve vztahu k veřejné sféře (*policy networks*; srovnej Fuchs, 2001).

- Homogenizace vlivu milie na jeho složky. Milieu zahrnuje celou řadu aktérů, struktur a elementů, které jsou i přes určitou míru podobnosti rozdílné, ale milieu údajně působí na všechny stejným způsobem, což odporuje logice reflexivně diferencované sociální reality.
- Koncept inovativního milie je obvykle dáván do spojitosti s regionem tzv. „třetí Itálie“¹; z hlediska své vnitřní logické struktury bývá kritizován, protože transfer do jiných regionů je značně limitován, neboť vychází z výrazné regionální identity a pevného lokálního zakořenění. Síla regionální identity je vysoce diferencovaná a specifická a má pozitivní vliv na kvalitu a rozsah kooperačního chování aktérů. Avšak na druhé straně existují regiony, které jsou úspěšné při uplatňování principu konkurence mezi regionálními aktéry (Sternberg, 1995, Koschatzky, 2001). Kriticky se také většina autorů staví ke konstruktivistickému vytváření specifického inovativního milie (např. Fromhold-Eisebith, 1995). Inovativní milieu nelze jednoduše vytvářet pomocí tradičních přístupů v rámci regionálního plánování či rozvoje. Nezbytné však je pokoušet se o vytváření „úrodné půdy“, tj. obecných rámcových podmínek umožňujících vznik inovativního milie (Fromhold-Eisebith, 1999).

4.1 Kreativní milieu

Koncept kreativního milie stojí v mírném kontrastu k zavedenému pojetí inovativního milie, které je převážně založeno na interakci mezi pracovními silami, firmami a výzkumem. Oproti tomu kreativní milieu je založeno na zdůraznění propojení pracovního a osobního života jedince (Matuschewski, 2004).² Ve srovnání s inovativním milieu zůstává zatím však značně neuspořádaným konceptem (Wojan a kol., 2007). Bližší schematické představení rozdílů mezi uměleckým, inovativním a kreativním prostředím představuje následující tabulka.

Tabulka 2: Srovnání inovativního a kreativního prostředí

PROSTŘEDÍ	ODVĚTVÍ	ZNALOSTNÍ ZÁKLADNA	UMĚLCI JAKO POTENCIÁLNÍ INDIKÁTOR	VÝSTUP PŮSOBNÍ
<i>Inovativní</i>	<i>Jedno či několik vazbou propojených odvětví</i>	<i>Syntetická Analytická</i>	<i>Ne</i>	<i>Konkurenceschopnost určitých odvětví v regionu</i>

¹ Podrobný popis výzkumů regionů „třetí Itálie“ podává např. Bathelt (1998, s. 258–259).

² V dřívějších pracích na téma inovativního milie byly termíny inovativní a kreativní milieu považovány z velké části za synonyma (Fromhold-Eisebith, 1995, Butzin, 2000, Crevoisier, 2001).

	<i>odvětví</i>			
<i>Kreativní</i>	<i>Rozptýlení mezi více odvětvími</i>	<i>Syntetická Analytická Symbolická</i>	<i>Ano</i>	<i>Atrakce příslušníků kreativní třídy Celková konkurenceschopnost regionu</i>

Zdroj: Převzato a upraveno podle Wojana a kol., 2007.

Za klíčové dílo v kontextu kreativního milieu lze považovat práci Jane Jacobs *Ekonomika měst (The Economy of Cities, 1969)*, ve kterém nastínila principy a mechanismy fungování kreativního milieu, když kladla důraz na určitou různorodost, respektive heterogenitu, a ne na homogenitu. Různorodost je v jejím pojetí multidimenzionálním pojmem. Neznamena pouze různorodost ve znalostech, vzdělání nebo aktivitách obyvatel, ale v tomto pojetí se vztahuje také na různorodost fyzických prvků města jako např. budov. V podání Jacobs může město s pestrou populací (rodiny s různým sociálním statusem, firmy, umělci, migranti, důchodci, studenti) profitovat z koncentrace různorodého vzdělání a potřeb (zájmů). V různorodém městském prostředí má obyvatelstvo celou řadu příležitostí pro setkávání na ulicích či jiných místech, zejména ve veřejných a semi-veřejných prostorech. Setkávání je základním předpokladem k výměně informací, znalostí, generování idejí a hledání inovací. Různorodé prostředí vytváří mix budov s různou funkcí (historické budovy s vysokou symbolickou funkcí, bydlení, kanceláře, obchody, kluby, restaurace). V tomto prostředí se „vždy něco děje“, ať již ve dne, či v noci, a možnost náhodného setkání a „nových kombinací“ je mnohem vyšší. Koncentrace a diverzita lidí v určité lokalitě je důležitá, ale nikoliv dostatečná pro vznik kreativního milieu. Význam kaváren, klubů nebo parků tematizoval také americký sociolog Oldenburg (1999). Používá termín „třetí prostor“, který vztahuje ke všem místům v městském milieu umožňujícím neformální setkávání stimulující komunikaci a interakci (Hesse, Lange, 2007). Domov je v jeho interpretaci prvním prostorem, práce druhým prostorem. Třetím prostorem mohou být kavárny, restaurace anebo další veřejné prostory, které nejsou příliš vzdáleny od domova nebo práce (srovnej Mossig, 2005).

V Landryho (2000) pojetí kreativní milieu chápeme jako místo, městskou čtvrť, lokalitu či region, který disponuje základními předpoklady, tzn. existencí tvrdé a měkké infrastruktury. Díky této infrastruktuře umožňuje daný prostor ve zvýšené míře generovat nové myšlenky, nápady, inovace. Kreativní prostředí lze charakterizovat jako prostor s vysokou frekvencí setkávání kritického množství podnikatelů, intelektuálů, sociálních aktivistů, umělců, administrativních pracovníků, aktérů disponujících politickou mocí i studentů, jejichž vzájemná otevřená komunikace a osobní interakce přináší nové myšlenky, podněty, produkty, služby a instituce. Výsledkem těchto vzájemných interakcí je ekonomický růst. Podle Törnqvista (2004) by mělo být kreativní milieu primárně viděno jako místa nebo prostorové shluky, které přitahují lidi s podobnými nebo shodnými znalostmi uvnitř jednoho odvětví.

Termín „tvrdá“ infrastruktura znamená v Landryho pojetí soustavu budov a institucí, jako jsou výzkumné ústavy, vzdělávací a kulturní zařízení a ostatní prostory umožňující interakci včetně všech druhů služeb, jako je např. veřejná doprava, zdravotní zařízení atd.

„Měkkou“ infrastrukturu tvoří systém společenských struktur a sociálních sítí, které posilují, až akcelerují vzájemný transfer idejí/nápadů mezi jednotlivci a institucemi. Transfer lze realizovat jak osobním kontaktem, tak také pomocí informačních technologií umožňujících komunikaci v rámci jednotlivých struktur a sítí. Existují tři základní varianty sociálních sítí, jejichž společným znakem je kumulace, transfer a využití informací a znalostí v daném milieu (Landry, 2000):

- Klasické sociální sítě (*social networks*) – neformální skupiny založené na osobních vazbách jednotlivců, typická setkání v barech;
- Místní zájmové skupiny (*common interests network*), např. marketingová sdružení, hospodářské komory atd.;
- PPP (*public private partnership*), tj. sítě propojující veřejný a soukromý sektor při realizaci společných cílů. Tyto sítě vznikají obvykle ad hoc pro realizaci společného projektu.

Pro efektivní fungování těchto sítí, nacházejících se ve vymezeném kreativním prostředí, je nezbytné flexibilní chování jednotlivých prvků/aktérů sítě založené na vzájemné důvěře, zodpovědnosti a sdílení pevných, avšak často převážně nepsaných pravidel. Ve své podstatě se jedná o systém vzájemně propojených částí, jejichž úspěšné fungování závisí na úspěšnosti celé sítě a naopak. Vzájemná důvěra a sdílení pevných a nepsaných pravidel umožňuje ve většině případů sankcionovat oportunistické chování. Klíčová je role důvěry, která umožňuje vznik řetězce kreativních myšlenek a inovací, které prostřednictvím následného šíření a přijímání mohou generovat další cyklus inovací. Další nutnou podmínku efektivně fungujícího kreativního prostředí představuje vysoká horizontální (např. mezi jednotlivými sektory) a vertikální (uvnitř jednoho sektoru) mobilita aktérů.

Florida a Stolarick (2006) popisují kreativní milieu na příkladu Montrealu. Podle nich má každé kreativní milieu své tvůrčí „podhoubí“ – jde o alternativní komunikační a distribuční síť naplněnou informacemi o představeních, premiérách, koncertech, výstavách a dalších událostech. Tato informační a komunikační síť se vyznačuje otevřeností a poskytuje participujícím skupinám prostor k sebevyjádření v různých denních dobách (např. IT pracovníkům ve dne, umělcům v noci). Podle autorů může region vznik takového podhoubí stimulovat a podporovat, ale nelze jej přímo sponzorovat, či snad dokonce řídit, což platí zejména v případě autonomních, uměleckých, nebo dokonce alternativních kulturních kruhů. Aktéři kompetentní v oblasti regionálního či městského rozvoje tak mohou stanovit určitá pravidla a rámec podporující interakci příslušníků kreativní třídy (viz níže). Tuto interakci však již nemohou direktivně řídit.

Znaky kreativního prostředí

Na základě analýzy literatury věnované problematice kreativního milieu – jako např. Landry (2000), Hall (2000), Hospers (2003) Törnqvist (2004), Maier (2005) – lze uvést následující znaky, charakteristické pro kreativní milieu:

- Široké možnosti neformální a spontánní komunikace mezi aktéry jak uvnitř milieu, tak i směrem ven. Celková akceptace, popřípadě tolerance a podpora různorodosti a rozmanitosti všech fyzických, sociálních a kulturních forem.
- Existence originálních, autentických a zakořeněných znalostí.
- Komunity disponující schopnostmi, kompetencemi a aktéry schopnými a ochotnými vzájemně otevřeně komunikovat.
- Otevřenost, nutně nepodporující stabilitu stávajících struktur, za předpokladu, kdy vnější okolnosti působí jako destabilizační faktor na místní struktury (což je faktická rezonance nesouladu mezi reálným stavem místních struktur a tím, jaká by měla být nová konfigurace). Za těchto okolností může takto pojatá otevřenost vést k vytvoření nového prostoru pro tvořivou změnu.
- Silné finanční zázemí podporující investice do vědy a výzkumu.
- Existence nerovnováhy mezi deklarovanými potřebami leaderů (*decision makers*), podnikatelů, umělců, vědců na straně jedné a současnými možnostmi na straně druhé.
- Schopnost aktérů identifikovat se a flexibilně reagovat, popřípadě permanentně se adaptovat na změny a nejistotu ve vývoji v oblasti kultury, vědy a technologií.
- Dynamicky synergické a multidisciplinární milieu, charakteristické zejména pro oblast vědy a kultury.
- Velký počet malých autentických obchodů a nezávislých poskytovatelů služeb na rozdíl od etablovaných velkých nákupních center.

5 Koncept kreativní třídy

Ve své knize *Vzestup kreativní třídy (The Rise of Creative Class, 2002)*, kterou můžeme považovat za jednu z nejúspěšnějších knih v oblasti rozvoje měst a regionů posledních let (Thiel, 2007), se Richard Florida, jak název napovídá, zabývá „kreativní třídou“, která se zásadním způsobem podílí na ekonomickém rozvoji. Ve svém konceptu kombinuje jednak přístupy Jane Jacobs (1969), která zdůrazňovala vůdčí roli (pestrých) urbánních prostorů v ekonomickém rozvoji regionů (viz výše), a jednak přístupy nové ekonomie růstu (Lucas, 1988, Romer, 1986), jakož i rostoucí význam umělců pro ekonomický růst (viz např. Markusen, 2006). Podle Matuschewské (2004) rozšiřuje koncept kreativní třídy stávající koncept inovativního milieu, zaměřeného převážně na intenzitu výzkumu a produktivity práce, o oblast volnočasových aktivit a bydlení, čímž v obecné rovině akcentuje a tematizuje roli měkkých faktorů (Floeting, 2007).

Koncept „kreativní třídy“ považuje Franz (2004) za teorii regionálního rozvoje akcentující význam lidského kapitálu. Originalita této teorie spočívá v opuštění dominantní hypotézy

lidského kapitálu, vysvětlující ekonomický růst regionu koncentrací lidského kapitálu určité formy (specializace). Florida naopak klade důraz na kombinaci rozdílných druhů lidského kapitálu (diverzita) ve vztahu k jejich lokalizaci (Florida, 2002, s. 223). Základní myšlenkou je, že vysoce kvalifikované lidské zdroje jsou vysoce mobilní a vybírají si své bydlení a pracovní místo nejen na základě dostupnosti, kvality a ocenění potenciální pracovní pozice, ale také na základě kvality bydlení a volnočasových aktivit. Státy, regiony, města nebo obce se nacházejí v konkurenčním boji o vysoce kvalifikované lidské zdroje. Tradiční teorie lidského kapitálu definují lidský kapitál zpravidla podle výše dosaženého vzdělání a vycházejí z toho, že se vysoce kvalifikované lidské zdroje ve vztahu ke svým požadavkům na bydlení a prostředí příliš neliší od nekvalifikovaných lidských zdrojů. Důležitými faktory jsou v tomto tradičním pojetí dostupnost a kvalita pracovních míst, kvalitní infrastruktura, kvalita škol atd.

V konceptu kreativní třídy, který byl v posledních letech intenzivně a současně kriticky diskutován (viz níže), byly myšlenky klasických teorií lidského kapitálu rozšířeny ve vztahu k faktorům podmiňujícím jeho prostorovou distribuci. V protikladu k tradičním teoriím lidského kapitálu spočívá hlavní idea konceptu „kreativní třídy“ v tom, že faktory ovlivňující lokalizaci na jedné straně vysoce kvalifikovaných lidí (popřípadě kreativních pracovních sil) a na straně druhé méně kvalifikovaných (nebo méně kreativních) pracovních sil jsou rozdílné. Zástupci kreativní třídy preferují na rozdíl od méně kvalifikovaných pracovních sil tolerantní a otevřené prostředí.

Samotná „creative class“ je pak dle Floridy „ekonomickou třídou pracovníků, jejichž ekonomická funkce primárně spočívá ve vytváření nových myšlenek, technologií nebo obsahů (*content*), tj. osob, které vytvářejí ekonomickou hodnotu vlastní kreativitou“ (Florida, 2002, s. 68).

„Kreativní třída“ se dále strukturuje do dvou hlavních subtypů:

- „Super kreativní jádro“ (*Super Creative Core*) – skupina, jejíž činnost je zcela závislá na intelektuální činnosti (kreativitě),
- „Kreativní profesionálové“ (*Creative Professional*), jejichž práce je primárně spojena s intelektuální činností, ale je pevně spjata se specifickým profesním zaměřením. Příslušníci „kreativní třídy“ se zabývají řešením komplexních problémů, což vyžaduje vysokou míru nezávislosti, schopnosti samostatného úsudku – tj. vysokou míru lidského kapitálu. Hodnotovým pojátkem této třídy je společný hodnotový systém stojící na individualitě, meritokracii, diverzitě a otevřenosti (Florida, 2002, s. 77) a současně specifické vysoké pracovní motivaci (tamtéž, s. 100). Dalšími kategoriemi jsou tzv. „Working class“, „Service class“ a „Agriculture“.

Kreativní třída zahrnuje v současnosti ve Spojených státech amerických (USA) 38,8 milionu pracovníků, což činí 30 % z celkového počtu ekonomicky aktivních obyvatel, to je o 10 % více než na přelomu století a o 20 % více než v roce 1980 (Florida, 2005, s. 35).

Klíčovým termínem v tomto konceptu je kreativita. Florida definuje tři druhy kreativity:³

---

³ Florida doslova uvádí, že ... *now we have an economy powered by human creativity* (2002, s. 4).

- technologická kreativita, která se projevuje ve vzniku nových inovací, nových produktů nebo technologií,
- ekonomická kreativita, která je vyjádřena kariérním růstem v úspěšných podnicích nebo vznikem nových firem,
- umělecká a kulturní kreativita, v jejímž rámci vznikají nové umělecké formy, design, nové symboly atd. (srovnej Fritsch, Stützer, 2007).

V jeho podání jsou tyto druhy či formy kreativity v úzké interakci a jsou katalyzátorem městského a regionálního rozvoje. Tato interakce se odehrává v sociálním milieu, které je otevřené všem formám kreativity – umělecké, kulturní, jakož i ekonomické. Toto milieu poskytuje základní ekosystém nebo habitat, ve kterém mohou být stimulovány multidimenzionální formy kreativity. Skrze podporu diverzifikovaných životních stylů a kulturních institucí, jako je nejmodernější hudební scéna nebo vitální umělecké komunity, lze stimulovat také ty, kteří realizují své aktivity v obchodě nebo technologiích. Toto podporuje zpětnovazební procesy mezi a uvnitř těchto forem, tak jak je tomu v historii vzniku kreativních odvětví od nakladatelství a hudby až k filmu a videohram.

Podle Floridy se lidé nekonztrují tam, kde jsou pracovní místa, ale koncentrují se v kreativních centrech a tam, kde chtějí žít (Florida, 2002, s. 7). Polemizuje dokonce s převládajícím názorem, že klastry (viz např. Skokan, 2004, Bathelt, 2004) se shlukují na základě aglomeračních výhod plynoucích z geografické blízkosti firem, a tvrdí, že se shlukují podle přítomnosti kvalifikovaných lidských zdrojů, které vytvářejí hlavní komparativní výhodu – znalosti – v dnešní ekonomice (Florida, 2005, s. 29). Technologicky orientované podniky a rizikový kapitál pro firmy znalostní ekonomiky⁴ se pohybují nebo formují v místech s nadprůměrnou koncentrací vysoce kvalifikovaných lidí. Tímto dochází k regionálně nerovnoměrné distribuci a růstu znalostně intenzivních aktivit ve vybraných částech velkých měst, což Florida interpretuje jako výsledek lokálně specifické koncentrace kreativních lidí ve vědě a výzkumu, v multimediální produkci a v umění.

Kreativní centra jsou dnes podle autora ekonomickými vítězi. Jejich úspěch se zakládá na tom, že kreativní lidé zde chtějí žít. Podniky následují lidi – nebo jsou jimi v mnoha případech v těchto centrech zakládány.

Za hlavní strategické faktory determinující úspěšnost měst či regionů v kontextu konceptu „kreativní třídy“ považuje Florida (2002, 2002a) existenci 3T faktorů ekonomického rozvoje: a) technologie, b) talent, c) tolerance.

Faktor technologie stanovuje podle indexu „High-Tech Index“, tj. zastoupení High-Tech průmyslu a nominálního počtu patentů v daném regionu, respektive metropolitní oblasti. Faktor talent určuje na základě podílu vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva z celkového počtu obyvatel v regionu – „Talent Index“. Toleranci rozšířenou o otevřenost a kulturní pestrost indikuje s pomocí počtu obyvatel s migračním pozadím, tj. těmi, kteří se nenarodili

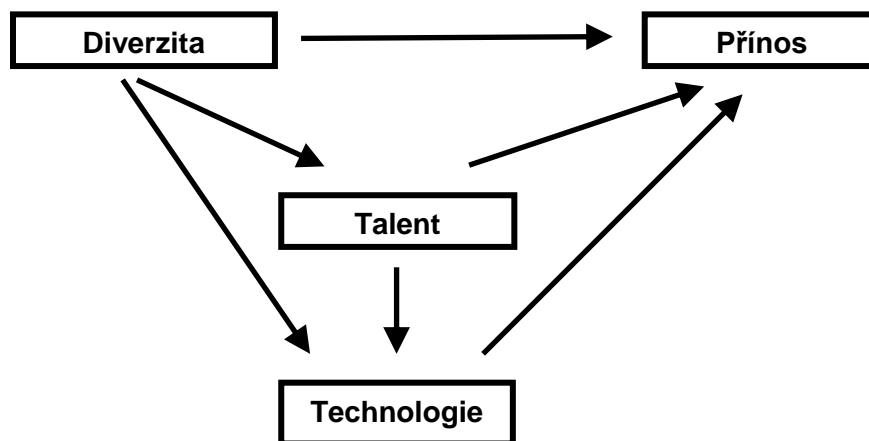
---

⁴ Sektor reklamy může být podle Thiela (2007) pojímán jako paradigmatický příklad ekonomiky formované „kreativní třídou“.

v daném místě – „Melting pot index“. Zastoupení pracovníků realizujících své aktivity v oblasti umění společně s počtem a rozmanitostí měkkých faktorů, jako jsou např. kavárny, muzea, galerie atd., generuje „Bohemian Index“, v závislosti na počtu homosexuálních párů „Gay index“ a míře etnické diverzity a kulturní rozmanitosti „Composite Diverzity Index“. Nejvyšších hodnot v rámci empirického výzkumu v USA dosahovala města jako Austin, San Francisco a naopak nejnižší hodnoty vykazovalo např. Los Angeles nebo Pittsburgh atd.

Základní podmínkou je koexistence všech tří faktorů, tj. talentu, technologie a tolerance, a proto musí místo (region) usilovat o přitáhnutí kreativních lidí, vytvářet inovace a stimulovat ekonomický růst, aby obstálo v ekonomické konkurenci. V rozporu se široce diskutovanou teorií pozitivních aspektů vysoké míry sociálního kapitálu (viz např. Krátke, 2002) považuje Florida a kol. (2002) vysokou míru sociálního kapitálu⁵ za faktor snižující atraktivitu lokality z pohledu příslušníků kreativní třídy, protože ti vyžadují co nejnižší bariéry pro vstup do nového prostředí. Podle jejich tvrzení si kreativní lidé místo k životu nevolí v oblastech s vysokým sociálním kapitálem, protože příslušníci kreativní třídy směřují do prostředí s nízkou mírou sociálního kapitálu, do měst a kampusů, kde se mohou rychle adaptovat, ale současně mohou konfrontovat své myšlenky s ostatními lidmi z jiných oborů (např. umění, obchod). Stejně důležitým faktorem jako 3T je kvalita místa („Quality of Place“), tj. potenciální možnost realizace preferovaných aktivit.

Obrázek 1: Struktura závislosti mezi diverzitou, talentem a technologií

Zdroj: Převzato a upraveno podle Floridy, 2002a.

Kvalita místa („The Quality of Place“)

Jelikož se soustředíme na roli měkkých faktorů v regionálním rozvoji, věnujeme skupině těchto komplementárních faktorů zvýšenou pozornost. Kvalita místa úzce souvisí s kvalitou

⁵ V tomto smyslu závisí kvalita sociálního kapitálu na vyvážené konstelaci pojítkových („Bonding“) a přemostovacích („Bridging“) vztazích uvnitř a mimo lokalitu (klastř), přičemž vyváženost je spíše otázkou empirického výzkumu (Glückler, Bathelt, 2003).

měkkých faktorů, pro které se používá anglický termín *amenities* (Florida, 2000). Tyto měkké faktory jsou podle některých autorů (např. Clark a kol., 2002) dokonce hlavní příčinou ekonomického rozvoje a demografického růstu. Jejich význam roste, neboť rozhodnutí o tom, kde žít a užívat kvalitního života, může hrát větší roli ve finálním lokalizačním rozhodnutí než jen kvalita pracovních příležitostí. Na tyto měkké faktory může být pohlíženo jako na zděděné, získané charakteristiky města, které existují např. v parcích nebo atraktivních městských čtvrtích. Schopnost míst generovat inovační impulzy vychází z jejich schopnosti podporovat a současně funkčně integrovat širokou paletu životních stylů, kulturních a volnočasových fenoménů, které tvoří společně kvalitu místa (Arora a kol., 2000). Clark (2003) vymezuje tyto kategorie měkkých faktorů (*amenities*):

- přírodní (fyzicko-geografické) faktory – klima, vlhkost, teplota, dostupnost vodních ploch, lesy, celková atraktivita přírody,
- konstruované faktory – počet velkých institucí, jako jsou vědecké knihovny, muzea, opery, a malých specifických firem, jako jsou knihkupectví, antikvariáty, kavárny, bary, restaurace – gastronomie, cyklostezky pro horská kola,
- socioekonomická skladba a diverzita – příjem a vzdělání rezidentů, imigranti, registrované páry homosexuálů,
- hodnoty a postoje rezidentů – vlídnost, či nepřátelství, tolerance, ochota riskovat, individualismus. Tyto faktory jsou důležité pro potenciální nově příchozí.

Otázkou tedy je, jaké charakteristiky by měl vykazovat prostor s kritickou pozitivní koncentrací měkkých faktorů. Následný souhrn uvádí základní aspekty těchto míst (Florida, 2000, Florida, 2002, Thießen, 2005):

a) Čím vyšší je kvalita života (*Quality of Life*), respektive kvalita místa (*Quality of Place*), tím vyšší je pravděpodobnost, že v daném místě bude vysoká koncentrace podniků s vysokou přidanou hodnotou a vysoce kvalifikovanými pracovníky. Stolarick (2005) charakterizuje „Quality of Place“ třemi dimenzemi:

- *what's there* – kombinace přírodních a kulturních atrakcí,
- *who's there* – pestrá společenská struktura, možnost inspirativní interakce,
- *what's going on* – pouliční život, atmosféra, urbanita, kavárny atd.

b) Kultura jako faktor představuje nedílnou součást potřeb „kreativní třídy“, přičemž má ambivalentní konotace. Pasivně konzumovaná vysoká kultura, jako symfonické orchestry, balet, opera apod., není prý z pohledu příslušníků „kreativní třídy“ příliš zajímavá, protože tato třída preferuje alternativní druhy kultury, na jejíž podobě může aktivně participovat.

c) Velké, tzn. *Big Ticket* události, jako jsou např. mezinárodní fotbalové zápasy, světové šampionáty, olympiády a další, nejsou hlavním či vyhledávaným zdrojem zábavy pro příslušníky „kreativní třídy“ a nemají proto velký vliv na vnímanou lokální kvalitu života z jejich pohledu. Přesto většina měst vnímá právě tyto typy akcí jako prioritní, ačkoliv

jejich očekávané pozitivní efekty neodpovídají představám veřejného sektoru (viz např. Ellger, 2001).

- d) Důležitá – důležitější než kdykoliv předtím – je atraktivní noční scéna s vitální a autentickou atmosférou, tvořenou pestrou paletou kaváren, barů, hudebních klubů, které jsou hlavními místy společenské interakce.
- e) Důležitější roli než velké jednorázové kulturně-společenské akce hrají pro členy „kreativní třídy“ společenská setkávání každodenního charakteru, při nichž příslušníci „kreativní třídy“ vyvíjejí vlastní aktivitu, jako např. outdoor aktivity – jízda na kole, plavání, kolečkové brusle atd., a lifestylové aktivity spojené s hudební, kulturní nebo společenskou scénou.
- f) Prostorová dostupnost aktivit musí být co nejjednodušší a co nejrychleji realizovatelná, tj. *just-in-time*. Cyklostezky nebo turistické stezky vedoucí přímo až k bydlišti jsou ideální a vítanou variantou.
- g) Velmi důležitou roli v preferencích hraje existence disponibilních vodních ploch, respektive možnost vodních aktivit jako plavání, veslování, kanoistiky atd.
- h) „Kreativní třída“ představuje zdrojovou skupinu pro proces gentrifkace, a jak uvádí Mills (1988, cit. v Sýkora, 1993) – ačkoli nehovoří explicitně o „kreativní třídě“ – restrukturalizaci na trhu pracovních sil a její prostorovou dimenzi lze vztahovat k životním potřebám a přáním skupin lidí, kteří se na základě nově vznikajících odvětví pracovního trhu formují v centrech měst. Tyto preference můžeme shrnout do základní potřeby: být permanentně přímo v centru dění (Klaus, 2006). V obecné rovině můžeme tvrdit, že výběr polohy bydlení indukuje/reflektuje zvolený životní styl a rozhodnutí pro formu bydlení indukuje/reflektuje životní vkus (Rudolph-Cleff, 1996).

Strategická doporučení vycházející z konceptu „kreativní třídy“

Na základě svých výzkumů konstatuje Florida (2000), že kvalita místa je klíčový faktor regionální konkurenceschopnosti. V rámci konkurence, usilování o talenty, musejí regiony učinit kvalitu místa a měkkých faktorů centrálními elementy své rozvojové strategie pro atrakci vzdělaných lidí (*knowledge workers*) a podpoře high-tech ekonomiky.

Základní doporučení (blíže Florida, 2000, 2002):

- Považovat kvalitu místa za základ snahy o regionální ekonomický rozvoj.
- Integrovat měkké faktory a přírodní zdroje (potenciál) do všech aspektů regionálního ekonomického rozvoje, marketingového úsilí a atrakce talentů.
- Investovat do venkovního, rekreačního a volnočasového vybavení (*amenities*), jakožto komponentů regionálního ekonomického rozvoje a atrakce talentů, např. budovat horolezecké stěny, cyklostezky, in-line tratě přes město a region. Pořádat akce pod otevřeným nebem (*open air events*) a soutěže jako triatlon, cyklistické závody, běžecké soutěže; využít potenciál nábřeží (*waterfront development*), zlepšit celkovou vybavenost a přístup veřejnosti na toto území.

- Vylepšit bezprostřední okolí obklopující největší univerzity a střední školy a udělat z nich centra vybavenosti. Propojit a udělat mnohem přitažlivější spojení mezi univerzitou, centrem a high-tech areály. (Nástroje pak mohou být např. vylepšení osvětlení, podpora hromadné dopravy a budování cyklostezek.)
- Podpořit udržitelné využívání, ochranu a revitalizaci přírodních zdrojů. Přimět privátní sektor, aby se stal účastníkem iniciativ. Zvýšit podíl participace veřejnosti na rozvoji měkkých faktorů – např. pobídkami či fondy pro lokální skupiny pro udržování a vylepšování měkkých faktorů. Používat v městských čtvrtích nástroje k udržení kvality veřejných prostor a přírodních zdrojů. Spolupracovat s developery při vytváření modelových kvalitních rezidenčních a komerčních projektů zejména v rámci regenerace brownfields na území města.
- Hledat mechanismy pro zvýšení participace obyvatel na vylepšování kvality místa. Najít mechanismus, jak zatáhnout mladé lidi s jejich nápady, znalostmi a představami do dění v rámci této agendy.

Podle Floridy (2000, 2002) existují dva základní směry kritiky vůči přístupu založenému na profilaci měkkých faktorů. Zaprvé lze namítat, že regiony – a to zejména staré průmyslové – by neměly jít do soutěže o mladé talenty, vzdělané v technologiích orientovaných do průmyslu, a místo toho se koncentrovat na mladé, rodinně orientované profesionály mezi 30 a 40 lety, kteří mají vazbu na toto místo. Taková strategie má zajisté své klady, ale je zde několik důvodů, které ukazují, že by to nevedlo k žádanému posílení konkurenceschopnosti:

- Atrakce talentů je stejně důležitá – možná i důležitější – než udržování talentů. Úspěch regionů, jako jsou Silicon Valley, „silnice 128“ a okolí Bostonu, je založen na jejich schopnosti přitahovat talenty z národní a mezinárodní úrovně. Tyto regiony jsou schopny nejen využít velké části svých talentů, ale přitáhnout také talenty pocházející z vně regionu. To, co dělá tyto rostoucí regiony atraktivními, je právě schopnost přitáhnout talenty všech věkových skupin do regionu. Naopak strategie orientované na místní populaci, např. granty pro rodáky, způsobují ztrátu sympatií k regionu a z hlediska atrakce talentů jsou nevhodné.
- Strategie orientované na místní populaci také dostatečně nerozlišují silné rodinné vazby a měkké faktory, které přitahují vzdělané pracovníky mezi 22 a 40 lety. Mnoho rodáků je při návratu do regionu ochotno přehlédnout určité nedostatky v rámci měkkých faktorů svého regionu za cenu toho, že budou v blízkosti své rodiny. Ukázalo se, že rodina a předchozí vazby jsou klíčovými příčinami toho, proč se lidé vrací zpět do regionu. Nicméně výzkum potvrdil, že tito lidé jsou zároveň přitahováni stejnými faktory jako ostatní vzdělaní lidé – jde současně o vysokou úroveň měkkých faktorů a kvalitu trhu práce s mnoha příležitostmi.
- Je nutné poznamenat, jak významná je atrakce vzdělaných lidí těsně po dokončení univerzity. Jsou „tažnými koni“ regionální technologicky orientované ekonomiky. Mají znalosti potřebné pro práci v technologických odvětvích, mají energii a mohou pracovat

v extrémní časové a stresové zátěži i proto, že je nezatěžují rodinné a osobní vazby, což je i důvod, proč o ně stojí nejlepší technologické a konzultantské firmy.

Druhý směr kritiky měkkých faktorů směřuje k přesvědčení, že je třeba se soustředit primárně na pracovní místa a profilace měkkých faktorů musí a bude sekundárně následovat. Florida (2000) konstatuje:

- Pracovní místa sama o sobě nemohou kompenzovat deficit v kvalitě místa. Pracovní místa jsou důležitou, nikoliv však dostačující podmínkou pro atrakci mladých vzdělaných lidí. Měkké faktory jsou významným doplňkem kvalitního pracovního trhu s mnoha příležitostmi.
- Mnohé regiony jsou zpožděné v profilaci kvality místa a jsou obecně hůře vybavené ve smyslu nižší kvality měkkých faktorů rozvoje, než je tomu v nejlepších high-tech regionech. Tudíž je v nich potřeba kritické masy investic do vybavení měkkými faktory.

Regiony musejí brát kvalitu místa vážně. Měkké faktory představují klíčový střípek mozaiky v atrakci technologicky orientovaných talentů. Nejúspěšnější technologické regiony jsou zároveň nejlepší ve smyslu kvality místa. Závěr je jasný: aby region úspěšně konkuroval v éře talentů, musí kvalitu místa považovat za základní element svých strategií ekonomického rozvoje.

5.1 Kritika konceptu kreativní třídy

Koncept „kreativní třídy“ byl intenzivně diskutován a podroben kritice. Zřejmě nejostřejší kritiku nabízí Peck (2005), který považuje Floridovu práci za nesystematickou, empiricky nedostatečně podloženou a vykazující rysy amatérské mikrosociologie. Vyčítá Floridovi výběr zvolených indikátorů a nedostatek kauzální korelace mezi např. Gay indexem a Hi-tech indexem. Floridovi připisovanou charakteristiku homosexuálů jako „kanárků kreativní ekonomie“ považuje za absurdní. Stranou neopouští ani privátní aktivity a poukazuje na voluntaristické využívání žebříčků kreativních měst (poněvadž se podle něj jedná o ryze marketingový nástroj). Strategie navrhované Floridou vlastněnou firmou vykazují vysokou míru podobnosti: výstavba loftů, cyklostezky, revitalizace parků, což paradoxně podporuje homogenitu na úkor Floridou vyzdvihované různorodosti a autenticity. Celkově Peck považuje opatření navrhovaná Floridou za malicherné věci, kterým nikdo z praktiků příliš nevěří, ale protože se jedná o nízkonákladové záležitosti, je jim věnována pozornost. Situaci měst, respektive aktérů městské správy, kteří vzali Floridovy myšlenky za své, cynicky přirovnává k Papuáncům s kokosy na uších očekávajícím přilet letadel, kteří věří, že když postaví budku na louce a udělají si z kokosů amatérská sluchátka, tak letadla přiletí sama.

Kritika konceptu prochází napříč politickým spektrem. Z ideově konzervativního křídla je konceptu vyčítáno podkopávání rodinných tradic v klasickém slova smyslu, neboť se primárně zaměřuje na individuality, tj. podporu a oslavu tzv. *free agent economy* (viz např. Sennet, 2000).

Hlavní kritický argument levicově orientované kritiky (např. Gibson, Klocker, 2005) spočívá v tom, že základní idea prohlubuje nerovnost a jedná se o neoliberální koncept. Problémem je, že mezi regiony vzniká vztah soutěživosti v nezdravém slova smyslu. Příliv příslušníků „kreativní třídy“ může zvyšovat cenu nemovitostí a následně může vést k sociální exkluzi původních obyvatel. Problémem je zároveň také normalizování pojmu kreativita a depolitizace tohoto pojmu, kdy dochází k situaci, ve které je jedinou preferovanou formou inovace ta, která má tržní výstup. Není vyřešena otázka ohledně alternativních forem kreativity (graffiti, vandalismus atd.). Ty jsou podle názoru autorů vyřazené, neboť se těžko stávají součástí výhradně tržně orientovaných strategií.

Markusen (2006) problematicky vnímá koncept kreativity, který hodnotí jako fuzzy, neboť je příliš široký a neuchopitelný, a dodává, že talent, schopnosti a kreativita nejsou synonymem vysokoškolského vzdělání (Florida používá jako indikátor faktoru talentu vysokoškolské vzdělání). Kreativita nemůže být spojována s počtem let strávených ve škole.⁶ Je mnoho oblastí, kde kreativita nevzniká ve školních lavicích, naopak je mnoho povolání, kde je potřeba vzdělání, a ta přitom jsou rutinní, a ne kreativní (např. auditor). Kriticky se také staví k Floridou používaným kategoriím zaměstnání jednotlivých lidí, neboť Florida používá „velké“ kategorie, a již nerozlišuje velké diference v rámci těchto skupin (např. kdo všechno je ukryt v kolonce manažer atd.). Zároveň jsou mnohé kategorie vyřazené, ač mohou být značně kreativní: např. piloti a krejčí. Dále Florida ignoruje diferenciaci „kreativní třídy“ v prostoru, když při využití metropolitních areálů ignoruje fakt, kde lidé pracují a bydlí. Naopak mnoho lidí, kteří spadají do Floridou definovaných kategorií (pracovníci v hi-tech firmách), bydlí v suburbánní zóně, kde je vysoká míra homogenity. Autorka spatřuje jako velmi problematičtější tvrzení, že lidé se rozhodují o své lokalizaci nezávisle na nabídce práce či průmyslové struktuře, a značně skeptická je také k aplikaci jakýchkoliv strategií. Absenci větší prostorové konkretizace postrádá i McCann (2007), neboť přestože Florida (viz např. 2005) vyzdvihuje městská centra, srovnává ve skutečnosti metropolitní statistické regiony.

Sporná je také podle Markusen kauzalita, zda lidský kapitál sám o sobě iniciuje urbánní rozvoj, nebo zda úspěšné město přitahuje a drží lidský kapitál, přičemž mnoho autorů je přesvědčeno, že platí druhá teze. Celkově je koncept „kreativní třídy“ podle Markusen velmi problematičtější, neboť vlastně nelze hovořit ani o „třídě“, neboť tato skupina je natolik heterogenní, že nejde vysledovat nějaký shodný styl života, zájmy, prostorové preference atd. (viz srovnání právník, inženýr a umělec).

Ostře se vůči konceptu „kreativní třídy“ vymezuje Malanga (2004), kdy poukazuje podobně jako Peck (2005) na nízkou odbornost a vypočítavé pojetí, které se snaží být populární mezi levicí i pravicí („propojení buržoazní pracovní etiky s bohémskou kulturou“). Hlavní problém Floridova pojetí je ten, že tento koncept „ekonomicky nefunguje“, protože jím preferovaná města (např. Austin), která považuje za vítěze kreativní ekonomiky, patří k ekonomicky poraženým v USA. Některá z jeho top kreativních měst nejen že nezískávají nové pracující

---

⁶ Kreativita a umělecký talent se z velké části zakládají na individuálním nadání a něco takového lze jen velice těžce získat v rámci klasického univerzitního studia (Mossig, 2005).

a investice, ale dokonce je přímo ztrácí. Hlavní chybou je podle autora kauzalita ve Floridou definovaných indexech a ekonomickým růstem. Autor dokazuje na příkladu amerických měst chybné pojetí Floridova konceptu, neboť „jeho“ města nevykazují kladné (růstové) parametry v klíčových ukazatelích, jako je počet nově vzniklých pracovních míst, počet nově vzniklých firem a demografický růst. Pozitivně vycházelo podle těchto indexů např. Los Angeles, které považuje Florida za „poražené“. Naopak Floridou preferovaná města, pokud získávají obyvatelstvo, tak jsou to pouze imigranti. Malanga celkově nezpochybňuje strategie na atrakci talentů, ale konstatuje, že Floridovo zdůrazňování měkkých faktorů není správné, neboť klíčové jsou podle něj tvrdé faktory jako daně, ceny bytů atd. Svě tvrzení opírá o průzkum uveřejněný v americkém časopise *Money magazine*, který analyzoval faktory přitahující talentované jedince do regionu. V rámci výzkumu byly v první desítku faktory dvojího druhu: nízké náklady / levné nemovitosti a nízké daně / základní kvalita života, tj. kvalitní školy, nízká kriminalita, čistý vzduch a voda. Floridou upřednostňované měkké faktory byly respondenty považovány za méně důležité. Poslední výtku směřuje k nepochopení, že kulturní atributy města nemohou být předmětem plánování, ale že vznikají spontánně a dlouhodobě.

Vynikajícím příspěvkem, realisticky hodnotícím koncept „kreativní třídy“, je práce Hansena a kol. (2005). Hlavním smyslem příspěvku je propojení konceptu „kreativní třídy“ s konceptem ekonomiky založené na znalostech (*knowledge based economy*). Autoři kriticky vytýkají tomuto konceptu přílišnou generalizaci s omezenou mírou implikace pro reálnou aplikaci. V závislosti na obecně vzrůstající roli inovací v konkurenceschopnosti regionů roste podle autorů boj o talenty, což vyžaduje vedle již tradiční aktivity veřejného sektoru ve smyslu podpory podnikatelského prostředí (*business climate*) i podporu „sociokulturního prostředí“ (*people climate*) (Asheim, Clark, 2001, Florida, 2002a). Floridův přístup je cenný v tom, že dosavadní literatura o znalostní bázi (*knowledge base*) příliš nereflektovala důležitost talentů. Jedním z důvodů je skutečnost, že koncept ekonomiky založené na znalostech je přednostně zaměřen především na organizaci inovativní produkce, zatímco koncept „kreativní třídy“ je zaměřen primárně na atrakci talentů pro inovativní produkci. Jak již bylo uvedeno výše, práce se koncentruje na vztah „kreativní třídy“ a znalostní základnu (*knowledge base* – dále jen ZB). KB dělí autoři do tří kategorií, které stručně nastiňují a dávají do souvislosti jak s migrací (a) talentů a (b) nástrojů, tak (c) s efektivitou ve vztahu k „sociokulturnímu prostředí“ (hasen a kol., 2005):

Tabulka 3: Vztah znalostní základny ve vazbě (a) k migraci talentů (b) k nástrojům rozvoje (c) k efektivitě podpory „sociokulturního prostředí“

	Syntetická znalostní základna	Analytická znalostní základna	Symbolická znalostní základna
	<i>Inovace vznikají novou kombinací známých</i>	<i>Obecně dominuje Firmy mají svá</i>	<i>Inovace vznikají zejména novou</i>

<p>Hlavní znaky</p>	<p><i>postupů</i> <i>Nekodifikovaná znalost</i> <i>Převažuje vývoj nad výzkumem</i> <i>Hlavní jsou existující struktury a firmy, spin offs nejsou typické</i></p>	<p><i>oddělení výzkumu a vývoje, inovace často vznikají také na výzkumných univerzitách</i> <i>Převažují kodifikované znalosti a výzkum nad vývojem</i></p>	<p><i>kombinací stávajících znalostí</i> <i>Dominují nekodifikované znalosti založené na know-how a „learning by doing in the job“</i> <i>Typické pro kulturní odvětví jako film, divadlo, vydavatelství, reklama atd.</i></p>
<p>Vztah k talentům a migraci</p>	<p><i>Je zde nejméně členů kreativní třídy</i> <i>Silný lock-in</i> <i>Těžké prosazení cizinců</i> <i>Atrakce talentů není řešením problémů</i></p>	<p><i>Atrakce talentů nejpodstatnější a nejefektivnější</i></p>	<p><i>Dominantní úloha velkých měst</i></p>
<p>Nástroje rozvoje</p>	<p><i>Zvyšování kvalifikací místních lidí, školení, celoživotní vzdělávání ve firmách</i> <i>Propojení firem s výzkumem a vývojem</i></p>	<p><i>Vhodná vládní administrativní opatření (typu zelené karty pro experty)</i> <i>Podpora výzkumných institucí a univerzit jako center excellence</i> <i>Public private partnership ve vědě a výzkumu</i> <i>Výzkumné projekty</i></p>	<p><i>Podpora „kulturních výměn“, festivalů, konferencí, transnárodních sítí i podpora „podnikatelského prostředí“ v této oblasti (pobídky pro film atd.)</i></p>
<p>„Socio-kulturní prostředí“</p>	<p><i>Není nástroj na podporu konkurenceschopnosti</i></p>	<p><i>Efektivní nástroj na podporu konkurenceschopnosti</i></p>	<p><i>Primárně efektivní nástroj na podporu konkurenceschopnosti, sekundárně přímý vliv na migranci talentů je méně významný</i></p>

Zdroj: Upraveno podle Hansena a kol., 2005.

Z pohledu Hansena a kol. (2005) je atrakce talentů nejrelevantnější v rámci analytické znalostní základny. V syntetické znalostní bázi Floridou deklarovaná kvazianonymita a otevřenost neplatí. Autoři současně poukazují na skutečnost, že koncept „kreativní třídy“ je dimenzován pro americké prostředí, v Evropě má omezenou platnost, neboť Evropané jsou méně mobilní, více lokálně zakořenění a mají obecně silnější smysl pro identitu. Navíc zejména ve Skandinávii je rovnoprávnější postavení mužů a žen (z pohledu kariéry), a proto do rozhodování o mobilitě vstupují i faktory jako rodina, kvalita prostředí, škola pro dítě atd. V evropském i jiném neanglofonním prostředí je třeba rovněž zvažovat faktor jazyka jako další bariéru.

Kriticky se k autorům obecně zdůrazňujícím význam měkkých faktorů (např. Jacobs, 1969, Florida, 2002) staví Storper a Manville (2006). Autoři zahrnují do termínu měkké faktory např. klima, disponibilní vodní plochy, etnickou diverzitu či její absenci, možnosti stravování a zábavy, kulturní zázemí a esteticky zajímavou architekturu. Podle těchto autorů jde o velice subjektivní záležitost, neboť co je pro někoho vyhovující zázemí, pro druhého představuje nevyhovující podmínky. Pro jednoho může být ruch a shon centra velkoměsta benefit městského bydlení, pro druhého stejná věc představuje podmínky, které není ochoten tolerovat. Pohled na to, zdali pod termín *amenities* (měkké faktory) zahrnout také nakupování, není jednoznačný. Z určitého pohledu by se termín *amenities* na nakupování neměl vztahovat, protože prudké rozšíření internetového obchodu má za následek možnost získání téměř jakéhokoli zboží téměř kdekoli. Na druhou stranu v případě nakupování jde zejména o proces nákupu (*fun shopping*), ne o získání konkrétního zboží jako takového. V argumentaci zpochybňující roli měkkých faktorů se odvolávají na rozsáhlý empirický výzkum (Costa, Kahn, 2000), podle něhož se lidé obecně lokalizují tam, kde mohou maximalizovat svůj přístup k pracovním příležitostem. Výzkum vysoce příjmových a vysoce vzdělaných párů pohybujících se v oborech „new economy“ ukázal, že mnoho z nich zvolilo život v metropolitních oblastech, neboť tím maximalizovaly společný přístup k pracovním místům při nízkých nákladech a nízkém riziku při změně nebo ztrátě pracovního místa. Tyto silné páry získávají vysoké benefity s využitím měkkých faktorů ve velkých metropolitních oblastech, ale jejich preference měkkých faktorů nebyla primárním determinantem při jejich lokalizační volbě. Storper a Manville nesouhlasí s tvrzením, že tolerance a diverzita jsou iniciátorem, podle nich jde spíše o faktory udržující růst. Tyto dva faktory však nejsou samy o sobě dostačující pro ekonomický růst. Význam role měkkých faktorů neodmítají, ale za mnohem perspektivnější považují Storper a Manville (2006) následující:

- posun od orientace na analýzu dostupnosti samotných měkkých faktorů směrem k orientaci na jejich získání či utváření,
- zabývat se otázkou, co vytváří rozdíly mezi metropolitními regiony napříč, včetně rozdílů uvnitř těchto metropolitních regionů, tj. rozdílnost mezi městem a zázemím, a zkoumat způsob, jak jsou měkké faktory koncentrovány v závislosti na režimu jejich dopravní dostupnosti.

Hall (2004) kritizuje fakt, že Floridovo pojetí implikuje skutečnost, že kreativní milieu, případně kreativní město, lze vytvořit během relativně krátkého časového úseku. Naopak Hall se domnívá, že budování inovativních či kreativních měst je téměř vždy velice zdlouhavým procesem, jehož výsledek nelze v žádném případě předem přesně určit, nebo dokonce garantovat. Konkrétně řečeno, vždy je podle něj nutno vycházet z určitých vhodných předpokladů, jejichž samotné dosažení je velice náročné a problematické. Ani samotná existence těchto předpokladů nezaručuje automaticky dosažení požadovaného cíle, tj. vytvoření kreativního či inovativního města, protože jen pouhé zabezpečení takovýchto podmínek je samo o sobě složitým procesem.

6 Staré průmyslové regiony: stručná charakteristika a nástin příčin úpadku

Díličí charakteristiku starých průmyslových regionů obsahují, v relaci ke studované problematice, přiložené texty (zejména Rumpel, Slach, Koutský, 2010, Slach, Boruta, 2012), přičemž smyslem tohoto stručného nástinu je především doplnit chybějící charakteristiky. Staré průmyslové regiony jsou určitým specifickým typem problémových regionů, které se vyznačovaly silnou průmyslovou tradicí a dynamickým ekonomickým růstem. Takovéto regiony jsou v anglické literatuře výstižně charakterizované jako „oblasti průmyslového úpadku“ (*areas of industrial decline*) (viz např. Bagchi-Sen, 2001).

Podle Steinera (1985) označuje adjektivum „starý“ skutečnost, že výrobní základna vznikla již v 19. století v průběhu rané industrializace a její prosperita byla pravděpodobně omezena přibližně na jedno století. Slovo „průmyslový“ postihuje výrobní základnu tvořenou omezeným počtem průmyslových odvětví, jako např. těžba černého uhlí, energetika, ocelářství, těžké strojírenství, textilní průmysl atd. Diametrálně odlišný, méně historizující přístup k definici termínu „starý“, reprezentují Schrader (1998) a Trippl (2004). Oba autoři naopak pracují s premisou, že zmíněné adjektivum nemá v tomto případě přímé konotace s obdobím vzniku a rozvoje těžkého průmyslu a těžby, nýbrž že označuje regiony, které

pozbyly schopnost ekonomické regenerace, respektive adaptace (*Anpassung*), či nověji adaptability (Birch a kol., 2010) na nový výrobní režim, nebo nebyl tento proces ještě vůbec započat.

I přes omezenou možnost nabídnout teoreticky komplexní typologii starých průmyslových regionů se pokusíme pomocí následujících atributů nastínit základní charakteristiku těchto regionů (Friedrichs, 1994, Burdack, 1994, Schrader, 1998, Boschma, Lambooy, 1999, Benneworth, Hospers, Jongbloed, 2006, Hassink, 2007, Koutský, 2011).

- Brzký počátek industrializace a následný dynamický růst datující se zpravidla do počátečních dekád 19. století. Základním zdrojem růstu byla specializace na produkty, které byly: (1) základními vstupy pro ostatní sektory (např. ocel, produkty chemického průmyslu), (2) zbožím masové spotřeby (textil, automobily). Tyto produkty měly silnou pozici na trhu, ale vždy jen na omezený životní cyklus (i když velmi dlouhý).
- Zkornatělými institucemi, ovlivněnými dominujícími lokálními produkčními strukturami (např. silně provázanými asymetrickými podnikovými sítěmi, uzavřenou tržní strukturou), které se projevují silným lock-in efektem a negativní závislostí.
- Specifická konfigurace podnikových (mono)struktur s dominancí velkých podniků se standardizovanou masovou výrobou při malém počtu nově vznikajících inovativních malých a středně velkých podniků.
- Celkově nízkým objemem investic do výroby a odlivem investic z regionu. Tödting, Trippel (2004) hovoří o „nadměrné specializaci“ (*overspecialization*) či Steiner (1985) o „nadměrném zastoupení odvětví v ekonomické struktuře regionu“ (*overrepresentation*).
- Zastaralá fyzická a technická infrastruktura, utvářející se v závislosti na potřebách dominantních průmyslových odvětví.
- Převaha lodní a železniční dopravy.
- Chaotická vnitroregionální sídelní struktura s neuspořádanými, navzájem se překrývajícími funkcemi bydlení, výroby, služeb a volného času.
- Rostoucí výskyt průmyslových brownfields s vysokými ekologickými zátěžemi.
- Celková degradace kulturní i přírodní krajiny způsobená jednak provozem montánních podniků a jednak jejich úpadkem.
- Vysoká nezaměstnanost způsobená krizí specializovaných odvětví, zpravidla vyšší než je nezaměstnanost na národní úrovni. Nízká intenzita vzniku nových pracovních míst a současně nerovnováha mezi požadovanou a disponibilní kvalifikací místní pracovní síly (*mismatch*). Nízká kvalita lidského kapitálu (nízký počet vzdělávacích institucí, historická „proletarizace“ obyvatel).
- Častý výskyt negativních demografických trendů, jako je např. rychlé stárnutí populace, záporné migrační saldo, odliv mladých a vzdělaných obyvatel z regionu, tzv. brain drain. Například v Porúří našla pouze polovina absolventů místních

vysokých škol adekvátní pracovní pozici, což mělo zásadní vliv na odchod těchto kvalifikovaných pracovníků z regionu (Danielzyk, 1992).

- Špatná image regionu (image „kouřícího komína“) a z ní plynoucí negativní externí vnímání (špatný *mindware* nebo *negative signaling*) regionu.

Pochopitelně se jedná pouze o základní nástin, který je nezbytně generalizující. Jeho pozitivem je skutečnost, že z výše uvedených charakteristik lze, byť opět parciálně, identifikovat příčiny úpadku těchto regionů. Z teoretického hlediska se lze setkat s řadou zdůvodnění, proč staré průmyslové regiony patří k problémovým regionům.

Imanentním procesem symbolizujícím úpadek těchto regionů je proces masivní deindustrializace na straně jedné a naopak slabý proces terciarizace na straně druhé. Proces deindustrializace v případě starých průmyslových regionů znamená krizi dominantních odvětví v regionu, která rozhodující měrou tvořila produkční strukturu i sociokulturní charakter celého regionu. Pro proces deindustrializace ve starých průmyslových regionech je často charakteristické úplné ukončení výroby, nebo podniky přestanou investovat do stávajících výrobních zařízení a investice alokují do jiných výrobních odvětví a jiných regionů. Nízké investice mají za následek snižující se produktivitu a snižující se konkurenceschopnost výrobních odvětví a regionů (Schamp, 2000).

Úpadek starých průmyslových regionů lze v rovině teoretické vysvětlit např. prostřednictvím teorie dlouhých vln, (Eckert, 1992, Schamp, 2000), teorií produkčních cyklů (Steiner, 1985), či její modifikovanou verzí v podobě teorie ziskových cyklů (Boschma, Lambooy, 1999), popřípadě regulační teorií, respektive nezvládnutím přechodu z fordistického na post-fordistický režim akumulace a regulace (Danielzyk, 1992, Kujath, 2000). Novější evolučně orientované teoretické přístupy akcentují význam negativní path-dependency a lock-in (Grabher, 1993, Hassink, 2005, 2010) jako endogenních bariér adaptability průmyslových regionů. Neschopnost starých průmyslových regionů reagovat na proměnu externích ekonomických rámců spočívala v jejich příliš vysoké specializaci na omezený počet produkčních odvětví. Obecně totiž diverzifikovaná regionální struktura, na rozdíl od specializované, zvyšuje strukturální redundanci, která napomáhá jejich schopnosti přizpůsobit se externím šokům. Diverzifikované regiony (opak starých průmyslových regionů), za předpokladu nižší vzájemné funkční provázanosti mezi sektory disponují teoreticky větší volností vazeb (*loose coupling*), které přispívají (Grabher, 1994a s. 31-34):

- a) k větší stabilitě systému, protože pokud dojde narušení části systému, tak negativní dopady se omezí pouze na danou jednotku, aniž by ohrozila celý systém. Snižuje se tím riziko, že incident přeroste postupně v nehodu s kritickými dopady na celý systém.
- b) k větší senzibilitě ve vztahu k externímu prostředí, protože nezávislé elementy systému mohou autonomně monitorovat externí prostředí, čímž přispívají k vyšší informační hustotě. Příliš velká volnost může však vést k dezinterpretacím a informačnímu chaosu (Grabher, Stark 1997)
- c) ke zvyšování intenzity výskytu variací v systému, vznikajících na základě kombinace dříve nepropojených znalostí v rámci systému (tzv. Jacobs extertality, Gleaser a kol.,

1992), přičemž význam generování variací (inovací) se zvyšuje s narůstající mírou nejistoty (Staber 2001).

Právě staré průmyslové regiony, které se vyznačovaly „nadměrnou specializací“ (Tödtling, Trippel 2005), generující „externality podobnosti“ (Steiner 1985), což vedlo k tomu, že se dostaly do „pasti rigidní specializace“ (Grabher 1993, s. 256) a pozbyly po sérii krizí v 60. a 70. letech 20. století schopnosti ekonomického oživení. Vedle příliš vysoké (odvětvové) specializace sehrála negativní úlohu jednak velikostní struktura podniků tj. dominance velkých firem a především úzké napojení dodavatelů v regionu na tyto velké firmy (Chinitz, 1961 pro případ Pittsburgu, Markusen, 1996 pro Detroit). V situaci, kdy tyto podniky čelily v důsledku krize poklesu poptávky, se pokles promítl i směrem k dodavatelským firmám, protože ty nedisponovaly prakticky žádnými alternativními distribučními kanály (jednalo se o tzv. funkční lock-in, Grabher, 1993). Vznikly tak negativní kumulativní mechanismy (Myrdal, 1957), akcelerující pokles ekonomické výkonnosti celého regionu (Schamp, 2000).

Snižující se ekonomická výkonnost starých průmyslových regionů přirozeně stimulovala reakci veřejného sektoru v podobě regeneračních a politik, strategií a nástrojů za účelem eliminace negativních dopadů úpadku těchto regionů. Sekundárně pak vytvoření nové konkurenční výhody regionů. V nejobecnější rovině identifikují Boschma a Lambooy (1999) čtyři klíčové oblasti intervence veřejných politik, které mají svým způsobem posloupnou povahu:

- zlepšení fyzického prostředí (opuštěných budov, infrastruktury a znečištěného prostředí),
- eliminace nezaměstnanosti, respektive podpora zaměstnanosti a privátní investice (zejména spolupráce mezi veřejným sektorem, odbory a investory),
- vytváření intermediárních institucí, především těch, které jsou zaměřeny na rozvoj spolupráce mezi privátním sektorem a univerzitami a dalšími aktéry v regionu
- hledání nové konkurenční výhody, např. nová regionální identita a image, nutnost nabídnout atraktivní a diverzifikovaný region, a to nejen ekonomicky, ale i kulturně a fyzicky.

Všechny tyto čtyři oblasti pokrývají problematiku měkkých faktorů rozvoje. Příložené texty diskutují, analyzují a hodnotí právě snahy regionálních politik a jejich aktérů o iniciaci a realizaci pozitivní změny v průmyslových regionech. Přesto je zde nezbytné zdůraznit význam institucí jako měkkého faktoru regionálního rozvoje ve dvojitě smyslu. Za prvé, předpoklad pro realizaci změny starých průmyslových regionů spočívá v jejich schopnosti vytvářet inovace. Pokud však inovace chápeme v úzkém slova smyslu jako např. vývoj nových technologií (radikální produktové inovace), pak staré průmyslové regiony jsou zjevně méně inovativní, protože nedisponují kompetencemi umožňujícími realizovat tyto inovace. Avšak pokud inovace chápeme „v širším slova smyslu, což znamená zahrnutí nových metod řízení organizace výroby, hlubší a efektivnější propojení firem v regionu nebo dynamičtější synergii mezi veřejným a soukromým sektorem, pak můžeme bez pochybností hovořit o inovacích i v těchto regionech“ (Cooke, Morgan 1998, s. 3). Jinak řečeno, organizační

inovace ve smyslu regionální spolupráce jsou předpokladem pro vznik klasických tržních inovací.

V tomto případě mohou veřejné instituce a organizace napomáhat eliminaci deficitů interakcí mezi možnými aktéry inovačních procesů v regionu a také vně regionu. Instituce veřejného sektoru mají takto stimulovat komunikaci a kooperace mezi aktéry – jedná se tedy o podporu interního a externího networkingu (např. Sotarauta 2010). Veřejné instituce (podpůrné agentury, městské správy, regionální orgány a univerzity) tak mohou plnit roli tzv. intermediárních institucí posilujících transfer různorodých znalostí (knowledge brokering). Základní princip transferu znalostí vychází z předpokladu, že „znalosti jsou nedokonale sdíleny v čase a mezi lidmi, organizacemi a odvětvími. Myšlenky, nápady, poznatky jedné skupiny mohou vyřešit problém jiné skupiny, ale jen za předpokladu existence vzájemných vazeb mezi skupinami při řešení problémů. Tyto kombinace poznatků vytváří novou kvalitu, neboť vznikají na základě existujících ale dříve navzájem nepropojených poznatků“ (Hargadon, Sutton 1997, s. 716). Současně mohou veřejné instituce poskytovat lidské zdroje, prostory a potřebnou infrastrukturu (technologické parky, inkubátory) či finanční podporu (Etzkowitz, 2002). Pochopitelně roli regionálních institucí nelze omezit jen na otázku podpory tržních inovací, které představují svým způsobem pomyslný vrchol ledovce, ale především na otázku podpory širšího sociálně-kulturního prostředí.

I z tohoto důvodu tato práce primárně analyzuje a hodnotí roli regionálních aktérů a institucí při vytváření sociálně-kulturního prostředí ve sledovaných regionech. Zaměřuje se na analýzu interakci sociálních objektů a sociálních subjektů/aktérů, respektive sociálních subjektů/aktérů a sociálních subjektů/aktérů (Blažek, Hampl, 2009).

Staré průmyslové regiony a Ostravsko

Výše uvedené charakteristiky se vztahovaly výlučně k starým průmyslovým regionům ve vyspělých ekonomikách. Jelikož jeden z cílů této práce spočívá v komparativní perspektivě, je nezbytné alespoň dílčím způsobem kontextualizovat problematiku starých průmyslových regionů do prostředí post-socialistického prostoru, s logickým důrazem na Ostravu. Obecné rozdíly mezi starými průmyslovými regiony s městy jsou uvedeny v příložených textech (Slach, Boruta, 2012, s. 101-102, Slach a kol., 2013, s. 7-8, Rumpel, Slach, Koutský, 2013, s. 114-116). Ve vztahu k samotné Ostravě (přesněji okresu Ostrava město, za něhož jsou k dispozici sekundární data) můžeme k těmto obecným charakteristikám doplnit několik stručných poznámek, zejména k vývoji do roku 1989, případně v první dekádě porevolučního vývoje (ekonomické regenerace a demografický vývoj po roce 1989 je zachycen v textech (Rumpel, Slach, Koutský, 2010, Slach, Boruta, 2012, Rumpel, Slach, Koutský, 2013).

Základní poznámky můžeme shrnout do následujících bodů.

Za prvé, proces deindustrializace v první porevoluční dekádě byl podobný jako v průmyslových městech či regionech vyspělých ekonomik v 70. a 80. letech minulého století (DiGaetano, Lawless, 1999) V Ostravě poklesl počet pracovních míst ve zpracovatelském průmyslu mezi lety 1989 až 1999 o 35,5 %, nicméně při zohlednění zaměstnanosti v těžbě černého uhlí (cca 20 000 pracovních míst v roce 1987, ČSÚ, 1987) lze hovořit o poklesu počtu pracovních míst zaměstnanosti v průmyslovém komplexu o poklesu 55 %. Sledovaná

dekáda však nepostihuje hlavní pokles ekonomické výkonnosti města po roce 1999, která vrcholila v roce 2003. Pokles zaměstnanosti byl kompenzován nárůstem počtu nových pracovních míst ve službách. Nicméně rozvoj služeb nedokázal kompenzovat zaniklá místa v průmyslu, což se projevilo nárůstem nezaměstnanosti. Zde je ještě nezbytné podotknout, že pokles zaměstnanosti v průmyslu byl vyšší, zejména vlivem „české“ privatizační cesty (Schnitzer, 2003) vyšší nežli tomu bylo např. v Polsku (Sucháček, 2005).

Za druhé. V rámci systému centrálně plánované ekonomiky, praktikovaném v tehdejší Československu do roku 1989, docházelo často k převodu sociálních, ekonomických a kulturních funkcí na výrobní kombináty a k vytváření silné závislosti lokálního obyvatelstva na velkých lokálních podnicích (viz např. Grabher, 1994b). Československo, podobně jako bývalé východní Německo, vykazovalo nejvyšší míru vertikální podnikové integrace), neboť oba státy byly v rámci RVHP orientovány na výrobu komplexních produktů (např. strojní zařízení; Heidenreich, 1994). V rámci Ostravy tuto roli plnily například Vítkovické železárny a strojírna, Nová huť či OKD, které společně s Komunistickou stranou rozhodovaly a řídily město či jeho rozvoj. Naopak naprostý obrat politické a ekonomické ideologie v ČSSR po 1989 změnil významné aktéry (odstranění Komunistické strany) a jejich konstelace, čímž postavil aktéry do naprosto nové situace. Po 40 letech vlád Komunistické strany a totalitární ideologie došlo k vytvoření určitého typu institucionálního vakua, či k destrukci původních totalitárních institucí (více viz Rumpel, Slach, 2012)

Za třetí. Silný demografický růst města v souvislosti se socialistickou industrializací v období, kdy byly staré průmyslové regiony a města v západní Evropě konfrontovány s procesem demografického „smršťování“. S expandujícím průmyslem rostla poptávka po nových pracovních silách, což se promítlo do nárůstu počtu obyvatel v Ostravě mezi lety 1950 až 1991 (zejména 1950 až 1970) o 178,7 %, nicméně od roku 1975 klesá význam migračního salda a demografický růst začal být závislý na přirozeném přírůstku (Havrlant, 1980). Ukazuje se tak, že aktuální problémy demografického „smršťování“ měly kořeny již před rokem 1989.

Za čtvrté. Průmyslová produkce v celém komunistickém bloku se vyznačovala nadprodukcí odpadů a minimálními zohledňováním environmentálních dopadů. V Ostravě se intenzivní produkce montánního komplexu se negativně promítla do kvality životního prostředí. Nejviditelnější antropogenní změny reliéfu – haldy – vznikaly z pevných odpadů produkovaných těžbou černého uhlí a hutnicko-chemickou výrobou. V Ostravě bylo celkově v roce 1972 evidováno na území města Ostravy okolo 825 ha zdevastovaných ploch. Dalšími negativními environmentálními problémy byly produktové emise a odpadní vody z černouhelných dolů (Havrlant, 1980). Ukazuje se tak, že problematika brownfields se netýkala pouze vývoje po roce 1989, což problematizovalo budoucí rozvoj města. Znečištěné prostředí patří i nadále k hlavním push faktorům celého regionu i nadále.

7 Cíle a představení a případových studií

Cílem zařazených případových studií Porúří a Sárška je analyzovat, identifikovat a zhodnotit institucionální aktivity směřující k regeneraci těchto regionů s důrazem na měkké faktory regionálního rozvoje. Terénní výzkum a realizace těchto studií proběhla v rámci projektu „Role měkkých lokalizačních faktorů v eliminaci regionálních disparit ve strukturálně postižených regionech Ostravska a Ústecka“ řešeného mezi lety 2007 až 2011 Katedrou sociální geografie a regionálního rozvoje Ostravské univerzity, na kterém se autor jako spoluřešitel podílel. Regiony byly vybrány z následujících důvodů.

Na německé Porúří bývá právem nahlíženo jako na jeden z archetypálních starých průmyslových regionů, nicméně takováto argumentace by byla nepochybně slabá, protože by šlo argumentovat, že identicky lze nahlížet i na jiné staré průmyslové regiony. Porúří se však odlišovalo od jiných starých regionů především ojedinělou strategií IBA Emscher Park, která cílila jednoznačně na endogenní proměnu měkkých faktorů regionálního rozvoje a současně sama sebe definovala jako „Workshop pro budoucnost starých průmyslových regionů“.

Sárško patří spíše do skupiny „normálních“ starých průmyslových regionů, což je způsobeno i jeho menší velikostí a z něj částečně vyplývající menší problémovostí či přesněji řečeno společensko-politickou relevancí. Ostatně počet odborných prací věnovaných Sáršku je v porovnání s Porúřím neporovnatelný. Motivací, proč jsem se rozhodl intenzivněji podrobit výzkumu tento region, byla především až „unikátní“ podobnost s Ostravskem, respektive Moravskoslezským krajem. Podobnost nejen co do velikosti či příhraniční polohy území, ale také co do ekonomické struktury, modernizačních strategií atd. Jinak řečeno, Sárško nabídlo téměř metaforicky vyjádřeno „weberovský ideál“, tj. stav, který se v normální realitě nevyskytuje, což jsem se pro tuto práci rozhodl využít.

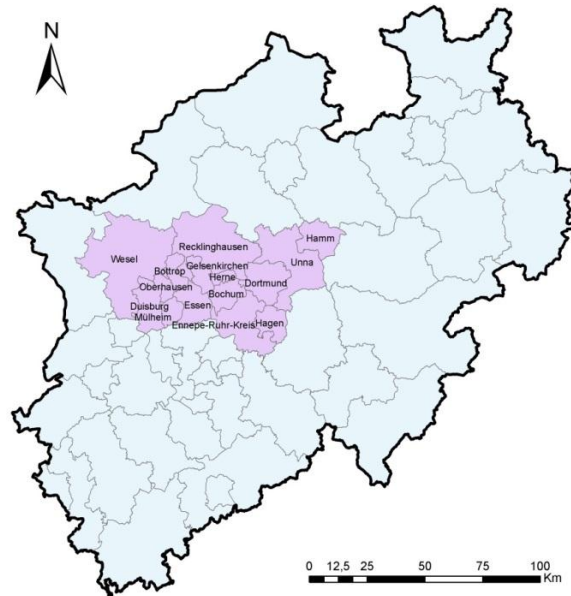
Struktura a tematické případových studií byly konstruovány na stejném principu, přičemž Porúří je věnována o něco širší pozornost. Obě studie zahrnují záměrně delší časové období, jehož opomenutí by omezilo možnost adekvátní interpretace změn v těchto regionech a taktéž by omezilo možnost komparace s Ostravou (Ostravskem).

8 Komparativní případová studie Porúří

Přes značné strukturální a konjunkturální krize minulého století zůstává Porúří i nadále největší průmyslovou aglomerací Evropy a zároveň patří k největším průmyslovým, respektive k největším starým průmyslovým oblastem celého světa vůbec (Schrader, 1998). Region Porúří je nejčastěji vymezován na základě administrativní působnosti Regionalverband Ruhr, nejstaršího a největšího německého zájmového svazku municipalit, který byl založen 5. května 1920 pod názvem *Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk* (SVR), přičemž jeho hlavní cíl spočíval v územněplánovací koordinaci, která byla vynucena spontánní industrializací, v jejímž rámci docházelo k disfunkčním překryvům průmyslových, bytových a volnočasových ploch (Goch, 2001). 1. října 1979 se transformoval SVR na základě zákona o svazku municipalit Porúří (*Gesetz über den Kommunalverband Ruhrgebiet*) v Kommunalverband Ruhrgebiet (KVR). K hlavním úkolům přibyla také prezentace regionu prostřednictvím regionálního marketingu, a to na doporučení Rozvojového programu Porúří

1968–1973 (Dege, 2007). KVR se transformoval k 1. říjnu 2004 na Regionalverband Ruhr a součástí agendy se stala také např. regionální podpora investic a podnikání (Lange, 2006)

Obrázek 2: Kraje a svobodná krajská města Regionalverband Ruhr

Graficky zpracoval L. Krtička.

Region Porúří se skládá ze čtyř krajů (Wesel, Recklinghausen, Unna, Ennepe-Ruhr), které jsou tvořeny 42 municipalitami a 11 tzv. svobodnými krajskými městy. Největšími městy jsou Dortmund, Essen, Duisburg, Bochum. Region zaujímá plochu 4 434 km² (30 % z celkové plochy Nordrhein-Westfalen) a žije zde 5,3 mil. obyvatel (Jakoby, 2006).

Obecně se prosadilo zonální členění Porúří, které se odvozuje od západovýchodního průběhu rozvoje sídelních os a chronologicky od jihu na sever podle průběhu těžby černého uhlí. Má následující strukturu (Danielzyk, Wood, 2004):

- a) Ruhrzone (s městy Werden – Hattingen – Witten – Hagen – Schwerte),
- b) Helwegzone (s městy Duisburg – Mülheim, Essen – Dortmund – Unna),
- c) Emscherzone (s městy Oberhausen – Bottrop – Gelsenkirchen – Herne),
- d) Lippezone (s městy Wesel – Dorsten – Marl – Haltern – Lünen – Hamm).

8.1 Nástin historického vývoje

Výchozím bodem dynamického průmyslového rozvoje byl počátek těžby černého koksovateľného uhlí ve 40. letech 19. století, kdy nové technologie umožnily hlubinnou těžbu (Meyer-Stamer a kol., 2004). Dynamická industrializace byla doprovázena stejně intenzivní urbanizací podporovanou silnou imigrací. Od roku 1871 do roku 1913 vzrostl počet obyvatel z 655 tis. na 2,5 mil. a v roce 1939 přesáhl již 4 mil. (Wehling, 2002).

Porúří bylo od počátku charakteristické silným spojením těžby černého koksovateľného uhlí a hutnictví, které se odvíjelo od kombinace dostupnosti surovin, technických inovací a působení podnikatelských osobností. Další pozitivní vývoj byl tažen silně expandující poptávkou po ocelových konstrukcích pro stavební průmysl, stejně tak jako vznikem vysoce výkonného těžkého průmyslu (těžké strojírenství, technické konstrukce). Vývojový proces stále rostoucích externích efektů plynoucích z úspor z rozsahu (*economies of scale*) a vznik rozsáhlých přímých a nepřímých aglomeračních efektů vedl k dalšímu posilování montánního komplexu (Rehfeld, 1995), který bývá také označován jako „průmyslově-těžební výrobní klastr“. Úzké propojení mezi těžbou, ocelářstvím a strojírenstvím bylo na konci 19. století dále rozšířeno o (1) chemický průmysl, z toho důvodu, že vedlejší produkty ocelářství a těžby uhlí jako síra a kamenec se staly důležitými vstupními surovinami, (2) energetiky na základě černého uhlí (Rehfeld, 1995, Dege, 2007). Tento vývoj vedl ke vzniku mnoha struktur typických pro většinu dnešních starých průmyslových regionů a v období regenerace se jejich existence projevovala jako významný retardační faktor. K utváření těchto struktur napomohly tyto procesy (Schrader, 1998):

- Vytváření specifických velkých podniků jako typických organizačních forem (utváření koncernů a kartelů).
- Vytváření malých a středních podniků úzce funkčně propojených s velkými podniky.
- Utváření chaotické a neplánované sídelní struktury s nedostatečnou sociální a technickou infrastrukturou.

Po skončení druhé světové války se podařilo rychle obnovit válkou zničený průmysl, neboť ekonomický růst byl tažen silnou externí poptávkou spojenou s celkovou obnovou válkou zničené Evropy a korejskou válkou. Porúří se v poválečných letech stalo symbolem obnovy a klíčovým ekonomickým centrem tehdejší Německé spolkové republiky. Rychlá obnova průmyslu v Porúří však de facto zakonzervovala historicky vzniklé výrobní monostruktury, a to jak z pohledu technologie výroby, tak i z hlediska objemu, tj. nadměrných výrobních kapacit. V roce 1956 dosahovala těžba černého uhlí a produkce koksu maxima. V hornictví bylo zaměstnáno v roce 1956 519 tisíc osob a objem těžby černého uhlí činil 151 mil. tun (Faust, 1999). Již v následujícím roce (1957) přišla první uhelná krize.

Od této krize let 1957/1958 se začal projevovat relativní pokles významu a hospodářské síly Porúří, zejména ve srovnání se začínajícím vzestupem dnešních dynamických regionů jižního Německa. Negativní vývoj Porúří lze demonstrovat na indikátoru poklesu podílu regionálního

hrubého produktu na hrubém národním produktu z 12,2 % (1957) na 8,2 % (1987) (Danielzyk, Wood, 2004).

Krise druhého pilíře montánní základny regionu – ocelářství – na sebe nedala dlouho čekat. Počátek krize spadl do roku 1973 a trvala až do roku 1983. Krizi umocnila také světová recese způsobená prvním ropným šokem společně s propadem dolaru (snížení příjmu z exportu). Charakter ocelářské krize byl ve srovnání s předcházející krizí uhelnou odlišný, neboť se nejednalo o odbytovou krizi, ale o celkové snižování zaměstnanosti založené na racionalizaci výroby a zvyšování produktivity (Blotevogel, 2003). Podle Wissena (2001) se však jednalo o novou úroveň regenerace, protože již nešlo o modernizaci či racionalizaci výrobních procesů a postupné propouštění. Naopak, firmy přestaly úplně investovat do původních výrobních jednotek a v řadě případů se uchylovaly ke kompletnímu uzavření jednotlivých továren. Vyvrcholení krize v letech 1987/1988 mělo pro Porúří závažné konsekvence a přispělo k zásadní proměně regionu. Pro ilustraci lze uvést skutečnost, že v roce 1959 vytvářely tradiční výrobní sektory (ocelářství a hornictví) na 900 tis. pracovních míst. V současnosti je jich méně než 100 tis., což znamená, že došlo k zániku 800 tis. pracovních míst (Jakoby, 2006).

8.2 Klíčové iniciativy v oblasti regenerace

Od druhé poloviny 50. let minulého století byla realizována celá řada iniciativ v oblasti modernizace a regenerace. Pro pochopení geneze prvních iniciativ v oblasti regenerace je nezbytné nastínění specifického institucionálního prostředí Porúří. Porúří zaznamenalo v poválečných letech téměř komplexní obnovu předválečných výrobních kapacit. V první fázi poválečné obnovy se začaly konstituovat specifické těsné personální a institucionální vazby, které následně ovlivňovaly rozvoj regionu Porúří po mnoho budoucích let. Nestandardní poválečná situace rozšířila úkoly a kompetence podnikového managementu a dozorčích rad i na mimopodnikové záležitosti, jako byly například otázky bydlení a otázky stravování. To přispělo k propojení mezi montánními podniky, komunální politikou a odbory (zaměstnanci) (Funder, 1996). Pro označení této institucionální konfigurace se etabloval pojem „Rýnský kapitalismus“ (Berndt, 1998). Vznikly intenzivní vazby, které se projeví již v průběhu poválečných let tím, že SVR pomocí územně plánovacích nástrojů omezil vstup nových konkurenčních ekonomických subjektů do Porúří (Goch, 2001). Prvotní iniciativy reagující na náznaky krize byly silně ovlivněny uvedenou institucionální konstelací napomáhající faktickému zakonzervování ekonomické struktury. Jednalo se o opatření převážně defenzivního charakteru zaměřená na utlumení sociálních aspektů krize prostřednictvím (Bömer, 2000):

- stimulace odbytu černého uhlí pomocí podpory zvyšování produktivity s využitím nových organizačních forem, tj. např. vznik Ruhrkohle AG v roce 1969 (srovnej Tenfelde, 1988),
- široké implementace opatření na podporu vzdělávání a rekvalifikací.

Období 60. 20. století lze charakterizovat přechodem k ofenzivním strukturálním iniciativám. Především bylo nutné vytvořit infrastrukturu vysokého školství, neboť vzdělávací

kapacity byly dimenzovány pro potřeby montánních podniků. V roce 1959 byla založena první univerzita v Bochumi a současně byla založena řada dalších vzdělávacích institucí. Započaty byly také aktivity směřující k větší diverzifikaci výrobní základny regionu. Cílem byla atrakce velkých podniků, které měly substituovat zánik pracovních míst v montánním sektoru. Mezi nové velké podniky patřil Opel v Bochumi, Siemens v Gladbecku a jiné. K získání velkých podniků bylo nutné prolomit blokaci pozemků, které byly v držení velkých koncernů. Tyto koncerny doufaly v oživení poptávky po uhlí a oceli, a proto blokovaly sanaci pozemků a jejich využití pro jiné funkce. Koncernová politika vysokých mezd nepříznivě působila na příchod nových investorů (Funder, 1996).

První konzistentní iniciativou, respektive strukturálním programem iniciovaným spolkovou vládou, byl Rozvojový program Ruhr (*Entwicklungsprogramms Ruhr* 1968–1973) s celkovým rozpočtem 17 mld. DM (Heinze, Schmidt, 1997). Program se koncentroval na modernizaci Porúří. Tato modernizace zahrnovala velké investice do dopravní infrastruktury (výstavba dálnic, silnic, metra, tramvajů a rychlostních železnic) a bytové výstavby. Masivní investice do modernizace infrastruktury se snažily eliminovat nedostatky infrastruktury vybudované v období dynamické industrializace (Maggi, 2004). Logistické systémy starých průmyslových regionů byly vybudovány podle potřeb velkých montánních podniků, tzn. jednalo se především o železniční a lodní dopravu, které umožňovaly přepravu hlavních výrobních surovin, což odpovídalo fordisticky orientované produkci (velké objemy, velké skladovací prostory, vyšší časové náklady). Pro flexibilně orientovanou logistiku s převahou silniční dopravy – preferující *just-in-time* režim, byla tato infrastruktura již nevyhovující a snižovala konkurenceschopnost jak tradičních regionálních podniků, tak také především podniků z nových sektorů (Schrader, 1998). V rámci výše uvedeného programu pokračovalo zakládání univerzit a polytechnik, jakož i významné zlepšování environmentální situace v regionu. Z hlediska podpory firem byla podporována zejména technologická modernizace podniků, přičemž pozornost byla věnována převážně dominantním výrobním sektorům. Tento program byl podle Wissena (2001) pokusem posílit roli Porúří jako energetického a ocelářského centra Německa, přičemž ocelářský průmysl patřil k preferovaným příjemcům subvencí.

Významnou aktivitou iniciovanou v rámci tohoto programu bylo otevření diskuse zabývající se negativní image regionu. V programovém dokumentu bylo konstatováno, že „... veřejnost nejen v Německu, ale i v zahraničí nabyla dojmu, že obzvláště Porúří je čímsi jako *krizí zmítaným ohniskem neklidu*“ (Dege, 2007, s. 23). Reakcí na tento neuspokojivý stav bylo odstartování regionálního marketingu Porúří, jehož hlavním nositelem se stalo Komunální sdružení Porúří.

V roce 1975 následoval Program Severního Porýní-Vestfálska (*Nordrhein-Westfalen-Programm*) s celkovým finančním objemem 600 mil. DM, iniciovaný a plně řízený spolkovou vládou. Vznik programu byl doprovázen reorganizací regionálního plánování v Severním Porýní-Vestfálsku, která znamenala faktickou centralizaci, protože byl zrušen Sídlní svazek Porúří (*Siedlungsverband Ruhr*), který byl obnoven pod názvem Komunální sdružení Porúří (*Kommunalverband Ruhrgebiet*) KVR v roce 1979. Zaměření bylo velice podobné jako u Rozvojového programu Ruhr, avšak jeho koncepce neodpovídala reálným potřebám regionu a podle Bömera (2000) se jednalo od počátku, vzhledem k jeho konzervativnímu centralistickému pojetí územního rozvoje, o historicky překonaný program. V roce 1979

přišla druhá globální ropná krize a taktéž regionální krize projevující se šestitýdenní stávkou zaměstnanců ocelářského průmyslu. Zaměstnanci požadovali zavedení 35hodinového pracovního týdne. Odpovědí na tyto krize bylo uspořádání svým charakterem průlomové konference konané v březnu roku 1979 v Castropu-Rauxelu, která byla prvním výsledkem koordinovaného sociálního dialogu a také prvním náznakem přechodu od top-down přístupu k bottom-up přístupu k rozvoji regionu (Guth, 2005). Na této konferenci přijala spolková země Severního Porýní-Vestfálska v kooperaci s federální vládou Akční program Porúří (*Aktionsprogramm Ruhr* 1980–1984) s dotací cca 6,9 mld. DM. Významným výsledkem bylo také vytvoření Pozemkového fondu Ruhr (Meyer-Stamer, 2004a).

Úpadek tradičních výrobních odvětví měl za následek ukončení výroby řady podniků, čímž vzniklo více než 6 000 ha průmyslových a dopravních ploch, tzv. brownfields, které pozbyly svoji původní průmyslově výrobní funkci. Sanace a regenerace byla značně problematická. Kvůli vysoké kontaminaci jedovatými látkami, jejich rozloze, špatné dopravní dostupnosti a zejména nevyjasněným majetkoprávním vztahům. Z těchto důvodů vznikl výše zmíněný Pozemkový fond Ruhr, který měl za úkol řešení nevyhovující situace v této oblasti. Regenerace brownfields byla komplikována také z důvodů nekonstruktivního blokačního chování velkých podniků – mimo jiné kvůli požadavkům náhrad, sanačním nákladům, ložiskovým zásobám, ale i spekulacím. Výrazný posun nastal v roce 1960, kdy nejvýznamnější regionální společnost Ruhrkohle AG dala k dispozici 3 000 ha brownfields k revitalizaci. Jelikož neexistovala privátní poptávka po těchto pozemcích, uzavřela v roce 1980 zemská vláda smlouvu se Spolkovou rozvojovou společností (*Landesentwicklungsgesellschaft–LEG*), jejímž úkolem bylo realizovat obchody Pozemkového fondu v rámci regenerace průmyslových ploch, přičemž její činnost byla v roce 1984 rozšířena na území celého Severního Porýní-Vestfálska (Schrader, 1998, podrobněji Jínová, 2004). Jednalo se o klíčové strategické rozhodnutí, protože tím bylo výrazně oslabeno blokační jednání montánních koncernů v regionu.

Druhá ropná krize naznačila, že uhlí má určitý potenciál i pro budoucnost a nebylo by vhodné ze strategických důvodů zcela ukončit těžbu v Porúří. V tomto kontextu byla uzavřena tzv. *Jahrhundertvertrag* (1979–1994), která pomocí subvencí napomáhala kompenzovat vysokou cenu domácího uhlí a tím garantovala jeho určitou úroveň odbytu. Prioritami samotného Akčního programu Ruhr (1980–1984) byla regenerace měst a opatření napomáhající ochraně životního prostředí. V podmínkách existence kognitivního lock-in (viz výše) a také špatné energetické situace na světových trzích byly i nadále výrazně subvencovány tradiční sektory uhlí a ocele ve formě podpory vývoje nových produktů a technologií, které měly za úkol zvýšení efektivity výroby a zlepšení odbytu nových produktů na trhu. Opatření mimo tradiční výrobní odvětví byla zaměřena na budování infrastruktury pro transfer inovací, malé a střední podniky a vzdělávání. Přesto byla i nadále budoucnost Porúří interpretována v duchu tohoto programu jako modernizovaná varianta tradiční průmyslové výroby (Wissen, 2001, Guth, 2005).

V roce 1984 následovala Landesinitiative Zukunftstechnologien, v níž byla věnována pozornost inovacím v moderních technologiích s důrazem na alternativní zdroje energie, např. podpora solární energetiky (program SoTech) a podpora transferu technologií. Tento program probíhá v modifikované podobě až do současnosti (programy Quatro a Adept) (Bross, Walter,

2000). I přes tyto výše zmíněné iniciativy nedocházelo k žádoucím pozitivním posunům, což demonstrují následující strukturální ukazatele vývoje na trhu práce. Ke konci 80. let bylo v Porúří 104 tis. nezaměstnaných. Zatímco v roce 1970 to bylo pouze 13 tisíc, což znamenalo nárůst během jedné dekády téměř o 800 %. V roce 1987 pak vystoupala nezaměstnanost na 281 tisíc (Meyer, 1988). Míra nezaměstnanosti v tomto roce dosahovala výše 14,7 %. V důsledku akcelerace krize v hornictví a ocelářství došlo k doposud neočekávanému nárůstu nezaměstnanosti a odhalení skutečné hloubky problémů ekonomické struktury v Porúří, což významně zvýšilo tlak na formulování nových iniciativ (Guth, 2005). Dosavadní iniciativy a politiky byly totiž produktem centralizovaného přístupu k rozvoji regionu.

Fürst a Kilper (1995) charakterizují regionální strukturální politiku realizovanou do roku 1987 následující aspekty:

- Programy se stále koncentrovaly na Porúří jako na celoněmecké centrum těžby uhlí, výroby železa a ocele.
- Všechny strukturální a rozvojové programy byly formulovány prakticky výlučně zemskými institucemi.
- Hlavním prostředkem regulace byly finanční prostředky, což znamenalo alokaci finančních zdrojů do předem tematicky definovaných projektů a programů. Tento paternalistický koncept strukturální politiky má výrazné slabiny: (1) nadměrné nároky na zemské finance, (2) konzervace dosavadních struktur namísto jejich změny, (3) snížení motivace regionálních aktérů k aktivaci endogenního potenciálu.

Historickým mezníkem ve vývoji se stal rok 1987. V důsledku neustávající krize v hornictví a ocelářství oznámili klíčoví zaměstnavatelé v regionu rozsáhlé propouštění, což vyvolalo masové demonstrace, tzv. „Aufruhr an der Ruhr“ („vzpouza na Rúru“) (Bömer, 2000, Meyer-Stamer, 2004b). Dosavadní centralizované top-down přístupy musely být nutně nahrazeny decentralizovanými bottom-up přístupy, tj. novým způsobem regulace tzv. regionalizací strukturální politiky. Měkká regulace se zaměřovala především na zlepšení kooperace a koordinace v rámci moderovaných procesů, výměnu myšlenek a přesvědčování prostřednictvím argumentů, pluralitní dosahování konsenzu a na nacházení problémově orientovaných řešení (Houtum, Legendijk, 2001). Realizace tohoto nového přístupu byla umožněna vedle ekonomických důvodů také proto, že byla jednak oslabena pozice sociální demokracie v rámci Severního Porýní-Vestfálska v důsledku její určité politicko-koncepční krize a jednak byla krizí výrazně narušena hegemonie montánně-průmyslových elit v regionu (Wissen, 2001).

V roce 1987 proto jednotně odsouhlasil Zemský parlament Severního Porýní-Vestfálska na doporučení tzv. Mikat-komise (*Kommission Montanregionen des Landes Nordrhein-Westfalen*) usnesení požadující vznik perspektivně orientovaných iniciativ v Porúří zaměřených na podporu ekonomických oblastí mimo tradiční výrobní odvětví, tj. uhlí a ocel. Ve své závěrečné zprávě vedle řady opatření navrhla Mikat-komise také novou formu strukturální politiky dle motto: „Regionální politika bez peněz,“ v jejímž rámci měli být regionální aktéři mobilizováni. Současně měla být zlepšena kooperace mezi veřejným a soukromým sektorem (Waniek, 1995).

Prvním výsledkem nové strukturální politiky se stal „Program budoucnosti montánního regionu“ („Zukunftsinitiative Montannregion – ZIM“), kdy se hlavní strategií stal tzv. decentralizovaný korporativismus. Ten byl v roce 1989 rozšířen na „Program budoucnosti Severního Porýní-Vestfálska“ („ZIN“). Druhým se stala IBA Emscher Park, které bude věnována pozornost v následující kapitole.

8.3 Internationale Bauausstellung Emscher Park

Projektová a plánovací oblast IBA Emscher Parku zaujímá plochu o rozloze 784 km² s celkovým počtem přibližně dvou milionů obyvatel. Hranice jsou tvořeny dálnicemi, kanály a řekami. Jižní hranici tvoří dálnice A40, severní hranici dálnice A2. Na západě ohraničuje park tok řeky Rýn a na východě dálnice A1. Centrální osou je kanál Rýn-Herne a řeka Emscher, která dává regionu název a současně je hlavním přístupovým kanálem k Rýnu (Kilper, Wood, 1995). Prostor IBA je umělým územním celkem procházejícím napříč 17 municipalitami a také napříč ZIN regiony, přičemž administrativní hranice nejsou brány v úvahu (Kilper, 1999).

Politicko-institucionální rámce IBA Emscher Parku

Rozsáhlá krize v roce 1987 a z ní vzniklé politickokoncepční vakuum vedlo k vyprofilování tří hlavních ideologických proudů. První politický proud podporoval otevření se konkurenci, tj. neoliberální reformy. Jeho pozice posílila recesí v roce 1993 vyvolané z části vytvořením společného vnitřního trhu v rámci EU. Hlavním reprezentantem tohoto proudu byl Wolfgang Clemens ze středopravicové křesťanskodemokratické CDU. Druhý proud reprezentovali představitelé velkých montánních podniků, kteří měli stále silnou mocenskou pozici v regionu. Jejich ambice udržet montánní charakter Porýří logicky oslabila a jejich zájmy se převážně soustředily na maximalizaci zisků z rozsáhlých nemovitostí a pozemků v jejich vlastnictví. Třetí byl modernizační proud podporovaný progresivní částí sociální demokracie SPD, který měl zásadní vliv na vznik projektu IBA Emscher Parku. Hlavním podporovatelem tohoto proudu a jeho centrem bylo Zemské ministerstvo bydlení a dopravy. Toto ministerstvo vzniklo v roce 1980 a bylo výsledkem konfliktů odehrávajících se v 70. letech v oblasti městského rozvoje. Konflikt odstartovala koncepce asanace starých hornických kolonií a výstavba nových bytových jednotek. Koncepce obsažená v Entwicklungsprogramm Ruhr vyvolala nevoli řady občanských sdružení. Na kongresu v Gelsenkirchenu konaném v roce 1976 požadovala iniciativa zřízení ministerstva zodpovědného za bydlení a rozvoj měst. V roce 1980 vyhrála SPD zemské volby a získala většinu, což uvolnilo ruce při iniciaci vzniku tohoto ministerstva (Wissen, 2001). Ministrem byl jmenován Christoph Zöpel, ambiciózní a vizionářský politik s dobrými kontakty v akademickém prostředí. Vedoucím odboru městské výstavby a památkové péče se stal Karl Ganser, pozdější ředitel IBA Emscher Park GmbH. Jak uvádí Kilper a Wood (1995), IBA byla z velké části výsledkem spíše snah zemského ministerstva pro bydlení a dopravu než ministerstev primárně odpovědných za realizaci strukturální politiky a plánování, jako např. oddělení prostorového plánování ministerstva pro životní prostředí a zemědělství nebo odbory ministerstva hospodářství. Toto ministerstvo za spolupráce se spřízněnými zájmovými skupinami využilo této krize k masivní

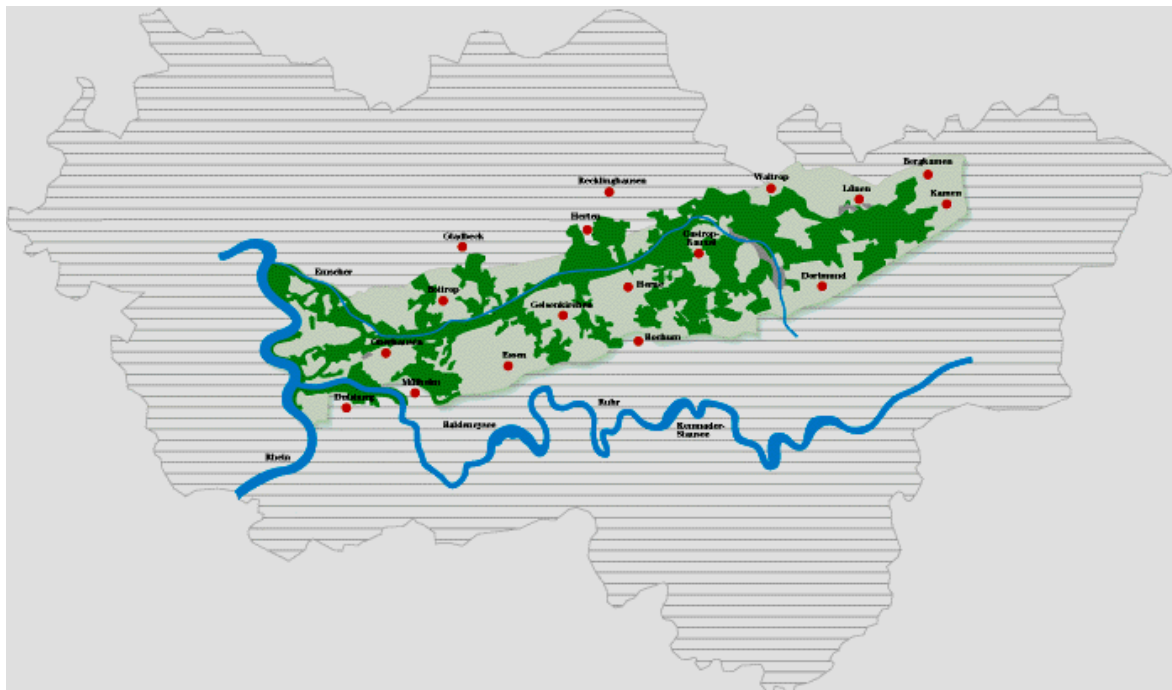
modernizaci regionu prostřednictvím projektu IBA Emscher Park, který tím měl zajištěno potřebné silné politické krytí a podporu.

Sociálně-ekonomická charakteristika subregionu Emscher Parku

Jak již bylo krátce naznačeno, Emscher subregion byl nejproblémovější a nejpostiženější částí Porúří (*schwierigster Teil des Ruhrgebietes*) (Reißberg, 2004). Prostorová lokalizace aktivit IBA Emscher Parku byla pragmatickou snahou o obnovu hospodářsky nejslabší části Porúří. Tehdejší socioekonomický stav můžeme vystihnout těmito charakteristikami (Ache a kol., 1992, Kilper a Wood, 1995, Faust, 1999, Kilper, 1999):

- Dominance montánního průmyslu z hlediska: (1) výrobní struktury regionu, (2) hlediska územního – velký zábor půdy, (3) z hlediska mentálních postojů a kvalifikace obyvatel regionu, politické reprezentace nevyjímaje. Region byl ve své podstatě organizován jako „stroj“ na produkci ocele a uhlí.
- Nízký podíl hi-tech odvětví a terciéru na celkové výrobní struktuře regionu.
- Vysoká nezaměstnanost s vysokým podílem dlouhodobě nezaměstnaných a malým přírůstkem nových pracovních míst.
- Vysoká míra nezaměstnanosti byla „řešena“ převážně spontánními demografickými trendy (odchod do důchodu) než ekonomickým rozvojem.
- Vzrůstající sociální a ekonomické problémy, pokles výnosu daní na komunální úrovni – z toho důvodu docházelo k odlivu mladých a kvalifikovaných lidských zdrojů z regionu (tzv. *brain-drain*) a současnému stárnutí populace v regionu. Tyto paralelně probíhající procesy zvyšovaly tlak na sociální služby. Místní aktéři ve veřejném sektoru nebyli schopni samostatně iniciovat změnu, a to jak z hlediska nalézání nových řešení, tak i z hlediska fiskálního, čímž se krize nadále prohlubovala.
- Existence velkých oblastí zeleně, které nebylo možné využívat k volnočasovým aktivitám, protože tyto oblasti byly z velké části nedostupné kvůli hustým sítím cest, kolejí a jiným umělým bariérám.
- Montánní koncerny vlastnily v tomto regionu většinu všech pozemků, jejichž regenerace byla po dlouhou dobu blokována.
- Špatná sociálně-technická infrastruktura, zvláště v oblastech s vysokým podílem obyvatelstva s nízkými příjmy.
- Neatraktivní urbánní prostory s nízkou kvalitou života z důvodu koncentrace těžkého průmyslu do center měst.
- Počet obyvatel klesl ve srovnání s rokem 1970 o 15 %.

Obrázek 3: Prostorové vymezení IBA Emscher Parku

Zdroj: převzato z www.iba.de

Základní charakteristika projektu IBA Emscher Park

Mezinárodní stavební výstavy v poválečných letech byly pořádány v Hannoveru (1951) a Berlíně (1957, 1987). Koncentrovaly se na prezentaci určitých částí měst či městských čtvrtí, popřípadě celých měst, a hlavním cílem bylo představení nových druhů bytové výstavby. IBA Emscher Park byl inspirován především mezinárodní stavební výstavou konanou v roce 1987 v Berlíně, neboť v jejím rámci byla pozornost upřena nikoliv na nové formy výstavby, ale na renovaci nebo regeneraci starých budov s využitím ekologických stavebních technologií. IBA Emscher Park představoval pokus o integraci projektů z oblasti bytové a městské výstavby, environmentálních opatření, podpory podnikání, změny pracovní, sociální a kulturní politiky (Reißberg, 2004). Zde je nutné podotknout, že IBA nebyla pouze výstavou, ale integrálním strukturálně politickým přístupem k regeneraci subregionu Emscher (Danielzyk, Wood, 2003). Vizí IBA Emscher Parku bylo indukovat koncepční, finanční a organizační perspektivně orientované impulzy v oblasti ekologické, sociální a ekonomické přeměny Emscher subregionu (Memorandum I, 1988: 7). Hlavními cíli formulovanými zemskou vládou pro projekt IBA byly (Knapp, 1998, Danielzyk, Wood, 2003):

- a) Nejdůležitějším bylo zlepšení environmentální situace Emscher subregionu prostřednictvím realizace IBA. Tyto úvahy vycházely z přesvědčení iniciátorů, že environmentální podmínky budou hrát klíčovou roli v konkurenceschopnosti regionu. Iniciátoři projektu IBA se obávali nebezpečí, že by se v Emscher subregionu mohly lokalizovat podniky vyrábějící produkty s nízkou přidanou hodnotou (standardizovaná výroba) a neatraktivními pracovními místy. Zlepšení měkkých lokalizačních faktorů mělo vytvořit podmínky pro přechod k modernímu regionu zaměřenému na terciér a kvartér (Goch, 2001).

- b) Vytvoření příznivého prostředí pro diverzifikaci ekonomických struktur. Základním předpokladem pro stanovení tohoto cíle bylo, že dlouhodobé vylepšení ekonomické situace v Emscher subregionu nelze dosáhnout pomocí několika málo velkých projektů, ale spíše pomocí celé řady různých menších projektů.
- c) IBA měla vytvořit kvalitní prostředí pro rozvoj různorodých životních stylů. Tento cíl se opíral o výraznou diferenciaci životních stylů v posledních desetiletích, které se v Emscher subregionu nemohly projevit. Sociokulturní změna měla být stimulována především tvorbou vhodných rámcových podmínek, které ovšem neměly být organizovány seshora.
- d) Vytvořit mezinárodně uznávaný model státem řízené ekonomické, sociální a ekologické regenerace starých průmyslových regionů (*Workshop for the Future of Old Industrial Areas*).

Porúří bylo charakteristické existencí silného kognitivního lock-in a tzv. sklerotického milieu. Podle Läppleho (1994) je pro sklerotické milieu typický základní mechanismus fungující jako jakýsi funkční filtr, který implikuje určitou míru sociokulturního vymezení vůči okolí. Uvedený mechanismus však automaticky nevede k procesu posilování schopnosti generace inovací, ale naopak symbolizuje neschopnost regionu stimulovat inovační procesy, což je vlastně opakem inovativního milieu. Z toho důvodu se používá termín sklerotické milieu. V rámci IBA nešlo jen o materiálně uchopitelné a viditelné výsledky, ale také, a to ve stejné míře, o nemateriální výsledky plynoucí z projektově orientovaného plánování, jako např. nové formy dosahování konsenzu, vytvoření kooperačních forem pro/při realizaci projektů. Jednalo se ve své podstatě o eliminaci strukturálního deficitu, tj. v případě Porúří o eliminaci antiinovativního kulturně-politického prostředí ovlivněného tradičními úzkými zájmy montánního sektoru. Projekty IBA se totiž zakládaly na návrzích obcí, privátního sektoru, ekologických organizací, občanských iniciativ atd. (Danielzyk, Wood, 2003). Hlavní otázkou, respektive hlavním problémem bylo, jak podporovat inovace v neinovatívním milieu (*Innovation in nicht-innovativen Milieus*) (Kilper, 1999).

Vize a cíle byly operacionalizovány do celkem sedmi prioritních tematických oblastí (Kilper, 1999, IBA, 1999, Bömer, 2000, Shaw, 2002).

1. Krajinový park Emscher zahrnuje části území 17 měst v regionu. Tento specifický park se táhne v délce 70 kilometrů od západu na východ a široký je 15 kilometrů, při celkové rozloze 312 km². Cílem bylo vytvoření určité formy územní kontinuity mezi rozlehlými, ale nespojitými oblastmi zeleně a vytvoření ekologického systému územní stability evropského významu. Prostorové propojení dílčích částí mělo být umožněno sítí turistických a cyklistických tras. Tato tematická oblast se zakládala na myšlence konceptu sedmi lineárních „zelených koridorů“ propojujících region západovýchodním směrem (Finke, Neumeyer, 1999), které měly přispět k vytvoření nové environmentální struktury regionu. Celková finanční podpora spolkové vlády Severního Porúří-Vestfálska dosáhla mezi lety 1989 až 1999 výše 453 mil. DM.
2. Ekologická revitalizace říčního systému Emscher byla jedním z klíčových projektů IBA iniciativy. Primárně bylo úsilí zaměřeno na ekologickou revitalizaci řeky Emscher, sekundárně na revitalizaci systému říčních kanálů napojených na tuto řeku.

Cílem bylo obnovit v první fázi zničenou biodiverzitu říčního systému a vytvořit významný krajinný prvek jak z hlediska turismu, tak i z hlediska bydlení při aplikaci přístupu *waterfront development* (*Wohnen am Wasser*).

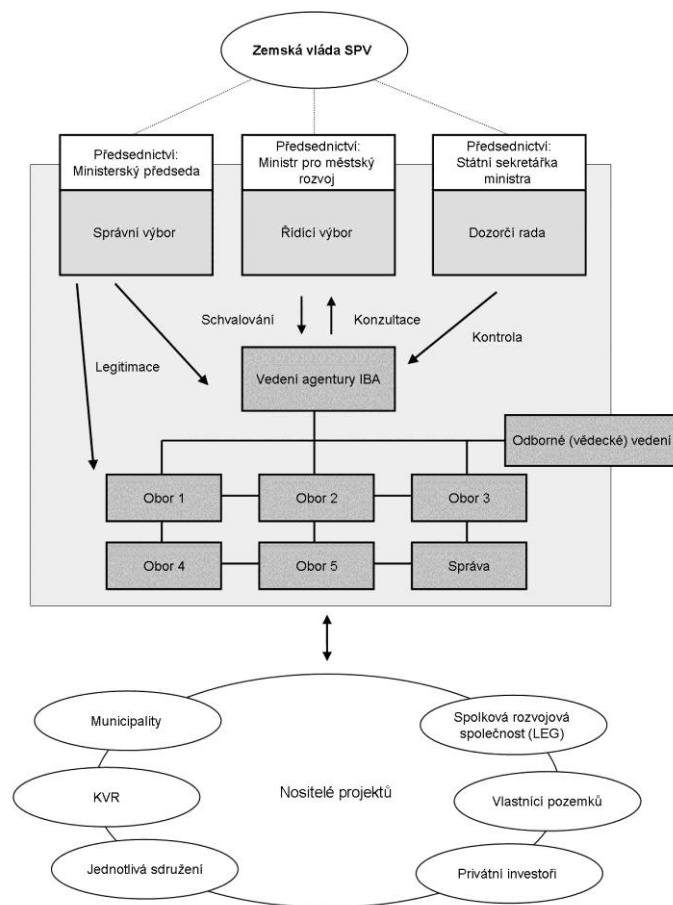
3. Zatraktivnění kanálu Rýn-Herne. Zpřístupnění kanálu obyvatelům regionu a poskytnutí atraktivní vodní plochy při využití a zdůraznění technických a krajinných kvalit kanálu. Kanál funguje jako jedna z hlavních spojovacích linií projektů realizovaných v rámci IBA.
4. Nové pracovní příležitosti v krajinném parku Emscher. Zde se činnost soustředila na přeměnu a nové využití opuštěných průmyslových ploch po bývalých železárnách, ocelárnách a dolech. V rámci aktivit v této oblasti bylo regenerováno z veřejných a soukromých peněz celkem šestnáct lokalit o rozloze přibližně 500 ha, na kterých vzniklo patnáct technologických center zaměřených na firmy z růstových oborů, jako např. solární energie, medicína, hi-tech atd. Prioritou byla integrace pracovní funkce a funkce bydlení. Objem investic dosáhl výše 1,345 mld. DM.
5. Bydlení a integrovaný rozvoj měst. Hlavním smyslem nebyla pouze výstavba nových bytových jednotek, ale především renovace tradičních hornických kolonií. Akcentovány byly alternativní zdroje energie, především pak solární energie. Vznikla řada projektů s vysokou environmentální, sociální a architektonickou kvalitou. Právem lze vyzdvihnout pozitivní aspekty spojené se samotnou realizací projektů jako občanská participace, sociální interakce v procesu plánování a zajištění bydlení pro občany s nízkými příjmy. Celkem bylo vytvořeno 2 500 nových a 3 000 renovovaných bytů. Celková podpora v této tematické oblasti byla 1,017 mld. DM.
6. Průmyslové památky jako nositelé kultury. Zde se aktivity soustředily na identifikaci nového využití nejdůležitějších budov, jakou jsou tovární haly, plynojemy, těžní věže a jiné monumenty regionální průmyslové minulosti. Základní ideou byla integrace tradic minulosti s přítomností, respektive budoucností regionu. Šlo ve své podstatě o pokus vytvoření nové regionální postindustriální identity, a to jak externí, tak i interní. Přednost mělo nové využití starých budov před jejich demolicí, což znamenalo identifikaci a realizaci nového funkčního využití budov či průmyslových krajinných monumentů. Celková finanční podpora ze strany spolkové vlády dosáhla 200 mil. DM.
7. Nové možnosti pro sociální, kulturní a sportovní aktivity. Inicivace a podpora sociálních a kulturních volnočasových aktivit pro obyvatele regionu.

Organizační a funkční členění agentury IBA Emscher Park

Projekt IBA Emscher Park byl započat v roce 1989, kdy zemská vláda Severního Porýní-Vestfálska založila agenturu IBA Emscher Park, s. r. o. IBA Emscher byla konstituována zemskou vládou jako nový regionální aktér. Její činnost byla z pragmatického důvodu omezena na deset let, jinak by určitá institucionální dominance, „privilegovanost“ této agentury nebyla dlouhodobě tolerována ostatními aktéry v regionu. IBA byla koncipována jako „štíhlá“ organizace a neměla vlastní rozpočet pro realizaci projektů, ale byla významným regionálním aktérem, který mohl zprostředkovat přístup k veřejným financím (Rommelspacher, 1999). Agentura 100% vlastněná spolkovou zemí Severním Porýní-Vestfálsko disponovala ročním rozpočtem cca 10 mil. DM a zaměstnávala přibližně 30 zaměstnanců. Z hlediska řízení regionálního rozvoje se jednalo o tzv. intermediární instituci, mající roli prostředníka jednak mezi regionálními aktéry, zájmovými koalicemi (kultura, podniky) a jednak mezi různými administrativními úrovněmi (obce, kraje, stát) a zajišťující harmonizaci top-down a bottom-up přístupů v regionálním rozvoji. V případě IBA se jednalo např. mimo jiné o vertikální kooperaci mezi horizontálně „zezdola“ (*from below*) organizovanými projektovými skupinami a kontinuální dohledem a bodovými intervencemi shora (*from above*), tj. reprezentanty IBA (Kilper, Wood, 1995). Takovéto intermediární organizace kombinují způsob řízení známý ze soukromých subjektů s možnostmi subjektu s veřejnoprávním statutem (mocí). Mohou tedy efektivně zastupovat veřejné nároky vůči finančně silným investorům, neboť fungují analogicky, tj. flexibilně a profesionálně. Současně však mohou svoji pozici dodatečně podepřít klasickou státní mocí (Heintel, 2005, Ibert, 2007). V literatuře bývá IBA nazývána *zlatou uzdou*, kterou zemská vláda jednak iniciovala a řídila participaci *zezdola* a zároveň ji propojovala s plánováním *shora* (Danielzyk, Wood, 2003). Kilper (1999) zdůrazňuje funkci IBA spojenou s *networkingem* a podporou partnerství. IBA je „pavouk“ v síti IBA Emscher Parku, splétající síť různých typů a druh

Obrázek 4: Organizační schéma agentury IBA a jejích vazeb

Komentář:

Obor 1: Kompetence: Práce v parku / Ekologické plánování a výstavba

Obor 2: Kompetence: Krajinný park Emscher / Revitalizace Emscher-systému

Obor 3: Kompetence: Rozvoj měst / Bytová výstavba

Obor 4: Kompetence: Umění/Kultura/Turismus

Obor 5: Kompetence: PR a marketing

Zdroj: Převzato a upraveno podle Reißberga, 2004.

Aktivita agentury spočívaly v iniciaci a podpoře nových projektových záměrů, vypisování veřejných soutěží, organizování národní a mezinárodní výměny zkušeností a hodnocení projektových žádostí (stanovení kritérií kvality). IBA měla těmito aktivitami působit jako jakýsi regionální motor inovací (Kilper, 1999). Dalším velice důležitým úkolem byla také prezentace IBA Emscher Parku. Vysoký počet projektů měl mobilizovat endogenní potenciál, protože v řadě projektů mělo vzniknout specifické modelové řešení určitých problémů

spojených s realizací projektu. Mnoho decentralizovaných projektů mělo postupně skrze „prezentaci dobrých věcí“ zvyšovat pozitivní, převážně psychologické multiplikační efekty (Rommelspacher, 1999).

Organizační struktura IBA zahrnovala následující orgány (Reißberg, 2004):

- Správní výbor, jemuž předsedal ministerský předseda SPV, disponující politickou legitimitací a podporou na regionální, národní a nadnárodní úrovni.
- Řídící výbor jako centrální rozhodující orgán. Předsedou byl ministr pro městský rozvoj, kulturu a sport SPV. Zastoupení byli klíčoví zástupci z různých ministerských resortů, experti a zástupci měst v regionu. Řídící výbor rozhodoval o schválení jednotlivých projektů a celkově o rozvoji samotné agentury. Úkolem řídicí skupiny bylo také vytváření pracovních skupin pro každý projekt, které se skládaly z reprezentantů veřejného, soukromého a neziskového sektoru, akademické sféry atd.
- Dozorčí rada, kde předsednictví zajišťoval státní sekretář ministerstva pro městský rozvoj a jejíž funkce spočívala v kontrole vedení agentury IBA.
- Vlastní agentura IBA s vedením, ředitelstvím a řízením jednotlivých odborů.

V prvním roce fungování IBA bylo vybráno ze 400 žádostí 123 projektů k realizaci. Hlavní kritéria při výběru projektů byla:

- a) budova nebo pozemek nesměly podléhat žádným dalším omezením,
- b) projekt musel mít zajištěnou podporu dotyčné municipality,
- c) muselo být zajištěno krátkodobé a dlouhodobé financování
- d) musela být splněna základní kritéria a principy IBA (kvalita, ekonomické a sociální aspekty, environmentální přínos) (Peters, 2004).

Za samotnou realizaci projektů byli zodpovědní jednotliví nositelé, jako např. KVR, Zemská rozvojová společnost, města, regionální sdružení, privátní investoři atd. To v praxi znamenalo, že IBA pouze iniciovala a hodnotila projekty, přičemž za realizaci projektů odpovídali jednotliví nositelé.

Inovativní plánování v rámci IBA

Za vysoce inovativní přístup lze označit plánovací koncept perspektivního inkrementalismu, tj. otevřeného plánování, který byl aplikován při realizaci projektu IBA. Ganser, Siebel, Sieverts (1993) definují perspektivní inkrementalismus jako řadu malých kroků a projektů, které mají ovšem společného jmenovatele (vizi), čímž jsou vzájemně provázány (srovnání viz např. Sinning, 2002). Tato plánovací strategie upřednostňuje projekty před programy a současně upřednostňuje střednědobá opatření před dlouhodobými programovými strukturami. Navíc projektová orientace zvýhodňovala integrované myšlení, propojení působností a ulehčovala kooperaci mezi různými disciplínami, kompetencemi a pravomocemi. IBA nedisponovala žádným komplexním územně plánovacím dokumentem

(*Masterplan*), ale jednalo se o plánování prostřednictvím projektů. Kühn (2005) charakterizuje základní principy tohoto přístupu:

- Optimalizace vztahu mezi komplexním územním plánováním (*comprehensive planning*) a malými kroky (*disjoined incrementalism*), tj. sladění dlouhodobé vize s krátkodobými konkrétními realizačními kroky.
- Optimalizace vztahu mezi vizí a operativními projekty.
- Neexistence komplexních plánovacích nástrojů na straně jedné a jen pragmatické bodové intervence s vysokým multiplikačním potenciálem na straně druhé.

V kontextu výše uvedeného vystupuje do popředí otázka, jak bylo možné prosadit takovouto inovativní strategii ve formě perspektivního inkrementalismu. Podle Rommelspachera (1999) nebyla realizace IBA Emscher Parku v Severním Porúří- Wesfálsku náhodou, protože tato spolková země byla v mnoha případech prostorem pro pilotní projekty ověřování nových přístupů v prostorovém plánování. Obsáhlejší vysvětlení podávají Siebel, Ibert, Mayer (1999), kteří uvádějí tato vysvětlení subjektivního i objektivního charakteru:

- 1) Příčinou mohla být určitá forma deziluze. V oblasti severního Porúří byla dříve realizována řada systémových programů regionální strukturální politiky. Tyto programy částečně ztlumily a zpomalily proces deindustrializace, ale neznamenaly iniciaci pozitivní vývojové trajektorie v regionu. Z tohoto důvodu byla IBA se svým provokativním zaměřením akceptovatelná a v podstatě se jednalo o poslední stéblo naděje.
- 2) Komplexní projektové řešení územních problémů nebylo možné, protože region charakteristický vysokou urbánní hustotou (17 měst) a velkým počtem aktérů s různými zájmy činí realizaci komplexního územního řešení politicky neprůchodnou.
- 3) Situace na trhu s pozemky. Vlivem deindustrializace končila výrobu řada podniků, na jejichž pozemcích vznikly brownfields (spravované Pozemkovým fondem Severního Porúří-Westfálska), přičemž tyto pozemky byly rozptýleny nesouvisle v celém regionu. Proto byla strategie IBA prostorově decentralizovaná. Velké projekty byly koncentrovány na jednotlivé brownfields. Tyto pozemky se nacházely uvnitř specificky utvářených lokalit. Specifičnost odrážela montánní zaměření regionu, kdy na rozdíl od měst koncentrovaných v jižní části Porúří nevznikaly funkce bydlení a služeb na historickém základě středověkých měst. Naopak tyto funkce se prstencovitě vinuly okolo jednotlivých dolů a továren. Jednalo se o tzv. „nová průmyslová města“, která vznikla kolem roku 1890, jako např. Herne, Hamborn, přičemž náznaky městských center se vytvořily až ve 30. letech minulého století (Wehling, 2002). Při ukončení výroby nebo těžby pozbyla tato města funkční centrum.
- 4) Manévrovací prostor městského a regionálního plánování byl významně omezen. Omezení jsou determinována snižováním míry politické regulace, neboť roste závislost na hlavních rozvojových trendech a externích procesech. To platí zejména ve vztahu ke globálním trhům, mezinárodní dělbě práce a podnikovým strategiím, jakož

i rozhodnutím a regulaci z úrovně EU. Současně se snižují možnosti efektivní intervence na národní úrovni z důvodu klesajících disponibilních prostředků z veřejných zdrojů a také upadá legitimita států jako hlavních politických aktérů, což si vynucuje decentralizaci a deregulaci územně plánovacích procesů a zapojení soukromého sektoru.

- 5) Důležitá je zásadní změna úkolů. Do 70. let minulého století byla regionální a městská politika přednostně zaměřena na tvorbu stejných životních podmínek v regionech či městech, urychlování růstu v zaostávajících regionech, regulaci růstu v prosperujících regionech. K tomu postačoval transfer peněz, výstavba infrastruktury a veřejně regulované plánování. Ve starých průmyslových regionech nešlo realizovat tuto politiku, protože nešlo o to posilovat stávající struktury, ale bylo nutné je komplexně změnit. Nutnost generovat inovace se promítá v rozšířené orientaci městské a regionální politiky. Nejde jenom o obnovu materiálních struktur, ale spíše o inteligentní využití stávajícího, o proměnu definování problémů a způsobu myšlení a jednání za účelem stimulace aktérů k adekvátním řešením.

Oliver Ibert (2003, 2005) nastiňuje v přehledné podobě rámce a podmínky plánovacího procesu v územním rozvoji, vedoucí ke generování inovací různého typu právě na příkladu IBA. Těmito faktory, rámci, principy a podmínkami jsou:

- a) **Charisma a charismatický vůdce** (viz např. Sotarauta 2009), který jako leader mající důvěru lidí ve svém okolí budí nadšení a motivuje ke kreativitě a invenci. Zde je nutno konstatovat, že charismatičtí vůdci mající iracionální exogenní schopnost vést a motivovat k nevšedním výkonům jsou vzácným a spíše náhodně disponibilním statkem. Charismatický sebevědomý vůdce ruší ve svém prostředí tradiční role a konvenční hierarchie a spolupracuje v nehierarchickém vztahu s lidmi ze svého týmu, kterým vytváří prostor pro kreativitu. Sám tento prostor naplňuje myšlenkami. V případě IBA Emscher Parku byl tímto charismatickým vůdcem ředitel prof. Karl Ganser, přičemž Landry (2000) uvádí, že 60 % úspěchu projektu je jeho dílem.
- b) **Agentura IBA jako intermediární aktér.** Role a význam intermediárních institucí jako významných aktérů v regionálním rozvoji je široce diskutována (např. Heintel, 2005). Samotná agentura představovala klasickou intermediární instituci, jejíž pozici lze metaforicky zasadit do tzv. „strukturální mezery“ (Burt, 1992), neboť v případě, že jsou naplněny kritické parametry intermediární instituce, pak se každá takováto instituce (horizontálně i vertikálně) pohybuje ve strukturální mezeře mezi veřejným, soukromým a neziskovým sektorem. Problematická se jeví závislost na veřejném sektoru, a proto je nezbytné, aby tato instituce disponovala dostatečnou externí autonomií (Benz, Fürst, 2002) a sebevědomím vůči ostatním aktérům. Intermediární instituce pak mohou efektivně zastupovat veřejné nároky vůči finančně silným investorům, neboť fungují analogicky, tj. flexibilně a profesionálně, čímž napomáhají ke generování organizační a kognitivní blízkosti (podrobně Boschma, 2005). Současně však mohou svoji pozici dodatečně podepřít klasickou státní mocí (Ibert, 2007). Autonomie umožňuje také vyšší schopnost akumulace tzv. slabých vazeb (Granovetter, 1973) ve vztahových sítích – tzv. networking, protože sítě partnerů

(*networks*) jsou předpokladem procesů učení se vzájemným kontaktem. Všechny tyto atributy agentura do značné míry splňovala. Její klíčová funkce byla spojená s *networkingem* a podporou partnerství, protože agentura IBA byla „pavoukem“ v síti IBA Emscher Parku, splétající sítě různých typů a druhů. Důležitým faktorem je určitá exkluzivita speciální organizace, která spočívá v tom, že má k dispozici značné finanční prostředky (nebo minimálně přístup k nim), zvláštní „nové“ kompetence, má exkluzivní politickou podporu a disponuje nadstandardními vztahy a styky apod. „Exotičnost“ umožňovala agentuře IBA integrovat experty a lokální aktéry na úkor politiků, a tak mohla být hlavním „motorem inovací“ v regionu (Kilper, 1999).

- c) **Povrchní informace.** Předpokladem úspěšného procesu „plánovitého“ generování inovací v územním rozvoji bylo vágní definování cílů – na rozdíl od tradičního plánování územního rozvoje zde „nevíme, co přesně chceme“, víme pouze, že to musí být „nové“, „přínosné“, „zajímavé“. IBA Emscher Park byl ve své podstatě měkká strategie, jejíž cíle byly vágní a prostředky neurčité, přičemž organizoval procesy s otevřeným výsledkem, což mu umožňovalo vysokou variabilitu při výběru optimálních řešení. Mimo to definovala agentura IBA v rámci strategie kritéria kvality ve vztahu k ekonomickému, sociálnímu a environmentálnímu přínosu projektů (Peters, 2004). Tyto standardy kvality byly využity jako katalyzátory procesů učení, protože nutily participující aktéry jasně definovat cíle a jejich dosažení. Tyto standardy jsou využívány v Porúří i v současnosti (Dosch, Porsche, 2008).
- d) **Projektově orientované plánování.** Tato plánovací strategie upřednostňuje projekty před programy a současně upřednostňuje střednědobá opatření před dlouhodobými programovými strukturami (Mayer, Siebel, 1998), přičemž se předpokládá, že konsenzus v rámci jednotlivých projektů přispěje k postupné změně a sdílení celkového programu (Kilper a kol., 1996). Strategie IBA Emscher Park nedisponovala záměrně žádným komplexním územně plánovacím dokumentem, ale jednalo se o plánování skrze projekty. Vysoký počet projektů měl mobilizovat endogenní potenciál, protože v řadě projektů mělo vzniknout specifické modelové řešení určitých problémů spojených s realizací projektu. Mnoho decentralizovaných projektů mělo postupně skrze „propagandu dobrých příkladů“ zvyšovat pozitivní, převážně psychologické multiplikační efekty (Rommelspacher, 1999). Přes jisté diference vykazují staré průmyslové regiony řadu společných charakteristik, přičemž projektově orientované plánování bylo implementováno v procesu regenerace nejen v rámci IBA Emscher Parku, ale také např. ve Velké Británii, neboť se jedná, vzhledem ke specifickým podmínkám, svým způsobem o funkční variantu regenerace starých průmyslových regionů, a to i v podmínkách postsocialistických zemí.
- e) **Integrace „cizího“ do plánování inovací.** „Domácí“ znamená rutinu a tradici. „Cizí“ (z jiného regionu, z jiné oblasti aktivity) obohacuje, provokuje, dráždí, stimuluje, umožňuje jiný pohled na stejnou věc, podněcuje ke změně myšlení. „Cizí“ vyžaduje maximální toleranci v diskusi a komunikaci. Integrace „cizího“ pobíhala v rámci strategie IBA jednak spoluprací s „cizími“ světově proslulými architekty či odborníky, jakož i s lokálními neznámými mladými umělci a jednak prostřednictvím tzv.

vědeckého direktoria (Siebel a kol., 2001), což byl poradní panel plánovací agentury IBA a realizovaných projektů.

- f) **Princip revidovatelnosti rozhodnutí.** Odvolání již rozhodnutého musí být možné „beztrně“. Inovačně orientované plánování předpokládá proces učení se cestou pokusů a omylů. Plány jsou v tomto případě vnímány jako „zdroj“, což umožňuje situační flexibilitu a adaptabilitu při hledání optimální varianty (Ibert, 2009).
- g) **Generování inovativních řešení prostřednictvím efektu „slavnosti, svátku nevšednosti“ a efektu „jeviště“.** Svátek a slavnost jsou opakem všední každodenní neinovativní rutiny – svátek znamená chaos, nepořádek, zvláštní stav, ve kterém je plýtvání a neefektivita dovolena, divergentní chování a myšlení je tolerováno a očekáváno. Svátky, slavnosti, festivaly mají své kouzlo a účinek pouze tehdy, když je jich málo (Ibert, 2005). IBA Emscher Park jako inovace plánující agentura vytvářela tyto „svátky, festivaly“ formou ideových konferencí a brainstormingových seminářů za účasti laiků a nejrůznějších odborníků. Dosažení „efektu jeviště“ spočívá ve veřejných prezentacích, kde se plně projevují výhody face-to-face komunikace (podrobně Storper, Venables, 2004) a tím má mobilizující, stimulační účinky. Čím lepší image má scéna, tím více působí efekt jeviště a tím lépe může dojít ke generování inovací.
- h) **Vágně definované cíle** jsou předpokladem úspěšného procesu „plánovitého“ generování inovací v územním rozvoji – na rozdíl od tradičního plánování územního rozvoje zde „nevíme, co přesně chceme“, víme pouze, že to musí být „nové“, „přínosné“, „zajímavé“.

8.3.1 Hodnocení IBA Emscher Parku

Hodnocení projektu, v jehož rámci bylo realizováno celkem 123 projektů a funkčně regenerováno 1 500 hektarů brownfields (Shaw, 2002), se neobejde bez řady paradoxů. Celkově bylo investováno na 5 mld. DM (bez investic do krajinného parku Emscher, kde bylo investováno samostatně cca 8 mld. DM), kdy 3,07 mld. pocházelo ze zdrojů spolkové vlády a zbylá částka připadala na privátní aktéry, municipality, neziskové organizace atd. Jako příklad úspěšné regenerace lze uvést projekt Innenhafen Duisburg (zejména ve vztahu k projektu Karoliny).

Innenhafen Duisburg představuje část největšího světového vnitrozemského přístavu ležícího na původním slepém ramenu vzniklém ve 12. století, kdy tok řeky Rýn změnil svůj směr. V roce 1828 začaly práce na kanálu, který by zajistil městu znovu přístup k řece Rýnu. V roce 1893 byl kanál rozšířen směrem na východ a napojil slepé rameno k Rýnu. V první etapě byl přístav využíván k překladi dřeva, které bylo nezbytné při překotném budování důlních šachet. Ke konci 19. století ustoupilo tradiční splavování vlivem modernizace přepravy a nových způsobů zpracování dřeva. Funkce Innenhafenu jako hlavního překladiště dřeva se proto začala postupně měnit. Obrovský nárůst obyvatelstva v období dynamické industrializace zvyšoval nároky na zajištění potravin pro Porúří. Innenhafen byl v roce 1900 rozdělen a v nové části vznikl obrovský obilný přístav. Mimo klasický překladi

zde bylo obilí také skladováno a přímo na místě zpracovávalo. Vznikla celá řada mlýnů, sýpek a skladišť. Dynamický růst vedl ke vzniku monostrukturně zaměřeného potravinářského klastru. Ve 30. letech minulého století se jednalo o největší obilný přístav v Evropě, pro který se vžil název „košík na chleba Porúří“ („Brotkorb des Ruhrgebiets“).

Postupná ztráta funkce a významu Innenhafen Duisburg se datuje do poloviny 60. let. V této době se začaly výrazně měnit vlivem technologických inovací dosavadní způsoby dopravy. Zvyšovala se tonáž dopravních lodí a etablovala se kontejnerová doprava, což zvyšovalo nároky na tradiční přístavy, v nichž ztratily svůj význam sýpky, sklady a mlýny. Nové zařízení vhodné pro nové způsoby lodní přepravy bylo budováno mimo tradiční přístavy. Dále došlo k celkové reorganizaci průmyslové výroby, která kladla důraz na vysokou časovou flexibilitu (just-in-time) s omezeným využitím dříve nezbytných skladovacích prostor. Roli hlavní zásobní tepny převzala nová dálnice A40. Modernizovala se také jednak technologie zpracování obilí, kdy nové mlýny byly výrazně menší, neboť parní stroje byly nahrazeny novými, na prostor méně náročnými technologiemi, a jednak se vlivem internacionalizace přesunul překlad a zpracování obilí do Severního moře. Postupně se také začaly měnit stravovací návyky. Všechny tyto faktory přispěly k úpadku Innenhafenu Duisburg a ztrátě pozice „zásobitele hladového zázemí“. Celkový úpadek byl završen v polovině 80. let. a na ploše přístavu vznikl rozsáhlý průmyslový brownfields. V tomto období začalo město uvažovat o regeneraci, ale nemělo dostatek potřebných financí. Realizovalo pouze malé, dílčí projekty zaměřené na regeneraci historické části města.

V rámci IBA Emscher Parku byl prakticky kompletně zastavěný brownfields o rozloze téměř 100 ha identifikovaný jako oblast s vysokým potenciálem a předpokládalo se, že může přinést zásadní impulzy pro obnovu celé oblasti. v rámci projektu IBA byly hlavními cíli regenerace výstavba městského parku s vodní koncepcí, přístavní přehradní hráz na východě, grachty na jihu a založení kancelářského parku v areálu dřívějších mlýnů a sýpek, propojených s kulturními zařízeními, kanceláři a bydlením. V rámci projektu byla realizována výstavba židovského společenského centra a výstavba domu s pečovatelskou službou pro seniory (IBA, 1999).

Projekt byl v rámci IBA Emscher Parku vybrán pro svůj významně rozvojový potenciál. Hlavními faktory, jejichž kombinace podpořila výběr do projektu IBA, byly:

- blízkost vody jako významného estetického elementu,
- průmyslová kultura zakládající se na historii překladu a zpracování obilí,
- blízkost městského centra,
- dobré dopravní napojení.

Prvním krokem k regeneraci přístavu byla architektonická soutěž na využití tohoto areálu. Účastníci museli vstupovat do soutěže ve skupinách tvořených architekty a investory, což předem zajišťovalo finanční krytí. Master plán byl vytvořen věhlasným anglickým architektem Normanem Fosterem. Master plán definoval základní morfologické struktury

a funkční využití, ovšem bez konkrétních detailů. Účel byl jasný, zajistit celkovou konzistentnost a kompaktnost nového prostoru, ale současně neomezit potenciální investory. Na základě tohoto plánu se pracuje až do současnosti. Pro realizaci a prosazení byla vytvořena vlastní instituce Rozvojová agentura Innenhafen Duisburg, s. r. o. (*Innenhafen Duisburg Entwicklungsgesellschaft GmbH*), organizována na privátním principu, ale patřící plně veřejnému sektoru. Instituce byla založena v roce 1993, přičemž z 50 % patřila spolkové zemi Severní Porýní-Vestfálsko (SPV) a z 50 % městu Duisburg, jejími hlavními úkoly byla výstavba infrastruktury a externí propagace, resp. atrakce investic. Základní princip, uplatněný v rámci tohoto projektu, představoval investice do infrastruktury z veřejných zdrojů tak, aby byly zajištěny adekvátní podmínky pro příchod privátních investorů. V rámci plánu navrženého Normanem Fosterem se předpokládalo vybudování systému grachtů, které měly zdůraznit vodu jako hlavní estetický element projektu.

Klíčovým impulzem, který akceleroval rozvoj přístavu, byla výstavba prvního grachtu. Plánovaný vodní systém byl finančně náročný a pro privátní investory vzhledem k vysokému riziku návratnosti investice neatraktivní. Iniciativu převzal veřejný sektor, z jehož prostředků byl v roce 1994 tento gracht vybudován, měl především vysokou symbolickou hodnotu. Jednalo se o jasné sdělení investorům, že projekt je myšlen vážně a má výraznou podporu veřejného sektoru. V první fázi atrakce investorů se společnost pragmaticky zaměřila na ryze privátní investory, kteří ale měli úzký vztah k veřejnému sektoru. Zohledníme-li skutečnost, že součástí dozorčí rady byli reprezentanti státní moci, jeví se nám tato cílená skupina logicky. Skrze jednání a kontakty lze ovlivňovat chování těchto de jure privátních podniků. Není tudíž příliš překvapivé, že prvním investorem byla *Treuhandstelle Wohnen GmbH* (THS) patřící plně Ruhrkohle AG, v němž má majoritu spolková země SPV. Ve druhé fázi se atrakce, vzhledem k zajištění prvních investic a z nich plynoucích pozitivních psychologických efektů, soustředila již na de facto privátní investory. Z veřejných investic bylo vynaloženo v rámci projektu 67 mil. DM a celkově bylo do dnešních dnů proinvestováno na 400 mil. €. Z hlediska tvorby pracovních míst bylo docíleno těchto výsledků: v roce 1993 bylo v areálu přístavu lokalizováno na 300 pracovních míst, v převážné míře v sektoru logistiky, tj. pracovních míst relativně nízké kvality. Do současnosti vzniklo v areálu na 5 000 pracovních míst s výraznou převahou v terciéru.

Pozitivní dopady IBA Emscher Parku

Jeden z hlavních přínosů a úspěchů IBA spočíval v proměně image a profilace měkkých faktorů rozvoje od kultury přes volnočasové aktivity až po environmentální podmínky, což pomohlo navést region na pozitivní vývojovou trajektorii. IBA vytvořila řadu vysoce kvalitních projektů (produktů), kterým se dostalo velké pozornosti v nadnárodním měřítku, kdy vysoce profesionální prezentace IBA v národních a mezinárodních médiích zlepšily jednak externí image regionu a jednak posílily sebevědomí obyvatel regionu (Wehling, 2002, Wissen, 2001). IBA se naprosto vědomě nechtěla zřít minulosti, naopak učinila z ní hlavní identifikační element. Charakter velkého množství průmyslových památek symbolicky propojuje minulost s přítomností a budoucností a dává regionu novou identitu. Ve své podstatě se změnilo paradigma přístupu k minulosti. Od odmítání minulosti k její plné integraci. Projekty realizované v rámci IBA jako vysoké pece v Duisburg-Meiderich, Zeche Zollverein nebo plynojem v Oberhausenu jsou efektně inovativně osvětleny a staly se

kulturními majáky nové kulturní krajiny v Porúří (Freundt, 2003). Mimo proměny krajiny z kulturně-historické perspektivy došlo k výrazné proměně environmentální kvality regionu. Vznikla navzájem propojená síť parků a vodních ploch. Ze znečištěných kanálů se staly významné krajinné prvky a řeka Emscher přestala být černou stokou. Inspirativní byl vědomý důraz na využití brownfields před investicemi na zelené louce s jasným cílem v omezení prostorového růstu měst, která svou již tak polycentrickou sídelní soustavou zabírala obrovské plochy.

Regionální marketing v Porúří

Nesmírně inspirativní byl vývoj regionálního marketingu, jehož úspěch úzce souvisel s projekty IBA Emscher Parku. Již v předchozím textu bylo uvedeno, že počátky regionálního marketingu spadají do konce 70. let minulého století. První konzistentní kampaň pod heslem „*Schöne Grüße aus Rußland. Treffen Sie Ihre Vorurteile*“ („Pěkné pozdravy ze země mouru. Poznejte své předsudky“) měla silně ironický nádech, ale tato ironie nenašla pochopení u politiků, a tak byl její dopad velice omezený (Dege, 2003). Po prvních „pionýrských“ letech se region rozhodl odstartovat v roce 1985 rozsáhlou mediální kampaň „Porúří – silný kus Německa“ („*Das Ruhrgebiet – ein starkes Stück Deutschland*“), což byl ve své době ojedinělý projekt regionálního marketingu. Během deseti let bylo pro účely kampaně investováno na 50 mil. DM. Veřejnosti se Porúří prezentovalo jako zelený region s širokou kulturní a volnočasovou nabídkou. Zásadní proměny externí image však nebylo ve srovnání mezi začátkem a koncem kampaně dosaženo. Region byl prezentován tak, že je stejně moderní a dynamický jako např. Mnichov nebo Hamburg. Toto snažení mělo své limity v tom, že bylo málo autentické, neboť s ním srovnávané regiony budou v očích veřejnosti a investorů vždy modernější a úspěšnější. Očekávaný úspěch změny image se nedostavil. Naprosto nezbytným se stalo nalezení autentické a nezaměnitelné pozice regionu (*Unique Selling Proposition – USP*) v duchu „to existuje jen v Porúří“. Zde se mírnou oklikou dostáváme zpět k IBA Emscher Parku. V roce 1997 vypsal tehdejší KVR pod vlivem IBA soutěž na novou marketingovou kampaň. Novým sloganem se stal do českého jazyka těžko přeložitelný (a to nejen do českého jazyka, ale i do angličtiny, Ache, 2000), *Der Pott Kocht*. Termín *Pott* symbolizoval historickou tradici Porúří jako starého průmyslového regionu a *Kocht* znamenal vitalitu a dynamiku (Dege, 2007). Tento slogan byl záměrně provokativní, hlavním sdělením bylo, že Porúří je jiné a hlavně „své“. Kampaň slavila ve srovnání s předchozími iniciativami úspěch, a to proto, že dala regionu jasnou a nezaměnitelnou pozici, specifický profil. Úspěch byl dán především tím, že v rámci IBA vznikly projekty – „atraktivní produkty“, které bylo možné efektně a efektivně prezentovat.

Zhodnocení průmyslového dědictví

IBA se sama definovala jako „workshop budoucnosti starých průmyslových regionů“, přičemž v oblasti využití průmyslového dědictví se tomu tak skutečně stalo, protože IBA sloužila jako inspirace ve formě projektů dobré praxe (*best practice*) pro celou řadu regionů v Evropě, které se zaměřily na montánní turismus jako doplňkovou aktivitu k celkové

restrukturalizaci. Programy iniciované v této oblasti byly často financovány z prostředků privátních sdružení pro podporu průmyslového dědictví, jejichž plány byly zase podpořeny (finančně, politicky) regionálními, národními, ale i evropskými orgány. Jak uvádí Hospers (2002, s. 399), tak programy analogického zaměření byly realizovány například také v Overijssel (Nizozemsko), West Flanders (Belgie), Völklingen (Německo – Sársko), Steyr (Rakousko), Telford (Velká Británie), Katalánie (Španělsko), Krotóne (Itálie) a Lorraine (Francie). Svými aktivitami ovlivnil IBA Emscher Park obecný diskurz o restrukturalizaci a stal se příkladem pro doplnění, respektive „novou kombinací“ strategií regenerace (tamtéž, s. 401). Montánní turismus přispívá k pozitivní image regionu, ale jeho přínos pro tvorbu pracovních míst je značně diskutabilní. Podle Hospers (2002, s. 402) se mohou stát staré budovy novými *plicemi* podporujícími ekonomický rozvoj regionu a z tohoto důvodu považuje za efektivnější strategii využití starých budov jako ekonomických „plic“ než jejich využití pro pouhou turistiku. V rámci IBA byl realizován projekt regenerace obřího dolu Zeche Zollverein, který patří vůbec k nejznámějším projektům, tj. vlajkovým lodím regenerace Porúří. Na celkové ploše 200 ha bývalého největšího hlubinného dolu vzniklo hornické muzeum, ale z hlediska rozvoje regionu se stal tento projekt ještě důležitějším, neboť zde vzniklo designové centrum a vyšší odborná škola designu a konferenční centrum s inovativní restaurací (Landry, 2000, Freundt, 2003). Rehfeld (2006) s jistou mírou opatrnosti hovoří o designovém kompetenčním klastru. Ačkoliv hlavní vývoj zde nastal po ukončení projektu IBA, hlavní cíl IBA byl zde de facto naplněn, protože IBA se snažila iniciovat impulzy pro další rozvoj. Důležitá je skutečnost, že Zeche Zollverein se stává postupně „plicemi“ ekonomického rozvoje regionu. Podle van Houtum a Legendijk (2001) IBA nabízí ilustrativní příklad, ve kterém bylo staré průmyslové dědictví transformováno v nové prostory kombinující moderní funkce a kreativní design.

Inovativně orientované plánování

Díky inovativně orientovanému plánování byla využita kreativním a ojedinělým způsobem řada průmyslových brownfields. Jako dílčí příklady inovativních řešení mohou sloužit projekty Landschaftspark Duisburg Nord, nacházející se v severní části Duisburgu mezi městskými čtvrtěmi Meiderich a Hamborn na ploše 200 hektarů, kde byl z bývalé hutě vytvořen industriálně-krajinný komplex s rekreační funkcí. V bývalém plynojemu se mohou dnes potápět sportovní potápěči, v továrních halách se konají koncerty vážné hudby, výstavy fotografií nebo obrazů, z bývalých bunkrů na železnou rudu byly vytvořeny umělé horolezecké stěny, konstrukce vysoké pece slouží jako rozhledna, areálem vedou naučné cyklostezky seznamující návštěvníky prostřednictvím informačních tabulí s historií a aktuální situací areálu bývalé huti atd. Tento projekt je jeden z mnoha projektů realizovaných agenturou IBA, avšak dostatečně názorně demonstruje, co můžeme chápat pod inovativně orientovaným územním rozvojem. Nehmatatelným výsledkem IBA byl vznik nových lokálních a regionálních sociálních sítí, které napomohly oslabení politického a kognitivního lock-in a jejichž přínos a funkčnost překročila časový rámec projektu IBA. Z celé řady iniciativ přispěla IBA nejvýznamněji k výraznému oslabení negativního korporativního propojení představitelů velkých podniků s politiky, protože vytvořila a nahradila tyto staré sítě novými regionálními a lokálními politickými sítěmi (Schamp, 2000).

Význam kultury

IBA jako první strategie regenerace propojila v široké míře umění, kulturu, podporu podnikání a městský rozvoj (Freundt, 2003). Kulturní aktivity a iniciativy se staly v rámci IBA nedílnými součástmi procesu regenerace. Tato silná orientace na kulturu ve funkčním prolínání krajiny, architektury a hudby byla atypická, a to zejména z toho důvodu, že staré průmyslové regiony nepatří zpravidla mezi obzvláště inovativní regiony v oblasti kultury.

8.3.2 Kritické aspekty IBA Emscher Parku

V úvodu hodnocení bylo naznačeno, že strategie IBA měla i své stinné stránky, a bylo by z naší strany nekorektní, pokud bychom je nezmínili. Problematické aspekty spatřuje Rommelspacher (1999) v nadměrných nákladech, snižování kvality realizace projektů v důsledku termínových tlaků, koncentraci na externí prezentaci a zdroje v rámci jednotlivých velkých projektů, demotivaci neparticipujících aktérů.

Úspěch IBA byl dílem způsobem tím, že se záměrně soustředila na méně konfliktní oblasti a vyhýbala se vysoce konfliktním problémům, což byla v případě Emscher především problematika odpadů, dopravy a masové nezaměstnanosti. Všechny tyto uvedené výtky směřují z velké části k přesnému časovému vymezení doby trvání strategie. Na druhou stranu vzhledem ke stávající situaci v regionu nebylo prakticky možné, aby se strategie IBA realizovala déle, protože právě omezený časový rámec umožnil její vznik. Nejčastěji bývá strategii vytýkána slabší úspěšnost při tvorbě nových pracovních míst v rámci „Práce v parku“. Zde se dostáváme k problému, který byl již naznačen v metodologickém exkurzu k tvorbě studií, tj. lokální versus národní, popř. nadnárodní. Strategie byla realizována v období útlumu celé německé ekonomiky, a proto by bylo naivní očekávat, že Porúří, přesněji Emscher subregion se bude v pozitivním slova smyslu vymykat obecnému trendu. Shaw (2002) není až natolik kritický ve vztahu k hodnocení „Práce v parku“. Podle něj se aktivity soustředily na vznik malých a středních firem v oblastech s vysokou přidanou hodnotou, na rozdíl od většiny strategií regenerace usilujících o atrakci velkých investorů, a proto došlo ke vzniku menšího počtu kvalitních a udržitelných pracovních míst. Vznikl tedy menší počet pracovních míst, ovšem s vyšší udržitelností a kvalitou (viz např. pokles počtu pracovních míst v továrně Opel v Bochumi, Blotevogel, 2003, nebo uzavření továrny Nokia taktéž v Bochumi – pozn. autorů). Bömer (2000) tvrdí, že cíle stanovené v této oblasti byly příliš optimistické, protože nezaměstnanost nemohla být obecně výrazně snížena. Podle něj lze považovat za úspěch skutečnost, že míra nezaměstnanosti nevzrostla ve srovnání s jižní částí Porúří. Výtky směřují i k samotnému plánovacímu konceptu perspektivního inkrementalismu. Koncept je z části poměrně riskantní, protože vědomě upřednostňuje jednotlivé projekty před komplexním plánem a spoléhá na jejich silné multiplikační efekty. V případě, že realizace strategie neprobíhá v režimu růstu, můžou vzniknout tzv. „katedrály v poušti“ nebo „oázy v poušti“, což může vést k větší sociální a fyzické fragmentaci regionu (Siebel, Ibert, Mayer, 1999).

Zajímavý může být pohled na jednu z vlajkových lodí IBA Emscher Parku, důl Zeche Zollverein. Ten se nachází v Essenu v městské části Katernberg, která patří mezi 28 nejvíce problematických městských částí (nevyšší míra chudoby, nezaměstnanost, kriminalita, nízké nájemní) v Severním

Porýní-Westfálsku (Steinbrück, 2000), a to i přes realizaci tak obrovského projektu. Profesor Butzin nazývá uvedený projekt obrazně majákem. Majáky září do dále a jsou symboly, ale pod nimi je tma padající na jejich blízké okolí. Růst nebo nová pracovní místa v jejich okolí vznikají jen velice omezeně. Prof. Butzin zmiňuje ještě další paradoxní aspekt délky trvání. Podle něj nebyly efektivně využity pozitivní efekty jednotlivých projektů. Tady je nutné uvést širší souvislosti. IBA byla po deset let středem pozornosti nejen v Severním Porýní-Westfálsku, ale v celém Německu. Velká pozornost vzbuzovala nevoli u dalších aktérů v rámci Severního Porýní-Westfálska a Bömer (2000) dokonce tvrdí, že úspěch IBA otevřel dveře neoliberalní strukturální politice realizované následnickou agenturou Projekt Ruhr AG. Ta byla čistě ve vlastnictví státu a měla oficiálně zajistit kontinuitu IBA, ale reálně to byl organizační protipól KVR. Akciová společnost Projekt Ruhr AG disponovala menšími prostředky a soustředila se jen na vybrané priority, jako např. Emscher krajinný park, klastery, demografické změny a vzdělávání. Po ukončení činnosti IBA se dokonce reálně uvažovalo o zrušení KVR, protože podle tehdejšího premiéra Wolfganga Clementa představuje Porúří pouze umělý a efemérní konstrukt regionu. Kilper a Wood (1995) zmiňují ve spojení s decentralizovaným přístupem v rámci IBA další paradox. Jedná se o takzvaný pedagogický paradox. Rolí učitele je naučit samostatnosti a dospělosti. V rámci IBA to znamenalo, že aktivity „zezdola“ měly být stimulovány „seshora“, což je paradox, že stát „učí“ regiony, jak být samostatnými, tudíž sám určuje, co je samostatnost. Opomenuty by neměly zůstat ani nehmamatelné výsledky IBA Emscher Parku. Politické a projektové sítě vzniklé v rámci IBA měly z části i negativní sociálně exkluzivní charakter, protože občanská participace byla v konečném důsledku menší, než bylo deklarováno (Rommelspacher, 1999).

9 Komparativní studie starého průmyslového regionu Sársko

Cílem této případové studie je zhodnotit proces regenerace starého průmyslového regionu Sársko, přičemž zvýšená pozornost bude věnována procesu regenerace, respektive konverze vybraných brownfields. Subkapitola má následující strukturu: První část textu se věnuje identifikaci klíčových faktorů a aktérů při formování nových průmyslových trajektorií, kdy jsou identifikovány tři základní fáze dle lineárního časového vývoje: (a) evoluce montánního klastru od počátku průmyslové revoluce do počátku 70. let minulého století, (b) fáze stagnace montánního klastru a nástup zárodků automobilového klastru, (c) fáze zahrnující vývoj od 90. let do současnosti, zahrnující úpadek montánního klastru, stagnaci automobilového a vznik IT klastru. Na tuto část navazují čtyři krátké případové studie regenerace/konverze vybraných brownfields, ve kterých jsou analyzovány zvolené přístupy a hlavní aktéři procesu regenerace, přičemž opomenuty nejsou ani možné impulzy pro transfer poznatků při regeneraci/konverzi brownfields do kontextu České republiky. V závěru jsou komparativně diskutovány podobnosti/rozdílnosti v evoluci a charakteristice klíčových produkčních trajektorií v Sársku a Moravskoslezském kraji.

Samotné Sársko představuje jeden z klasických starých průmyslových regionů vyspělých ekonomik, a to i přes proces rozsáhlé regenerace trvající již více než 40 let. Sársko jako příhraniční region sousedí s Francií (Lotrinsko) a Lucemburskem a je tak součástí rozsáhlé přeshraniční, převážně průmyslové aglomerace (Saar-Lor-Lux), což se nezanedbatelně promítlo do jeho vývoje (Held, 1951).

Obrázek 5: Nástin polohy Sárska v rámci Německé spolkové republiky

Autor: L. Krtička

Rozlohou 2569 km² je Sársko nejmenší spolkovou zemí Německa (s výjimkou svobodných měst). Administrativně se Sársko skládá celkem ze šesti okresů (*Kreisen*). Hlavním městem regionu je Saarbrücken se 180 tisíci obyvateli a celkově žilo na území regionu v roce 2011 na 1 014 166 obyvatel (30. 9. 2011, SAS), přičemž jen v posledních 6 letech došlo ke „smrštění“ počtu obyvatel o 8 566 tisíc (více viz box) (Bauer, Otto, 2006).

9.1 Vývoj regionu do 70. let – dominance montánního klastru

Proměna Sárska ze zemědělského regionu na průmyslový proběhla analogicky s dalšími průmyslovými regiony. Import technologických inovací umožnil hlubinnou těžbu černého uhlí, která byla v průběhu 19. století doplněna o hutnictví. Na počátku 20. století již region nesl všechny klasické rysy průmyslového regionu v podobě vysoké koncentrace šachet, hald, kouřících továrních komínů či husté dopravní sítě (Capot-Rey, 1935). Před první světovou válkou v dolech pracovalo na 60 tisíc horníků a v ocelářství okolo 28 tisíc zaměstnanců. Po první světové válce byl region přiřazen k Francii, a to do roku 1935, kdy byl opět připojen k tehdejšímu Německu. Objem těžby černého uhlí se snižoval (přibližně na 10 mil. tun). Po druhé světové válce spadalo Sársko do francouzské okupační zóny, ale zaměstnanost v těžbě černého uhlí dosahovala maxima (cca 67 tisíc). Nejistá politická situace se negativně promítla ve snížených investicích do hutnického průmyslu, kdy například v letech 1952 až 1955 se investice v západním Německu v těžkém průmyslu pohybovaly mezi 9 a 12 % z celkového obrátu, zatímco v Sársku to bylo mezi 6 a 8 % (Esser a kol., 1982).

V roce 1957 bylo Sársko opět připojeno k tehdejšímu západnímu Německu. Vinou pozdějšího připojení se však v Sársku projeví s menší intenzitou pozitivní efekty „německého hospodářského zázraku“. V tomtéž roce navíc vypukla první uhelná krize podnětá identickými faktory jako v Porúří.

V tomto období lze charakterizovat Sársko jako kartelový region (Kujath, 2000). Montánní průmysly tvořily dominantní produkční klastr, který se snažil aktivně bránit příchodu nových odvětví do regionu. Na periferiích tohoto klastru vznikaly prostřednictvím spin-offs nebo autonomním vznikem dodavatelské firmy, specializující se na produkty z ocele, čímž částečně přispívaly k diverzifikaci montánního klastru. Přesto i nadále převládaly v tomto uzavřeném klubu rigidní organizační rutiny (Nelson, Winter, 1982), které sice dokázaly generovat dílčí procesní a organizační inovace, ale prakticky žádné produktové či tržní inovace (Reindl, 2000). Hlavní ocelářské koncerny v regionu si tvrdě konkurovaly a nebyly schopny vytvořit produktivní síť posilující interaktivní procesy učení či vznik „neobchodních vazeb“ (Storper, 1997). V důsledku dominance montánního průmyslu vznikaly struktury, ve kterých udávaly tón velké podniky, malé a středně velké podniky byly rozvinuty jen slabě a míra terciarizace se pohybovala hluboko pod národním průměrem.

Teprve pod tlakem kontinuálního zániku pracovních míst začal na počátku 70. let veřejný sektor vyvíjet první konzistentní aktivity na podporu rozvoje regionu, což bylo umožněno i tím, že rigidní a zablokovaný regionální produkční systém byl prostřednictvím exogenního šoku prolomen. Nicméně podpora se soustředila na tradiční odvětví jako ocelářství a textil. Podpora procesu reindustrializace vyústila v nárůst podílu zaměstnanců v průmyslu ze 42,7 % v roce 1959 na 57,3 % v roce 1969 (Burtenshaw, 1972).

Vývoj v 70 a 80 letech – úpadek montánního klastru a vznik automobilového klastru

Již na začátku 70. letech však začaly narůstat problémy v ocelářském průmyslu, které akcelerovala ropná krize, kdy se plně projeví nevýhody ocelářství v regionu

Úpadek montánního klastru byl doprovázen vznikem automobilového klastru. Oslabení montánního kartelu uvolnilo prostor pro vznik „okna lokalizační příležitosti“ („windows of locational opportunity“, Storper, Walker 1989), který využil automobilový průmysl, jenž v regionu vytvořil rozsáhlý produkční klastr. Krystalickým prvkem tohoto klastru se stala přímá zahraniční investice americké společnosti Ford, která v roce 1968 vybudovala na ploše 14 hektarů nedaleko Saarlouis závod na výrobu automobilů (Schamp, 2000). V 70. a 80. letech následoval příchod dodavatelů (hlavně Tier 1) ze zahraničí, ale také ze samotného Německa (především z Bádenska-Würtenberska), který byl aktivně podporován spolkovou zemí například vytvářením průmyslových zón, přičemž klíčovým faktorem pro atrakci přímých zahraničních investic byl dostatek levných a relativně kvalifikovaných pracovních zdrojů (Trippel, Otto, 2009). Dalším významným lokalizačním faktorem, který posiloval příliv přímých zahraničních investic, byla výstavba dálničního napojení ve směru na Mety, Mannheim a Karlsruhe, přičemž výraznou modernizací prošla také železniční doprava. (Burtenshaw, 1972). Z nově přichozích společností se jednalo např. o výrobní závody (branch plants) firem jako Bosch, Michelin, ZF Getriebe, INA-Schaeffler a další.

Rozvoj horizontální dimenze tohoto klastru indukoval proces koevoluce firem zaměřených na výrobu strojních zařízení či průmyslového softwaru (vertikální dimenze). V rámci toho klastru převládaly hierarchické vztahy založené na moci a převaze, a nikoliv na bázi síťové symetrické governance, což platilo primárně pro velké firmy, které mají v regionu produkční kapacity, nikoliv však výzkumné či vývojové kapacity. Na straně druhé vznikla řada malých a středních firem místního charakteru (spin-offs, dodavatelé 2. a 3. Řádu do globálních produkčních sítí), které jsou příliš závislé na hlavních odběratelích a čelí tvrdé konkurenci z nízkonákladových zemí (Reindl, 2000). I z tohoto důvodu převládaly v tomto klastru, identicky jako u montážního, procesní a organizační inovace. Do jisté míry se dá konstatovat, že tento stav se výrazně nezměnil (Tripl, Otto, 2009).

Aktivity veřejného sektoru v 70. letech se koncentrovaly, jak již bylo uvedeno výše, na podporu přílivu investic v oblasti automobilového průmyslu, tj. realizace aktivního marketingu atrakce investic. Od 80. let pak především na budování podpůrné infrastruktury (technologická centra, inkubátory, výzkumné ústavy atd.), která měla indukovat rozvoj služeb a zejména ICT (Heidenreich, 1997).

Na konci 80. let představovalo Sársko klasický průmyslový region s vysokým podílem montážního průmyslu či generických odvětví a s nízkou intenzitou VaV, počtu patentů a vysokou nezaměstnaností.

9.2 Vývoj od 90. let do současnosti – krize montážního klastru, vznik IT klastru

Kontinuální marginalizace montážního klastru probíhá i během posledních dvou dekad, se zvýšenou intenzitou u těžby černého uhlí. Na začátku 90. let pracovalo v těžbě okolo 18 tisíc zaměstnanců (objem těžby 9 mil. tun). V roce 1997 to bylo okolo 14 tisíc (6,678 mil. tun) a konečně v roce 2007 okolo 5 tisíc (3,5 mil. tun), přičemž se předpokládá, že konec těžby nastane v roce 2014. Pokles se nevyhnul ani ocelářství, avšak od roku 1994 došlo ke stabilizaci nejen z hlediska objemu produkce, ale i počtu pracovních míst. V posledních letech se ocelářský klastr (steel and metal cluster) v Sársku skládá z přibližně 500 podniků s 28 000 zaměstnanci (SAS, 2009). Jádrem klastru tvoří dva velké, majetkově propojené koncerny Dillinger Hüttenwerke a Saarstahl AG koncentrující okolo 35 % pracovních míst celého klastru, přičemž tyto koncerny disponují silnou mocenskou pozicí v rámci klastru. Pro oba koncerny je významným odběratel automobilový klastr, kdy například 60 % vyprodukované ušlechtilé ocele Saarstahl AG je zpracováváno automobilovým průmyslem (z toho 40 % na výrobu převodovek). Dillinger Hüttenwerke pak produkuje surovou ocel a váluje tlusté plechy, přičemž i zde velkou část produkce odebírá automobilový průmysl. Propojení mezi ocelářskými koncerny a regionální znalostní infrastrukturou je však i nadále nízké (Tripl, Otto, 2009).

V 90. letech lze pozorovat další růst automobilového klastru, jehož jádro tvoří výrobní závod automobilky Ford v Saarlouis. Tohoto závodu se také týkala jedna z klíčových aktivit veřejného sektoru. V roce 1998 byl prostřednictvím finančních prostředků spolkové země (51 mil. eur) a Evropské unie vybudován na ploše 74 tisíc m² dodavatelský park, který integruje 12 dodavatelů pomocí automatické dráhy. Cílem tohoto klasického aftercare projektu bylo

zvýšit efektivitu výroby s využitím just-in-time logistiky (Larsson, 2002), respektive „just in sequence“. V rámci tohoto parku je zaměstnáno jednak v dodavatelských firmách okolo 1,8 tisíce zaměstnanců a jednak 6,5 tisíce v samotném závodu Ford, tj. celkem 8,3 tisíce pracovních míst (cca 35 % z automotive), a roční produkce dosahuje 400 tisíc vozů, přičemž Frigant a Lung (2002) označují tento výrobní závod termínem „průmyslové kondomium“ (*industrial condominium*, s. 746). V posledních letech tento klastr vytvářel okolo 24 tisíc pracovních míst a v rámci Německa patří region k třetímu největšímu centru automobilových dodavatelů, přičemž automobilový průmysl vytváří dalších přibližně 46 000 pracovních míst v navazujících odvětvích (IHK Saarland, 2010). V roce 2008 vykazovalo Sársko nejvyšší podíl zaměstnanosti v automobilovém průmyslu na tisíc obyvatel v celém Německu (IHK Saarland, 2009). Vlivem ekonomické krize však poklesl počet zaměstnanců na přibližně 18 tisíc (údaje k roku 2010).

Celková institucionální a síťová dimenze klastru neprošla od 80. let prakticky žádnou evolucí. Interregionální kooperační sítě jsou vyvinuty jen slabě a rovněž nedošlo k rozvoji VaV. Organizační struktura klastru tak do jisté míry připomíná tzv. satelitní výrobní okresek (Markusen, 1996), kde převládají nadregionální vztahy mezi centrály a pobočnými závody, nebo tzv. wannabe klasr (Rosenfeld, 1997), tj. prostorovou koncentraci firem ze stejného sektoru bez institucionálního či sociálního ukotvení. Nevyhovující stav se pokusil veřejný sektor změnit založením klastru automotive.saarlad v 2003, který přešel v roce 2006 pod průmyslovou a obchodní komoru Sársko, nicméně výsledky jsou prozatím malé (Trippl, Otto, 2009).

Sársko představuje klasický pohraniční region a zejména ve vztahu k automobilovému průmyslu je proto nutné zmínit roli a význam sousedního Lotrinska, které lze považovat také za klasický starý průmyslový region. I v tomto regionu vznikl rozsáhlý automobilový klastr koncentrující přibližně 24 tisíc zaměstnanců (Cluster observatory, 2006). I v tomto regionu vznikl specializovaný automobilový park, nikoliv dodavatelský, ale produkční. Jedná se o výrobu automobilů Smart (join-venture) v rámci tzv. MCC Smartville parku, který vznikl v roce 1997 jako klasická investice na „zelené louce“ a celkově zaměstnává cca 1 200 zaměstnanců (Dörrenbächer, Schulz, 2008).

Řada aktivit veřejného sektoru již od 80. let směřovala do sektoru služeb, ale tyto aktivity našly v první fázi odezvu hlavně u služeb založených na nízkých nákladech (call-centra, logistické parky) než na vyšší přidané hodnotě. Tyto aktivity se nesly ve snaze aktivizace endogenního potenciálu regionu, ale přestože cílem bylo nastartování high-road strategie, výsledky těchto snah a politik odpovídaly v převážné míře low-road strategii (Reindl, 2000). Teprve v druhé polovině 90. let se začínají reálně projevat snahy o podporu znalostně založených služeb (*knowledge intensive industries*). Začíná se konstituovat nový „unrelated“ klastr ICT. V roce 1997 jej tvořilo přibližně 70 podniků (1 400 zaměstnanců) vzniklých na bázi spin-offs z výzkumných institucí (nejznámější příklad IDS-Scheer). Dynamický nárůst tohoto klastru dokumentuje stav v roce 2006, kdy ICT klastr tvořilo 836 firem s 10 400 zaměstnanci (Trippl, Otto, 2009). Paralelně vnikají klastrové iniciativy v oblasti nanotechnologií nebo i v tradičních sektorech služeb jako logistika.

Přesto je třeba podotknout, že ani rozvoj ICT neindukoval posílení regionálních sítí, jelikož sítě existují mezi vědecko-výzkumnými institucemi a ICT sektorem, ale v rámci sektoru či mezi sektorem a jinými regionálními sektory již jen omezeně (Reindl, 2000).

Kontinuální pokles ekonomické výkonnosti, podobně jako v jiných starých průmyslových regionech se negativně promítl do demografického vývoje regionu. V období ekonomického oživení (hnaného především státem podporovanou reindustrializací) mezi lety 1950 až 1965 vzrostl počet obyvatel o 19 % na 1,13 milionu, nicméně od tohoto roku docházelo k poklesu počtu obyvatel regionu na současných 1,014 milionu. Demografický vývoj Sárska v posledních dekádách představuje určitou výjimku v celém Německu, protože ačkoliv zaznamenával v 90. letech ekonomický růst, přesto počet obyvatel klesal (Kröhnert a kol., 2004). Podle demografických prognóz, přesněji podle spodní varianty prognózy, která předpokládá negativní migrační saldo mezi 800 až 1 300 obyvateli či průměrný počet živě narozených dětí na úrovni 1,2 na jednu ženu, bude žít v Sársku v roce 2030 pouze 888,1 tisíce obyvatel a v roce 2060 dokonce jen 685,6 tisíce. Samotné hlavní město mělo v 70. letech okolo 213 tisíc obyvatel, přičemž v současnosti se pohybuje okolo 174,1 tisíce (-22 %) a do roku 2030 má klesnout na 153,6 (-38,6 %) a v periferních regionech se předpokládá ještě významnější pokles (periferní okres St. Wendel) (SAS, 2012). Kvantitativní demografický pokles doprovází taktéž negativní kvalitativní proměny v podobě procesu stárnutí populace (ageing), což demonstruje nárůst počtu obyvatel starších 65 let na celkovém objemu populace z 21,7 % (2010) na 32,2 % (2050) (Fuchs a kol., 2009).

Tento stručný nástin ekonomického vývoje demonstruje proměnu produkčních struktur, což mělo i své konkrétní prostorové projevy. V případě Sárska zánik nekonkurenceschopných podniků či zvyšování racionality výrobních procesů u tradičních odvětví měly za následek vznik řady rozsáhlých průmyslových brownfields. Další část textu bude věnována třem konkrétním konverzím průmyslových brownfields s důrazem na institucionálně-organizační kontext jejich konverze.

9.3 Vybrané příklady konverze brownfields

Výběr lokalit proběhl formou terénního výzkumu realizovaného v roce 2009, přičemž případové studie těchto lokalit mapují jednak proces regenerace a jednak proces konverze. Dříve nežli bude přistoupeno k samotným případovým studiím, považujeme za vhodné ve stručné formě vymezit klíčové termíny, které jsou využity. Termín brownfields je zde chápán jako prostory, jejichž fyzické struktury pozbyly původního využití. V minulosti prováděné činnosti často způsobují výskyt ekologických zátěží, což limituje možnosti jejich dalších využití (Alker a kol., 2000). Proces konverze, který je zde aplikován ve smyslu „nového využití objektů, které pozbyly svoji původní funkci, což v praxi znamená, že není předem definován stavební program a že se pracuje s existující urbanistickou, stavební a architektonickou strukturou“ (Kunc, Tonev, 2008, s. 32).

9.3.1 Weltkulturerbe Völklinger Hütte

Mimo výše uvedený příklad patří mezi nejznámější objekt nepochybně areál vysokých pecí ve Völklingenu, ležící v průmyslovém městě stejného názvu o počtu přibližně 40 tisíc obyvatel.

Huť byla založena v roce 1873 a v roce 1965 v ní pracovalo okolo 17 tisíc zaměstnanců. Produkce zde byla ukončena v roce 1986, přičemž obratem byla vzata pod památkovou péči, ale rozsah památkové péče, respektive rozsah areálu pro muzejní účely nebyl jasný. Komplexní dokončení restaurace výrobního komplexu hutí se plánuje na rok 2015 (hlavně z národních prostředků). V roce 1994 byla na základě iniciativy spolkové vlády započaté v roce 1992 sedmihektarová část areálu zařazena na seznam památek UNESCO. O pět let později byla založena nositelská organizace Weltkulturerbe Völklinger Hütte, která areál spravuje a rozvíjí. Roční náklady na údržbu dosahují v průměru 6 až 8 mil. eur ročně. V roce 2011 navštívilo památku více než 400 tisíc návštěvníků, přičemž přibližně 40 % z nich pocházelo ze Sárska a zbylá část nepocházela z regionu (47 % z Německa a 13 % ze zahraničí), přičemž pro domácí turisty je hlavní motivací návštěva výstav, zatímco turisté mimo region přijíždějí primárně za průmyslovým dědictvím (John a kol., 2010). Jen pro ilustraci, v roce 1998 navštívilo památku 30 tisíc návštěvníků, o osm let dříve jen okolo dvou tisíc, což ukazuje, že konverze takových areálů je dlouhodobý proces (Hinterhuber a kol., 2001).

Areál taktéž svým vývojem dokumentuje posun ve využívání průmyslového dědictví od „industriální památky“ směrem k „inscenování“ nevšednosti například tím, že klíčovým produktem jsou temporární výstavy (klíčové zejména pro přilákání obyvatel regionu), kdy nejúspěšnější výstava o historii Keltů přilákala v období od listopadu 2010 do srpna 2011 na 200 tisíc návštěvníků, což z ní učinilo prozatím nejúspěšnější výstavu v historii Sárska (Opus, 2011). Více než 20 let konverze areálu na „ikonu industriálního cestovního ruchu“ lze považovat za „úspěšný příběh“, který ilustruje schopnost nelezení konsenzu, definování priorit v podobě produktu cestovního ruchu (ve smyslu „nové kombinace“) či schopnost atrakce investic. Mimochodem v rámci programovacího období 2000–2006 (region spadal pod Cíl 2) byly prostředky určené pro podporu cestovního ruchu jen pro tři projekty, mezi které spadal i areál! Avšak rozvoj Völklingen Hütte má i své stinné stránky, a sice ani v průběhu 20 let nedošlo k funkční integraci s městem. Areál sice leží mimo kompaktní zástavbu, ale snahy o přelití pozitivních efektů do města jsou prozatím neúspěšné, což v praxi znamená, že ačkoliv areál navštíví ročně statisíce návštěvníků, tak město z nich profituje minimálně. Ostatně výstavba nového parkoviště pro 2 500 automobilů (investice 5,2 mil. eur) u areálu tento trend zřejmě nezmění.

Intenzivní průmyslová činnost zanechala v Sársku řadu nevyužitých průmyslových objektů a areálů, což vedlo i k politické iniciativě spolkové vlády, která v roce 2000 ustanovila komisi „Industrieland Saar“⁷. Výstupem aktivit této komise bylo jednak definování prioritních projektů zhodnocující vybrané průmyslové areály a jednak vytvoření kompetentní instituce pro konverzi těchto areálů (viz níže). Každý z prioritních projektů měl rozdílnou tematickou profilaci. Již zmiňovaný areál Völklinger Hütte má plnit roli hlavního centra a ikony industriálního cestovního ruchu či průmyslového dědictví regionu. Dalším dvěma prioritním průmyslovým areálům, tj. bývalým dolům v Göttelbornu a Redenu, bude věnován následující text.

---

⁷ Předsedou komise byl mimo jiné bývalý ředitel společnosti IBA Emscher Parku Karl Ganser a ředitelem IKS je Karl Kleineberg, který byl jedním ze zaměstnanců. Některé přístupy tak můžeme interpretovat jako jeden z výsledků IBA jako *Workshop for the Future of Old Industrial Areas* (Knapp, 1998).

9.3.2 Garten Reden

Důl v Redenu byl otevřen v roce 1847 a v období vlády národního socialismu byl tento důl zaměstnávající 4 000 horníků s denní produkcí 7 000 tun „vzorovým závodem“, čemuž odpovídal i zvolený architektonický styl při jeho rozšíření. Před uhelnou krizí (1957) zaměstnával důl okolo 8 000 zaměstnanců, což z něj činilo největší důl v celém Sársku, nicméně v 80. letech zaměstnával již jen třetinu horníků a úpadek vyvrcholil v roce 1995 jeho uzavřením (Pasche, 2007). Podle závěrů komise má areál v budoucnu kombinovat „přírodu“ – „novou divočinu“ – „ekologii“, čemuž ostatně odpovídá i název „Zahrady Reden“, přičemž hovoříme o ploše rozkládající se na 130 ha, kdy plochy pro komerční development tvoří 20 ha. Pro potřeby rekultivace a regenerace byl vytvořen v roce 2002 masterplan definující základní rysy funkčního využití. Stavební práce byly započaty v roce 2004 a zahrnovaly rekultivaci 45 000 m² pro budoucí investory. V souladu s ekologickou filozofií celého projektu sázející na energetickou soběstačnost bylo o tři roky vybudováno zařízení kombinující využití geotermální energie a biomasy (ta se pěstuje na krajinné dominantě areálu, rozsáhlé haldě). Pro potřeby cestovního ruchu bylo vystavěno parkoviště umožňující pojmout 500 tisíc návštěvníků v roce a současně byl areál napojen na síť cyklostezek. Od započetí realizace projektu bylo prozatím investováno okolo 45 mil. eur, z nichž devatenáct pocházelo od nositelské organizace (Industriekultur Saar), pět z veřejných dotací a dvacet jedna od privátních investorů. Dále vzniklo okolo 170 pracovních míst a z rekultivovaných ploch bylo privátními investory využito více než 40 %. Největší investicí z privátního sektoru bylo vybudování prehistorického zábavního parku Gondwana. V dalším rozvoji bude věnována pozornost na zvýšení využitelnosti dvou hald pro volnočasové aktivity či cestovní ruch (např. vodní příkop či pětikilometrová stezka pro jízdu na skateboardu), vysoká pozornost je věnována kvalitě prostředí (urban design), a to nejen ve vysoce estetickém mobiliáři, ale také využitím vody jako významného prvku tvorby atraktivního prostředí (součástí mají být tzv. vodní zahrady).

9.3.3 Důl Göttelborn

Třetím prioritním průmyslovým areálem se stal bývalý důl Göttelborn o rozloze 130 ha, kde byla ukončena těžba až v roce 2000. Tento areál by se měl proměnit v příštích dekádách na prostor splňující nároky 21. století, integrující na jednom prostoru různorodé formy práce, bydlení a volného času při inteligentním a inovativním využití stávajících struktur. Tento ambiciózní cíl byl vetknut také do celého názvu projektu – „Cité der Industriekultur“. Areál se nachází metaforicky „uprostřed ničeho“, čili typicky pro urbanisticky chaoticky utvářenou průmyslovou krajinu v obci s 2 300 obyvateli, ale v bezprostřední spádové oblasti do 15 kilometrů žije okolo 150 tisíc obyvatel (Kleineberg, 2006). V první fázi konverze byla provedena komplexní rekonstrukce nevyhovující technické infrastruktury (např. 3 000 metrů nové kanalizace) a taktéž byla vytvořena základní morfologická struktura zastavěné části bývalého dolu, která byla následována sanací a opravou stávajících budov, ve kterých vzniklo okolo 20 000 m² komerčních prostor. Ty byly následně doplněny hotelem a restaurací. Dosavadní investice se pohybují ve výši 40 mil. eur (z toho 5 mil. z privátních zdrojů), usídlilo se zde přes 20 firem (hlavně malé a středně velké podniky) z oborů

nanotechnologií, přesného strojírenství či zdravotnictví generujících cca 330 stálých pracovních míst, výukové prostory zde má i vysoká škola (Hochschule für Technik und Wirtschaft des Saarlandes). Bývalý důlní pokles 16 ha zaplněný spodní vodou byl využit pro umístění solárních panelů. Do budoucna se budou aktivity upírat k atrakci dalších investic a významným prvkem bude taktéž podpora „spontánní“ rekultivace prostřednictvím tzv. „nové divočiny“.

V textu již bylo zmíněno, že komise „Industrieland Saar“ ustanovila „speciální“ organizaci, která byla pověřena prosazením a implementací ideových konceptů do sociální reality. Tato společnost pod názvem Industriekultur Saar (IKS) vznikla v roce 2001 a v současnosti výhradně zodpovídá za dvě posledně jmenované konverze. Tato společnost je součástí spolkové společnosti pro podporu ekonomiky Strukturholding Saar (SHS), kde má spolková země Sársko majoritu. Integrace nově vzniklé IKS do etablované společnosti nebyla výhodná jen z hlediska větší institucionální stability a politické legitimacy, ale především mohla IKS čerpat finanční prostředky, tedy dostalo se jí exkluzivního přístupu k finančním prostředkům. Zde je nutno poznamenat, že SHS disponuje vysokým základním jměním, například tisíci nájemními byty či komerčními plochami, které jsou ziskové a tento zisk je pak investován do méně výnosných projektů jako např. do areálů dvou bývalých dolů. Jedná se tedy o diametrálně odlišnou praxi, než jaká je aplikována například v České republice, kde panuje všeobecná snaha o maximální privatizaci a upřednostňování čistě „tržních“ řešení.

10 Zasazení příložených textů do rámce disertační práce

Do druhé části disertační práce je řazeno celkem šest textů, které lze obecně rozdělit do dvou základních bloků. První blok zahrnuje texty, které vznikly v průběhu řešení projektu „Role měkkých lokalizačních faktorů v odstraňování disparit strukturálně postižených regionů. Ostravska a Ústecka“. Druhý blok obsahuje texty vytvořené během projektu „SHRINK SMART: The Governance of Shrinkage within a European Context.“, na kterých se autor podílel.

První text pod názvem „Creative industries in spatial perspective in the old industrial Moravian-Silesian region“ přibližuje prostorovou organizaci tzv. kreativních odvětví v Moravskoslezském kraji. Koncept kreativních odvětví byl vztažen k měkkým faktorům regionálního rozvoje, protože na základě analýzy literatury (např. Hebrecht, 1998, Hebrecht, 2001) se ukázalo, že tato odvětví jsou jednak vysoce citlivá na kvalitu měkkých faktorů regionálního rozvoje a jednak svou lokalizací a aktivitami samy napomáhají k utváření měkkých faktorů.

Další dva texty se vztahují k samotnému městu Ostrava. První text „What Can Cultural and Creative Industries Do for Urban Development? Three Stories from the Postsocialist Industrial City of Ostrava“ analyzuje na třech mikro-případových studiích roli a význam kulturních a kreativních odvětví, respektive roli a význam umělců v procesu regenerace vnitřního města Ostravy. Opomenuta není ani role veřejného sektoru.

Následující text „Stodolní ulice à Ostrava: un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation?“ se podrobně zabývá evolucí „fenoménu“ ulice Stodolní v Ostravě, která se právě díky kultuře stala z původního ostravského „Bronxu“ atraktivní městskou čtvrtí. Nicméně aktuální vývoj prostoru a jeho komercializace a unifikace naznačují, že tento stav se stává pozvolna minulostí. Příčiny úpadku jsou podrobněji v textu rozebrány.

Druhá skupina článků (kapitoly) se zabývá procesem tzv. „smršťování“ měst, přičemž dva texty pod názvy „Je Ostrava „smršťujícím se městem?“ a „Shrinking Cities and Governance of Economic Regeneration: The Case of Ostrava“ se věnují úrovni města Ostravy a třetí, kapitola z knihy „Governance of shrinkage of the city of Ostrava“ aktivitám veřejného a soukromého sektoru v oblasti regenerace vnitřního města. Hlavní smysl prvních dvou textů spočívá především v analýze demografického a ekonomického rozvoje města, potřebného pro komparaci. Z hlediska tématu celé práce je pak klíčový třetí text, který podrobně analyzuje a hodnotí roli aktérů při regeneraci vnitřního města Ostravy. Na tomto místě bych také rád poděkoval Dr. Katrin Großmann, Dr. Annegret Haase a Dr. Vladu Mykhnenkovi za podněty a připomínky při zpracování této kapitoly.

11 Závěr a inspirace pro možné aplikace přístupů pro Ostravsko

Smysl této kapitoly je v zásadě dvojitý, tj. jednak shrnout hlavní poznatky z teoretické části práce a jednak diskutovat možnosti přenosu inspirativních impulzů ze studovaných regionů do prostředí Ostravska. V obou případových studiích byly analyzovány, identifikovány a kriticky hodnoceny přístupy k utváření měkkých faktorů rozvoje ve vazbě na klíčové oblasti intervence v procesu regenerace průmyslových regionů dle Boschma a Lambooy (1999). Možnosti přenosu přístupů k utváření měkkých faktorů rozvoje z obou sledovaných regionů do prostředí Moravskoslezského kraje nejsou identické, jelikož odrážejí rozdílnou povahu těchto regionů, respektive rozdílné zaměření studií. Komparace s Porúřím akcentuje zlepšení fyzického prostředí a zejména vytváření intermediárních institucí, zatímco komparace se Sárskem více zohledňuje mechanismus utváření průmyslových trajektorií a inovativní přístupy ke konverzi průmyslových areálů.

Lokalizační faktory jsou disponibilní vlastnosti, které jsou předmětem zájmu ekonomických a občanských subjektů při jejich rozhodování o místě podnikání, investicích, bydlení, volnočasových aktivitách. Před vlastním rozhodnutím o lokalizaci dochází u jednotlivých subjektů k vyhodnocení významu jednotlivých faktorů. Každé území se tak stává předmětem subjektivní evaluace jeho objektivních vlastností. Lokalizační faktory dělíme na měkké a tvrdé. Toto rozdělení je do značné míry akademické a jeho smyslem je spíše schematizovat a kategorizovat poměrně komplikovanou problematiku. Za tvrdé faktory lze považovat takové faktory, které jsou lépe vyjádřitelné v objektivnějších kategoriích hodnocení a kvantifikace, jako jsou např. jednotky plochy, vzdálenosti, finanční vyjádření atp. Konkrétně jde tedy zejména o cenu a dostupnost ploch k bydlení a podnikání, stav infrastruktury atp. Naopak měkké faktory jsou hůře měřitelné než tvrdé lokalizační faktory a jejich dopad na lokalizační rozhodnutí je v zásadě nepřímý. Do značné míry lze říci, že se jedná o kvalitativní rozměr území. Při vnitřní kategorizaci měkkých faktorů jsem vycházel z prací německých autorů (Grabow, Hollbach-Grömig, 1995), kdy měkké podnikatelské lokalizační faktory mají vliv na lokalizační rozhodování firem (např. kvalita a flexibilita místních institucí a trhu práce, formální a neformální sítě), zatímco měkké individuální lokalizační faktory jsou záležitostí osobních preferencí jak pracovníků managementu, tak samotných zaměstnanců a nemají bezprostřední vliv na aktivity podniků (kvalita veřejných prostor, stav životního prostředí, image lokality). Měkké lokalizační faktory (stejně jako ty tvrdé) tak reprezentují jak pozitivní aspekty atrakce subjektů do území (pull factors), tak v případě jejich problematické konstelace jsou i příčinou odchodu firem nebo lidí z území (push factors).

Při detailnější diskusi měkkých lokalizačních faktorů můžeme zvolit dvojí perspektivu náhledu na problematiku. V prvním případě uvažujeme o lokalizačních faktorech v podobě fyzické vybavenosti, infrastruktury, zařízení (tzv. *amenities*) – může se jednat např. o cyklostezky, mobiliář veřejného prostoru, veřejnou zeleň, kulturní a volnočasovou infrastrukturu atp. V druhém případě řešíme dynamické vlastnosti prostředí, ve kterém se formují ekonomické a sociální procesy – nejlepším příkladem je kvalita institucionálního prostředí v širokém slova smyslu (vlastní formální instituce, neformální instituce jako normy, hodnoty, způsoby komunikace). V případě kvality prostředí by se jevilo příliš omezené vztahovat hodnocení pouze k lokalizačnímu rozhodování subjektů, a tak v případě faktorů, jež

vymezuji jeho podobu, opouštím termín lokalizační a pracuji s měkkými faktory regionálního rozvoje. Domnívám se, že hlavní rozdíl mezi oběma rovinami spočívá v míře, v jaké se podílejí na celkové úspěšnosti rozvoje území. Staticky pojatá vybavenost území je spíš důsledkem ekonomického úspěchu lokality (území), zatímco dynamickou kvalitu prostředí považuji za jednu z nezbytných příčin regionální konkurenceschopnosti a dlouhodobé adaptability na měnící se podmínky. Z tohoto důvodu, ale i pro významně vyšší relevanci a atraktivitu z pohledu výzkumné práce, jsem zaměřil pozornost právě na téma měkkých faktorů rozvoje.

Měkké faktory rozvoje vyjadřují kvalitu prostředí, a to jak v podobě komplexních podmínek tvorby hodnot a života v kontextu místní situace jako celku, tak v dílčích mikroprostředích (sub-prostředích), které však jsou neoddelitelnou součástí celkového prostředí. Z hlediska ekonomického rozvoje ke dvěma důležitým prostředím v území patří inovativní a kreativní prostředí. Tato prostředí jsou si v zásadě velmi blízká, ale inovativní je více spjato s progresivními aktivitami a novými postupy v ekonomicko-technické oblasti, zatímco kreativní prostředí je navázáno na vytváření přidané hodnoty a nového obsahu prostřednictvím využití (případně ekonomizace) estetických a symbolických funkcí. V případě inovativního prostředí stav měkkých faktorů v místě postihuje především kvalitu sítí vztahů mezi aktéry (*networks*), flexibilitu vazeb (síla slabých vazeb, strukturální mezera) i celkovou energii a šum mezi aktéry. U kreativního prostředí stav měkkých faktorů obsahuje především přítomnost koncentrace a kritické masy tvůrčích skupin a jedinců, existenci tvůrčích polí pro možnosti jejich interakce, celkovou atraktivitu a kvalitu místa (*quality of place*) z hlediska percepce tvůrčích skupin obyvatelstva. V případě pozitivní konstelace měkkých faktorů v konkrétním území vznikají předpoklady pro funkční tvorbu a „výkonnost“ obou diskutovaných prostředí, což je z dnešního pohledu hodnoceno jako jeden z důležitých aspektů soudobého územního rozvoje.

Právě otázka přístupů k utváření měkkých faktorů regionálního rozvoje stála v centru pozornosti u případových studií starých průmyslových regionů, které obecně vykazují jejich nízkou kvalitu, přičemž jejich zlepšování představuje jednu z největších výzev, jak zamezit úpadku těchto problémových regionů. Z případových studií lze odvodit následující.

V obecné rovině se Porúří vydalo koncem 90. let endogenně orientovaným procesem regenerace na bázi neindustriální (Hospers, 2004), zatímco Ostravsko vsadilo především na exogenně orientovanou regeneraci na bázi low-road reindustriální. Exogenní orientace na příliv PZI se zrcadlí – ve srovnání s Porúřím – také v akcentaci tvrdých faktorů rozvoje. Tato strategie přispěla k poměrně rychlé restrukturalizaci regionu, otázkou zůstává, nakolik je dlouhodobě perspektivní. Na možnosti transferu „*best practice approach*“ tak musíme nahlížet v kontextu již zmíněné difference v rozvojových strategiích obou regionů. Za hlavní impulz, mající širokou odezvu u odborné i laické veřejnosti a dnes již také u politických aktérů, lze považovat především využití průmyslového dědictví. Ve srovnání s Porúřím vznikají analogické projekty (industriální muzea, pořádání kulturních a společenských akcí v průmyslových objektech, iluminace průmyslových památek), což není případ pouze Ostravska (viz Hospers, 2002). Vysokou míru podobnosti vykazují také ideové záměry největšího projektu regenerace na Ostravsku, Dolní oblasti Vítkovic (celková rozloha 253 ha) a především pak regenerace národní kulturní památky Dolní Vítkovice, která ve velké míře

čerpá z již zmiňovaných projektů Zeche Zollverein a plynojemu v Oberhausenu (více viz Rumpel a kol., 2010).

Při případné aplikaci dalších impulzů je třeba zohlednit také nízkou kvalitu neformálních institucí ve vztahu k politickému a ekonomickému jednání, která je charakteristická pro průmyslové regiony procházejícími postsocialistickou transformací (Bürkner a kol., 2005) a rovněž skeptický postoj formálních představitelů veřejného sektoru k inovacím a novým konceptům (Rumpel, 2002). Využití strategie perspektivního inkrementalismu se proto jeví za současných podmínek v České republice jako velice omezené, neboť by v řadě případů hrozila preference „ryzího“ inkrementalismu, tj. realizace projektů bez jejich vzájemné funkční integrace (viz hodnocení Integrovaného plánu rozvoje města Ostravy, Rumpel, Slach, 2012).

I přes uvedené dílčí limity, nabízí Porúří další cenné impulzy pro rozvoj Ostravska, respektive Ostravy. Mezi tyto impulzy patří především forma a organizace spolupráce v území, a to především ve vztahu k organizačnímu zajištění změny.

V Porúří existovala řada objektivních bariér pro utváření měkkých faktorů rozvoje. Pro eliminaci objektivních bariér existují v zásadě tyto mechanismy – komunikace a participace, kooperace (Rumpel, 2006) a regulace (Hampl a kol., 2008). Tyto mechanismy jsou inherentní součástí procesu realizace sledované strategie, přičemž právě participace lokálních aktérů a primárně slabě institucionalizovaná komunikace odehrávající se v síťově orientovaném módu vedla k iniciaci „kolektivní akce“ a realizaci změny. Zásadním elementem pro iniciaci a realizaci pak představuje organizační zajištění.

Zde máme na mysli zejména existenci autentických intermediárních institucí. Tyto instituce představují z hlediska teoretického určitou institucionální modalitu tzv. teorie strukturální mezery (Burt, 1992). Tato teorie interpretuje odlišně vztah mezi strukturou sítí (*network structure*) a sociálním kapitálem. Namísto akcentace významu pevných norem podporovaných soudržnými sítěmi tvrdí tato teorie, že výhody sociálního kapitálu pramení ne z jeho koheze/koherence, ale naopak z fragmentace a z ní plynoucí rozmanitosti informací a příležitostí vytvořených nedostatkem propojení mezi jednotlivými sociálními sítěmi. Strukturální mezery totiž vznikají na spojnicích mezi dvěma sítěmi, v nichž existuje nižší míra hierarchie a tudíž menší omezení, respektive autonomie. Aktéři pohybující se těchto mezerách mají lepší přístup k informacím a výhody při sjednávání vztahů, které jim umožňují dozvědět se o větším množství příležitostí a zajistit si příznivější podmínky při realizaci svých ekonomických aktivit. Lapidárně to shrnuje Burt (2004, s. 349), když uvádí „Lidé, kteří stojí blízko mezer v sociální struktuře, mají větší pravděpodobnost získávat dobré ideje.“

Naopak aktér pevně připoutaný k pevným vazbám/kontaktům (*closed network*) má při vyjednávání své role tvář v tvář externím kontaktům nízkou míru vlastní autonomie (Gargiulo, Benassi, 2000, Jonas, 2005). V případě, že neexistují žádné strukturální mezery, tj. existuje dokonalé vzájemné propojení zajišťující stabilitu a kontrolu, je na straně druhé získávání nových informací a následované generování inovací výrazně komplikováno.

V případě, že jsou naplněny kritické parametry intermediární instituce, pak se každá takováto instituce pohybuje ve strukturální mezeře mezi veřejným sektorem a soukromým sektorem na

straně jedné a mezi soukromým a neziskovým na straně druhé, jakož i mezi neziskovým sektorem a veřejným sektorem. Problematická se jeví závislost na veřejném sektoru, a proto je nezbytné, aby tato instituce byla co nejvíce autonomní ve vztahu nejen k veřejnému sektoru, který ji ve většině případů zřizuje, ale ve vztahu k dalším uvedeným sektorům. Autonomie umožňuje nejen flexibilitu, ale také vyšší míru redundance ve vztahových sítích (viz výše).

Agentura IBA Emscher park byla právě takovouto institucí. Ukazuje se, že struktura a kvalita spolupráce (proces, praxe) jsou podmínkou úspěšné realizace změny v území. Agentura IBA tak jako institucionální inovace přispěla k vytvoření nového sociálního a geografického kapitálu v území, které dříve vynikalo anti-inovativním prostředím. IBA tak mohla díky svému postavení propojovat a iniciovat „nové“ kombinace, respektive propojení existující kapacit do nových využití (Grabher, 1993).

Dalším příkladem s vysokou mírou inspirace v oblasti institucionálně-organizační změny je projekt regenerace Innehafen v Duisburgu. V tomto případě pak především ve vztahu k projektu Karoliny. Na rozdíl od Karoliny, vznikla v Innehafenu samostatná organizace na bázi PPP disponující kapitálem, kompetencemi a znalostmi. Regenerace tohoto brownfieldu proto mohla být harmonizována s potřebami celého města a distribuce moci a bohatství, jako institucionálního měkkého faktoru, byla a je rovnoměrnější, nežli v případě Karoliny.

Za další cenný zdroj inspirace lze považovat vybrané principy inovativně orientovaného plánování. Záměrně uvádím vybrané principy, protože některé z nich jsou ryze kontextuální povahy (např. charisma a charismatický vůdce) a některé jsou v českém kontextu využívány, ale naprosto špatným způsobem (revidovatelnost rozhodnutí, plánování prostřednictvím projektů). Za možné aplikovatelné principy plánovací kultura IBA Emscher park, o nichž se lze domnívat, že by mohly být přínosné lze tak považovat (viz str. 56-58):

- Rámcové informace při generování idejí: organizace procesu plánování s otevřeným začátkem i koncem.
- Integrace „cizího“ do plánování inovací v území.
- Generování inovativních řešení prostřednictvím efektu „slavnosti, svátku nevšednodennosti“ a efektu „jeviště“.
- Vágně definované cíle na počátku plánování změny.

Existence intermediální agentury jako nositele inovativně orientovaného plánování by neměla být opomenuta. Bohužel v Ostravě či na Ostravsku sledujeme spíše neochotu k vytváření skutečně autonomních intermediálních institucí disponujícími specifickými a rozsáhlými kompetencemi, kdy řada projektů regenerace je ovlivněna zájmy silných privátních aktérů (viz Karolina či ekonomická regenerace Ostravy, Rumpel, Slach, 2012).

Vedle institucionálně-organizačního zabezpečení procesu změny, nelze opomenout přístup k profilaci měkkých faktorů materiální povahy ve vztahu k obyvatelům regionu. V teorii byly nastíněny základní kontury konceptu kreativní třídy a je velice zajímavé, že IBA vycházela s podobných principů, ačkoliv byla započata dlouhou dobu před publikováním tohoto konceptu. Podobně jako Richard Florida, představitel IBA Emscher parku zdůrazňovali význam sociokulturního jako předpokladu a nikoliv důsledku ekonomického rozvoje. Zásadní

rozdíl však spočíval v tom, že IBA nepracovala s atrakcí „kreativní třídy“, ale hlavně se stabilizací smršťující se místní populace. Právě v tomto ohledu lze identifikovat jistý průsečík s Ostravou (Ostravskem), ale pouze povahy teoretické. Důvodem absence proč tento průsečík zůstává v rovině teoretické lze identifikovat v tom, že ostravský region jednak ignoruje proces demografického poklesu, i když zde dochází k jisté změně, jednak regionální aktéři sledují svými aktivitami opačnou logiku, a sice že ekonomický růst zajistí potřebné sociokulturní prostředí pro rozvoj regionu.

Sársko z řady důvodů, které budou zmíněny, představuje téměř „ideální“ referenční region pro MSK (potažmo Ostravska a i z tohoto důvodu je mu věnována značná pozornost v tomto textu). Průmyslová trajektorie závislosti byla založena na dostupných surovinách (černé uhlí) a z nich odvíjejících se odvětví (Martin, Sunley, 2006). Jedná se tedy v obou případech o montánní průmyslové regiony, které jsou navíc relativně velikostně a i polohově srovnatelné (příhraniční regiony). V blízkosti obou regionů se nacházejí další průmyslové regiony analogického charakteru, i když například hustota zalidnění je v případě Sárška podstatně vyšší (413 obyvatel/km²) než v Moravskoslezském kraji (227 obyvatel/km²), na druhou stranu regionální centrum Saarbrücken je téměř dvakrát menší ve srovnání s Ostravou. Objem produkce například v těžbě černého uhlí dosahoval v Sársku v době vrcholu (před rokem 1957) okolo 16,5 mil. tun ročně, zatímco na Ostravsku okolo 24 mil. tun ročně (Havrant, 2010). V tradičních montánních sektorech tvořících hlavní produkční bázi regionu (uhlí-ocel) je i přes kontinuální proces regenerace stále zaměstnáno v Sársku přes 31 000 zaměstnanců, v MSK pak okolo 45 tisíc zaměstnanců. Hlavní rozdíl mezi regiony lze identifikovat v sektoru těžba uhlí, protože v Sársku zaměstnává již jen okolo 3 800 zaměstnanců, zatímco v MSK stále okolo 15 tisíc. Ostatně sektor těžby uhlí byl v Sársku nejvíce zasažen ekonomickou krizí, kdy jen mezi lety 2007 a 2008 se objem vytěženého uhlí dramaticky snížil o neuvěřitelných 73 % z 3,526 mil. tun na 957 tisíc tun (MSK okolo 11 mil. tun ročně). V sektoru ocelářství v obou regionech dominují velké podniky, konkrétně Dillinger Hüttenwerke AG (5 900 zaměstnanců) a Saarstahl AG (4 500 zaměstnanců) v Sársku, v MSK pak Vítkovice Heavy Machinery, Třinecké železárny, Evraz či ArcelorMittal (vlastníci mimo jiné také Saarstahl AG). V dalším tradičním sektoru – strojírenství – pak naopak vykazuje vyšší zaměstnanost Sársko (16 000 zaměstnanců) než MSK (8 800 zaměstnanců). Přitom právě strojírenství projevilo v Sársku během krize nejvyšší míru adaptability ze všech odvětví, protože po poklesu v roce 2009 zaznamenalo v roce 2010 růst obrátu o 77,3 %. Celkově pracovalo ve zpracovatelském průmyslu v Sársku okolo 78 000 zaměstnanců, zatímco v MSK 89 000 zaměstnanců,⁸ ale například v roce 2008 generoval zpracovatelský průmysl v Sársku 82 591 zaměstnanců, v MSK dokonce 104 912, což poukazuje na rozdílnou míru odolnosti (*resilience*) obou regionů.

Mnohem zajímavější je však vznik nových odvětvových trajektorií v Sársku, ve srovnání s vývojem v Moravskoslezském kraji po roce 1989. Martin, Sunley (2006) nastiňují několik scénářů vzniku nových odvětví v regionu, přičemž klíčový impulz pro „nový“ sektor

---

⁸ Jedná se pouze o rámcové údaje, které se mohou lišit, protože v Sársku se vztahuje počet zaměstnanců k podnikům na 20 zaměstnanců, kdežto v MSK pouze podniků se 100 a více zaměstnanci se sídlem v kraji.

automobilového průmyslu byl do regionu „transplantován“ v podobě závodu Ford v Saarlouis, tedy ne nepodobně, jak tomu bylo v Moravskoslezském kraji v případě investice Hyundai. Ostatně i v blízkosti tohoto montážního závodu se nachází další velký montážní závod (Kia, Smart), nicméně vlastnická struktura dodavatelů (hlavně dodavatelé prvního a druhého řádu) je vysoce odlišná a hovoří spíše v neprospěch MSK, protože dominují pobočky zahraničních společností (podrobně k tématu viz Blažek, 2002). V rámci diverzifikace regionálního produkčního systému vsadilo v 90. letech 20. století Sársko na podporu ICT, identicky jako (později) MSK, přičemž počet zaměstnanců se pohybuje v obou regionech na stejné úrovni, nicméně v Sársku se jedná o znalostně intenzivnější oblasti ICT. A v neposlední řadě i MSK se snaží podporovat identicky jako Sársko progresivní sektor jako nanotechnologie.

Z pohledu průmyslu či nových sektorů lze při komparaci vyzorovat, že například další rozvoj automobilového klastru v MSK má své limity a jeho velikost se již zřejmě příliš zvětšovat nebude (spíše fáze stabilizace), což nekoresponduje s představami regionálních politiků a bohužel částečně i akademických expertů. Taktéž některé výzkumy ukazují (Blažek a kol., 2011), že ICT sektor nedisponuje příliš vysokou inovační kapacitou a soustředí se v převážné míře na „customizaci“ globálních platforem, Z celkového pohledu oba regiony vykazují rysy uzamčených a fragmentovaných regionálních inovačních systémů.

Další poznatek se váže k poklesu počtu obyvatel, se kterým se potýkají oba regiony. Podle demografických projekcí má poklesnout počet obyvatel Sárska do roku 2060 o 33 % a v MSK „jen“ o 18 %, avšak s tím rozdílem, že demografická projekce MSK byla konstruována bez migrace, přičemž migrační saldo bylo mezi lety 1991 až 2009 v průměru -912 obyvatel ročně (podrobně ke struktuře populačních změn na příkladu Ostravy viz např. Ivan, Horák, 2011). Tento vývoj neukazuje v zásadě nic neočekávaného, ale právě příklad Sárska ilustruje skutečnost, že pouhá orientace na ekonomický růst není řešením eliminace populačního poklesu, což bývá v kontextu nejen regionu MSK, ale i např. města Ostravy opomíjeno, respektive ignorováno.

Pokud budeme uvažovat v intencích inspirací pro kontext České republiky ve vztahu k regeneraci území ve starých průmyslových regionech, pak lze uvažovat následovně. Všechny tři příklady kombinují konverzi průmyslových brownfields v duchu modelu CABERNET spočívající v rozdělení brownfields na kategorie A (konverze privátním sektorem), B (konverze na bázi PPP), C (konverze veřejným sektorem), kdy kategorie A se nevyskytuje, což není vzhledem k povaze regionu překvapivé. První případ areálu Völlkligen Hütte spadá do kategorie C, ale další dva areály jsou kombinací B a C. Některý typ konverze ale odpovídá rozšířenému pojetí modelu CABERNET v podání Butzin a kol. (2006), kteří právě na příkladu průmyslového regionu Porúří doplňují tento model o kategorií D, což jsou dlouhodobě nevyužitelné plochy. Právě tyto plochy skýtají prostor pro rozvoj „nové divočiny“ (viz např. Lipský, 2007) či „průmyslových lesů“ (Industriewälder), které mohou napomáhat rozvoji regionu trojím způsobem. Zaprvé mohou být využity pro volnočasové aktivity obyvatel regionu a přispívají k vylepšení image regionu (Franz a kol., 2008), zadruhé dávají vzniknout unikátním biotopům a zatřetí příroda „šetří“ vlastním přirozeným působením „sanační“ náklady a může zvyšovat kvalitu životního prostředí.

Na zvolených příkladech se ukazují výhody integrovaného přístupu, který kombinuje diferencované přístupy zohledňující různou povahu ploch v těchto areálech, jež reprezentují „archetypy“ postindustriální krajiny nazývané patchwork management (Butzin a kol., 2006). Výstižně to pojmenovává ředitel IKS Karl Kleineberg, když tvrdí o projektech Garten Reden a Göttelborn, že „největším nepřítelem našich snah je kombinace netrpělivosti a tvrdošijnosti. Strukturální proměna potřebuje čas, vůli a odvalu ke změně a novým integrovaným přístupům“ (Kleineberg, 2006, s. 330).

Dalšími inspirativními prvky jsou dle mého názoru institucionální zajištění konverze těchto areálů profesně řízenou intermediální institucí (viz výše) a také jasné definování klíčových projektů (tolik vzývaný, ale často vinou upřednostňování parciálních zájmů různorodých koalic o to méně realizovaný princip), zvyšující efektivitu „kolektivní akce“ za účelem prosazení pozitivních změn v území (viz výše).

Předložená práce pochopitelně postihuje jen omezenou část možných přístupů ke studiu regenerace starých průmyslových regionů. Z hlediska dalšího výzkumu regenerace ve starých průmyslových regionech lze uvažovat v několika směrech.

Tím prvním je hlubší integrace vlivu státní úrovně na regeneraci starých průmyslových regionů, protože se ukazuje, že vzorce regenerace jsou významně ovlivněny existující národní „varietou kapitalismu“ (Birch a kol., 2010). Především u starých průmyslových regionů v rámci střední Evropy se tak nabízí možnost zhodnotit roli a význam specifické formy „variety kapitalismu“ (*dependent market economy*, Nölke, Vliegenthart, 2009) na jejich regeneraci.

Druhým směrem může být výzkum dlouhodobého vývoje regenerace starých průmyslových regionů ve smyslu evoluce odvětvových struktur. Zde se jeví jako vysoce relevantní koncept *re-bundlingu*, který nabízí teoreticko-metodologický aparát evoluční perspektivy modifikovaný pro prostředí střední Evropy (Bathelt, 2009). Aktuální výzkumy vývoje průmyslových struktur v prostředí České republiky totiž ukazují, že aktuální produkční struktury v regionech jsou, i přes dramatickou změnu v roce 1989, stále silně ovlivněny historickým vývojem (Ženka a kol., 2014).

Třetí směr dalšího výzkumu by se mohl orientovat na hlubší výzkum identifikace formulace a definice agendy regenerace starých průmyslových regionů z pohledu samotných aktérů. A to nejen ve smyslu identifikace formování zájmových koalic, či přesněji „grantových koalic“ (Bernt, 2009) v těchto regionech, ale také odkud a jak čerpají aktéři informace a znalosti např. při tvorbě strategických dokumentů. Nejen tato práce, ale i další výzkumy z prostoru střední Evropy (Sagan, Grabkowska, 2012), poukazují na časté přejímání „domnělých“ příkladů dobré praxe ze zahraničí bez jejich nezbytné kontextualizace. Výsledkem pak může být utváření tzv. cargo cultu (Peck, 2005), vedoucí k neefektivní alokaci zdrojů.

Problematika výzkumu starých průmyslových regionů je velice široká, přičemž tato práce mohla postihnout jen její omezenou část. Další výzkumy, které by napomohly k lepšímu pochopení a porozumění kontinuitě/změně v těchto regionech jsou proto i nadále vysoce žádoucí.

Seznam literatury

- ACHE, S. (2000): Cities in Old Industrial Regions Between Local Innovative Milieu and Urban Governance: Reflections on City Region Governance. *European Planning Studies*, roč. 8, č. 6, s. 693–709.
- ACHE, S., BREMM, H. J., KUNZMANN, K. R., WEGENER, M. (1992): Die Emscherzone: Strukturwandel, Disparitäten – und eine Bauausstellung. Dortmund. Informationskreis für Raumplanung.
- ALKER, S., JOY, V., ROBERTS, P., SMITH, N. (2000): The Definition of Brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43, 1, s. 49–69.
- APITZSCH, B. (2006): Unternehmensnetzwerke und soziale Einbettung: Begriffliche Bestimmungen, Funktionen und Entstehungsbedingungen. *Duisburger Beiträge zur soziologischen Forschung*, č. 3. Institut für Soziologie, Duisburg. Dostupné z: http://soziologie.uni-duisburg.de/forschung/DuBei_0306.pdf.
- ARORA, A., FLORIDA, R., GATES, G. J., KAMLET, M. (2000): Human Capital, Quality of Place, and Location. H. John Heinz School of Public Policy at Carnegie Mellon University, s. 1–43.
- ASHEIM, B., CLARK, E. (2001): Creativity and Cost in Urban and Regional Development in the 'New Economy'. *European Planning Studies*, roč. 9, č. 7, s. 805–811.
- BAGCHI-SEN, S. (2001): Product innovation and competitive advantage in an area of industrial decline: The Niagara region of Canada. *Technovation*, roč. 21, č. 1, s. 45–54.
- BATHELT, H. (1998): Regionales Wachstum in vernetzten Strukturen: Konzeptioneller Überblick und kritische Bewertung des Phänomens 'Drittes Italien'. *Die Erde*, roč. 129, č. 2, s. 247–271.
- BATHELT, H. (2004): Vom "Rauschen" und "Pfeifen" in Clustern: Reflexive Informations- und Kommunikationsstrukturen im Unternehmensumfeld. *Geographica Helvetica*, sešit 2, s. 93–105.
- Bathelt, H. (2009): Re-bundling and the development of hollow clusters in the East German chemical industry. *European Urban and Regional Studies*, roč. 16, č. 4, s. 363–381.
- BATHELT, H., GLÜCKLER, J. (2002) *Wirtschaftsgeographie: Ökonomische Beziehungen in räumlicher Perspektive 2*. Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer, 2003.
- BATHLET, H., GLUCKLER, J. (2005): Resources in economic geography: from substantive concepts towards a relational perspective. *Environment and Planning A*, roč. 37, č. 9, s. 1545–1563.
- BAUER, F., OTTO, A. (2006) Schrumpfung im Ruhrgebiet – Wachstum im Saarland. Eine komparative Analyse der Beschäftigungsentwicklung in zwei ehemaligen Montanregionen. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, roč. 50, č. 3/4, s. 147–161.
- BECKMANN, C. C. (2005): Beziehungsorientiertes Standortmanagement und regionale Wirtschaftsförderung: Am Beispiel des Relationship Marketings in Bayern, DUV.
- BENDIXEN, S. (2001): Einführung in die Kultur- und Kunstökonomie. VS Verlag, č. 2.
- BENNEWORTH, S., HOSPERS, G. J., JONGBLOED, B. W. A. (2006): New economic impulses in old industrial regions: the case of the University of Twente. In: PRINZ, A., STEENGE, A. E., SCHMIDT, J. (eds.): *Innovation: technical, economic and institutional aspects*, LIT, Münster, s. 1–24.
- BENZ, A., FÜRST, D. (2002): Policy Learning in Regional Network. *European Urban and Regional Studies*, roč. 9, č. 1, s. 21–35.

- BERG, V. D., BRAUN, E. (1999): Urban competitiveness, marketing and the need for organising capacity. *Urban Studies*, roč. 36, č. 5–6, s. 987–999.
- BERNDT, CH. (1998): Ruhr Firms between Dynamic Change and Structural Persistence – Globalization, the ‘German Model’ and Regional Place-Dependence. *Transactions of the Institute of British Geographers*, roč. 23, č. 3, s. 331–352.
- BERNT, M. (2009): Partnerships for demolition: The governance of urban renewal in East Germany's shrinking cities, *International Journal of Urban and Regional Research*, roč. 33, č. 3, s. 754–769.
- BIRCH, K., MACKINNON, D., & CUMBERS, A. (2010): Old industrial regions in Europe: a comparative assessment of economic performance. *Regional Studies*, roč. 44, č. 1, s. 35–53.
- BLAŽEK, J. (2002): Velké firmy a subjekty progresivního terciéru jako aktéři regionálního rozvoje, in HAMPL, M. (ed.). *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*, Přírodovědecká fakulta UK, Praha, s. 227–249
- BLAŽEK, J. (2012): Regionální inovační systémy a globální produkční sítě: dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě? *Geografie*, roč. 117, č. 2, s. 209–233.
- BLAŽEK, J., HAMPL, M. (2009): Types and systems of actors in regional development: their function and regulatory potential. *European Spatial Research and Policy*, roč. 16, č. 1, s. 75–92.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace*. Karolinum, Praha.
- BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., RUMPEL, P., SKOKAN, K. (2011): Where Does the Knowledge for Knowledge-intensive Industries Come From? The Case of Biotech in Prague and ICT in Ostrava. *European Planning Studies*, roč. 19, č. 7, s. 1277–1303.
- BLOTEVOGEL, H. H. (2003): *Das Ruhrgebiet – Vom Montanrevier zur postindustriellen Urbanität?* Aschendorff Medien GmbH, Münster, s. 5–18.
- BÖMER, H. (2000): *Ruhrgebietspolitik in der Krise. Kontroverse Konzepte aus Wirtschaft, Politik, Wissenschaft und Verbänden*. Dortmunder Beiträge zur Raumplanung Bd. 101. Dortmund
- BOSCHMA, R. (2005): Proximity and Innovation: A Critical Assessment. *Regional Studies*, roč. 39, č. 1, s. 61–74.
- BOSCHMA, R. A., FRENKEN, K. (2006): Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography. *Journal of economic geography*, roč. 6, č. 3, s. 273–302.
- BOSCHMA, R., LAMBOOY, J. (1999): The prospects of an adjustment policy based on collective learning in old industrial regions. *GeoJournal*, roč. 49, č. 4, s. 391–399.
- BOSCHMA, R., MARTIN, R. (2007): Constructing an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*, roč. 7, č. 5, s. 537–548.
- BRAKE, K., BREMM, H., J. (1993): Unternehmensbezogene Dienstleistungen und regionale Entwicklung. *Geographische Zeitschrift*, roč. 81, č. 1, s. 51–69.
- BROSS, U., WALTER, G. H. (2000): *Socio-economic Analysis of North Rhine-Westphalia: Joint Research Project*. Fraunhofer-Institut für Systemtechnik und Innovationsforschung, s. 1–44.

- BÜRKNER, H. J., KUDER, T., KÜHN, M. (2005): Regenerierung der schrumpfende Städte: Theoretische Zugänge und Forschungsperspektiven. Working Paper Leibniz-Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung (IRS), Erkner, citace 17. 9. 2009. Dostupné na WWW: http://www.irs-net.de/download/wp_regenerierung.pdf.
- BURDACK, J. (1994): Niedergang, Erneuerung und intraregionale Entwicklung in einer altindustriellen Region – Die Region Nord-Pas-de-Calais. *Europa Regional*, č. 3, s. 1–9.
- BURT, R. (1992): *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. University Press, Cambridge.
- BURT, R. S. (2004). Structural holes and good ideas. *American journal of sociology*, 110(2), 349-399.
- BURTENSHAW, D. (1972): Regional renovation in the Saarland, *Geographical Review*, roč. 62, č. 11, s. 1–12
- BUTZIN, B. (1996): Kreative Milieu als Elemente regionaler Entwicklungsstrategien? Eine kritische Wertung. In: Maier, J. (Hrsg.): *Bedeutung kreativer Milieu für Regional- und Landesentwicklung*. Bayreuth. = Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung, sešit. 153, s. 9–37.
- BUTZIN, B. (2000): Netzwerke, Kreative Milieus und Lernende Region: Perspektiven für die regionale Entwicklungsplanung? *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, roč. 44, č. 3/4, s. 149–166.
- BUTZIN, B., FRANZ, M., NOLL, H. S. (2006): Strukturwandel im Ruhrgebiet unter Schrumpfungsbedingungen – Patchwork-Managements Herausforderung. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, roč. 50, č. 3/4. s. 258–275.
- CAMAGNI, R. (1991): From the „Local Milieu” to Innovation through Cooperation Network. In: Ders. (Hrsg.), *Innovation Networks: Spatial Perspectives*. London.
- CAMAGNI, R., CAPELLO, R. (2005): Urban milieu: From theory to empirical findings. In: BOSCHMA, R. A., KLOOSTERMAN, R. C. (eds.): *Learning from Clusters: A Critical Assessment*, Springer, Netherlands, s. 249–274.
- CAPOT-REY, R. (1935): The industrial region of the Saar. *The geographical review*. roč. 25, s. 137–141.
- CLARK, T. N. (2003): *Urban Amenities: Lakes, Opera and Juice Bars–Do they Drive Development? Research in Urban Policy. The City as an Entertainment Machine*. Elsevier, Oxford.
- CLARK, T. N., LLOYD, R., WONG, K. K., JAIN, S. (2002): Amenities drive urban growth. *Journal of urban affairs*, roč. 24, č. 5, s. 493–515.
- COOKE, P., MORGAN, K. (1998): *The Associational Economy: Firms, Regions, and Innovation*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- COSTA, D. L., KAHN, M. E. (2000): Power couples: changes in the locational choice of the college educated. *Journal of Economics*, roč. 112, č. 3, s. 827–872.
- CREVOISIER, O. (2001): Der Ansatz des kreativen Milieus. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, roč. 45, č. 3/4, s. 246–256.
- DANIELZYK, R (1992): Gibt es im Ruhrgebiet eine "post-fordistische Regionalpolitik"? *Geographische Zeitschrift*, roč. 80, č. 2, s. 84–105.
- DANIELZYK, R., WOOD, G. (2003): *Innovative Strategien der politischen Regionalisierung in Nordrhein-Westfalen*. Ashendorff Medien GmbH, Münster.

- DANIELZYK, R., WOOD, G. (2004): Innovative Strategies of Political Regionalization: The Case of North Rhine-Westphalia. *European Planning Studies*, roč. 12, č. 2, s. 191–207.
- DEGE, W. (2003): Paradigmenwechsel in der Öffentlichkeitsarbeit für das Ruhrgebiet. Aschendorff Medien GmbH, Münster.
- DEGE, W. (2007): Regionale Marketing des Ruhrgebietes. In: RUMPEL, S. (ed.): Sborník z mezinárodní konference „Inovace v rozvoji měst obcí a regionů s důrazem na marketingové řízení“. Ofis, Ostrava, s. 23–30.
- DI GAETANO, A., LAWLESS, P., (1999): Urban Governance and Industrial Decline. Governing Structures and Policy Agendas in Birmingham and Sheffield, England, and Detroit, Michigan, 1980–1997. *Urban Affairs Review*, roč. 34, č. 4, s. 546–577.
- DOSCH, F., PORSCHE, L. (2008): Grüne Potenziale unter blauem Himmel. Neue Zugänge zur Flächenrevitalisierung und Freiraumentwicklung im Ruhrgebiet. *Informationen zur Raumentwicklung*, č. 9/10, s. 609–625.
- DZIEMBOWSKA-KOWALSKA, J., FUNCK, R. H. (1999): Cultural Activities: Source of Competitiveness and Prosperity in Urban Regions, *Urban Studies*, roč. 36, č. 8, s. 1381–1398.
- ECKERT, M. (1992): Industrialisierung und Entindustrialisierung in Schleswig-Holstein. In: Selbstverlag des Geographischen Instituts der Universität Kiel, Band 83.
- ELLGER, C. (2001): Beyond the Economic? Cultural Dimensions of Services: The RESER Survey of Service Research Literature in Europe 2000. *The Service Industries Journal*, roč. 21, č. 4, Routledge, part of the Taylor & Francis Group, s. 167–190.
- ESSER, J. FACH, W., GIERSZEWSKI G., W. VÄTH, W. (1982): Steel Crisis and Steel Policy – A Comparison. *Intereconomics*, roč. 17, č. 6, s. 279–285
- ETZKOWITZ, H. (2002): Incubation of Incubators: Innovation as a Triple Helix of University-Industry-Government network. *Science and Public Policy*, roč. 29, č. 2, s. 115-128.
- FAUST, H. (1999): Das Ruhrgebiet: Erneuerung einer europäischen Industrieregion. *Europa regional*, č. 7, s. 10–18.
- FINKE, L., NEUMEYER, H. S. (1999): Die IBA Emscher Park – ein Beispiel für eine nachhaltige Regionalentwicklung? Projektorientierte Planung – das Beispiel IBA Emscher Park, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, sešit 3, s. 195–204.
- FLOETING, H. (2007): Wissen und Kreativität als Treiber urbaner Entwicklung – Braucht die Stadt neue Räume? *Real corp*, Vienna, s. 367–377.
- FLORIDA, R. (2000): Competing in the age of talent: quality of place and the new economy. A Report Prepared for the R. K. Mellon Foundation, Heinz Endowments, and Sustainable Pittsburgh, s. 1–46.
- FLORIDA, R. (2002): *The Rise of the Creative Class and how it's transforming work, leisure, community, everyday life*. Basis Books, New York.
- FLORIDA, R. (2002a): The Economic Geography of Talent. *Annals of the Association of American Geographers*, roč. 92, č. 4, s. 743–755.
- FLORIDA, R. (2005): *Cities and the Creative Class*. Routledge, New York.

- FLORIDA, R., CUSHING, R., GATES, G. (2002): When Social Capital Stifles Innovation. Harvard business review, Harvard Business School Publishing Corporation, Boston, s. 18–20.
- FLORIDA, R., STOLARICK, K. (2006): Creativity, connections and innovation: a study of linages in the Montreal Region. *Environment and Planning*, roč. 38, č. 10, s. 1799–1819.
- FRANZ, M., GÜLES, O. PREY, G (2008): Place-Making And 'Green' Reuses Of Brownfields In The Ruhr. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, roč. 99, č. 3, s. 316–328.
- FRANZ, S. (2004): Innovative Milieus in ostdeutschen Stadtregionen: "sticky places" der kreativen Klasse? In: MATTHIESEN, U. (Hrsg.): *Stadtregion & Wissen – Analysen und Plädoyers für eine wissensbasierte Stadtpolitik*, Oplade, s. 109–122.
- FREUNDT, A. (2003): Entwicklungspotenziale der Kulturwirtschaft in altindustrialisierten Regionen. Chancen der Förderung von Clustern im Ruhrgebiet und in Merseyside. Univ. Dortmund, Fakultät Raumplanung. Dostupné na: http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=967894735&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=967894735.pdf
- FRIEDRICHS, J. (1994): Revitalisierung von Städten in altindustrialisierten Gebieten: Ein Modell und Folgerungen. *Geographische Zeitschrift*, roč. 82, č. 2, s. 133–153.
- FRIGANT, V., LUNG, Y. (2002): Geographical proximity and supplying relationships in modular production. *International Journal of Urban and Regional Research*, roč. 26, č. 4, s. 742–755.
- FRITSCH, M., KOSCHATZKY, K., SCHÄTZL, L., STERNBERG, R. (1998): Regionale Innovationspotentiale und innovative Netzwerke. *Raumforschung und Raumordnung*, roč. 56, č. 4, s. 243–252.
- FRITSCH, M., STÜTZER, M. (2007): Die Geografie der Kreativen Klasse in Deutschland, *Raumforschung und Raumordnung*, roč. 65, seš. 1, s. 15–29.
- FROMHOLD-EISEBITH, M. (1995): Das "kreative Milieu" als Motor regionalwirtschaftlicher Entwicklung. *Forschungstrends und Erfassungsmöglichkeiten*. *Geographische Zeitschrift*, roč. 83, č. 1, s. 30–47.
- FROMHOLD-EISEBITH, M. (1999): Das 'kreative Milieu' – nur theoretisches Konzept oder Instrument der Regionalentwicklung? *Raumforschung und Raumordnung*, roč. 57, č. 2, s. 168–175.
- FROMHOLD-EISEBITH, M. (2004): Innovative Milieu and Social Capital—Complementary or Redundant Concepts of Collaboration-based Regional Development? *European Planning Studies*, roč. 12, č. 6, s. 747–765.
- FUCHS, J. et al. (2009): Entwicklung des saarländischen Erwerbepersonenpotenzials bis zum Jahr 2020 mit Ausblick bis 2050. Methoden, Annahmen und Datengrundlage. IAB Forschungsbericht 6/2009.
- FUCHS, M. (2001): Von der "lernenden Region" zur "lernenden Organisation"—Regionalentwicklung im globalen Kontext. Duisburg (=INEF Report, 52). Duisburg. Dostupné na: <http://www.inef.uni-duisburg.de/page/documents/Report52.pdf>.
- FUNDER, M. (1996): Industrielle Beziehungen und regionaler Strukturwandel: Das Beispiel „Ruhrgebiet“ im Spiegel der Literatur. *Industrielle Beziehungen*, sešit 1, s. 40–61.
- FÜRST, D., KILPER, H. (1995): The innovative power of regional policy networks: A comparison of two approaches to political modernization in North Rhine-Westphalia. *European Planning Studies*, roč. 3, č. 3, s. 287–304.

- FÜRST, D., LÖB, S. (2005): Kulturlandschaften – wachsende Bedeutung für regionalpolitische Strategien? In: Thießen, F., Cernavin O., Führ, M., Kaltenbach, M.: Weiche Standortfaktoren, Duncker & Humboldt. Berlin, s. 53–72.
- GANSER, K., SIEBEL, W., SIEVERTS, T. (1993): Die Planungsstrategie der IBA Emscher Park. Eine Annäherung. RaumPlanung, sešit 61, s. 112–118.
- GARGIULO, M., BENASSI, M. (2000): Trapped in Your Own Net? Network Cohesion, Structural Holes and the Adaptation of Social Capital. ORGANIZATION SCIENCE, roč. 11, č. 2, s. 183–196.
- GIBSON, CH., KLOCKER, N. (2005): The ‘Cultural Turn’ in Australian Regional Economic Development Discourse: Neoliberalising Creativity? Geographical Research. Institute of Australian Geographers, s. 93–102.
- GIDDENS, A. (1984): The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
- GLAESER, E., KALLAL, H., SCHEINKMAN, J., SHLEIFER, A. (1992): Growth in Cities. Journal of Political Economy, roč. 100, č. 6, s. 1126–1151.
- GLÜCKLER, J. (2001): Handeln in Netzen: zur Bedeutung von Struktur für ökonomischen Handel. In: REUBER, S., WOLKERSDORFER, U. G. (eds.): Politische Geographie. Handlungsorientierte Ansätze und Critical Geopolitics. (= Heidelberger Geographische Arbeiten, 112), Heidelberg, s. 257–268.
- GOCH, S. (2001): Das Ruhrgebiet – Die Entstehung einer Region? Geographische Revue, sešit 1, s. 23–43.
- GRABHER, G. (1993): The weakness of strong ties: The lock-in of regional development in the Ruhr area. In: GRABHER, G. (ed.): The embedded firm: On the socioeconomics of industrial networks, London: Routledge, s. 255–277.
- GRABHER, G.(1994): The Disembedded Regional Economy: The Transformation of East German Industrial Complexes into Western Enclosures, in A. Ash; N.hrift (eds.), Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe. Oxford University Press: Oxford, pp. 177-195.
- GRABHER, G. (1994a): Lob der Verschwendung: Redundanz in der Regionalentwicklung. Berlin: Edition Sigma.
- GRABHER, G., STARK, D. (1997): Organizing diversity: evolutionary theory, network analysis and postsocialism. Regional studies, roč. 31, č. 5, s. 533-544.
- GRABOW, B. (2005): Weiche Standortfaktoren in Theorie und Empirie – ein Überblick. In: Thießen, F., Cernavin O., Führ, M., Kaltenbach, M.: Weiche Standortfaktoren, Duncker & Humboldt. Berlin, s. 37–53.
- GRABOW, B., HOLLBACH-GRÖMIG, B. (1995): Weiche Standortfaktoren. Schriften des Deutschen Institut für Urbanistik Band, 89. Dt. Gemeindeverlag. Stuttgart-Berlin-Köln.
- GRANOVETTER, M. (1973): The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology, roč. 78, č. 6, s. 1360–1380.
- GRANOVETTER, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. The American Journal of Sociology, roč. 91, č. 3, s. 481–510.

- GUTH, M. (2005): Innovation, Social Inclusion and Coherent Regional Development: A New Diamond for a Socially Inclusive Innovation Policy in Regions. *European Planning Studies*, roč. 13, č. 2, s. 333–349.
- HALL, S. (2000): Creative Cities and Economic Development. *Urban Studies*, roč. 37, č. 4, s. 639–649.
- HALL, S. (2004): Creativity, Culture, Knowledge and the City. *Built environment*, roč. 30, č. 3, s. 256–258.
- HAMPL, M., ŽÍŽALOVÁ, P., & BLAŽEK, J. (2008): Faktory–mechanizmy–procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realizmu. *Ekonomický časopis*, roč. 56, č. 07, s. 696–711.
- HANSEN, H. J., VANG, J., ASHEIM, B. J. (2005): The Creative Class and Regional Growth: Towards a Knowledge Based Approach. 'Regional Growth Agendas' konference. *Regional Studies Associations*, s. 1–23. Dostupné na: http://linzu-soft.com/UploadedPublications/200515_Hansen&Vang&Asheim.pdf.
- HARGADON, A., SUTTON, R. I. (1997): Technology brokering and innovation in a product development firm. *Administrative Science Quarterly*, roč. 42 č. 4, s. 716–749.
- HASSINK, R. (2005): The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia (Guest editorial). *Environment and Planning*, roč. 37, č. 4, s. 571–580.
- HASSINK, R. (2007): The strength of weak lock-ins: the renewal of the Westmünsterland textile industry. *Environment and Planning A*, roč. 39, č. 5, s. 1147–1165.
- HASSINK, R. (2010): Locked in decline? On the role of regional lock-ins in old industrial areas. In: BOSCHMA, R. A., MARTIN, R. (eds.), *Handbook of Evolutionary Economic Geography*, Cheltenham: Edward Elgar, s. 450–468.
- HAVRLANT, M. (1980): *Geografie Severomoravského kraje (The geography of North Moravia region)*. Pedagogická fakulta v Ostravě, Ostrava,
- HAVRLANT, J. (2010): Změny v hornictví a hornické krajině Karvinska. *Zpravodaj Hnědé uhlí*. 2010, roč. 2, č. 2, s. 32–38.
- HEIDENREICH, M. (1994): Die mitteleuropäische Großindustrie im Transformationsprozeß. *Zeitschrift für Soziologie*, roč. 23, č. 1, s. 3–21.
- HEIDENREICH, M. (1997) Wirtschaftsregionen im weltweiten Innovationswettbewerb, in: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, roč. 49, s. 500–527
- HEINTEL, M. (2005): Stadt- und Regionalentwicklung als Zukunftsaufgabe. In: HOCHSTADT, S. (Hrsg.): *Stadtentwicklung mit Stadtmanagement?* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 123–144.
- HEINZE, A. G., SCHMIDT, J. (1997): Industrial change and meso-corporatism – a comparative view on three German states. *European Planning Studies*, roč. 5, č. 5, s. 597–617.
- HELBRECHT, I. (1998): The Creative Metropolis. Services, Symbols, and Spaces. *International Journal of Architectural Theory*, roč. 3, č. 1.
- HELBRECHT, I. (2001): Postmetropolis: Die Stadt als Sphinx. *Geographica Helvetica*, roč. 56, č. 3, s. 214–222.
- HELD, C., C. (1951): The New Saarland. *Geographical Review*, roč. 41, č. 4, s. 590–605

- HESSE, M., LANGE, B. (2007): Kreative Industrien. Magma und Mantra der Berliner Stadtentwicklung. *Kommune*, roč. 25, č. 2, s. 64–69.
- HINTERHUBER, H., H., PECHLANER, H., MATZLER, K. (2001): *IndustrieErlebnisWelten: Vom Standort zur Destination*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- HOSPERS, G. J. (2002): Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in the European Union. *European Planning Studies*, roč. 10, č. 3, s. 397–404.
- HOSPERS, G. J. (2003): Creative Cities: Breeding Places in the Knowledge Economy. *Knowledge, Technology, & Policy*, roč. 16, č. 3, s. 143–162.
- HOSPERS, G. J. (2004). Restructuring Europe's Rustbelt. *Intereconomics*, roč. 39, č. 3, s. 147-156.
- CHINITZ, B. (1961). Contrasts in agglomeration: New York and Pittsburgh. *The American Economic Review*, 279-289.
- IBERT, O. (2003): *Innovationsorientierte Planung. Verfahren und Strategien zur Organisation von Innovation*. Opladen: Leske + Budrich.
- IBERT, O. (2005): Wie lassen sich Innovationen planen? *Informationen zur Raumentwicklung*, sešit 9, s. 599–607.
- IBERT, O. (2007): Megaprojekte und Partizipation, Konflikte zwischen handlungsorientierter und diskursiver Rationalität in der Stadtentwicklungsplanung, *sešit 171*, s. 50–63.
- IBERT, O. (2009): Von ‚der‘ Planung zu multiplen Planungen: Strategische Entscheidungen unter Bedingungen hoher Komplexität und geringer Umweltkontrolle. *Geographica Helvetica*, roč. 64, č. 2, s. 89–97.
- IVAN, I., HORÁK, J. (2011): Population changes caused by industrial and deindustrialization processes – comparison of Ostrava and Glasgow. *Geografický časopis*, roč. 63, č. 2, s. 113–132.
- JACOBS, J. (1969): *The Economy of Cities*. Random House, New York.
- JAKOBY, H. (2006): Evaluation as Part of the Regional Policy Life Cycle: The Example of North Rhine-Westphalia, Germany. *Regional Studies*, roč. 40, č. 2, s. 281–284.
- JEŽEK, J. (2007): Teoretické problémy endogenního přístupu k regionálnímu rozvoji. In: *INPROFORUM 2007. Sborník z mezinárodní vědecké konference*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, s. 251–256.
- JÍNOVÁ, R. (2004): Nástroje revitalizace průmyslových ploch v Severním Porýní-Vestfálsku. In: *Urbanismus a územní rozvoj*, roč. 7, č. 2, s. 46–55.
- JOHN, H., SCHILD, H., H., HIEKE, K. (2010): *Museen und Tourismus. Wie man Tourismusmarketing wirkungsvoll in die Museumsarbeit integriert. Ein Handbuch*. Bielefeld: transcript verlag.
- JONAS, M. (2005): Brücken zur regionalen Clusterforschung – Soziologische Annäherung an ein ökonomisches Erklärungskonzept. *Zeitschrift für Sociologie*, roč. 34, č. 4, s. 278–287.
- KILPER, H. (1999): *Die Internationale Bauausstellung Emscher Park. Eine Studie zur Steuerungsproblematik komplexer Erneuerungsprozesse in einer alten Industrieregion*. Leske, Budrich, Opladen.
- KILPER, H., WOOD, G. (1995): Restructuring policies: the Emscher Park International Building Exhibition. In: *Cooke, P. (eds.): The Rise of the Rustbelt*. St. Martin's Press, New York, s. 208–230.

- KILPER, H., BRACZKO, C., LEHNER, F., REHFELD, D., SCHMIDT-BLEEK, F. (1996): Wegweiser in die Zukunft: Perspektiven und Konzepte für den Strukturwandel im Ruhrgebiet. Essen.
- KLAUS, S. (2006): Stadt, Kultur, Innovation. Seismo Verlag. Zürich.
- KLEINEBERG, K. (2006) Strukturwandel aus Industriekultur – Integrierte Standortnutzung. In MehrWert für Mensch und Stadt. Flächenrecycling in Stadtumbauregionen. Strategien, innovative Instrumente und Perspektiven für das Flächenrecycling und die städtebauliche Erneuerung. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, Bonn, s. 228–231.
- KNAPP, W. (1998) The Rhine-Ruhr area in transformation: Towards a european metropolitan region? European Planning Studies, roč. 6, č. 4, s. 379–393.
- KOMAR, W. (2003): Standortbedingungen der Biotechnologiebranche – Eine Analyse zur Identifikation von Erfolgsfaktoren für Biotechnologiefirmen und Bioregionen. Diskussionspapiere, č. 176. Dostupné na: <http://www.iwh-halle.de/d/publik/disc/176.pdf>.
- KOSCHATZKY, K. (2001): Räumliche Aspekte im Innovationsprozess: Ein Beitrag zur neuen Wirtschaftsgeographie aus Sicht der regionalen Innovationsforschung. LIT Verlag Berlin-Hamburg-Münster, Band 19.
- KOUTSKÝ, J. (2011): Staré průmyslové regiony – vývojové tendence, možnosti rozvoje. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.
- KRÄTKE, S. (1995): Stadt – Raum – Ökonomie. Einführung in aktuelle Problemfelder der Stadtökonomie und Wirtschaftsgeographie. Birkhäuser, Stadtforschung aktuell, 53, Basel, Boston, Berlin.
- KRÄTKE, S. (2002): Medienstadt. Urbane Cluster und globale Zentren der Kulturproduktion. Verlag Leske & Budrich, Opladen.
- KRÖHNERT, S., VAN OLST, N., KLINGHOLZ, R. (2004): Deutschland 2020 – die demografische Zukunft der Nation. Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung. Berlin.
- KUJATH, H. J. (2000): Die soziale Ordnung von Wirtschaftsregionen. Geographische Revue, sešit 1, s. 31–54.
- KUPKE, S., LATTEMANN, C. (2009): Emergenz organisationaler Fähigkeiten. Zeitschrift für Management, roč. 4, č. 3, s. 257–281.
- KÜHN, M. (2005): Strategien der Regenerierung schrumpfender Städte – ein planungswissenschaftlicher Ansatz. In: Bürkner, H. J., Kuder, T., Kühn, M.: Regenerierung der schrumpfende Städte: Theoretische Zugänge und Forschungsperspektiven. Working Paper, Leibniz-Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung e. V. (IRS). Ekner. Dostupné na http://www.irs-net.de/download/wp_regeneration.pdf
- KUNC, J., TONEV, P. (2008): Funkční a prostorová diferenciacie brownfields: příklad města Brna. Regionální studia, roč. 2, č. 1, s. 30-37.
- LANDRY, CH. (2000): The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators. Earthscan.
- LANG, T. (2005): Insights in the British Debate about Urban Decline and Urban Regeneration; IRS working paper, download www.irs-net.de
- LANGE, S. (2006): Regionalverband Ruhr: Regionale Wirtschaftsförderung. In: RUMPEL, S. (ed.): Sborník z mezinárodní konference „Inovace v rozvoji měst obcí a regionů s důrazem na marketingové řízení“. Oftis, Ostrava, s. 81–88.

- LÄPPLE, D. (1994): Zwischen gestern und übermorgen. Das Ruhrgebiet – eine Industrieregion im Umbruch. In: KREIBICH et al. (eds.): Bauplatz Zukunft. Dispute über die Entwicklung von Industrieregionen, Essen: Klartext Verlag, s. 31–57. LÄPPLE, D. (2001): Stadt und Region in Zeiten der Globalisierung und Digitalisierung. Deutsche Zeitschrift für Kommunalwissenschaften, s. 1–25.
- LARSSON, A. (2002): The Development and Regional Significance of the Automotive Industry: Supplier Parks in Western Europe" *International Journal of Urban and Regional Research*, roč. 26, č. 4, s. 767–784.
- LEVY, J. S. (2008): Case studies: Types, designs, and logics of inference. *Conflict Management and Peace Science*, roč. 25, č. 1, s. 1-18.
- LIJPHART, A. (1971): Comparative politics and the comparative method. *The american political science review*, 682-693.
- LIPSKÝ, Z. (2007): Nová divočina v kulturní krajině? In Herber, V. (eds.): Fyzickogeografický sborník 4. Fyzická geografie – teorie a praxe. Příspěvky z 23. výroční konference Fyzickogeografické sekce ČGS. Masarykova univerzita, Brno, s. 134–142
- LUCAS, R. (1988): On the mechanisms of economic development. *Journal of Monetary Economics*, roč. 22, s.13–42.
- MAGGI, C. (2004): Bedeutung der Gründungsförderung und der Innovationszentren im nordrhein-westfälischen Strukturwandelprozess. In: MEYER-STAMER, J., MAGGI, C., GIESE, M. (2004): Die Strukturkrise der Strukturpolitik: Tendenzen der Mesopolitik in Nordrhein-Westfalen. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. s. 174–200.
- MAIER, K. (2005): Hospodaření a rozvoj českých měst 1850–1938. Praha. Academia.
- MAILLAT, D. (1991): The innovation process and the role of the milieu. In: BERGMANN, E., MAIER, G., TÖDITLING, F. (eds.): *Regions Reconsidered: Economic Networks, Innovation and Local Development in Industrialised Countries*, London, New York: Mansell, s. 103–117.
- MAILLAT, D. (1997): Interactions between urban systems and localized productive systems: An approach to endogenous regional development in terms of innovative milieu. *European Planning Studies*, roč. 6, č. 2, s. 117–129.
- MAILLAT, D. (1998a): Vom ‚Industrial District‘ zum innovativen Milieu: ein Beitrag zur Analyse der lokalisierten Produktionssysteme. *Geographische Zeitschrift*, roč. 86, č. 1, s. 1–15.
- MAILLAT, D. (1998b): Innovative milieux and new generations of regional policies. *Entrepreneurship & Regional development*, roč. 10, č. 1, s. 1–16.
- MALANGA, S. (2004): The curse of the creative class. Dostupé na: http://www.city-journal.org/html/14_1_the_curse.html.
- MARKUSEN, A. (1996): Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts. *Economic Geography*, roč. 72, č. 2, s. 294–314.
- MARKUSEN, A. (2006): Urban development and the politics of a creative class: evidence from a study of artists. *Environment and Planning A*, roč. 38, č. 10, s. 1921–1940.
- MARTIN, R. (2010): Roepke Lecture in Economic Geography—Rethinking Regional Path Dependence: Beyond Lock-in to Evolution. *Economic geography*, roč. 86, č. 1, s. 1-27.
- MARTIN, R., SUNLEY, S. (2006): Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, roč. 6, č. 3, s. 395–438.

- MATUSCHEWSKI, A. (2004): Regionale Verankerung der Informationswirtschaft in Deutschland. Materielle und immaterielle Beziehungen von Unternehmen der Informationswirtschaft in Dresden-Ostsachsen, Hamburg und der TechnologieRegion Karlsruhe. Kieler Geographische Schriften Bd. 110. Kiel.
- MAYER H.-N., SIEBEL W. (1998): Neue Formen politischer Planung: IBA Emscher Park und Expo 2000 Hannover. DISP, roč. 134, č. 4.
- McCANN, E. J. (2007): Inequality and Politics in the Creative City-Region: Questions of Livability and State Strategy. *International Journal of Urban and Regional Research*, roč. 31, č. 1, s. 188–196.
- MEYER, H. W. (1988): Strukturveränderungen im Ruhrgebiet: Krise und Wandel. *Gewerkschaftliche Monatshefte*, roč. 39, č. 3, s. 141–151
- MEYER-STAMER, J. (1999): Lokale und regionale Standortpolitik – Konzepte und Instrumente jenseits von Industriepolitik und traditioneller Wirtschaftsförderung. *INEF-Report*, č. 39, s. 1–22.
- MEYER-STAMER, J. (2004a): Paradoxien und Dilemmata der Mesopolitik in NRW. In: MEYER-STAMER, J., MAGGI, C., GIESE, M. (2004): Die Strukturkrise der Strukturpolitik: Tendenzen der Mesopolitik in Nordrhein-Westfalen. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, s. 16–96.
- MEYER-STAMER, J. (2004b): Der niederrheinische Kapitalismus in der Krise: Probleme der Strukturpolitik in Duisburg. In: MEYER-STAMER, J., MAGGI, C., GIESE, M. (2004): Die Strukturkrise der Strukturpolitik: Tendenzen der Mesopolitik in Nordrhein-Westfalen. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, s. 150–161.
- MINISTERIUM FÜR STADTENTWICKLUNG, WOHNEN UND VERKEHR DES LANDES NORDRHEIN-WESTFALEN (MSWV) (1988): Internationale Bauausstellung Emscher Park. Werkstatt für die Zukunft alter Industriegebiete. Memorandum zu Inhalt und Organisation. Düsseldorf.
- MOSSIG, I. (2004): Steuerung lokalisierter Projektnetzwerke am Beispiel der Produktion von TV-Sendungen in den Medienclustern München und Köln. *Erdkunde*, roč. 58, č. 3, s. 252–268.
- MOSSIG, I. (2005): Die Branchen der Kulturökonomie als Untersuchungsgegenstand der Wirtschaftsgeographie. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, roč. 49, č. 2, s. 99–112.
- MOULAERT, F., SEKIA, F. (2003): Territorial Innovation Models: A Critical Survey. *Regional Studies*, roč. 37, č. 3, s. 289–302.
- MUSTERD, S., BONTJE, M., CHAPAIN, C., KOVÁCS, Z., MURIE, A. (2007): Accommodating Creative Knowledge: A Literature Review from a European Perspective. University of Amsterdam, Netherlands.
- MYRDAL, G. (1957): *Economic Theory and Under-Development Regions*. Gerarld Duckworth.
- NELSON, R. WINTER, S. G. (1982): *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Harvard University Press.
- NÖLKE, A., VLIEGENTHART, A. (2009). Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, roč. 61, č. 4, s. 670–702.
- NORTH, D. C. (1992): *Institutionen, institutioneller Wandel und Wirtschaftsleistung*. Tübingen: Mohr Siebeck,
- OLDENBURG, R. (1999): *The Great Good Place*. Marlow, New York.
- PASCHE, E. (2007): Land schaf(f)t Kohle“auf der Grube Reden. *Bergbau*. roč. 58, č. 12, s. 557–558

- PECK, J. (2005): *Struggling with the Creative Class*. International Journal of Urban and Regional Research, roč. 29, č. 4, s. 740–770.
- PETERS, E. D. (2004): *Regionaler Strukturwandel am Beispiel Nordrhein-Westfalen*. In: MEYER-STAMER, J. – MAGGI, C. – GIESE, M. – eds.: *Die Strukturkrise der Strukturpolitik: Tendenzen der Mesopolitik in Nordrhein-Westfalen*. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, s. 228–246.
- REHFELD, D. (1995): *Disintegration and reintegration of production clusters in the Ruhr area*. In: Cooke, P. (eds.): *The Rise of the Rustbelt*, St. Martin's Press, New York, s. 85–102.
- REHFELD, D. (2006): *Kompetenzfeldwirtschaft im Ruhrgebiet*. Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie, sešit 3, s. 245–257
- REINDL, J. (2000): *Industrie distrikte*. In Heinz, R. (eds) *Soziale Räume, global players, lokale Ökonomien – Auf dem Weg in die innovative Tätigkeitsgesellschaft*. Münster: LIT Verlag. s.60–71.
- REIßBERG, S. (2004): *Planung und Steuerung in der Internationalen Bauausstellung Emscher Park: Das Beispiel Prosper III in Bottrop*. In: MEYER-STAMER, J., MAGGI, C., GIESE, M. (2004): *Die Strukturkrise der Strukturpolitik: Tendenzen der Mesopolitik in Nordrhein-Westfalen*. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, p. 129-149.
- REVILLA DIEZ, J., SCHÄTZL, L. (2006): *Stadt und Innovation. Regionalpolitische Einflussnahme durch clusterbasierte Ansätze?* In: GANS, S., PRIEBS, A., WEHRHAHN, R. (eds.): *Kulturgeographie der Stadt. Festschrift für Prof. Dr. Jürgen Bähr*. Kieler Geographische Schriften Bd. 111, Kiel, s. 35–50.
- ROCHOVSKÁ, A., BLAŽEK, M., SOKOL, M. (2007): *Ako zlepšiť kvalitu geografie: o dôležitosti kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii (Adding quality into geography: on the importance of qualitative research in human geography)*. Geografický časopis, roč. 59, č. 1, s. 323–358.
- ROMER, S. (1986): *Increasing returns and long-run growth*. Journal of Political Economy, roč. 94, č. 5, s. 1002–1037.
- ROMERO, A. (2005): *Wissen und Kreativität: Zukunft München 2030*. Institut für Städtebau und Wohnungswesen München (ISW) der Deutschen Akademie für Städtebau und Landesplanung. München, Band 3.
- ROMMELSPACHER, T. (1999): *Das Politikmodell der IBA Emscher Park. Projektorientierte Planung – das Beispiel IBA Emscher Park*, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, sešit 3, s. 157–162.
- ROSENFELD, S. A. (1997): *Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development*. European Planning Studies roč. 5, č. 1, s. 3–23
- RUDOLPH-CLEFF, A. (1996): *Wohnungspolitik und Stadtentwicklung. Ein deutsch-französischer Vergleich*. Birkhäuser Verlag, Basel.
- RUMPEL, P. (2002): *Teritoriální marketing jako koncept územního rozvoje*. Ostravská Univerzita, Ostrava.
- RUMPEL, P. (2006): *Inovace, inovativní koncepty a přístupy v územním rozvoji*. In: RUMPEL, P. (ed.): *Sborník příspěvků z mezinárodní konference "Inovace v rozvoji měst, obcí a regionů s důrazem na marketingové řízení"*. Ostrava, Oftis, s. 7–24.
- RUMPEL, P., BEDNÁŘ, P., KOUTSKÝ, J., SLACH, O. (2010): *Re-imageing of industrial cities in the Czech Republic: chosen drivers of the change*. In: BENNEWORTH, S. (eds.), *The regeneration of*

image in old industrial regions: agents of change and changing agents. *Mönchengladbacher Schriften zur wirtschaftswissenschaftlichen Praxi* 22, Cuvillier Verlag: Göttingen: 89–114.

RUMPEL, P., SLACH, O. (2012): Je Ostrava smršťujícím se městem?. *Sociologický časopis*. roč. 48, č. 5, s. 859-878.

RUMPEL, S., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2010): Researching creative industries in Czech Republic: a case study from the city of Ostrava. *Regions Magazine*, č. 277, s. 8–19.

RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2013): Shrinking Cities and Governance of Economic Regeneration: The Case of Ostrava. *E+M Ekonomie a Management*. roč. 11, č. 2, p. 113-127.

SENNET, R. (2000): *Der flexible Mensch, Die Kultur des neuen Kapitalismus*. Berlin Verlag, Berlin.

SHAW, R. (2002): The International Building Exhibition (IBA) Emscher Park, Germany: A Model for Sustainable Restructuring? *European Planning Studies*, roč. 10, č. 1, s. 77–97.

SCHAMP, E. W. (2000): *Vernetzte Produktion: Industriegeographie aus institutioneller Perspektive*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

SCHNITZER, M. (2003): Privatisierung in Osteuropa: Strategien und Ergebnisse. *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*, roč. 4, č. 3, s. 359–378.

SCHRADER, M. (1998): Ruhrgebiet. In: KULKE, E. (Hrsg.): *Wirtschaftsgeographie Deutschland*. Rotha, Stuttgart: Klett Perthes, s. 267–305.

SIEBEL, W., IBER, O., MAYER, H. N. (1999): Projektorientierte Planung – ein neues Paradigma? In: *Informationen zur Raumentwicklung*, sešit 3, s. 163–172.

SIEBEL, W., IBER, O., MAYER, H. N. (2001): Staatliche Organisation von Innovation: Die Planung des Unplanbaren unter widrigen Umständen durch einen unbegabten Akteur. *Leviathan*, roč. 29, č. 4, s. 526–543.

SINNING, H. (2002): Leistungsfähigkeit und Grenzen kommunikativer Planungsinstrumente am Beispiel nachhaltiger Freiraumpolitik in Stadtregionen. Achen: Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule.

SKOKAN, K. (2004): *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava, Repronis.

SLACH, O., BORUTA, T. (2012): What can cultural and creative industries do for urban development? Three different stories from the post-socialist industrial city of Ostrava. *Quaestiones Geographicae*. vol. 31, no. 4, p. 99-112.

SLACH, O., BORUTA, T., BEDNÁŘ, P., KOUTSKÝ, J. (2013): Stodolní ulice? Ostrava: un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation?. *Territoire en Mouvement*. roč. 17, p. 52-72.

SOTARAUTA, M. (2009): Power and influence tactics in promotion of regional development: An empirical analysis of the work of Finnish regional development officers. *Geoforum*, roč. 40, č. 8, s. 895–905.

SOTARAUTA, M. (2010): Regional development and regional networks: The role of regional development officers in Finland. *European Urban and Regional Studies*, roč. 17, č. 4, s. 387-400.

SPILKOVÁ, J. (2004): Kontaktní systémy, moderní aglomerační výhody a zahraniční investoři. *Geografie*, roč. 109, č. 3, s. 252–265.

- STABER, U. (2001). The structure of networks in industrial districts. *International Journal of Urban and Regional Research*, roč. 25, č. 3, s. 537-552.
- STEINBRÜCK, P. (2000): Die Zukunft des Politischen: Handlungsräume in der Telepolis. In: MATEJOVSKI, J. (Hrsg.): *Metropolen: Laboratorien der Moderne*. Campus Verlag, s. 18–28.
- SAGAN, I., GRABKOWSKA, M. (2012): Urban regeneration in Gdańsk, Poland: Local regimes and tensions between top-down strategies and endogenous renewal. *European Planning Studies*, roč. 20, č. 7, s. 1135–1154.
- STEINER M. (1985): Old industrial areas: A theoretical approach. *Urban Studies*, roč. 22, č. 5, s. 387–398.
- STERNBERG, R. (1995): *Technologiepolitik und High-tech Regionen*. LIT Verlag Berlin-Hamburg-Münster, č. 7.
- STOLARICK, K. (2005): The „soft“ Factors of Regional Growth: Technology, Talent and Tolerance. In: Thießen, F., Cernavin O., Führ, M., Kaltenbach, M. (2005): *Weiche Standortfaktoren*, s. 73–103.
- STORPER, M. (1997): *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York London, Guilford Press.
- STORPER, M., MANVILLE, M. (2006): Behaviour, Preferences and Cities: Urban Tudory and Urban Resurgence. *Urban Studies*, roč. 43, č. 8, s. 1247–1274.
- STORPER, M., VENABLES, A. V. (2004): Buzz: face-to-face contact and the urban economy. *Journal of Economic Geography*, roč. 4, č. 4, Oxford University Press, s. 351–370.
- STORPER, M., WALKER, R. (1989): *The Capitalist Imperative: Territory, Technology, and Industrial Growth*. Basil Blackwell Ltd., Oxford.
- SUCHÁČEK, J. (2005): Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách. VŠB-TU, Ostrava.
- SÝKORA, L. (1993): Gentrifikace: mění se tvář vnitřních měst. In: SÝKORA, L. (ed.): *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK Praha.
- ŠTRACH, Pavel. (2007): Tvorba výukových a výzkumných případových studií. *Acta Oeconomica Pragensia*, roč. 15, č. 3, s. 22-36.
- TENFELDE, K. (1988): Strukturwandel des Ruhrgebiets: Historische Aspekte. *Gewerkschaftliche Monatshefte*, roč. 39, č. 11, s. 129–141.
- THIEL, J. (2007): Räumlicher Strukturwandel der (west-)deutschen Verbewirtschaft. *Arbeitsmärkte als lokale Anker der Kreativökonomie? Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, roč. 51, č. 1, s. 31–45.
- THIEßEN, F. (2005): Zum Geleit: Weiche Standortfaktoren – Die fünf Sichtweisen. In: THIEßEN, F., CERNAVIN O., FÜHR, M., KALTENBACH, M.: *Weiche Standortfaktoren*. Duncker & Humboldt. Berlin, s. 9–37.
- TÖDTLING, F., TRIPPL, M. (2004): Like Phoenix from the Ashes? The Renewal of Clusters in Old Industrial Regions, *Urban Studies*, roč. 41, č. 5/6, s. 1159–1179.
- TÖDTLING, F., TRIPPL, M. (2005): One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, roč. 34, č. 8, s. 1203–1219.

- TÖRNQVIST, G. (2004): Creativity in time and space. *Geografiska Annaler*, roč. 86 B, č. 4, s. 227–243.
- TRIPPL, M. (2004): *Innovative Cluster in alten Industriegebieten*. LIT Verlag Berlin –Hamburg-Münster.
- TRIPPL, M., OTTO, A. (2009): How to turn the fate of old industrial areas: a comparison of cluster-based renewal processes in Styria and the Saarland”, *Environment and Planning A*, roč. 41, č. 5, s. 1217–1233.
- UZZI, B. (1996): The Sources and Consequences of Embeddedness for the Economic Performance of Organizations: The Network Effect. *American Sociological Revue*, roč. 61, č. 4, s. 674–698.
- UZZI, B. (1997): Social Structure and Competition in Interfirm Networks: The Paradox of Embeddedness, *Administrative Science Quarterly*, roč. 42, č. 1, s. 35–67.
- VAN HOUTUM, H., LAGENDIJK, A. (2001): Contextualising Regional Identity and Imagination in the Construction of Polycentric Urban Regions: The Cases of the Ruhr Area and the Basque Country. *Urban Studies*, roč. 38, č. 4, s. 747–767.
- VOß, R. (2004): Regionale Wirksamkeit von Hochschulen – ein Konzept zur Analyse und Bewertung. In: *Wissenschaftliche Beiträge der Technischen Fachhochschule Wildau*. Heft, s. 103–113.
- WANIEK, R. W. (1995): *Organisation der Wirtschaftsförderung: Regionalisierung der Strukturpolitik: Erfahrungen aus der „Zukunftsinitiative für die Regionen Nordrhein-Westfalens“*. Regionale Wirtschaftsförderung in der Praxis, Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln.
- WEBER, A. (1909): *Über den Standort der Industrien*, Tübingen, Teil 1.
- WEHLING, W. H. (2002): Die industrielle Kulturlandschaft des Ruhrgebiets: Historische Entwicklungsphasen und zukünftige Perspektiven. *Essener Unikate*, č. 19, s. 111–119.
- WEICHHART, S. (2000): Designerregionen – Antworten auf die Herausforderungen des globalen Standortwettbewerbs? Die neue Konjunktur von Region und Regionalisierung, *Informationen zur Raumentwicklung*, sešit 9, Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung, s. 537–548.
- WISSEN, M. (2001): Strukturpolitische Intervention und ungleiche Entwicklung. Zur Rolle des Staates im Strukturwandel. *Geographische Revue*, sešit 1, s. 3–22.
- WOJAN, T. R., LAMBERT, D. M., McGRANAHAN, D. A. (2007): Emoting with their feet: Bohemian attraction to creative milieu. *Journal of Economic Geography*, roč. 7, č. 6, s. 711–736.
- YIN, R. K. (1994): *Case study research: Design and methods*. Newbury Park, CA: Sage.
- ŽENKA, J., KOFROŇ, J. (2012): *Metodologie výzkumu v sociální geografii - případové studie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 90 s.
- ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., SLACH, O., KVĚTOŇ, V. (2014): Industrial specialization and economic performance: a case of Czech microregions. *Norwegian Journal of Geography* (v tisku).

Internetové stránky a další zdroje

Dillinger Hütte GTS, www.dillinger.de

IBA Emscher park, <http://www.iba.nrw.de/main.htm>

IDS Scheer AG, www.ids-scheer.de

Industrie- und Handelskammer (IHK) Saarland, www.saarland.ihk.de

Industriekultur Saar, <http://www.iks-saar.de>

Opus Kulturmagazin, www.opus-kulturmagazin.de

Saarstahl AG, www.saarstahl.de

Strukturholding Saar, <http://www.invest-in-saarland.com/>

Jmenný seznam expertů z Porúří, se kterými byla realizována odborná interview:

V roce 2007

- Dr. Wilfried Dege – vedoucí odboru marketingu Regionalverband Ruhr, Essen;
- Dr. Sabine Lange – vedoucí odboru ekonomického rozvoje Regionalverband Ruhr, Essen;
- Dipl. Ing. Carstent Tum – vedoucí referátu regionálního rozvoje Regionalverband Ruhr, Essen;
- PD Dr. Rehfeld vedoucí oddělení Innovation, Raum, Kultur na Institutu Arbeit und Technik, Gelsenkirchen;
- Dipl. Ing. Rolf Fehr – prokurista INNENHAFEN DUISBURG Entwicklungsgesellschaft GmbH Duisburg;
- Prof. Dr. Bernhard Butzin – vedoucí Institut für Geographie: Regionalforschung und Raumplanung Ruhr-Universität Bochum;
- Dipl. Geogr. Gisela Prey – Institut für Geographie: Regionalforschung und Raumplanung Ruhr-Universität Bochum;
- Dipl. Ing. architekt Gisbert Schwarzhoff – prokurista THS Immobiliengesellschaft Gelsenkirchen;
- Dipl. Ing. Paul Blanke-Bartz – projektový manažer Wirtschaftsförderung Dortmund (PHOENIX Dortmund);
- Dr. Angela Uttke – Fakultät Raumplanung, Fachgebiet Städtebau und Bauleitplanung, Universität Dortmund;
- Dr. Thorsten Schauz – Fakultät Raumplanung, Fachgebiet Städtebau und Bauleitplanung, Universität Dortmund;
- Dr. Josef Butzinski – projektový manažer Essener Wirtschaftsförderungsgesellschaft GmbH, Europaschulen Essen e.V.;
- Dipl. Geogr. Norbert Dohms – vedoucí oddělení Transfer, Innovation und Kommunikation, Fachhochschule Bochum.

V roce 2010

- Dipl. Ing. Susanne Skipiol – RUHR.2010 GmbH
- Dr. Hanns Schmidt – RUHR.2010 GmbH
- Prof. Dipl.- Ing. Christa Reicher – TU Dortmund, Fakultät Raumplanung
- Ilse Ortman – Kulturamt, Stadt Bottrop
- Dieter Wollek – Kulturamt, Stadt Bottrop

Jmenný seznam expertů ze Sárška, se kterými byla realizována odborná interview (2009):

- Dipl. Ing. Anja Petschauer – projektová manažerka gwSaar
- Dipl. Ing. Karl Kleinbeberg – Vorsitzender der IKS Geschäftsführung
- Dipl. Ing. Doris Gaa – Geschäftsführerin, Wirtschaftsfördergesellschaft Saarpfalz mbH
- Dr. Horst Rupprecht – STADCO Saarlouis Ltd. & Co. KG
- Dipl.-Soziolog Peter Backes – projektový manažer Weltkulturerbe Völklinger Hütte

Přiložené texty

CREATIVE INDUSTRIES IN SPATIAL PERSPECTIVE IN THE OLD INDUSTRIAL MORAVIAN-SILESIA REGION

Petr Rumpel, Ondřej Slach, Jaroslav Koutský

Introduction

According to Scott [72] "cultural products of all sorts constitute a constantly increasing share of the output of modern capitalism, and cultural-products sectors represent some of the most dynamic growth industries in the world at the present time" (p.3). The main reason can be traced in the ever increasing intensity of cultural and economic ties [43]. This convergence is the most distinctively demonstrated by the advertising because it functionally represents both culture and economy [83]. As Lash and Urry [49] argue, the main part of the value added of products is represented by a symbolic and aesthetic value, in other words symbols play a more important role in their production than material objects do and the aesthetic and symbolic dimensions of goods and services are growing in importance. The aesthetic, symbolic and expressive value of creative industry goods is more important than their real value [17]. Other processes strengthening the development of creative industries are among others the change of offer and change of consumer patterns (individualization, social distinction) [34]. The growing importance of creative industries has logically surfaced also in professional interest in the area of local and regional development [58, 62, 41]. Close attention is paid to questions of spatial organization of creative industries as well as possibilities of its stimulation in the interest of strengthening the competitive position of individual areas. In connection with creative industries are most frequently mentioned the world cities [45] in economically powerful regions. Highlighting these "hubs in the space of flows" [10] has its rightful logic, as these hubs offer suitable economic, power-political, and social conditions for creative industries' development [25, 60, 16]. A little less attention is usually paid to the role and spatial organization of the creative industries in diverse geographical conditions,

such as old industrial or rural regions. Although this is a dynamic sector with a high growth potential, its benefits have not been adequately reflected, which is also documented by the fact this sector has not been unambiguously defined until now (2009). The reasons can be seen in a relatively minor importance of creative industries in the Czech economy and particularly in generally weak databases in the services and industrial sectors [30], which limits the empirical research in this field. Among surveys carried out in the Czech Republic, we can mention the inspiring work of the Theatre Institute (2008) [76, 44, 57], as well as the theoretical work of Cikánek [12]. The creative industries under the conditions of the Czech Republic practically imitate the trends from the developed countries; therefore its strongest representation is in Prague, which belongs among the so-called gamma world cities [5]. In other regions and cities of the Czech Republic, the creative industries are represented less significantly. The presented text is necessary to be perceived as an opening of a discussion concerning the issue of creative industries and its spatial organizations principles under conditions of the Czech Republic on an example of the Moravian-Silesian Region, in whose framework we attempted to verify by means of descriptive analysis if (a) creative industries concentration occurs even in conditions of an old industrial region with peripheral location, (b) to what extent is the creation (evolution) of companies dependent on local conditions, and (c) how much impact does the specific character of the region show on the size structure and age of companies.

1. Definition and Specification of Creative Industries

Creative industries (CI) represent a highly heterogeneous complex and its specification or defi-

nition is connected with a number of ambiguities and complications [64, 47]. Wide range of terms for creative industries appears, such as cultural products, creative economy, multimedia, or cultural economy, whereas in this paper we perceive these terms as synonyms. As an outline of definition specification, we can be stemming from the work Gibson and Kong [21], which presents these basic approaches: (a) sectoral approach, (b) labour market and organization of production (c) creative index.

(a) The first approach emphasizes the symbolic dimension of products. As a good example of this approach we can consider the definition of Department for Culture Media and Sport: "activities which have their origin in individual creativity, skill and talent, and which have the potential for wealth and job creation through the generation and exploitation of intellectual property with the key sectors being: advertising, architecture, the art and antiques market, crafts, design, designer fashion, film, interactive leisure software, music, the performing arts, publishing, software and television and radio" [14, 65] defines cultural production as a process of contextually interconnected cultural production chain. This definition includes: (1) Content origination – as generation of new ideas. (2) Exchange – as relationship to the audience or marketplace. (3) Reproduction – as cultural industry production. (4) Manufacturing inputs – which means that ideas must be turned into products and prototypes, through using tools and materials for cultural production. (5) Education and critique as training and the discourse in critical ideas. (6) Archiving - maintaining "memory" of cultural forms. A big problem concerning the sectoral approach is its ignoring of a number of sectors whose competitiveness is based on the exploitation of intellectual property and creativity [15]. Another disputable aspect is the very question of distinguishing between high and low art.

(b) "Labour market and organization of production" approach. Creative economy is a forerunner of the restructuring of social and economic production forms [45]. Companies in creative industries are a part of a highly volatile market with high risk levels (market change and new trends in fashion) and of hypercompetition reflected in high dynamics of the process of new companies being created and the old ones closing down.

The economic structure is composed of a high number of micro and small flexible and specialised companies competing with big global players in the given sector [66]. In some cases companies (mainly multimedia), in order to eliminate risks, offer a wider product portfolio the structure of which can be changed in a flexible way [75]. The economic structure is "bifurcated" [67] and companies are integrated in locally decentralized and heterarchic networks [24]. Labour markets in these sectors are extremely competitive with a high number of employees working part-time [73] and labour force (mainly highly qualified) is organized within the framework of temporary projects [25]. One should bear in mind that the cultural industry represents a group of industries with their own specific features, different strategies [66], as well as ways of project organization [26]. The above mentioned characterization is necessary to be perceived in a spatially differentiated perspective. Labour market and production organization, or dynamics of the sector differs in dependence on character of the region or its location, because in such regions on one hand emerge less companies, but on the other hand their lifetime of survival is usually on average higher [67, 86] and the labour market flexibility is lower.

(c) "Creative index" approach. Creativity is growing in importance across sectors. Even a new social group can be identified which at present (year 2005) comprises 38.8 million employees in the USA representing 30% of the total productive workforce [19]. Innovation and education have become crucial for economic growth irrespective of sectors [18]. A drawback of this approach is its reductionism resulting in the introduction of inaccurate indices (such as the gay index) that omit the complexity of the cultural environment. At the same time, a broad definition of creativity displays parameters of a fuzzy concept [53].

A further approach to creative industries may be the definition in the context of a knowledge based approach [77]. Within this symbolic knowledge base innovation is a result of a new combination of an existing knowledge, and rarely of new technical methods or of new aesthetic quality, with products being of a very temporary quality. Flexible project organisation and knowledge and know-how creation via learning by doing in the job or learning by interacting are dominant [31].

It is also necessary to take into consideration the very character of the creative industries' products. Ebert and Kunzmann [16] distinguish between creative industries sectors oriented on market (e.g. advertising, printing, design), and sectors oriented on audience, e.g. theatre, cinema, or museums. Various character of the end users is then logically projected both into the spatial localization, i.e. closer to the market (customers) or respectively closer to the audience, as well as into organizational structures of companies.

2. Creative Industries in Spatial Perspective

The creative industries are concentrated mainly into urban areas [38, 59], creating in them specialized clusters [71, 88]. This generally high tendency towards spatial concentration can be explained by the so-called urbanization effects, which are counterbalancing the higher transport and operational costs of companies [50]. While the localization effects are generated by companies with similar production, the urbanization effects emerge from interaction between different sectors and activities [2]. Among the major urbanization effects can be mentioned:

Proximity of customers. CI companies produce in most cases (non-routine) one-off products or services, whose final shape is formed in close interaction with customers [39]. This interaction between the knowledge originators, clients, and companies require short geographical distance allowing for higher frequency of face-to-face contacts, which is for many reasons necessary due to the nature of CI production, particularly during the project initial and final phases [8,70]. Geographical proximity of a wider circle of customers improves the position of companies when winning orders, which reduces the risks for companies in this highly volatile sector [75]. At the same time, the customers can more rapidly choose their suppliers than in e.g. peripheral areas. Spatial proximity can also have negative impacts as illustrated by Bathelt and Jentsch [4] on the example of Leipzig - the excessive orientation on local market can lead to stagnation accelerated by too strong affiliations between suppliers and customers. Therefore, the companies must aim for creating extra-regional distribution channels.

Proximity of suppliers. Products and services are created practically exclusively through time-

-limited projects which require highly specialized knowledge often going beyond the company's portfolio. Spatial proximity of suppliers enables on one hand higher network redundancy supporting the ability of flexible adaptation in case of termination of existing business relations [28], and on the other hand preventing the so-called "paradox of embeddedness" [87]. Simultaneously, the geographical proximity can (but does not have to) contribute to creation of social, cognitive, or organizational proximity, or respectively to creation of the so-called "untraded interdependencies" [79] among companies. Concentration of companies does not necessarily have to be based only on cooperation, but also on competition and rivalry [24,52].

Access to information. Success of companies depends to a large extent on the ability to permanently renew information and knowledge, while the individual actors can acquire the information by means of the so-called local buzz. This local buzz is based on specific information and communication ecology created by regular face-to-face communication of individuals and companies within the same sector, area, or region. The key factor is represented by the fact that participation on local buzz is not connected with any special investments [3], which is crucial particularly for newly emerging companies. Grabher [25] uses in the context of information ecology the term "noise", by which the companies are surrounded and which they use not only for monitoring the competitors, but primarily for acquiring "concoction of rumours, impressions, recommendations, trade folklore, strategic misinformation."

Existence of wide market of highly qualified labour force. Florida [19] even argues against the prevailing opinion that clusters are formed on the grounds of agglomeration advantages resulting from geographical proximity of companies, and claims that the clustering takes place in compliance with existence of qualified human resources which create the principal comparative advantage – knowledge [19]. However, the concentration of companies on the basis of existence of wide market of qualified labour force is generally respected [75]. At the same time, it is necessary to mention that the spatial concentration enables emergence of the so-called epistemological (knowledge) communities, which "transform noise into patterns of signal" [25].

Creative milieu. According to Florida [18] the creative milieu represents a habitat in which the tightly interconnected technological, entrepreneurial and artistic (cultural) creativity are stimulated. Such specific social and cultural environment attracts new creative people of all types and supports a dynamic transfer of knowledge and ideas (p. 55). There are two major (though not sufficient) aspects of a creative environment: concentration and diversity. Concentration can be understood as stimulation and acceleration of knowledge exchange among a high number of people concentrated in a specific area with a creative environment [22]. However, the term concentration does not imply quantity, but rather frequency and quality of interaction. The term diversity refers, mainly according to Jacobs [37], to structures, knowledge or people's activities as well as to city projects and city functions. City environment offers many opportunities for people to meet and exchange information, knowledge, ideas and seek innovation. The role of cafés, clubs or parks was dealt with by Oldenburg [61]. He uses the term „third places“, which refers to all places in a city milieu that enable informal encounter that stimulates communication and interaction. From his point of view home is the first dimension and work is the second dimension. The term “third places” comprises cafés, restaurants and other public places that are located in proximity to one's home or work. The third dimension plays a key role especially in creative industries, as creative entrepreneurs and their employees participate in the creation of such creative environment. In order to test the quality and the communicative or symbolic value of their intangible product, they have to introduce their products in the first line on an “informal market” represented by galleries, clubs, exhibitions or fashion shows [36]. The places of interaction (restaurants, bars, cafés, galleries, etc.) form the basis for both the long-term and temporary cooperation [42]. The main aspect is the fact that milieu ceases to be a mere positive externality in the context of creative industries and becomes an integral part of project ecology [27]. Creative milieu is present in urban areas with a high symbolic and aesthetic quality. Creativity can be stimulated not only by social relationships but also by means of physical environment and especially by its aesthetic [35] and symbolic value [15].

The mentioned urbanization effects surface in different degree both from the spatial perspective and the perspective of individual sectors. This is particularly due to the reason that the creative industries include strictly private companies (e.g. advertising) as well as companies oriented on public service (e.g. activities of libraries, public archives, museums, and other cultural facilities), which means that the firstly mentioned companies localize themselves on the basis of maximizing the profit, while the latter group on maximizing the utility of public service. Parallel logic also applies to the production cycle [46], as certain sectors (e.g. press) have various spatial preferences in relation to the age of the production cycle.

3. Creative Industries in Conditions of Old Industrial Areas

Old industrial areas represent a specific type of problem regions [85]. They were built on dominant industrial tradition and experienced a dynamic economic growth from approximately 1890s to the 1960s. Since the 1970s, these regions have experienced big problems with the adaptation to the post-Fordist system of production, or more precisely, they have either lost the ability of economic regeneration or the process of regeneration has not yet started [84]. The regions' reduced ability of adaptation tends to be caused by the strong negative path dependency [54] and from it stemming existence of functional, cognitive, and political lock-in [32], which limited the region's ability for “building the capacities for reflexive collective action” [79], which led to the fact that these regions got into the “trap of rigid specialization” [23]. Naturally, it is also necessary to mention the structural characteristics, such as dominant share of large companies in capital-intensive sectors at the end of production cycle [9], and low share of small and medium sized enterprises [1], or generally low ratio of development soft factors' quality [68]. Apart from this, the new sectors emerge particularly in regions which have a certain room for “windows of locational opportunity” [80], and as already presented Hall and Castell [11], brand new sectors (e.g. film industry, biotechnologies) of economy emerged mainly in regions without industrial history. Tödling and Wanzenböck [86] demonstrate on the example of Austria that old industrial regions

show low intensity of creation of new companies. Companies in these areas are characterized by the low educational level of entrepreneurs and their limited managerial experience. This negative situation is attributed to the strongly negative socio-economic structures formed by the long-term development. Stemming from the above mentioned facts we can deduce that the development of creative industries in the context of old industrial regions is markedly limited; but in spite of these barriers there exist industrial cities, where despite the "inimical milieu" occurred the development of creative industries [74]. Logically, there arises question of how the creative industries can contribute to regeneration of old industrial regions. In principle, we can distinguish two basic benefits. Firstly, they can assist by means of the so-called "spill-across" [20] to a higher innovativeness of local production systems and contribute to their essential diversification, which represents a significant precondition for overall competitiveness of regions [6]. Simultaneously, the newly created jobs can substitute the lost jobs in traditional sectors. The second benefit is then in positive impact on regeneration of physical, functional, and social structure of urban areas in these regions [48, 68].

4. Moravian-Silesian Region as an Old Industrial Area

The area of interest for our empirical research is located in the Moravian-Silesian Region (NUTS IV) in the northeast part of the Czech Republic bordering Poland and Slovakia. The whole area of the region is 5,427 km² and represents 7% of the national territory. The population of the region is 1,250,255 inhabitants, 12% of the total population of the Czech Republic [CZSO, 2008]. The Moravian-Silesian Region (MSR) represents a classical old industrial region [81] of peripheral character, in particular in relation to western markets [69]. The core of the region is formed by the poly-centric agglomeration of Ostrava [82], surrounded by two rural sub-regions (Beskydy and Jeseníky). The transformation process (approximately 1990/93-2003) brought about a decline in the region's relative importance in the framework of national economy of the Czech Republic (generally about the situation in the CR) [40]. Nevertheless, the unemployment rate was relatively low due to hidden aid granted to a number of enterprises

by state banks through soft loans in the so-called bank socialism. The crisis of the region deepened in 1997, the year of culmination of the overall economic recession of the country. There has been a gradual economic recovery in the region since 2004. Positive development trajectory of the region reflecting itself in the decrease of unemployment, growth of regional GDP, or growth of real estate prices was disrupted by the world economic crisis which struck the region significantly. The decrease of economic activity in the region can be documented by the interannual growth of unemployment from 8.3 % (April 2008) to 11.1 % (April 2009), in the process of which the recovery of the labour market can be only hardly expected in the foreseeable future. The traditional sectors are among the most struck sectors in the region, which can in the future increase the demand for new "sectors", such as e.g. creative industries.

5. Research methodology

For the needs of empirical research in the region, we made use particularly of the sectoral approach; however, for the purposes of wider explanation, we also partially used the organization of production approach. Despite the fact that the software is also used to be classified among creative industries, we did not include it into the study sample, as it represents the synthetic and not only symbolic knowledge base, including different project organization [26]. Other approaches to studying the creative industries in the territory of Moravian-Silesian Region (MSR) have a significantly limited information capability, and possibility of their quantification is limited by the existing databases as well as by the methods used for this paper. As a principal source of data, we utilized the secondary information from the Register of Economic Subjects (RES) [13] and the creative industries were defined by the categories CZ-NACE 22, 74 and 92. At the same time, it is necessary to mention that we worked with the CZ-NACE classification, since the harmonization with NACE had not been fully implemented in the time of the empirical research. Relating to the theoretical part of the paper, we did not limit ourselves only to spatial distribution of creative industries companies in the Moravian-Silesian Region, but we also narrowly focused on concentration tendencies at lower hierarchical levels. Specifically, we focused on the core area of Ostrava agglomeration, created by the city of Ostrava, as well as the district

Moravská Ostrava – Přívoz [56], which forms its very core [55]. The subject of interest was to register the intensity of creative industries concentration as a sector, as well as concentration tendencies of individual branches of creative industries. In spite of the limited possibilities of the data base, we attempted to provide partial contextual explanation of evolution of creative industries companies' emergence, as the localization itself does not explain the social, cultural, and economic processes on whose basis the spatial organization is established. For the needs of outlining the explanation, data concerning the establishment and closing down of companies, recorded in the RES database, were used. The analysis of the size structure was based on the categories of organizations according to the number of their employees used by the Czech statistical office (CZSO) (e.g. record code 110, 120, etc.). The length of operation of creative industries companies on the regional market was registered also by means of the data recorded in RES database.

6. Creative industries in Moravian-Silesian region

According to the data in Register of Economic Subjects [13], there were in the second quarter

of 2008, according to our specification, about 1,185 creative industries companies on the territory of the Moravian-Silesian Region (see Tab. 1). From the viewpoint of individual sectors, there was a markedly predominant number of companies dealing with architectonic and engineering activities and designing (480). The high share of companies in this sector can be associated with the strong industrial and technical tradition of the region, as well as with the process of region's revitalization based predominately on the reindustrialization process [78]. At this point, it is necessary to remark that activities of these companies are generally summarized as industrial design. If we take into consideration until now relatively weak vertical disintegration of industrial companies, where majority of production is still integrated (the so-called "in house"), then this sector would even increase its share. The second largest share in representation displayed companies realizing activities in the field of advertising (315); in this case it is a practically new branch without wider historical foundations. The third with largest share of representation were the sectors united under CZ-NACE 22, i.e. publishing houses, press and reproduction of recorded media (in the table divided into 22.1, 22.2, 22.3). The

Tab. 1: Nominal representation of CI companies in MSR

Codes	CZ-NACE	Quantity
22.1	Publishing, printing and reproduction of recorded media	24
22.2	Printing and service activities related to printing	109
22.3	Reproduction of recorded media	9
74.1	Other business activities	22
74.2	Architectural and engineering activities and related technical consultancy	480
74.4	Advertising	315
74.8	Miscellaneous business activities n.e.c	31
92.1	Recreational, cultural and sporting activities	24
92.2	Radio and television activities	6
92.3	Other entertainment activities	125
92.4	News agency activities	1
92.5	Library, archives, museums and other cultural activities	39
Total		1185

Source of data: CZSO. 2008. Register of Economic Subjects (RES). [CD ROM]. [cit. 10. 10. 2010].

number of 142 companies reflects a long tradition of this sector (typically labelled as Printing industry) in the region [33], being on the third spot in importance after Prague and Central Bohemia Region, and its share in employment oscillates around 7 % [56]. In a strong position are also artistic and entertainment activities (125); this number reflects the high number of inhabitants in the region, but not being an economic (production) base of the region.

A closer look on the spatial distribution of companies in the framework of the region in relation to individual places of residence provides the following outputs. The highest number of companies, i.e. 599 (51.55 %) is concentrated in Ostrava, while the biggest share reaches the core of the city of Ostrava with the total count of 259 companies, which is 21.86 % of MSR, or respectively 43.23 % in the framework of Ostrava itself. The second largest number of companies is situated on the territory of cities of Opava with 77 companies (6.57 %) and Frydek-Mistek (62). Low number of companies in larger cities of the Moravian-Silesian Region located in the hinterland of Ostrava, such as Karviná (19), Orlová (15), or Bohumin (3), comparable to the number of companies in peripheral cities such as Bruntál (15) or Krnov (18), seems to be quite interesting. With relatively large cities, the low number of companies can be explained by the proximity of the dominant centre; however, for example the low number in the case of Bohumin would deserve a deeper

analysis, because the existence of only 3 companies is rather striking.

As the Tab. 2 shows, the highest share of spatial concentration shows the production and distribution of films. The high concentration share is caused primarily by the existence of the Czech Television branch in Ostrava, as practically the only large company, to which other companies in the region are linked. Advertising activities have also a high concentration ratio, where the share of companies concentrated in Ostrava is over 55 %. In the framework of this sector becomes apparent the dominant position of the city core of Ostrava not only within the city, but even within the whole region. An important role plays here the presence of main regional customers, as well as the presence of suppliers. Practically identical is the share of concentration on the regional level for the sector of architectonic and engineering activities; nevertheless, the concentration within the core in relation to the region is lower. It is necessary to mention that in both sectors prevail micro-companies (see below), with which their increased concentration reduces the risk of their demise. It is also possible to suppose that the high ratio of concentration influences the environment, as the city core comprises of a mixture of block buildings from 19th and 20th century with relatively high symbolic and aesthetic value and varied functional mix (bars, cafés, etc.). Quantifiable factors such as generally lower prices of office space in older buildings than in new buildings

Tab. 2: Concentration of companies in the framework of MSK

CZ-NACE	Total number of companies MSR	Ostrava	Core in MSR	Core in Ostrava
Architectonic and engineering activities etc, and related	480	55,63 %	20,63 %	37,01 %
Advertising activities	315	55,87 %	27,62 %	49,43 %
Artistic activities	125	31,20 %	14,40 %	35,89 %
Printing and related activities	109	49,95 %	17,43 %	39,58 %
Miscellaneous business activities n.e.c.	31	45,16 %	22,58 %	50 %
Production and distribution of films	24	75 %	29,17 %	38,89 %
Publishing	24	41,17 %	29,17 %	50 %

Source of data: CZSO. 2008. Register of Economic Subjects (RES). [CD ROM]. [cit. 10. 10. 2010].

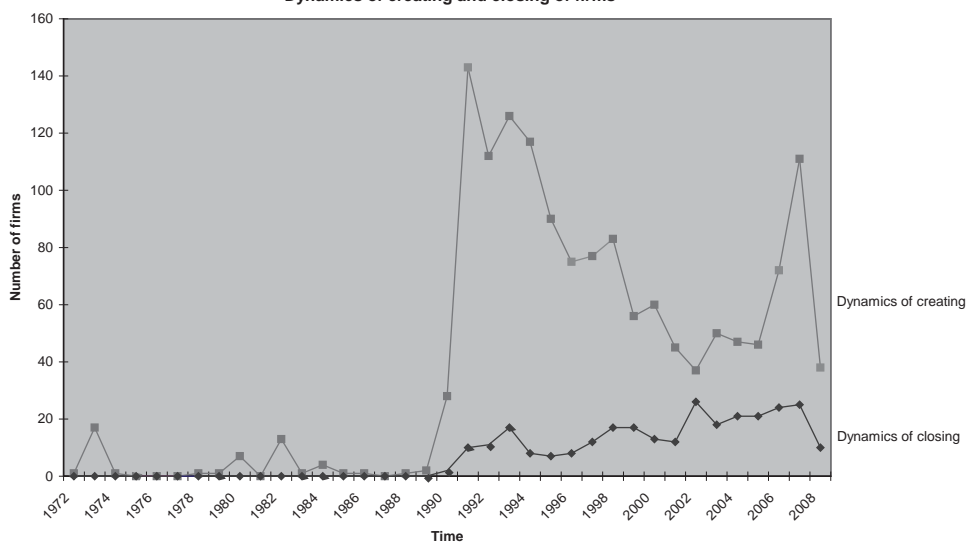

and relatively good transport accessibility also cannot be omitted. On an example of printing and activities related to printing, where is also a high concentration tendency towards the city of Ostrava, we can seek for an explanation just in the later phase of the production cycle. These activities are predominately an industrial production, specific for the increased demands for production space. A proof of the de-concentration tendencies may be the construction of printing works of Ringier company in an industrial zone Hrabová on the city's periphery. Relatively low share of concentration then show on the contrary artistic activities, which is caused by the fact that these are oriented on audience, and therefore the distribution is relatively symmetric in the framework of the region due to covering the demand (in other words, these correspond more to generally lower concentration of inhabitants than companies).

To record the dynamics of creating and closing companies we included in the studied sample even companies which have already stopped their activities. From the total of 279 closed companies 51.67% of them were closed down in Ostrava, and 31.89% in the core itself. From the perspective of size structure of the closed companies (however, 92 companies did not provide the number of employees) from the overall sam-

ple, the most closed companies were in the size category 110 (i.e. without employees) (39.04%), followed by the companies of category 120 (1-5 employees) (27.81%). Excluding the size category 210 (10-19 employees) which had share of 11.76% on the total number of closed companies, the share of other categories did not exceed 5%. Average age of the closed companies was approximately 8.5 years, which means that these were stabilized companies, even in the highly risky sectors such as advertising activities (average age of 8.9 years). Spatial and structural analysis of the closed companies shows that the absolute majority of companies were closed down in Ostrava. Uncertainty and instability of the creative industries is documented by the 74.68% share of micro-companies from the total number of closed companies. From the viewpoint of time, the most critical was the year 2002 in which 26 companies were closed down and the lowest number of new firms were established (see Fig. 1). The highest number of companies was created in 1991 (143), in the process of which negatively surfaced the unknowingness of the market and low level of know-how on the high share of closed companies (54). Nominal growth continued until 1994, resulting in creation of 117 companies in this period. This significant increase in creation of companies

Fig. 1: Dynamics of creative industries companies in MSR
Dynamics of creating and closing of firms

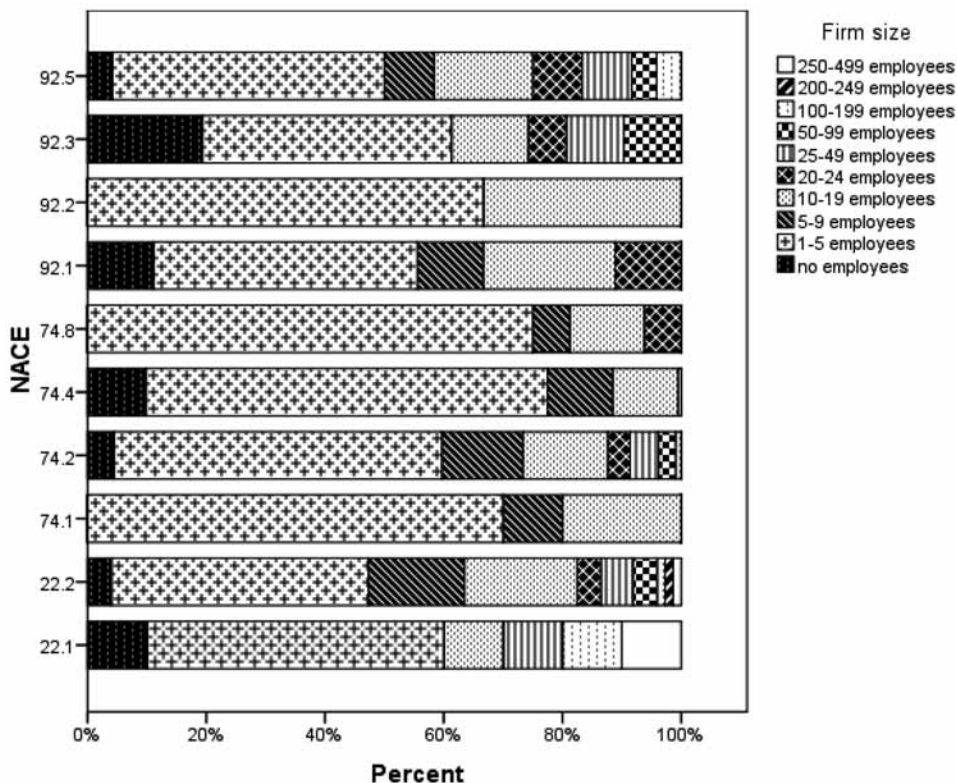
Source of data: CZSO. 2008. Register of Economic Subjects (RES) [CD ROM]. [cit. 10. 10. 2010].

can be put into connection with the “after-revolution” euphoria and coming of the free market. Nevertheless, since 1995, there was a gradual decrease of new companies’ creation. The lowest number of companies was created between 2001 and 2003, when only 132 companies were established (less than in year 1991), whereas the absolutely lowest number of companies (37) was created in 2002. Positive turn occurred only in 2006 and 2007, when 72, respectively 111, companies emerged. Then, in the first two quarters of 2008, 38 companies were established. Evolution of new companies’ creation into a large extent reflects the economic development of the region, which is documented by the decrease of regional GDP compared to national average between years 2001 and 2003. An interesting finding is the fact that in intensity of creation of new companies, we can observe certain lagging

behind the economic recovery of 2004, because a significant increase in number of companies occurred only in 2007. Strong sensibility of the creative industries to the state of regional economy implies two major risks. Strong orientation on regional market limits the growth potential of the sector and increases the risk of emergence of the so-called overembeddedness. It can also be assumed that the economic crisis will have negative impact on development of creative industries in the MSR, as it already happened in the past.

From the total number of 1,185 companies, we can study the size category only with 696 companies, as the rest of companies did not state the number of their employees. In the limited sample of creative industries on the territory of the Moravian-Silesian Region dominate micro-companies with up to 10 employees (73.13%) and the share of small and medium enterprises

Fig. 2: Size structure of creative industries companies in MSR by sectors

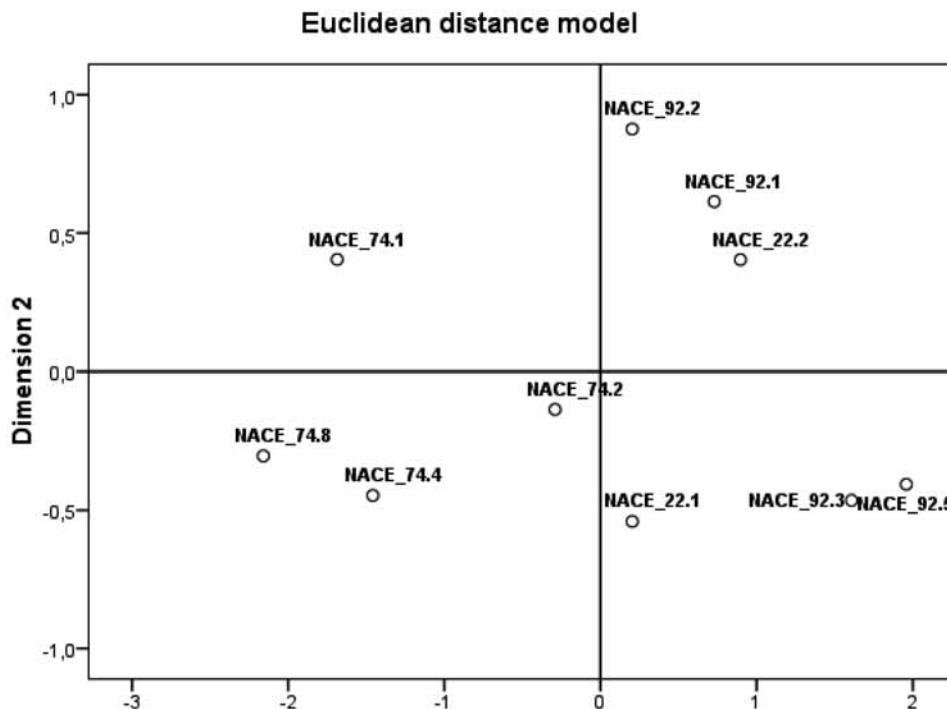

Source of data: CZSO. 2008. Register of Economic Subjects (RES). [CD ROM]. [cit. 10. 10. 2010].
 (for more information on the sectors, see Tab. 1, we excluded categories 22.3, 92.4 – small amount of firms)

is no fewer than 94.68%. In the framework of categories of organizations according to the number of employees, the most represented (with more than 10%) are companies with 1-5 employees (55.30%), while among other categories we can trace down a more significant share with companies of size category 10-19 employees (13.9%) and category 5-9 (11.5%). Analysis of an internal structure of individual sectors of creative industries provides the following information. Structure within architectonic and engineering activities imitates from a large part the structure of the whole sector, as the majority share have the companies in the size category of 1-5 employees (55.22%), and representation of companies with over 50 employees amounts only to 3.9%. As for advertising activities the share of companies of size category 1-5 goes as far as 67.60% and companies with over 50 employees are not represented at all. Printing

and related activities have from the three main sectors the lowest share of companies in the size category 1-5 (42.7%) on one hand, but simultaneously also a bigger share of companies with over 50 employees (7.9%), which again corresponds with the tradition and maturity of the sector. The more detailed view on other sectors is contained in the Graph 2 (Fig. 2). The comparative evaluation of size categories is provided in the Graph 3 which demonstrates similarities and differences of internal size structures between individual sectors. Except for printing and publishing we can trace down concentration of the related CZ-NACE in individual quadrants. This graph illustrates the similarity of organizational structure of production in sectors oriented both on market (advertising, photography, industrial design) and on audience. The introduced overall structure of companies is to a certain extent analogical to the empirical studies carried out on

Fig. 3: Internal structure of organizations' categories according to number of employees of creative industries companies in MSR by sectors

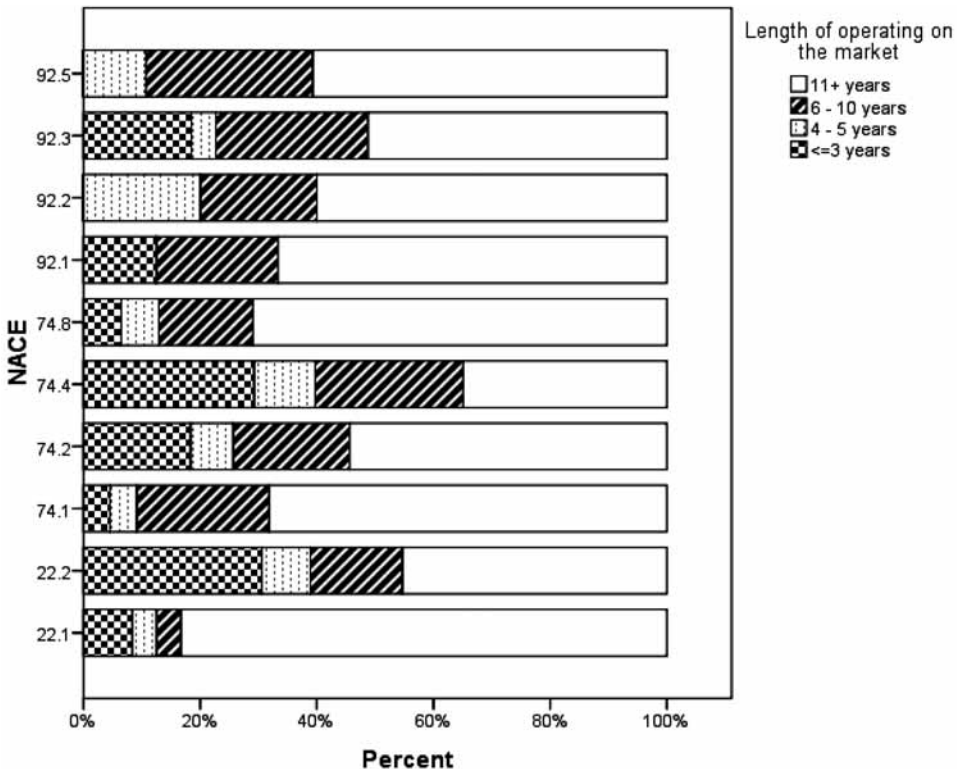
Source of data: CZSO. 2008. Register of Economic Subjects (RES). [CD ROM]. [cit. 10. 10. 2010].
 (for more information on the sectors, see Tab. 1, we excluded categories 22.3, 92.4 – small amount of firms)

this topic, with the difference that in the region are not located any exclusive actors with multi-national character (the structure is not bifurcated), which is not surprising with regard to the vertical and horizontal location of the region or its structure.

Attention was paid to also to the age of creative industries companies in order to attempt to record the duration of companies' operation in the region in relation to the high volatility of the whole industry. Average age of companies in the region amounts to approximately 9.2 years, the oldest companies operating in the publishing sector (13 years), and on the contrary youngest are in the sector of reproduction of recorded media (7.1 years). Companies in the sector of advertising activities are also of relatively below-average age (7.4 years), and surprisingly even in the sector of printing (8.4 years). For more detailed information concerning

individual sectors, see Graph 4. If we compare the length of operation of existing and closed companies we can observe that relatively high age of closed companies on one hand, and high age of existing companies does not correspond too much with the generally supported high dynamics in relation to creation and closing of companies in this industry. However, it is also necessary to take into consideration several regionally differentiated factors. One is the peripheral location of the region, particularly in relation to the western markets; fewer companies are usually established in these regions, but their period of survival tends to be longer. Further on, it is the rigidity of a regional market which creates structural barriers against creation of new companies, non-existence of innovations support infrastructure, non-existence of institutional support from the side of regional institutions, and lower regional demand.

Fig. 4: Length of creative industries companies operation in MSR by sectors

Source of data: CZSO. 2008. Register of Economic Subjects (RES). [CD ROM]. [cit. 10. 10. 2010].
 (for more information on the sectors, see Tab. 1, we excluded categories 22.3, 92.4 – small amount of firms)

Conclusion

Based on the up to now achieved theoretical knowledge, results of empirical research, and practical experience from selected foreign regions of the world's most developed countries, we can observe a high growth of importance (mainly from the economic perspective) of creative industries and its contribution to the regional competitiveness. Professional public pays currently considerable attention to questions of its spatial organization and possibilities of its stimulation precisely in the interest of strengthening the competitive position of individual areas. Lower degree of completion and hence of clarification of the problematic issues can be found with the problems of spatial organization of creative industries in the framework of old industrial regions. These represent specific areas with distinct rigidity in the framework of change of economic structures, institutions and societal climate.

The presented results of research focused on problems of existence, spatial organization and evolution of creative industries in the Moravian-Silesian Region are necessary to be accepted with a certain degree of tolerance, particularly due to their predominately descriptive character. To the set research questions, we can deduce, by means of the achieved results, the following knowledge. Primarily it is in particular confirmation of the theoretical assumption of the tendency of creative industries towards concentration both into the region's main centre as well as into its core. This demonstrates that the impact of urbanization advantages strongly influences concentration of creative industries companies even in specific conditions of traditional industrial regions. Further on, it was ascertained that the creative industries are strongly linked to the regional demand which brings along considerable risks and limitations for its further development or growth. Benefit of the executed analysis is its time aspect, because the research was carried out using the data from the second quarter of 2008, which therefore brings possibility to identify impacts of the economic crisis on creative industries in the region. Internal analysis of size and time structures of companies confirmed the specific regional context, i.e. industrial character and peripheral location.

For further discussion in the framework of theoretical and empirical research, we deem advisable

a more precise definition of creative industries in conditions of the Czech Republic. In accord with the current theoretical and methodological discussions, it is necessary to aim the research in direction to hermeneutic approaches [7], because creativity is not individual, but a collective ability emerging in the framework of project-oriented networks [63], "embedded" in specific context [29]. In a way, utilization of qualitative research, mainly due to insufficient quality of secondary statistic data, appears to be a more appropriate method for understanding processes, context, evolution, and contingency of creative industries within regions.

From the perspective of practical implications for the needs of practice, we can state that the creative industries can contribute through the concentration tendencies to regeneration of the Ostrava's inner city. Concentrated fiscal and institutional support should be aimed at strengthening industrial design (business climate) in relation to regional production system (the so-called "related variety"), and sectors oriented on audience ("people climate"). Possibilities of other sectors' development are with regard to the regional production structure and vertical position of the region in urban system limited. In this context, potential successful candidature of the city of Ostrava for the European Capital of Culture 2015 can become an important milestone, as this event would have an important influence on stimulation of creative industries.

The paper was elaborated with support of project MMR (WD 61-07-1).

References

- [1] AMIN, A. An Institutional Perspective on Regional Economic Development. *International Journal of Urban and Regional Research*, 1999, Vol. 23, Iss. 2, pp. 365-378. ISSN 0309-1317.
- [2] BATHELT, H., GLÜCKLER, J. *Wirtschaftsgeographie: Ökonomische Beziehungen in räumlicher Perspektive 2*. Stuttgart: Verlag Eugen Ulmer, 2003. ISBN 3-8252-8217-1.
- [3] BATHELT, H., MALMBERG, A., MASKELL, P. Clusters and knowledge: local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation. *Progress in Human Geography*, 2004, Vol. 28, Iss. 1, pp. 31-56. ISSN 1477-0288.
- [4] BATHELT, H., JENTSCH, C. Die Entstehung

- eines Medienclusters in Leipzig: Neue Netzwerke und alte Strukturen. In: GRÄF, P., RAUH, J., (Eds.): *Networks and Flows: Telekommunikation zwischen Raumstruktur, Verflechtung und Informationsgesellschaft*. Hamburg und Münster: LIT Verlag, 2002, pp. 31-74. ISBN 3-8258-6139-2.
- [5] BEAVERSTOCK, J. V., SMITH, R. G., TAYLOR, P. J. "A Roster of World Cities". *Cities*, 1999, Vol. 16, Iss. 6., pp. 445-458. ISSN 0264-2751.
- [6] BLAŽEK, J. Local and regional development and policy in the Czech Republic. In: HUDAK, V., HUITFELDT, H., MEEGAN, E. (Eds.): *Regional Policy Goes East*. Prague: The East West Institute, 1999, pp. 44-65.
- [7] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje: nástín, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0384-5.
- [8] BOSCHMA, R. A. Proximity and Innovation: A Critical Assessment. *Regional Studies*, 2005, Vol. 39, Iss. 1, pp. 61–74. ISSN 0034-3404.
- [9] BOSCHMA, R., LAMBOOY, J. The prospects of an adjustment policy based on collective learning in old industrial regions. *GeoJournal*, 1999, Vol. 49, Iss. 4, pp. 391-399. ISSN 1572-9893.
- [10] CASTELLS, M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell, 1996. ISBN 978-0-6312-2140-1.
- [11] CASTELLS, M., HALL, P. *Technopoles of the world: the making of twenty-first-century industrial complexes*. London: Routledge, 1994. ISBN 0-415-10015-1.
- [12] ČIKÁNEK M. *Kreativní průmysly - příležitost pro novou ekonomiku*. Praha: Divadelní ústav, 2009. ISBN 978-80-7008-231-7.
- [13] CZSO, CZECH STATISTICAL OFFICE. Register of Economic Subjects (RES) [online], 2008. [cit. 2008-10-10]. <www.czso.cz>.
- [14] DCMS. *Creative Industries Task Force Creative Industries: Mapping Document*. London: DCMS, 1998.
- [15] DRAKE, G. 'This place gives me space': place and creativity in the creative industries. *Geoforum*, 2003, Vol. 34, Iss. 4, pp. 511-524. ISSN 0016-7185.
- [16] EBERT, R., KUNZMANN, K.R. Kulturwirtschaft, kreative Räume und Stadtentwicklung in Berlin. *Netzwerk Stadt und Landschaft*, 2007, Vol. 4, Iss. 43, pp. 64-79. ISSN 0251-3625.
- [17] DeFILLIPPI, R., GRABHER, G., JONES, C. Introduction to paradoxes of creativity: managerial and organizational challenges in the cultural economy, *Journal of Organizational Behavior*, 2007, Vol. 28, Iss. 5, pp. 511–521. ISSN 0894-3796.
- [18] FLORIDA, R. *The Rise of the Creative Class and how it's transforming work, leisure, community, & everyday life*. New York: Basis Books, 2002. ISBN 0-465-02477-7.
- [19] FLORIDA, R. *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge, 2005. ISBN 0-415-94887-8.
- [20] FLORIDA, R., STOLARICK, K. Creativity, connections and innovation: a study of linkages in the Montreal Region. *Environment and Planning A*, 2006, Vol. 38, Iss. 10, pp. 1799-1819. ISSN 0308-518X.
- [21] GIBSON, C., KONG, L. Cultural economy: a critical review. *Progress in Human Geography*, 2005, Vol. 29, Iss. 5, pp. 541-561. ISSN 0309-1325.
- [22] GLAESER, E. "Learning in Cities" [online], NBER Working Papers 6271, 1997. [cit. 2008-10-10], <<http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/6271.html>>.
- [23] GRABHER, G. The weakness of strong ties: The lock-in of regional development in the Ruhr area. In: GRABHER, G. (Eds.): *The embedded firm: On the socioeconomics of industrial networks*. London: Routledge, 1993, pp. 255-277. ISBN 0-415-0737-4X.
- [24] GRABHER, G. Ecologies of creativity: the Village, the Group, and the heterarchic organization of the British advertising industry. *Environment and Planning A*, 2001, Vol. 33, Iss. 2, pp. 351–374. ISSN 0308-518X .
- [25] GRABHER, G. The Project Ecology of Advertising: Tasks, Talents and Teams. *Regional Studies*, 2002, Vol. 36, Iss. 3, pp. 245–262. ISSN 0034-3404 .
- [26] GRABHER, G. Die Nachbarschaft, die Stadt und der Club: Wissensmilieus in Projektökologien. In: MATTHIESEN, U., (Eds.): *Stadtregionen und Wissen: Analysen und Plädoyers für eine wissensbasierte Stadtpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag, 2004, pp. 279-292. ISBN 978-3-8100-3950-7.
- [27] GRABHER, G., IBERT, O. *Produktion in Projekten. Die Beispiele der Werbebranche in Hamburg und der Softwareindustrie in München*. Abschlussbericht des DFG-Forschungsprojekts [online]. Universität Bonn: Sozioökonomie des Raumes, 2004. [cit. 2008-07-07]. <http://www.giub.uni-bonn.de/grabher/downloads/finalreport_Produktion%20in%20Projekten.pdf>.

- [28] GRABHER G., STARK, D. Organizing diversity: Evolutionary theory, network analysis and post-socialism. *Regional Studies*, 1997, Vol. 31, Iss. 5., pp. 533-544. ISSN 0034-3404.
- [29] GRANOVETTER, M. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *The American Journal of Sociology*, 1985, Vol. 91, Iss. 3, pp. 481-510. ISSN 0002-9602.
- [30] HAMPL, M. Sociální Geografie: Proměny tematické orientace a přetrvávání výchozích problémů studia. *Geografie-Sborník ČGS*, 2006, Vol. 111, Iss. 4, pp. 382-400. ISSN 1212-0014.
- [31] HANSEN, H. J., VANG, J., ASHEIM, B. J. *The Creative Class and Regional Growth: Towards a Knowledge Based Approach* [online]. 2005 [cit. 2008-02-02] <http://linzu-soft.com/Uploaded-Publications/200515_Hansen&Vang&am-p;Asheim.pdf>.
- [32] HASSINK, R. The strength of weak lock-ins: the renewal of the Westmünsterland textile industry. *Environment and Planning A*, 2007, Vol. 39, Iss. 5, pp. 1147-1165. ISSN 0308-518X.
- [33] HAVRLANT, M. *Geografie Severomoravského kraje*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě, 1980. pp. 276.
- [34] HELBRECHT, I. Postmetropolis: Die Stadt als Sphinx. *Geographica Helvetica*, 2001, Vol. 56, Iss. 3, pp. 214-222. ISSN 0016-7312.
- [35] HELBRECHT, I. Bare Geographies in Knowledge Societies - Creative Cities as Text and Piece of Art: Two Eyes, One Vision. *Built Environment*, 2004, Vol. 30, Iss. 3, pp. 194-203. ISSN 0263-7969.
- [36] HESSE, M., LANGE, B. Kreative Industrien. Magma und Mantra der Berliner Stadtentwicklung. *Kommune: Forum für Politik, Ökonomie, Kultur*, 2007, Vol. 25, Iss. 2, pp. 64-69. ISSN 0723-7669.
- [37] HOSPERS, G. J. Creative Cities: Breeding Places in the Knowledge Economy. *Knowledge, Technology, & Policy*, 2003, Vol. 16, Iss. 3, pp. 143-162. ISSN 0897-1986.
- [38] HUTTON, T. *The new economy of the inner city. Restructuring, regeneration and dislocation in the twenty-first-century metropolis*. London/ New York: Routledge, 2008. ISBN 978-0-415-77134-4.
- [39] ISAKSEN, A. Knowledge-based Clusters and Urban Location: The Clustering of Software Consultancy in Oslo. *Urban Studies*, 2004, Vol. 41, Iss. 5, pp. 1157-1174. ISSN 0042-0980.
- [40] JÁČ, I. Recesi v průmyslu ČR již máme za sebou? *E+M Ekonomie a Management*, 2001, Vol. 7, No. 4, pp. 42-45. ISSN 1212-3609.
- [41] JAYNE, M. "Creative industries: the regional dimension?", *Environment and Planning C*, 2005, Vol. 23, Iss. 4, pp. 537-556. ISSN 0090-5747.
- [42] JONAS, M. Brücken zur regionalen Clusterforschung. Soziologische Annäherung an ein ökonomisches Erklärungskonzept. *Zeitschrift für Sociologie*, 2005, Vol. 34, Iss. 4, pp. 278-287. ISSN 0340-1804.
- [43] KLAUS, P. *Stadt, Kultur, Innovation*. Zürich: Seismo Verlag, 2006. ISBN 978-3-03777-031-3.
- [44] KLOUDOUVÁ, J. Kreativní ekonomika a její měření. *Ekonomický časopis*, 2009, Vol. 57, Iss. 3, pp. 247-262. ISSN 0013-3035.
- [45] KRÄTKE, S. *Medienstadt. Urbane Cluster und globale Zentren der Kulturproduktion*. Opladen: Verlag Leske & Budrich, 2002. ISBN 3-810-034-04-5.
- [46] KULKE, E. Empirische Ergebnisse zur regionalen Produktlebenszyklushypothese - untersuchungen in Niedersachsen. *Die Erde*, 1992, Vol. 123, Iss. 1, pp. 49-61. ISSN 0013-9998.
- [47] KUNZMANN, K. R. Kultur, Wirtschaft und Raumentwicklung. *Informationen zur Raumentwicklung*, 2002, Vol. 4, Iss. 4/5, pp. 185-197. ISSN 0303-2493.
- [48] LANGE, B. *Konzeptionalisierungen von „Markt“ als Gegenstand der Neuen Kulturgeographie – der Fall emergierender Märkte in Kreativökonomien*. In: PÜTZ, R., BERNDT, C. (Eds.): *Kulturelle Geographien Zur Beschäftigung mit Raum und Ort nach dem Cultural Turn*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2007, pp. 259-287. ISBN 978-3-89942-724-0.
- [49] LASH, S., URRY, J. *Economies of Signs and Space*. London: Sage, 1994. ISBN 3-531-14070-1.
- [50] MAIER, K., ČTYROKÝ, J. *Ekonomika územního rozvoje*. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-644-7.
- [51] MAIER G., TÖDTLING F. *Regional- und Stadtökonomik: Standorttheorie und Raumstruktur*. Wien, New York: Springer, 1992. ISBN 3-2118-3715-9.
- [52] MALMBERG, A., MASKELL, P. "The elusive concept of localization economies: towards a knowledge-based theory of spatial clustering". *Environment and Planning A*, 2002, Vol. 34, Iss. 3, pp. 429-449. ISSN 0308-518X.

- [53] MARKUSEN, A. Urban development and the politics of a creative class: evidence from a study of artists. *Environment and Planning A*, 2006, Vol. 38, Iss. 10, pp. 1921–1940. ISSN 0308-518X.
- [54] MARTIN, R. Pfadabhängigkeit und die ökonomische Landschaft. In: BERNDT, CH., GLÜCKLER, J. (Eds.): *Denkanstöße zu einer anderen Geographie der Ökonomie*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2006, pp. 47–76. ISBN 978-3-89942-454-6.
- [55] MARTINÁT, S., KLUSÁČEK, P., NOVÁKOVÁ, E.: Impact of globalization on socio-demographic changes of inner structures of City of Ostrava after 1989. In: BAAR, V., SIWEK, T. (Eds.). *Globalisation and its impact on localities*. Ostrava: University of Ostrava, 2008 pp. 173–179. ISBN 978-80-7368-452-5.
- [56] MINISTRY OF INDUSTRY AND TRADE. *Polygrafický průmysl v datech a grafech* [online]. Praha, MPO, 2005. [cit. 2008-03-03] <<http://mpo.cz/get/26299/31983/338905/priloha009.pdf>>.
- [57] MINISTRY OF LABOUR AND SOCIAL AFFAIRS. *Vstupní analýza současných vzeb trhu práce se sektorem Kultura a definování výchozích předpokladů pro strategické plánování zaměstnanosti v tomto sektoru* [online]. Praha: MPSV, 2007. [cit. 2008-04-04] <http://www.esfcr.cz/files/clanky/6127/PODKLADOVe_STUDIE.pdf>.
- [58] MOSSIG, I. Steuerung lokalisierter Projektnetzwerke am Beispiel der Produktion von TV-Sendungen in den Medienclustern München und Köln. *Erdkunde*, 2004, Vol. 58, Iss. 3, pp. 252-268. ISSN 0014-0015.
- [59] MOSSIG, I. Die Branchen der Kulturökonomie als Untersuchungsgegenstand der Wirtschaftsgeographie. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 2005, Vol. 49, Iss. 2, pp. 99-112. ISSN 0044-3751.
- [60] MOSSIG, I. *Netzwerke der Kulturökonomie: Lokale Knoten und globale Verflechtungen der Film- und Fernsehindustrie in Deutschland und den USA*. Bielefeld: Transcript-Verlag, 2006. ISBN 978-3-89942-523-9.
- [61] OLDENBURG, R. *The Great Good Place*. New York: Marlowe, 1999. ISBN 1-569-24681-5.
- [62] POWER, D. The 'Cultural Industries' in Sweden: an assessment of their place in the Swedish economy. *Economic Geography*, 2002, Vol. 78, Iss. 2., pp. 103-128. ISSN 0013-0095.
- [63] POWER, D. The nordic 'cultural industries': A crossnational assessment of the place of the cultural industries in Denmark, Finland, Norway and Sweden. *Geografiska Annaler B*, 2003, Vol. 85, Iss. 3, pp. 167-180. ISSN 0435-3684.
- [64] PRATT, A. C. The cultural industries production system: a case study of employment change in Britain, 1984 - 91. *Environment and Planning A*, 1997, Vol. 29, Iss. 11, pp. 1953–1974. ISSN 0308-518X.
- [65] PRATT, A. C. Cultural industries public policy: An oxymoron? *International Journal of Cultural Policy*, 2005, Vol. 11, Iss. 1, pp. 31-44. ISSN 1028-6632.
- [66] PRATT, A. C., JEFFCUT, P. 'Managing Creativity in the Cultural Industries.' *Creativity and Innovation in Management*, 2002, Vol. 11, Iss. 4, pp. 225-233. ISSN 0963-1690.
- [67] REIMER, S., PINCH, S., SUNLEY, P. Design spaces: agglomeration and creativity in British design agencies. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 2008, Vol. 90, Iss. 2, pp. 151-172. ISSN 0435-3684.
- [68] RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. *Měkké faktory regionálního rozvoje*. 1. vyd. Ostrava: Repronis, 2008. ISBN 978-80-7368-435-8.
- [69] RUMPEL, P., WAACK, CH. Die Mährisch - Schlesische Region. Perspektiven für die tschechische Altindustrieregion im Europa der Regionen. *Geographische Rundschau*, 2004, Vol. 56, Iss. 4, pp. 53-59. ISSN 0016-7460.
- [70] SAILER, U., PAPPENHEIM, D. Kreative Unternehmen, Clusterinitiativen und Wirtschaftsentwicklung. Theoretische Diskurse und empirische Befunde aus Offenbach am Main, *Geographische Zeitschrift*, 2007, Vol. 95, Iss. 3, pp. 115-137. ISSN 0016-7479.
- [71] SCOTT, A. J. The Craft, Fashion, and Cultural-Products Industries of Los Angeles: Competitive Dynamics and Policy Dilemmas in a multi-sectoral image-producing complex. *Annals of the Association of American Geographers*, 1996, Vol. 86, Iss. 2, pp. 306-323. ISSN 0004-5608.
- [72] SCOTT, A. J. *The Cultural Economy of Cities: Essays on the Geography of Image-Producing Industries*. London: Sage, 2000. ISBN 0-7619-5454-6.
- [73] SCOTT, A. J. Creative cities: Conceptual issues and policy questions. *Journal of Urban Affairs*, 2006, Vol. 28, Iss. 1, pp. 1-17. ISSN 0090-5747.
- [74] SCOTT, A. J. Cultural-products industries and urban economic development – prospects

- for growth and market contestation in global context. *Urban Affairs Review*, 2004, Vol. 39, Iss. 4, pp. 461-90. ISSN 1078-0874.
- [75] SEARLE, G., DE VALENCE, G. The urban emergence of a new information industry: Sydney's multimedia firms. *Australian Geographical Studies*, 2005, Vol. 2, Iss. 43, pp. 238-253. ISSN 1745-5863.
- [76] SKOKAN, K. *Znalostní základny pro vytváření regionální výhody. Sborník příspěvků z mezinárodní konference Konkurenceschopnost podniků*. Brno: ESF Masarykova univerzity, 2008, pp. 619-627. ISBN 978-80-210-4521-7.
- [77] SKOKAN, K., RUMPEL, P. Constructing Regional Advantage: Does it matter for Czech regions?. *Econ*, 2007, Vol. 14, Iss. 1, pp. 187-194. ISSN 0862-7908.
- [78] SLACH, O., KOUTSKÝ, J. *The role of creative industries in the restructuring of old industrial regions in the Czech Republic* [online]. Southampton: RSA, 2008. [cit. 2008-11-11] <http://nuke.creative-regions.org.uk/Portals/0/Downloads/first_seminar/Koutsky_Slach_Paper.pdf><http://nuke.creative-regions.org.uk/Portals/0/Downloads/first_seminar/Koutsky_Slach_Paper.pdf>/a>.
- [79] STORPER, M. *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York/London: Guilford Press, 1997. ISBN 978-1572303157.
- [80] STORPER, M., WALKER, R. *The Capitalist Imperative: Territory, Technology and Industrial Growth*. Oxford: Blackwell, 1989. ISBN 978-0-631-16533-0.
- [81] SUCHÁČEK, J. *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách*. Ostrava: VŠB-TU, 2005. ISBN 80-248-0865-X.
- [82] ŠINDLER, P. *Regionální rozvoj a regionální politika*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998. ISBN 80-7042-763-9.
- [83] THIEL, J. Räumlicher Strukturwandel der (west-)deutschen Werbewirtschaft. Arbeitsmärkte als lokale Anker der Kreativökonomie? *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 2007, Vol. 51, Iss. 1, pp. 31-45. ISSN 0044-3751.
- [84] TRIPPL, M. *Innovative Cluster in alten Industriegebieten*. Berlin/Hamburg/Münster: LIT Verlag, 2004. ISBN 978-3825882594.
- [85] TÖDTLING, F., TRIPPL, M. One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, 2005, Vol. 34, Iss. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333.
- [86] TÖDTLING, F., WANZENBÖCK, H. Regional differences in structural characteristics of start-ups. *Entrepreneurship & Regional Development*, 2003, Vol. 15, pp. 351-370. ISSN 0898-5626.
- [87] UZZI, B. Social Structure and Competition in Interfirm Networks: The Paradox of Embeddedness. *Administrative Science Quarterly*, 1997, Vol. 42, pp. 35-67. ISSN 0001-8392.
- [88] ŽIŽKA, M. Metody identifikace klastrů. *E+M Ekonomie a Management*, 2004, Vol. 7, No. 4, pp. 32-46. ISSN 1212-3609.

RNDr. Petr Rumpel, Ph.D.

Ostravská univerzita v Ostravě

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

petr.rumpel@osu.cz

Mgr. Ondřej Slach

Ostravská univerzita v Ostravě

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

ondrej.slach@osu.cz

RNDr. Jaroslav Koutský

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Fakulta sociálně ekonomická

Katedra regionálního a lokálního rozvoje

jaroslav.koutsky@ujep.cz

Doručeno redakci: 1. 2. 2010

Recenzováno: 17. 3. 2010, 30. 3. 2010

Shváleno k publikování: 14. 10. 2010

ABSTRACT

CREATIVE INDUSTRIES IN SPATIAL PERSPECTIVE IN THE OLD INDUSTRIAL MORAVIAN-SILESIA REGION**Petr Rumpel, Ondřej Slach, Jaroslav Koutský**

The growing importance of creative industries has logically surfaced also in professional interest in the area of local and regional development. Close attention is paid to questions of spatial organization of creative industries as well as possibilities of its stimulation in the interest of strengthening the competitive position of individual areas. A little less attention is usually paid to the role and spatial organization of the creative industries in diverse geographical conditions, such as old industrial or rural regions. Old industrial areas represent a specific type of problem regions and there are questions of how the creative industries can contribute to regeneration of old industrial regions. The principal focus of this paper is mainly on factors and processes influencing the spatial organization, or respectively the concentration of creative industries in the framework of Moravian Silesian Region as an old industrial region. The Moravian-Silesian Region represents a classical old industrial region of peripheral character, in particular in relation to western markets. The traditional sectors are among the most struck sectors in the region, which can in the future increase the demand for new ones, such as e.g. creative industries. Attention is further paid, on one hand, to internal structural characteristics of creative industries in the comparative perspective, and on the other hand to explanation of evolution in this sector in the region of interest. The objective is not to provide a comprehensive analysis, but more to attempt to articulate the initial principles and to outline possible trends of research in the conditions of the Czech Republic.

Key Words: Creative industries, Old industrial areas, Regional development, Moravian-Silesian Region.

JEL Classification: R11.

WHAT CAN CULTURAL AND CREATIVE INDUSTRIES DO FOR URBAN DEVELOPMENT? THREE STORIES FROM THE POST-SOCIALIST INDUSTRIAL CITY OF OSTRAVA

ONDŘEJ SLACH, TOMÁŠ BORUTA

Department of Human Geography and Regional Development, Faculty of Science, University of Ostrava, Ostrava, Czech Republic

Manuscript received: March 19, 2012

Revised version: October 19, 2012

SLACH O., BORUTA T., 2012. What can cultural and creative industries do for urban development? Three stories from the post-socialist industrial city of Ostrava. *Quaestiones Geographicae* 31(4), Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, pp. 99–112. 1 table, 2 figs. DOI 10.2478/v10117-012-0039-z, ISSN 0137-477X.

ABSTRACT. This paper is focused on the role of cultural and creative industries in the regeneration of the inner city of Ostrava. The first part outlines the basic relationship of cultural and creative industries and urban areas in market economies, with emphasis on industrial cities. Ostrava is a post-socialist city, therefore essential characteristics of one are briefly given. The empirical part presents three case studies demonstrating the impact of cultural and creative industries on the regeneration of the inner city of Ostrava. In the conclusion, the case studies are discussed in a comparative perspective with special accent on the role of the public sector as an actor of culture-led regeneration in Ostrava.

KEY WORDS: cultural and creative industries, regeneration, post-socialist city, Ostrava, case study

Ondřej Slach, Tomáš Boruta, Department of Human Geography and Regional Development, University of Ostrava, Chittussiho Street 10, 710 00 Ostrava, Czech Republic, e-mail: ondrej.slach@osu.cz

1. Introduction

The role of culture and creative industries in the formation of the urban environment in developed economies is a subject of legitimate attention in both academic as well as practical discussions that are recently gaining in intensity also in the post-socialist countries of Central and Eastern Europe. The aim of this paper is to describe and analyse the role of cultural and creative industries, or more precisely first, core creative arts, and secondly, other core cultural industries (Throsby 2008) in the regeneration of

Ostrava's inner city through three case studies. The initial chapters focus on the role of culture in the process of regeneration of cities in terms of such concepts as flagship projects, cultural quarters, or artists-driven cultural regeneration. Due attention is also paid to industrial cities, as Ostrava is their typical representative. Also taken into account is the specific context of post-socialist cities. The empirical part briefly introduces the city of Ostrava, followed by three case studies serving as reference for the demonstration of the role of culture in inner-city regeneration. The first case study draws attention to the role of art-

ists in the process of 'spontaneous' regeneration of a 'social' brownfield, the second deals with the planned cultural regeneration of the "first industrial brownfield" in the city, and finally the third analyses current activities during the emergence of a creative area as part of extensive regeneration of the industrial Lower Vítkovice Area.

In the concluding part also discussed are the identified differences or similarities between post-socialist and western cities in the significance and role of culture-led regeneration, with emphasis on urban governance.

In the research use was made of primary data (semi-structured interviews with the actors involved), and secondary data of official and unofficial character (Rochovská et al. 2007). Apart from this, the authors participated in the preparation of the ECoC (European Capital of Culture) Ostrava 2015 project.

2. Role of culture in urban regeneration

Roughly since the beginning of the 1970s a noticeable change can be observed in developed countries in the perception of the role of culture in urban regeneration (García 2004) as an effect of deindustrialisation processes and growing competition at all geographical levels. In urban policy, the key approach to connecting urban regeneration and culture has become one of 'culture-led regeneration', which can theoretically help to stimulate creativity and innovativeness, create new jobs, support cooperation among actors, or improve the image (Evans 2005, McCarthy 2005). Culture is now also a significant element in mutual competition between cities as a distinct component of marketing campaigns (Kunzmann 2002). At the same time many approaches emphasise the potential of culture for the regeneration of post-industrial cities, drawing on such examples as Bilbao, Manchester or Birmingham, both in terms of cultural infrastructure construction and cultural production itself, or in general in support of creative industries (Bianchini & Parkinson 1993, Rumpel et al. 2010a). The typical tools of culture-led regeneration are so-called flagship projects, or large events, first of all the ECoC (Richards & Wilson 2004, Paris & Baert 2011). Flagship projects can be defined

as "significant, high-profile and prestigious land and property developments which play an influential and catalytic role in urban regeneration" (Bianchini et al. 1992: 246). They are among the principal elements of the so-called entrepreneurial city, usually putting emphasis on "regeneration through a series of spectacular projects which would transform the image of a rundown urban area" (Hall 1996: 416). However, the impacts of such projects seem to be quite contradictory (Loftman & Nevin 1992, Swyngedouw et al. 2002). Despite the ambiguity of such strategies, a number of industrial cities have used them in an attempt to change their "negative image of dereliction, despair and despondency" (Hubbard 1996: 1443) by means of new areas and thus get rid of their 'industrial' image in favour of a new positive 'post-industrial' one (Short et al. 1993). There are a number of cities which have been successful in transforming their image, or "in preserving and enhancing their reputations by removing the scars of industrialisation" (Hall 1995: 18). However, Gomez (1998) focuses on the process of change in Glasgow's image and the imitation of the same process by the city of Bilbao, and states that these changes cannot be overestimated. In the 1990s the concept of culture-led regeneration was extended to include creative cities (Landry 2000), cultural clusters (Mommaas 2004), thematically oriented quarters, or so-called urban villages (Bell & Jayne 2004), and creative industries (Rumpel et al. 2010a, b).

In spite of certain criticism pointing to an overestimation of the active role of culture in the process of urban regeneration (Hannigan 1998), we can track down in experts' discussions the reflection of the role of artists, or cultural entrepreneurs, in the formation of cultural quarters, particularly at the embryonic stage of their establishment. In a general perspective, artists can be perceived as victims of capitalist market forces, but also as initiators (instigators) of changes that have negative consequences (e.g. social exclusion) during the process of cultural regeneration (Cole 1987). In a positive sense, primarily in relation to the process of gentrification, artists are praised for their ability to contribute to the overall valorisation of an area (e.g. by creating, understanding, and preserving values that give the area its value, Ley 2003). In many cases it was

artistically oriented persons that were willing to come to abandoned industrial or commercial premises and play the role of 'urban catalysts', and subsequently add value to the real estate by renovation of residential or non-residential units hand in hand with the overall cultivation of the area (Zukin 1988). However, in most cases this is the way in which space is prepared for incoming private capital, which accelerates the overall regeneration process primarily through a more massive implementation of residential and commercial projects (first of all leisure-time and entertainment infrastructure), i.e. cultural functions are subsequently primarily used (consumed) by private capital (Cameron & Coaffee 2005), which is also confirmed by other authors (Lange & Mieg 2006, Markusen 2006).

Culturally-oriented flagships, as well as cultural quarters, emerge primarily in inner cities, which face a decline as a result of deindustrialisation and the process of commercial and residential suburbanisation. Creative industries concentrate primarily in core areas of urban territories, within which they often form specialised clusters or quarters (Mossig 2005, Hutton 2006). Cultural quarters emerge similarly, particularly in historical parts of cities with high aesthetic and symbolic value, not only because those parts, suffering from a decline, offer premises with low rents and minimum formal control (Groth & Corijn 2005), but also because invention and creativity can be stimulated by urban landscapes (Helbrecht 2004, Drake 2003). A spatial concentration of cultural or leisure-time activities can be found not only in cultural quarters, but also in different types of areas (Gospodini 2006, Campo & Ryan 2008, Chatterton & Hollands 2003) in which consumption prevails over production (of creative industries).

The above-mentioned aspects of a transformation of cities through culture concern exclusively developed economies, and therefore we deem it necessary to emphasise that even despite some social, cultural, and economic convergence, cities in Central and Eastern Europe are still influenced by the post-communist path dependency which affects their social, physical, and functional structures (Sýkora & Bouzarovski 2012). One of the significant differences is undoubtedly the fact that industrial cities in developed countries have been undergoing a transformation or decline

caused by a number of factors (see e.g. Boschma & Lambooy 1999, Friedrichs 1994) and a shift in the world economy towards post-Fordism already since the 1970s (or even sooner), while socialist cities were confronted with this process only with the change of the political system after 1989 (Kiss 2002). The specificity of the centrally planned economy led to a situation where much fewer physical, functional and social changes could be observed in the centres of socialist cities than in those with a market economy (Musil 2001). The process of urban transformation in the Czech Republic can be characterised, after Hauptmann et al. (2000), in the following way: (a) commercialisation and expansion (economic and spatial) of urban centres, driven by the development of services, (b) stagnation of inner cities with the appearance of dynamic 'islands of revival', and (c) dynamic development of outer parts of cities and their hinterlands, first driven by the process of commercial suburbanisation and later by residential suburbanisation. The principal features of the transformation of post-socialist cities show that it was predominantly propelled by private-sector activities (property-led development) (Sýkora & Bouzarovski 2012), and the role of the public sector was noticeably less important. The weak position of the public sector stemmed from a certain aversion to planning as a complex (Sailer-Fliege 1999), reflected in the adoption of short-term *ad hoc* solutions accommodating market needs (Sýkora 2002) and generally strongly neo-liberal pro-growth strategies (Rink et al. 2012). The public sector focused on the elimination of historic deficiencies, and interventions in the field of culture, or creative industries, were marginal. This situation gradually starts to change (Pirisi et al. 2008, Strykiewicz & Męczyński 2010), but culture, or cultural and creative industries, are still not a standard component of territorial regeneration agendas.

Before passing on to the empirical part, it would be reasonable to emphasise principal implications stemming from the theoretical part of this paper for the presented case studies of Osrava. The first case study analyses the role of artists and cultural activities in the so-called artists-led regeneration of a social brownfield area in the historical inner city in terms of cultural quarters. The second deals with a planned cultural flagship

project, steered mostly by the public sector (public-led regeneration) whose aim is to transform Ostrava's image towards a post-industrial one, initiated as part of the city's candidacy for ECoC. The last study examines the connection between the private sector (property-led development) and an informal cultural initiative during the regeneration of an extensive industrial brownfield in the city; also this project creates expectations as to the transformation of the industrial city's external image through culture.

3. Characteristics of Ostrava

With its population of 306,006 (2011), the city of Ostrava is the core of the Ostrava-Karviná agglomeration (700,000 inhabitants), the largest old industrial region in the Czech Republic. Ostrava ranks among so-called deindustrialised cities, with its large industrial basis and a complicated transition to post-industrial society (cf. Lash & Urry 1994), multiplied by a 'shock' transformation to a free-market economy after the fall of communism in 1989. Like a number of industrial cities (e.g. in the Ruhr Area), the city emerged in the first half of the 19th century. Dynamic industrialisation, supporting the development of the traditional sectors connected by the coal-steel-chemistry-mechanical-engineering production chain and accompanied by spontaneous urbanisation, significantly influenced the city's character. As a result of those processes, in many parts of Ostrava there appeared spatial overlaps of industrial areas, slag heaps, residential houses, and social infrastructure (Havrlant 1980). The majority of functions concentrated in a spiral around individual collieries or factories, which gave rise to a polycentric residential structure, further reinforced by the construction of new residential quarters in the southern and western parts of the city in the era of communism. Because of investment preferences for new areas (located outside industrial works), the city centre and the inner city underwent a strong depopulation process and a decline of functional and physical structures. The decline shows in the shrinking of the population and overall importance of the inner city. In the 1930s, about 47% of the total population (or 103,000 inhabitants) lived in the inner

city, where significant administrative and commercial functions were concentrated. By 1991, however, the figure had gone down to a mere 68,213, i.e. only 20.8% of the total Ostrava population, and the depopulation process continues even today (Krejčí et al. 2011). However, due to restructuring, the depopulation struck the whole city, which has lost about 7% of its population in the recent years (Rumpel et al. 2010), and according to Turok & Mykhnenko (2007), Ostrava belongs among the so-called medium-term decline cities. The restructuring process accompanied by deindustrialisation has resulted in the emergence of many brownfields (Vojvodíková 2005), and in an increase in unemployment, which after a stage of dynamic growth (2004–2008) has again become a significant problem in the current period of world economic recession. In this article we focus primarily on the highly problematic inner city, which however currently shows also the highest concentration of creative industries, not only in Ostrava, but in the whole of the Moravian-Silesian Region (Rumpel et al. 2010a). This has also influenced the post-1989 regeneration process itself.

4. Case study no. 1: Stodolní Street

The architectural and urban structure of the Stodolní Street area in Ostrava formed in the course of spontaneous urbanisation typical of almost the whole inner city during the 19th century. The close diffusion and overlapping of functions (industry, housing, services) as well as its social and ethnic structure (German, Jewish, Czech, Polish) gave the street a "bizarre look" (Juřica 2003). Hand in hand with the process of populating the given area, there appeared inns, fashionable hotels and bars in Stodolní Street. The area became notorious for its concentration of prostitution in the city, but on the other hand it also offered culture and entertainment – the Brioni Hotel had its own cabaret since 1913, and miners' bands and amateur theatre companies often performed in the local pubs (Čejka 1999). The original buildings still preserved include in particular the cattle market, but together with the whole slaughterhouse area (ca. 1.5 ha) it is now in such a tragic state of repair that some of its parts had

to be pulled down. The decline of Stodolní Street started after the Second World War. The area was settled by a poor population and to a large extent it turned into a ghetto. In the mid-1960s a decision was taken to demolish the whole area with a future prospect of new buildings according to the socialist doctrine. However, the plan was not implemented before the end of the 1980s due to lack of funding, although some buildings in the adjacent streets were pulled down. At the beginning of the 1990s, the locality was aptly named "Ostrava's Bronx" (Kubiček 2000).

The development of Stodolní Street after 1989 can be divided into three stages. The first was characterised by the foundation of the Černý Pavouk (Black Spider) club in 1994, and a gradual revival of the street owing to alternative culture ('the age of pioneers') accompanied by the establishment of other clubs. A fundamental role in the development of these businesses was played by culture, which attracted the attention of intellectuals and secured a stable income to bars. Art theoreticians spoke about Ostrava's cultural scene as the Black Spider generation (Hrdina 2009), which organised in the 1990s a festival of action art Malamut, one of the first action art festivals in the Czech Republic. An important event was also the founding of the Boomerang Club, which filled the gap on the city's music scene in the form of a large club oriented towards rock music and live concerts, not only of local bands. The club was incorporated into the municipal cultural organisation and supported by financial grants from the city's budget. In drama terms, the Boomerang Club was connected with the organisers of the Dolnohorský Buben suburban festival, from which the world music festival, Colours of Ostrava, developed later. 2002 was its first year in Stodolní Street and its close surroundings - a move from the city's hinterland (the Dolní Lhota municipality is located in the city's suburban zone) into its centre, and the new music concept, oriented rather towards the mainstream audience, reflected the trend in the development of the whole street at the turn of the millennium. This experiment, to a large extent unique not only in the Czech Republic, greatly helped to popularise the very phenomenon of Stodolní Street, as well as the Colours festival. At the end of the first stage, real estate in the area

of Stodolní was already in private ownership (the privatisation of residential houses formerly owned by the city was particularly intensive between 1991 and 1995), extensive renovation of dilapidated buildings was in progress, and offers of non-residential space for lower prices started to be competitive against the already established 'good addresses' in the city centre.

The second stage (2000-2004) was characterised by an expansion of bars and the creation of the so-called Clubland in the area of Stodolní Street. The locality became attractive to services of the progressive tertiary sector or creative industries (advertising, design), and rents quickly approached the average rates in the core area. A symbol of this stage, leading towards a certain unification of the offer, was the termination of the Černý Pavouk club activity, in the place of which an Irish bar - Bernie's Pub - was established. The area was already considered by local citizens an integral part of the city centre, and its growing importance for tourism in the city further boosted its commercialisation. During this stage the number of bars, pubs, clubs, and restaurants increased to 60 (as against 9 businesses in 1999). There are often several bars located in a single house, making use particularly of the basement, ground floor, or courtyard. Three out of five 'urban pioneers' from the first stage did not survive this process. Raised rents and efforts to exploit premises at all costs led to forcing out the original functions.

The last stage so far, which could be seen as one of gradual demand stabilisation with regard to certain typical phenomena and processes, has lasted since 2005. The process of regeneration was finished, from the perspective of local administration, by an extensive reconstruction of physical infrastructure (e.g. a new sewerage system, road surface, street furniture) in 2006 at a cost of approximately €0.8 million. The emphasis on hard projects (infrastructure) is in a sharp contrast with the hands-off approach towards the support of cultural production diversity on the part of the municipality - the last music club with live performances stopped its activity in 2011 under similar circumstances in which the 'urban pioneers' ended in the first stage. Raising the rent by the proprietor for the Templ club (formerly Boomerang, see above) is however the more par-

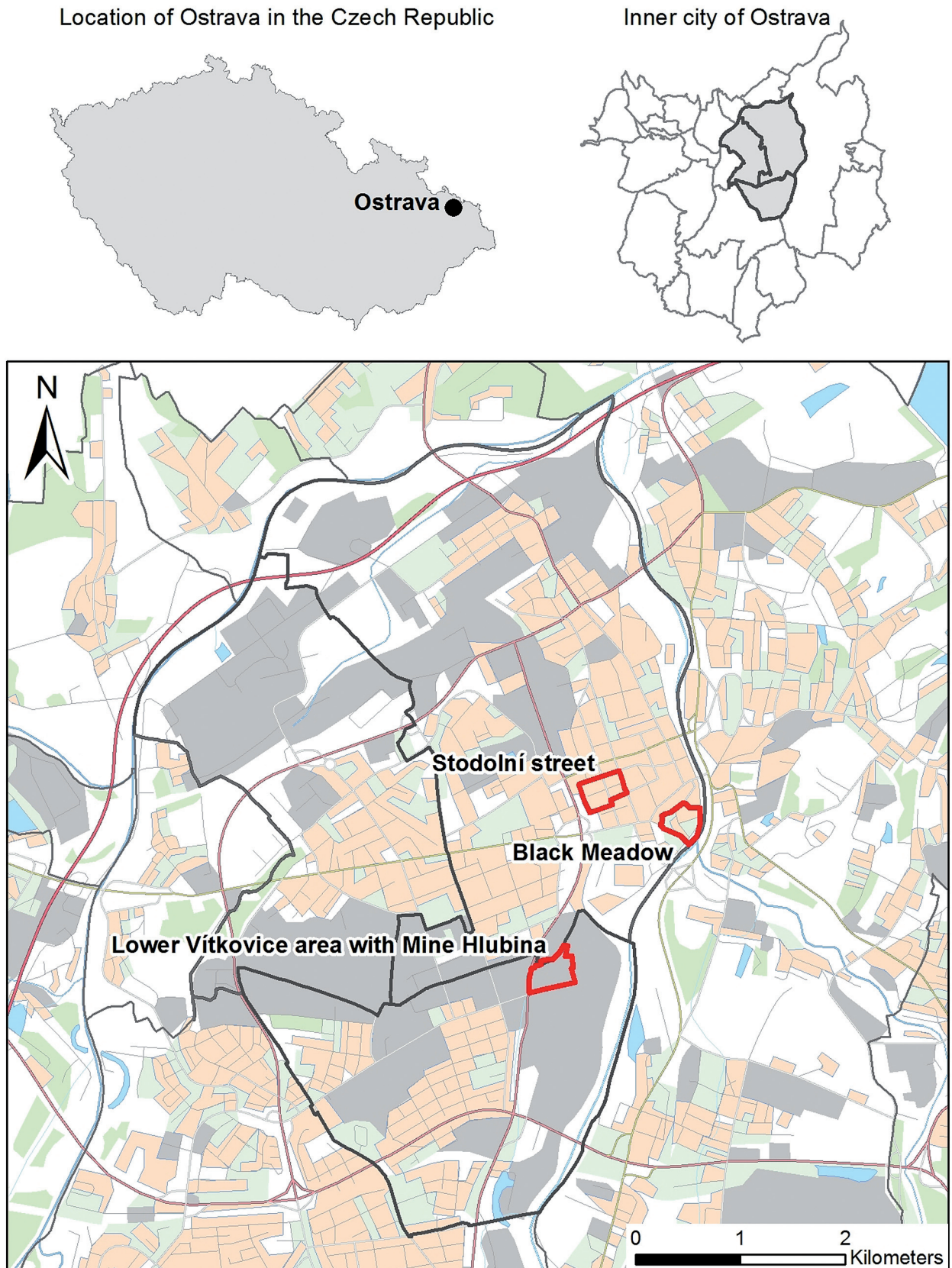

Fig. 1. Spatial location of Stodolní Street, the Black Meadow and the Lower Vítkovice area.
Author: Luděk Krτίčka.

adoxical because the proprietor was the municipality itself. It was also the unclear grant policy of the municipality that so disgusted the club owner that the club's operation was finished.

As part of the development of the whole area, there have also gradually appeared other services (hotels, office space, restaurants), which has strengthened the function of the locality during the daytime. Currently we can also talk about a 'successful' completion of the functional unification of the area and its transformation into a purely consumer, or tourist, area. In terms of image, the street has changed during the last 15 years from "Ostrava's Bronx" to the "trendiest place in the Czech Republic" (according to a survey of tourist actions in the years 1993–2010, CzechTourism 2011), and represents one of the most visited localities in the city. However, the area's stagnation is already perceived also by the local businessmen.

5. Case study no. 2: the Black Meadow

If Stodolní Street represented a 'social brownfield' in the past, the area of Černá louka (Black Meadow) is an industrial brownfield, formed by large slag heaps typical of an industrial city. In the period of the city's economic and cultural boom in the 1920s and 1930s, an entertainment park Tivoli was established on the heaps, called at that time "Ostrava's Prater". However, after its closing down, this site became the first brownfield on the city's map (Kuta et al. 2005) with an area of circa 27 hectares. A favourable position by the river and close to the pedestrian zone in the heart of the city, and the city's demand for exhibition space, led in the communist period to the reclamation of the site in order to build a fairground for the needs of the whole agglomeration. However, the relatively large area was built-up only partially and there are still extensive spaces of reclaimed lawn and planting. After 1989 basic reconstruction works were carried out on several buildings, but it was only after the turn of the millennium that there appeared important impulses in the form of a reconstruction of the Silesian Ostrava Castle (funded by the city) in the eastern part of the site, the construction of the Puppet Theatre, and the relocation of

the above-mentioned Colours of Ostrava festival. After years of economic stagnation, in 2004 there came dynamic economic growth that boosted the demand on the real-estate market, and the city started to consider selling the land on the site, which was almost completely in its ownership.

In 2006 the European Commission decided that in 2015 one of the cities in the Czech Republic would host cultural events as a European Capital of Culture (ECoC). With a slight delay (in 2008), Ostrava started to prepare its candidacy for this prestigious event. The principal motivation of the city had two aspects. The aim was to improve the negative external image of an industrial city through this event, to enhance the quality of life in the form of completing the historically missing cultural infrastructure, and thus to induce the development of cultural and creative industries. In connection with the starting economic crisis, the candidacy was also interpreted as one of possible elements in the transition of the city from a low-road to a high-road strategy. Selected as the main flagship of the project was a grand project of the construction of a cultural cluster on the Black Meadow site, which was to embody in a concentrated form the above-mentioned motives. The idea of a cultural cluster was, particularly initially, inspired by similar projects in Bilbao, Essen (it was a visit of city representatives there that played an important role in the decision to apply for the candidacy), Manchester, and other industrial cities, but also at the same time it reflected, at least to a minor extent, the real needs of the citizens and the art scene itself. With the arrival of communist rule, the already intensive industrial orientation was even deepened, resulting in further 'proletarianisation' of the city, or the whole region. It is therefore no surprise that in this period there did not emerge any corresponding cultural infrastructure as in developed economies in the 1970s and 1980s. Planned as part of the cultural cluster was a new building for a symphonic orchestra, a city gallery (Kunsthalle), a cultural management college including an incubator for creative industries, a kindergarten, a primary and a secondary school with art orientation, and a supplementary building for the existing Puppet Theatre. Besides these 'anchoring' buildings, the plans also included the cultivation of public green areas, regeneration of

riverbanks, and the development of other functions (housing, services). At once, the idea of the cluster seemed complementary in terms of function to other nearby areas: the city core, the city park, the Lower Vítkovice Area (see below) and Karolina, and also Stodolní Street.

Ostrava qualified for the final round of the ECoC competition together with Pilsen, and the idea of the cluster became its central strategy – in 2010 the city announced an international urban-design competition for a future design of the Black Meadow cultural cluster. Selected as the winning project was a design from the Dutch architects' studio Maxwan (see Fig. 2) containing, unlike the original plans, also a hotel building. The planned budget of the project was estimated at approximately 3.3 billion Czech crowns. For the purposes of candidacy, the city council approved the amount of 2 billion Czech crowns, a significant part of which was to go to the construction of the cultural cluster. The principal investor was to be the city, and other funds were planned to come from external sources, mainly structural funds (thematic, regional operational programmes), or from the JESSICA financial tool. In September 2010, the selection committee declared the winner to be the competing city of Pilsen, which had a decisive impact on the future of the cultural cluster project. The failure of Ostrava's candidacy pushed the project into the category of 'desired' but not real, and even though the city declared that in spite of the failure it would strive to accomplish the cluster project, currently only the construction of the building for the symphonic orchestra is being considered. Completed, or in the course of implementation, are projects whose funding was secured from structural funds already before the candidacy.

Fig. 2. The winning project of an international urban-design competition.

Source: Maxwan Architects.

There are even speculations about dividing the land into plots for selling to private developers.

The Black Meadow cultural cluster was supposed to represent a typical 'flagship project' with its orientation, character, and scope. The combination of the candidacy's failure and resignation from integrated development of the inner city (despite the still existing possibility of external financing) led to the situation in which the area started to lose its position in favour of another site – the Lower Vítkovice Area, proof of which is also the relocation of the Colours of Ostrava festival into it in 2012.

6. Case study no. 3: the Lower Vítkovice Area (LVA)

The site of interest extends over 253 hectares in a relative proximity of the city centre and features a varied mixture of industrial buildings, large brownfields (partially regenerated), and functioning businesses. The planned utilisation of the site includes exploitation of the industrial heritage (a museum), sports and leisure-time infrastructure (culture, entertainment), residential buildings, an industrial zone, and a research and development centre, or possibly even a university campus. Estimated investment costs are circa €2–2.5 billion, supposing that two-thirds of this amount is covered from private resources and one-third from public ones.

The Lower Vítkovice Area represents the largest contemporary project of urban regeneration in the Czech Republic. The planned regeneration of the whole Lower Vítkovice Area has some features identical with the thematic priorities of the IBA Emscher Park (e.g. Kilper 1999, Shaw 2002), naturally in a much smaller dimension. This inspiration is the most noticeable in the regeneration of the Cultural Heritage Object in the northern part of the area, which in essence copies one of the IBA principal projects – regeneration of the 200-hectare site of Zeche Zollverein in Essen (e.g. Landry 2000). The northern part (henceforth, Lower Vítkovice, 47 hectares) – the focus of this text – is currently in the most advanced stage of industrial brownfield fundamental functional regeneration.

The history of the industrial use of the northern part of Lower Vítkovice dates back to 1828, and production was terminated here in 1998. During more than 150 years of continuous functioning of blast furnaces, a technologically unique, enclosed coal-and-iron cluster was created, integrating in one complex a production chain from coal mining, production of coke and electricity, up to iron production. At the same time, this complex became a significant vertical morphological element of the city skyline, which was also confirmed by a survey among the Ostrava residents in which 91% of the respondents considered it a distinct component of the city's overall image (Matějů & Czumalo 2001).

The relatively quick closing down of the production had a consequence: there were no projects of an alternative use for this attractive – from the perspective of the city's spatial structure – locality. The complex, although it was registered as a Cultural Heritage Object (CHO) in 2002, afterwards succumbed to rapid deterioration until 2004 when the owner – the Vítkovice Company – established a working group whose objective was to conceptualise a use for the blast-furnace area and carry out negotiations with the Czech Ministry of Culture and the National Heritage Institute in Ostrava concerning future conservation and protection of the site (the ideas of the owner and the preservationists were very different, mainly on the question of the scope of preservation). At the same time, the site was partially opened up for the public.

Today heritage protection embraces an area of 15 hectares, while 5 hectares of the former coal mine Hlubina are in the ownership of the state or regional institutions (first a state-owned company dealing with rehabilitation, then the Moravian-Silesian Region). Nevertheless, the Region currently rents the entire site for an indefinite period to the Lower Vítkovice Area (LVA) association, which is in essence an institution managed by the principal private owner of the land. Recently a process has even started of preparing a gratuitous transfer of the land to the LVA association. An exclusive and cardinal role in the regeneration of the site is thus played by the private owner, which through its connections with municipal, regional and state institutions successfully applies for financial resources from the

EU structural funds for site conversion (in particular through the so-called Integrated Operational Programme) according to its plans and in consultation with, e.g., the National Heritage Institute.

Objects located in the former coal mine area are currently in an unsatisfactory condition and in most cases are not used any more. In the case of a positive decision concerning the application for funds from the Ministry of Culture, the first stage of reconstruction of the 5-hectare site should be finished by 2014. This stage will include four objects intended for artistic and social activities (old bathrooms, a materials warehouse, a compressor room, and future new bathrooms). The declared objective of the owner is to introduce into this part of the site a living, non-conformist culture and provide young alternative artists with a base for their production – the so-called FACTORY. For this purpose, based on strong informal relations between the owner of the private company and the main representative of the civic association “I profess the Factory!”, a partnership agreement was signed between the artists' movement and the site manager (the LVA association) concerning the future programme and use of individual spaces, while the old bathrooms building will have the function of an artistic hot-spot of the entire Lower Vítkovice Area (information service, a shop, a café, a bar, a gallery, a music club, studios, and offices). Although the private owner made a public call for partnership in the future use of this part of the Cultural Heritage Object, other artistic or civic initiatives did not react, deterred either by the vagueness of the call, or by the requirement for the operation to be self-funding. Even though the system of management and maintenance of the possibly upgraded (if the application for funding is successful) infrastructure of the FACTORY has not been clearly defined yet, it can be expected that the LVA association will take care of facility management, and will require operational economic self-sufficiency from the tenant, or tenants.

The artistic initiative “I profess the Factory!” was known as an informal group of several personalities from different branches of culture for its effort to obtain a space for its activity in the city centre. However, some selected objects (often in poor repair and at the level of a brownfield) had a problematic ownership structure, building

disposition, or eventually the initiative was completely misunderstood by the owner. The role of the city was only at the level of consultations (possibility to obtain funding under the city's integrated development plan, but not land), and it was only the beginning of preparations for the ECoC candidacy that brought wider media publicity to the members, and therefore also helped them to establish very important informal relationships with important stakeholders, e.g. the private company owner who spotted a potential in the group's activity for possible thematic content of a part of the Cultural Heritage Object.

7. Conclusion

While in developed economies culture is represented by an established part of a city development agenda, in post-socialist cities this approach is only at its beginning. This situation is on the one hand a result of the communist heritage, and on the other, of a different orientation of urban policies. In this paper we attempted to outline the basic aspects of the role of culture in the regeneration process on the example of three areas in the inner city of industrial Ostrava.

The first example, of the evolution of Stodolní Street, reveals several paradoxes. The creation of the site was in a way a result of the combination of a 'wild post-revolution transformation' when territorial or functional regulations of the area practically did not exist (e.g. the land-use plan was adopted only in 1994), while the principle dominating in the public sector was that of *laissez-faire* with maximum confidence in the market. The principal vehicle of regeneration of the Stodolní Street area and its surroundings were artists, or main representatives of Ostrava's underground scene. To a certain extent they made use of one of the '*ploaps*' (= places left over after planning, Mommaas 2004: 508) in the city centre, which at this stage offered not only decaying, but architecturally interesting buildings with low rents, but also a space without any formal or informal control or the presence of other activities to generate conflicts. The further development of the street is practically a model of the process outlined in theory (Cameron & Coaffee 2005), i.e. artists-led regeneration, followed by

property-led regeneration, up to consumption-led regeneration.

The Black Meadow cultural cluster was to represent a typical cultural 'flagship project' with its orientation, character, and scope, or an example of culture-led regeneration of the inner city (Evans 2005). Naturally, it cannot be explicitly assessed if the project would have been successful or not. Experience from other cities indicates that impacts of such projects are minimally arguable. Moreover, if we take into account also the characteristic features of cities undergoing a post-socialist transformation – like the low quality of informal institutions in relation to political or economic activity, or rigidity of formal institutions (Rumpel 2002), the doubts become more intensive, which is by the way documented by the ECoC projects implemented in post-communist countries (Palmer 2004). The combination of the unsuccessful candidacy and resignation from integrated development of the inner city led to a situation when this site started to lose its position in favour of another one – the Lower Vítkovice Area, proof of which is the movement of the Colours of Ostrava festival there, and also the absence of any mention of the project in the new strategy of city's competitiveness.

The project of a regeneration of some buildings of the former coal mine Hlubina is only one of a number of functional uses of a large area, while the dominant use is and will be much more for the industrial heritage than for living culture. From the perspective of the planned functional use, the FACTORY project can be considered a certain form of a creative incubator, or an arts centre (Markusen 2006). The city currently practically lacks a hub of the local arts scene enabling acceleration of the communication feedback process in the framework of which local artists could form and establish their entrepreneurial and social position, and where they could simultaneously gain social and communicational resources necessary to enter or function on the market (Banks et al. 2000, Hesse & Lange 2007). With slight optimism, this is a potential win-win situation in the form of connecting the intermediary artistic FACTORY initiative (cf. Andres 2011) with the needs of the bearer of the site's regeneration. The arts scene will obtain an attractive space for various activities which will revive the

Table 1. Comparison of the three studied sites in the inner city.

Site	Stodolní Street	Black Meadow	Lower Vítkovice Area
Location	inner city	inner city	inner city
Area	10.6 ha	27 ha	253 ha (15 ha)
Original character	social brownfield	industrial brownfield	industrial brownfield
Start of regeneration	1994	2000	2010
Key actors	artists, municipality, businessmen	city, artists	private subject, region, state, artists
Main functions	clubs, cafés, bars, gambling clubs, fast-food places, restaurants, hotels, business services, creative industries	symphonic orchestra, gallery, concert hall, school, incubator, housing	industrial tourism, science centre, arts centre
Characteristics	former cultural quarter, today entertainment zone	planned cultural cluster, today partial use	industrial heritage site
Role of culture	formerly important, today marginal	important	less important
Role of city	hands-off approach	hands-on approach	hands-off approach

Source: own elaboration.

area, particularly during the night hours, which is one of the positive contributions of artists to the regeneration of an area (Stolarick & Florida 2006). At the same time artists can theoretically profit from the advantages stemming from the presence of adjacent attractions (e.g. a higher frequency of visitors – tourists, thus potential customers; a common brand of the whole area).

The three presented case studies naturally offer a limited perspective on the role and importance of culture for regeneration in post-socialist conditions. Still, they offer certain implications. Cultural and creative industries can be a significant factor of regeneration of problematic parts of cities, and considering the continuing process of commercial and residential suburbanisation (Sýkora 2003), they gain in importance. However, cultural and creative industries cannot be a miraculous *deus ex machina* of urban development which will work spontaneously without the necessity of public-sector participation. It is exactly the role of the public sector which appears as the weakest point in the city of Ostrava (see Table 1). In the case of Stodolní Street, the public sector failed as an active supporter of culture during regeneration, in the second case of the planned Black Meadow cluster, it was a declared rather than a really wanted project, and in the third case the public sector (not only the city, but also the region) to a large extent gave up the possibility to actively influence the process of change. This,

to a certain measure, shows the weakness of the public sector (public interest) in comparison with the private one when enforcing the interests of the whole society related to urban development.

Last but not least is the question of how much the significance and role of culture in the regeneration process in Ostrava differs from the western cities. The case studies from Ostrava as a post-socialist industrial city demonstrate a number of similarities with the processes of culture-led regeneration in western cities, but also certain differences.

As in the western cities, an important role is played by informal artistic activity through which the regeneration of declining city parts with as yet 'undiscovered' aesthetic value can take place, as shown by the cases of Stodolní Street and the Lower Vítkovice Area. Particularly in Stodolní Street there did not exist any formal control, which enabled a spontaneous functional and spatial manifestation of cultural and creative activities. Both areas have emerged, or are emerging, 'in spite of everyone' rather than owing to a conscious cultural policy on the part of local governance, which can also be observed in western cities. Particularly Stodolní Street represents a typical example of the number of cultural quarters in which isolated alternative clubs with an authentic atmosphere, music, or design, have created a basis for a larger concentration of night life by creating places of consumption (Chatter-

ton & Hollands 2003). Also similar is the emancipation of culture as part of a wider strategic framework of industrial city regeneration, shown by the example of the Black Meadow cultural cluster – a typical strategy of many cities struck by the deindustrialisation process. In Ostrava, the support of culture and creative industries was also primarily a pragmatic pro-growth effort motivated by external factors (ECoC) rather than by an idealistic endeavour to support culture as such.

The last point moves us to differences between Ostrava and western cities – it is the question concerning the role of actors, or a wider question of governance of culture-led regeneration, or generally urban governance (DiGaetano & Strom 2003). Public-sector intervention in the field of cultural regeneration represents without doubt one of the major challenges of urban governance connected with a good many paradoxes. On the one hand, often emphasised is the significance of support for creating a space strengthening the process of self-organisation of cultural activities (Mommaas 2004) and that too intensive intervention into cultural activities can be highly counterproductive (McCarthy 2005). On the other hand, a total absence of any policies can lead to similar or even much worse results than too intensive intervention (like e.g. a transformation into an exclusively consumerist space) (Gospodini 2006).

It was the absolute absence of policies in Ostrava, or the generally falling-behind level of the control of market processes in post-socialist countries in contrast to public intervention in western-European cities, which caused a total transformation of Stodolní Street into a purely consumerist space. Likewise, as demonstrated by developments after the unsuccessful candidacy, the initiation of creating a cultural cluster was more a question of a purely utilitarian, so-called opportunity-led planning context (Taşan-Kok 2006), than an element of a long-term and intentional cultural strategy of the city, which is by the way also documented by the passivity of the public sector in the case of the FACTORY project.

With reference to the paper's title, we can state in sum that cultural and creative industries have contributed in a significant way to the regeneration of the city of Ostrava. Nevertheless, a key to its future development will be finding an authen-

tic role of the public sector in managing the further process of culture-led regeneration.

References

- ANDRES L., 2011. Alternative initiatives, cultural intermediaries and urban regeneration: The case of La Friche (Marseille). *European Planning Studies*, 19 (5): 795–811.
- BANKS M., LOVATT A., O'CONNOR J. & RAFFO C., 2000. Risk and trust in the cultural industries. *Geoforum*, 31(4): 453–464.
- BELL D. & JAYNE M. (eds), 2004. *City of quarters: Urban villages in the contemporary city*. Ashgate, Aldershot.
- BIANCHINI F., DAWSON J. & EVANS R., 1992. Flagship projects in urban regeneration. In: Healey R., Davoudi S., O'Toole M., Tavsanoglu S. & Usher D. (eds), *Rebuilding the city: Property-led urban regeneration*. E. and F.N. Spon, London: 245–255.
- BIANCHINI F. & PARKINSON M., 1993. *Cultural policy and urban regeneration: The West European experience*. Manchester University Press, Manchester.
- BOSCHMA R. & LAMBOOY J., 1999. The prospects of an adjustment policy based on collective learning in old industrial regions. *GeoJournal*, 49(4): 391–399.
- CAMERON S. & COAFFEE J., 2005. Art, gentrification and regeneration: From artist as pioneer to public arts. *European Journal of Housing Policy*, 5(1): 39–58.
- CAMPO D. & RYAN B., 2008. The entertainment zone: Unplanned nightlife and the revitalisation of the American downtown. *Journal of Urban Design*, 13(3): 291–315.
- CHATTERTON P. & HOLLANDS R., 2001. Theorising urban play-scapes: Producing, regulating and consuming youthful nightlife city spaces. *Urban Studies*, 39(1): 95–116.
- COLE B.D., 1987. Artists and urban redevelopment. *Geographical Review*, 77(4): 391–407.
- CzechTourism, 2011. The Coolest Place Award. State Tourism Agency Prize.
- ČEJKA K., 1999. Ostravské kabarety šedesátých let (Ostrava cabarets in the sixties). *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*, 19: 204–217.
- DRAKE G., 2003. His place gives me space: Place and creativity in the creative industries. *Geoforum*, 34(4): 511–524.
- DIGAETANO A. & STROM E., 2003. Comparative urban governance: An integrated approach. *Urban Affairs Review*, 38 (3): 356–395.
- EVANS G., 2005. Measure for measure: Evaluating the evidence of culture's contribution to regeneration. *Urban Studies*, 42(5/6): 959–984.
- FRIEDRICH J., 1994. Revitalisierung von Städten in altindustrialisierten Gebieten: Ein Modell und Folgerungen. *Geographische Zeitschrift*, 82: 133–153.
- GARCÍA B., 2004. Cultural policy and urban regeneration in Western European cities: Lessons from experience, prospects for the future. *Local Economy*, 19(4): 312–326.
- GOMEZ M. V., 1998. Reflective images: The case of urban regeneration in Glasgow and Bilbao. *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(1): 106–121.
- GOSPODINI A., 2006. Portraying, classifying and understanding the emerging landscapes of the post-industrial city. *Cities. The International Journal of Urban Policy and Planning*, 23(5): 311–330.

- GROTH J. & CORIJN E., 2005. Reclaiming urbanity: Indeterminate spaces, informal actors and urban agenda petting. *Urban Studies*, 42(3): 503–526.
- HALL P., 1995. Towards a general urban theory. In: Brochthie J.M., Batty M.E. & Blakely E. (eds), *Cities in competition*. Longman, Melbourne: 3–31.
- HALL P., 1996. *Cities of tomorrow*. Blackwell, Oxford.
- HANNIGAN J., 1998. *Fantasy city: Pleasure and profit in the postmodern metropolis*. Routledge, London.
- HAUPTMANN P., KAMENICKÝ J. & SÝKORA L., 2000. Changes in the spatial structure of Prague and Brno in the 1990s. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 35(1): 61–76.
- HAVRLANT M., 1980. *Geografie Severomoravského kraje* (The geography of the North Moravian region). Pedagogická fakulta v Ostravě, Ostrava.
- HELBRECHT I., 2004. Bare geographies in knowledge societies – creative cities as text and piece of art: Two eyes, one vision. *Built Environment*, 30(3): 194–203.
- HESSE M. & LANGE B., 2007. Kreative Industrien. Magma und Mantra der Berliner Stadtentwicklung. *Kommune: Forum für Politik, Ökonomie, Kultur*, 25(2): 64–69.
- HRDINA J., 2009. Ostrava fotografická 1860–2009. *Bílá kniha: 17 Příběhů z Ostravské kulturní historie* (Ostrava in photography 1860–2009. White Book: 17 stories from the Ostrava history of culture). Ostrava: 104–116.
- HUBBARD P., 1996. Urban design and city regeneration: Social representations of entrepreneurial landscapes. *Urban Studies*, 33(8): 1141–1461.
- HUTTON T.A., 2006. Spatiality, built form, and creative industry development in the inner city. *Environment and Planning A*, 38(10): 181–184.
- JUŘICA M., 2003. Od stodoly ke 100Dole (From the barn to the Barn Club). *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*, 21: 353–377.
- KILPER H., 1999. *Die Internationale Bauausstellung Emscher Park. Eine Studie zur Steuerungsproblematik komplexer Erneuerungsprozesse in einer alten Industrieregion*. Leske & Budrich, Opladen.
- KISS E., 2002. Restructuring in the industrial areas of Budapest in the period of transition. *Urban Studies*, 39(1): 69–84.
- KREJČÍ T., MARTINÁT S. & KLUSÁČEK P., 2011. Spatial differentiation of selected processes connected to the second demographic transition in post-socialist cities (the examples of Brno and Ostrava, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, 19 (2): 39–50.
- KUBÍČEK M., 2000. Křížová cesta pátečním Clublandem (Way of the Cross through Ostrava's Clubland). *Reflex*, 10(50): 26–27.
- KUNZMANN K.R., 2002. Kultur, Wirtschaft und Raumentwicklung. *Informationen zur Raumentwicklung*, 4(4/5): 185–197.
- KUTA V., KUDA F. & SEDLEČKÝ J., 2005. Černá louka – první poválečný brownfields v Ostravě. (Black Meadow – the first postwar brownfield in Ostrava). *Urbanismus a územní rozvoj*, 8(3): 10–15.
- LANDRY C., 2000. *The creative city: A toolkit for urban innovators*. Earthscan, London.
- LANGE B. & MIEG H.A., 2006. Professionalisierungswege und Konstituierungen von "Märkten" in den Creative Industries. *Geographische Zeitschrift*, 94(4): 225–242.
- LASH S. & URRY J., 1994. *Economies of sign and space*. Sage, London.
- LEY D., 2003. Artists, aestheticisation and the field of gentrification. *Urban Studies*, 40(12): 2527–2544.
- LOFTMAN P. & NEVIN B., 1992. *Urban regeneration and social equity: a case study of Birmingham 1986–1992*. Research Paper no 8. Faculty of the Built Environment, University of Central England, Birmingham.
- MARKUSEN A., 2006. Urban development and the politics of a creative class: Evidence from a study of artists. *Environment and Planning A*, 38(10): 1921–1940.
- MATĚJŮ M. & CZUMALO V., 2001. Co si lidé myslí o industriálních stavbách. Šetření ostravské populace (What are the people thinking about industrial buildings. Ostrava population's research). *Fórum architektury a stavitelství*, 9(4): 66–69.
- MCCARTHY J., 2005. Promoting image and identity in 'cultural quarters': the case of Dundee. *Local Economy*, 20(3): 280–293.
- MOMMAAS H., 2004. Cultural clusters and the post-industrial city: Towards the remapping of urban cultural policy. *Urban Studies*, 41(3): 507–532.
- MOSSIG I., 2005. Die Branchen der Kulturökonomie als Untersuchungsgegenstand der Wirtschaftsgeographie. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, 49(2): 99–112.
- MUSIL J., 2001. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů (Urban development and planning in Central Europe under communist regimes). *Sociologický časopis*, 37(3): 275–296.
- PALMER R., 2004. *European cities and capitals of culture: Part I. Study prepared for the European Commission*. Palmer-Rae Associates, Brussels.
- PARIS D. & BAERT T., 2011. Lille 2004 and the role of culture in the regeneration of Lille Metropole. *Town Planning Review*, 82(1): 29–44.
- PIRISI G., STEFÁN K. & TRÓCSÁNYI A., 2008. The role of cultural economy in the revival of cities – endowments and chances of the city of Pécs. In: Lóczy D., Tóth J. & Trócsányi A. (eds), *Progress in geography in the European capital of culture*. Imedias Publisher, Pécs: 11–23.
- RICHARDS G. & WILSON J., 2004. The impact of cultural events on city image: Rotterdam, cultural capital of Europe 2001. *Urban Studies*, 41(10): 1931–1951.
- RINK D., RUMPEL P., SLACH O., TICHÁ I., CORTESE C., VIOLANTE A., CALZA BINI P., HAASE A., MYKHENKO V., NADOLU B., COUCH C., COCKS M. & KRZYSZTOFIK R., 2012. *Governance of shrinkage – Lessons learnt from analysis for urban planning and policy*. FP7 project Shrink Smart. Helmholtz Centre for Environmental Research, Leipzig.
- ROCHOVSKÁ A., BLÁŽEK M. & SOKOL M., 2007. Ako zlepšit kvalitu geografie: o dôležitosti kvalitatívneho výskumu v humánnej geografii (Adding quality into geography: on the importance of qualitative research in human geography). *Geografický časopis*, 59(1): 323–358.
- RUMPEL P., 2002. *Teritoriální marketing jako koncept územního rozvoje* (City and regional marketing as concepts of local and regional development). Ostravská Univerzita, Ostrava.
- RUMPEL P., SLACH O. & KOUTSKÝ J., 2010a. Researching creative industries in the Czech Republic: a case study from the city of Ostrava. *Regions Magazine*, 277: 8–19.
- RUMPEL P., BEDNÁŘ P., KOUTSKÝ J. & SLACH O., 2010b. Re-imagining of industrial cities in the Czech Republic: chosen drivers of the change. In: Benneworth P. (ed.), *The regeneration of image in old industrial regions: Agents of change and changing agents*. Mönchengladbacher Schriften zur wirtschaftswissenschaftlichen Praxi 22, Cuvillier Verlag: Göttingen: 89–114.

- SAILER-FLIEGE U., 1999. Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal*, 49 (1), 7–16.
- SIMSON F. & CHAPMAN M., 1999. Comparison of urban governance and planning policy: East looking West. *Cities*, 16(5): 353–364.
- SHAW R., 2002. The International Building Exhibition (IBA) Emscher Park, Germany: A model for sustainable restructuring? *European Planning Studies*, 10(1): 77–97.
- SHORT J.R., BENTON L.M., LUCE W.B. & WALTON J., 1993. Reconstructing the image of an industrial city. *Annals of the Association of American Geographers*, 83(2): 207–224.
- STRYJAKIEWICZ T. & MĘCZYŃSKI M., 2010. *Atrakcyjność poznańskiego obszaru metropolitalnego dla pracujących w sektorze kreatywnym* (Attractiveness of the Poznań metropolitan area for creative-sector workers). Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- STOLARICK K. & FLORIDA R., 2006. Creativity, connections and innovation: A study of linkages in the Montreal Region. *Environment and Planning A*, 38 (10): 1799–1819.
- SÝKORA L., 2002. Global competition, sustainable development and civil society: Three major challenges for contemporary urban governance and their reflection in local development practices in Prague. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 37(2): 65–83.
- SÝKORA L., 2003. Suburbanizace a její společenské důsledky (Suburbanisation and its societal consequences). *Sociologický časopis /Czech Sociological Review*, 39 (2): 55–71.
- SÝKORA L. & BOUZAROVSKI S., 2012. Multiple transformations. Conceptualising the post-communist urban transition. *Urban Studies*, 49(1): 43–60.
- SWYNGEDOUW E., MOULAERT F. & RODRIGUEZ A., 2002. Neoliberal urbanisation in Europe: Large-scale urban development projects and the new urban policy. *Antipode*, 34(3): 542–577.
- TAŞAN-KOK T., 2006. Institutional and spatial change. In: Tsenkova S. & Nedović-Budić Z. (eds), *The urban mosaic of post-socialist Europe*. Springer, Heidelberg: 51–70.
- THROSBY D., 2008. The concentric circles model of the cultural industries. *Cultural Trends*, 17(3): 147–164.
- TOSICS I., 2004. *Determinants and consequences of spatial restructuring in post-socialist cities*. Paper presented at the ENHR Conference, 2nd–6th July, University of Cambridge.
- TUROK I. & MYKHENKO V., 2007. The trajectories of European cities, 1960–2005. *Cities. The International Journal of Urban Policy and Planning*, 24(3): 165–182.
- VOJVODÍKOVÁ B., 2005. Colliery brownfields and the master plan of Ostrava. *Moravian Geographical Reports*, 13(2): 49–56.
- ZUKIN S., 1988. *Loft living: Culture and capital in urban change*. Radius, London.

Ondřej Slach, Tomáš Boruta, Pavel Bednář et Jaroslav Koutský

Stodolní ulice à Ostrava : un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ?

Avertissement

Le contenu de ce site relève de la législation française sur la propriété intellectuelle et est la propriété exclusive de l'éditeur.

Les œuvres figurant sur ce site peuvent être consultées et reproduites sur un support papier ou numérique sous réserve qu'elles soient strictement réservées à un usage soit personnel, soit scientifique ou pédagogique excluant toute exploitation commerciale. La reproduction devra obligatoirement mentionner l'éditeur, le nom de la revue, l'auteur et la référence du document.

Toute autre reproduction est interdite sauf accord préalable de l'éditeur, en dehors des cas prévus par la législation en vigueur en France.

revues.org

Revues.org est un portail de revues en sciences humaines et sociales développé par le Cléo, Centre pour l'édition électronique ouverte (CNRS, EHESS, UP, UAPV).

Référence électronique

Ondřej Slach, Tomáš Boruta, Pavel Bednář et Jaroslav Koutský, « Stodolní ulice à Ostrava : un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ? », *Territoire en mouvement* [En ligne], 17-18 | 2013, mis en ligne le 01 janvier 2014, consulté le 04 janvier 2014. URL : <http://tem.revues.org/2007>

Éditeur :

<http://tem.revues.org>

<http://www.revues.org>

Document accessible en ligne sur :

<http://tem.revues.org/2007>

Document généré automatiquement le 04 janvier 2014. La pagination ne correspond pas à la pagination de l'édition papier.

© Tous droits réservés

Ondřej Slach, Tomáš Boruta, Pavel Bednář et Jaroslav Koutský

Stodolní ulice à Ostrava : un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ?

Pagination de l'édition papier : p. 52-72

Introduction

- 1 Depuis le début des années 1990, on peut observer dans les pays développés, sous l'influence de la désindustrialisation et de la concurrence internationale grandissante, un changement sensible de la perception du rôle de la culture dans le contexte de la régénération urbaine. Dorénavant, la culture n'est plus comprise comme un fournisseur passif de valeurs sociales et d'artefacts, mais elle est plutôt perçue comme une filière économique à fort potentiel dans la création d'emplois et de valeurs économiques. En substance, nous pouvons parler d'une économicisation globale de la culture, au sens large du terme (Scott, 1996 ; 2000). Pour connecter les espaces urbains à la culture, l'approche « régénération entraînée par la culture » est devenue une clé majeure qui peut, en théorie, contribuer à la stimulation de la créativité et de la production d'innovations, à la création d'emplois, à l'encouragement à la coopération entre acteurs, voire à l'amélioration de l'image véhiculée (McCarthy, 2005). La culture devient aussi un élément important dans la concurrence entre les villes quand elle devient une composante forte des campagnes de marketing. En même temps, le potentiel de la culture pour la régénération des villes post-industrielles est mis en relief dans de nombreuses approches, par exemple dans le cas de Bilbao, Manchester, Birmingham, et cela aussi bien dans le cadre de la construction d'infrastructures culturelles que dans le cadre de la production culturelle elle-même (Bianchini et Parkinson, 1993 ; Rodriguez *et al.*, 2001). Toutefois, les apports de la régénération urbaine entraînée par la culture ne peuvent être surestimés (Gomez, 1998 ; Miles et Paddison, 2005). A l'inverse, Harvey évalue de manière critique la concurrence entre les villes qui agit comme « un pouvoir extérieur coercitif ». Une telle évolution conduit ensuite paradoxalement, selon l'auteur, à la formation « d'une reproduction en série des mêmes formes de renouvellement urbain » (Harvey, 1989 : 10). A la fin des années 1990, le concept de régénération culturelle fut élargi aux « villes créatives » (Landry, 2000), aux clusters culturels ou aux quartiers ayant une orientation thématique, lesdits Urban Villages (Bell et Jayne, 2004). Le rôle de la créativité, de l'art ou des artistes, a été extrêmement thématiqué par Richard Florida (2002) avec le concept de classe créative. L'actuel intérêt pour la créativité est motivé, selon Wojan *et al.* (2007), par l'attente que l'énergie créative localisée peut engendrer de nouvelles opportunités économiques, résistantes aux tensions, en vue de réduire les coûts dus à la globalisation. Cependant, on ne peut voir la créativité ou la classe créative (dans laquelle les artistes font partie dudit « super noyau créatif ») comme un concept univoque qui ne peut être mis en doute pour le développement des villes ou des régions (Peck, 2005 ; Scott, 2006 ; Markusen, 2006).
- 2 Alors que dans les pays développés, on mène une discussion intense sur les concepts de la créativité, des villes créatives, des quartiers ou clusters culturels, dans les Etats post-socialistes d'Europe centrale et orientale, la discussion ne fait que commencer. Dans une certaine mesure, il s'agit d'un processus d'évolution naturelle car les villes post-socialistes ont dû, dans la période de transformation, s'orienter d'abord sur la construction de l'infrastructure technique, physique et sociale, soit sur la suppression ou l'élimination des déficits du passé. Au centre des préoccupations se dressaient et d'une certaine manière se dressent encore les efforts d'amélioration des facteurs « durs » de développement (hard factors) et le développement des

facteurs « intangibles » (soft factors) n'a suscité qu'une attention marginale. La saturation progressive des hard factors et la convergence globale des Etats post-socialistes vers les pays développés se manifestent aussi par un déplacement vers la création d'une image et de symboles attrayants, plus précisément vers les projets qui constituent et profilent ces facteurs « intangibles » (Landry et Bianchini, 1995). La culture comme un des éléments clés devient ainsi une force importante dans le développement urbain. Dans le cadre du présent article, nous allons nous concentrer sur le rôle des artistes et leur importance dans la régénération des quartiers urbains dégradés dans les conditions d'une ville industrielle post-socialiste, plus précisément sur le quartier de Stodolní ulice à Ostrava, une ville périphérique (au moins par rapport aux marchés occidentaux) et qui fait partie aujourd'hui des lieux de divertissement les plus connus de toute la République tchèque (Boruta *et al.*, 2009 ; Koutský *et al.*, 2010).

3 La structure du texte est la suivante : d'abord, nous allons discuter du concept de quartier culturel (cluster) et des facteurs fondamentaux de leur apparition. Nous accorderons notre attention au rôle même des artistes lors de l'émergence des quartiers culturels et notamment, au stade embryonnaire de leur naissance Parce qu'Ostrava fait partie des villes post-socialistes, nous concentrerons notre attention également sur le concept des villes post-socialistes, avec une ébauche historique du développement de la ville d'Ostrava et une attention particulière pour le centre ville, dont fait également partie l'espace d'influence de la rue Stodolní. Le point central de l'article consiste ensuite en l'analyse de l'essor de l'espace de la rue Stodolní et son évaluation.

1. Les quartiers culturels : entre production et consommation

1.1. Les quartiers culturels : définitions et fonctions

4 En règle générale, le quartier culturel ou de divertissement peut être défini comme un espace limité et spécifique qui possède une grande concentration d'établissements culturels. Les quartiers culturels peuvent être étroitement profilés thématiquement, par exemple, « le cluster de musées »(De Frantz, 2005) ou être multifonctionnels et composés d'activités hétérogènes, notamment d'activités artistiques (musique, design, théâtre, etc.). La plupart des quartiers culturels se distinguent par le fait qu'aux activités culturelles s'ajoutent d'autres formes de divertissement social comme les cafés, bars, petits commerces, voire des infrastructures sportives (Mommaas, 2004), ce qui renforce les effets synergiques. Les caractéristiques clés des quartiers culturels se distinguent, selon M. Wansborough et A. Mageean (2000), par les éléments suivants :

- une situation centrale dans la ville, souvent à proximité de centres commerciaux et d'immeubles de bureaux, souvent avec une bonne desserte ;
- des établissements culturels axés aussi bien sur la consommation que sur la production artistique, c'est-à-dire des salles de musique, des studios d'enregistrement, des cinémas et des écoles de cinéma, des stands et des ateliers d'artisanat, des lieux de manifestations culturelles (festivals). Néanmoins, la plupart des quartiers culturels ont tendance à devenir des centres de consommation, des curiosités touristiques, plutôt que de production ;
- une exploitation mixte du site avec un bâti résidentiel, des moyens et petits commerces spécialisés, des cafés, bars, restaurants, clubs, hôtels, boîtes de nuit, cinémas et théâtres qui complètent les activités précédentes ;
- une connexion entre fabrication et consommation du fait de la valeur ajoutée relativement élevée du secteur de l'industrie culturelle, pour laquelle la contiguïté étroite entre le lieu de production et le lieu de consommation est importante. Les établissements culturels sont aptes à partager les moyens, les savoir-faire et les aménagements ;
- un art public et son intégration dans l'environnement bâti où, par exemple, les artistes locaux peuvent être utilisés pour faire une attraction locale dans un espace public. L'art public devrait être présenté aussi à l'aide d'un bon design urbain et, enfin, également par une sphère publique vivante et bouillonnante.

5 La concentration spatiale d'activités culturelles ou de divertissement ne produit pas uniquement des quartiers culturels mais aussi d'autres types d'espaces ; la différence clé repose sur la part respective de la production et de la consommation, ainsi que sur le rôle de la culture dans ces différents types de quartiers (Newman et Smith, 2000 ; Mommaas, 2009). Parmi les espaces où la consommation prévaut sur la production, nous pouvons citer les « *popular leisure epicentre* », qui peuvent être caractérisés comme des îlots de renouveau à l'intérieur de la ville, avec une grande concentration de restaurants (ethniques et/ou continentaux), cafés, clubs de musique, magasins d'antiquités, magasins de mode, de livres et de produits musicaux ainsi que des petits théâtres d'avant-garde. Ils se trouvent en général dans des quartiers en déclin résidentiel et commercial mais régénérés par un renouvellement urbain. Les structures urbaines sont pour la plupart composées de bâtiments locaux en bon état, reconstruits et remis en service (Gospodiny, 2006 : 319). Un autre type d'espace où domine la consommation est représenté par les zones de divertissement (Entertainment Zone), expressément orientées sur la concentration d'activités liées à la vie nocturne. La caractéristique essentielle de ces zones est leur localisation en retrait du centre ville, dans des espaces commerciaux et industriels abandonnés, en fait dans des lieux oubliés par le développement résidentiel et commercial (Campo et Ryan, 2008). Le dernier type d'espace avec une dominante claire de la consommation est celui desdits « lieux de consommation » (*Consumption Places*). Ils se définissent comme des « *espaces qui sont spécialement édifiés ou reconstruits pour les habitants qui achètent et consomment les produits et services de divertissement qui y sont proposés* » (Mullins *et al.*, 1999 : 44) attendu que, dans l'étude citée, on différencie cinq types d'espace de consommation, entre autres, des espaces de consommation avec des brasseries, des clubs ou des salles de jeu qui offrent une large palette d'émotions reposant sur la consommation d'alcool, de drogues et l'activité de pari. Les caractéristiques et les typologies présentées ci-dessus doivent toujours être considérées dans le contexte d'un espace donné sachant que, par exemple, il existe une série de dissonances ; c'est pourquoi il faut considérer ces types d'espaces comme une orientation pour l'analyse plutôt que comme un dogme ou une norme.

1.2. Naissance des quartiers culturels

6 La prémisses essentielle à l'existence du quartier culturel est la présence d'activités culturelles qui devraient inclure aussi bien une production culturelle (fabrication d'objets et offre de services) qu'une consommation culturelle (participation aux représentations de théâtre, sorties au cinéma et visites de galeries) comme l'indique dès 1991 le réseau COMEDIA fondé par Charles Landry² (Montgomery, 2003 : 296). Les activités doivent être accessibles au public en journée comme en soirée. Dans l'intérêt de sauvegarder la culture vivante, il est important, au moins pour certaines organisations culturelles comme les compagnies de théâtre ou les agences artistiques, d'établir dans les quartiers culturels compétents leurs propres sièges, encourageant ainsi la création de nouveaux postes de travail. L'étendue du milieu urbain comprenant le quartier culturel devrait avoir un rayon d'environ 400 mètres et des bâtiments ayant en moyenne cinq à huit étages, avec des rues ne dépassant pas dix mètres de largeur. Un autre attribut est la présence d'activités de vente, de commerce et de culture en rez-de-chaussée des immeubles, avec des espaces semi-publics qui fournissent une interaction sociale (marché, vendeurs de rue, devantures de maisons et terrasses de cafés et restaurants) et constituent lesdits troisièmes lieux (Oldenburg, 1999). Les activités des gens qui fréquentent ces quartiers, qu'ils se promènent ou suivent des rencontres sportives devant les brasseries et les clubs, sont également décisives. Montgomery souligne que « *très souvent des liaisons apparaissent avec les institutions d'enseignement formelles, qui fournissent une préparation spécialisée, et l'afflux de nouveaux artistes et entrepreneurs et employés en recherche et développement* » (Montgomery, 2004 : 4), qui aident à maintenir les quartiers culturels vivants et bouillonnants, avec une production et une consommation d'art et d'activités créatrices.

7 En général, la naissance des clusters culturels ou des quartiers culturels est favorisée par des facteurs similaires à ceux des clusters industriels quand, dans leur cadre, apparaissent des économies externes (économies d'agglomération) au travers du partage des infrastructures, des technologies, du marché du travail ou au travers des transferts de connaissances. La

seule différence est que les firmes ou les individus intégrés dans ces clusters tirent avantage des dites « externalités Jacobs », c'est-à-dire de la diversité des filières qui assure un échange d'informations et d'idées novatrices entre acteurs économiques. C'est pourquoi les industries créatives se concentrent principalement dans les noyaux des régions urbaines (Mossig, 2005 ; Hutton, 2006) dans le cadre desquelles elles constituent souvent des quartiers ou des clusters spécialisés (Scott, 1996). Les firmes et les acteurs de l'intégration dans le cadre du cluster peuvent profiter :

- d'un attrayant mélange fonctionnel ;
- d'une fréquence accrue de visiteurs (touristes), de clients potentiels ;
- d'une baisse du niveau de risque pour ses membres parce qu'ils font partie d'un tout et ne fonctionnent pas de façon isolée ;
- d'une image commune parce que si un cluster culturel attrayant a une marque forte, alors elle se reflète aussi dans l'image des différents membres.

8 Un cluster prospère peut fonctionner comme une marque d'identité spatiale (Kunzmann, 2002 ; Mommaas, 2004), non seulement au sein de la ville en renforçant son identité (Mizzau et Montanari, 2008), mais aussi pour l'image extérieure de la ville dans son ensemble.

9 Ces espaces ou quartiers naissent notamment dans les parties historiques de la ville qui ont une valeur esthétique et symbolique élevée, non seulement parce que ces zones urbaines touchées par le déclin proposent des locaux à faibles loyers et avec un contrôle formel minimum, mais aussi parce que l'inventivité et la créativité peuvent être stimulées par la structure urbaine (*urban landscapes*) (Drake, 2003 ; Helbrecht, 2004). La naissance de ces espaces peut être aussi bien organique qu'organisée. Elle est souvent le résultat des politiques culturelles ou des stratégies des villes sachant que, notamment lors de la phase embryonnaire, il s'agit d'un processus organique ou spontané qui est par la suite utilisé par le secteur public ou privé. Dans la phase initiale de leur apparition, les embryons peuvent être des clubs alternatifs isolés où l'atmosphère, la musique ou le design sont authentiques et qui peuvent constituer la base d'une plus grande concentration de vie nocturne et engendrer des lieux de consommation (Chatterton et Hollands, 2002). Dans certains cas, des quartiers culturels sont même apparus malgré et non pour des raisons de politique culturelle de l'administration publique locale (Hitters et Richards, 2002 : 245). Dans le cadre des politiques ou stratégies culturelles que Mommaas (2004 : 508) caractérise de glissement idéaliste d' « *une politique orientée sur l'organisation d'opportunités vers une politique plutôt d'harmonisation, axée aussi sur la création d'espaces, de quartiers et d'environnements pour la production et la créativité culturelle* », le principal objectif consiste notamment en la régénération des zones en déclin.

10 Selon Hannigan (1998 cité par Mommaas, 2009), le volet culturel est toutefois devenu une partie intégrante des projets de régénération de zone urbaine en déclin, en partie pour des raisons économiques parce que ces projets permettaient d'obtenir des financements publics qui réduisaient les coûts d'investissement pour les promoteurs et pouvaient en même temps renforcer le caractère attractif et la valeur de zones données du centre ville. Ces projets n'étaient de fait pas tant destinés à créer des communautés artistiques qu'à revitaliser les fonctions culturelles axées notamment sur le cinéma, les clubs et le théâtre. Il s'agissait d'un moyen pour attirer de nouveau les classes moyennes au centre ville (Zukin, 1995). Chatterton et Holland (2002) décrivent l'importance de l'économie de la nuit en relation avec la consommation d'alcool et son impact sur la régénération des centres de métropoles anglaises, plus précisément sur l'apparition des *urban nightscapes*. L'apparition de tels espaces est souvent accompagnée de criminalité, de drogues et d'alcool, ce qui conduit dans certains cas à l'apparition de *no-go areas* se distinguant par la criminalité et le désordre (Roberts, 2006).

11 C'est justement l'harmonisation entre ces approches *bottom-up* organiques et *top-down* constructivistes qui constitue l'un des plus grands défis lors de la naissance et de la gestion des quartiers culturels. L'approche trop dirigiste et réductionniste de la politique de développement des quartiers culturels, encouragée par l'acceptation de « bonnes pratiques » sans connaissance du contexte spatial (McCarthy, 2005) ou par l'accent excessif sur l'agrandissement de la localité, peut conduire au final à l'homogénéisation et à l'unification, fonctionnelle, physique

et sociale, de l'espace sans activité culturelle (Moss, 2002). Comme par ailleurs l'affirme Kunzmann (2004), le zonage de la créativité ou des activités culturelles peut s'avérer hautement contre-productif. De même, l'absence totale d'une quelconque politique peut dans le même temps conduire à des résultats semblables, voire plus mauvais qu'avec des interventions trop importantes (Gospodiny, 2006).

1.3. Les quartiers culturels : quel rôle pour les artistes ?

- 12 Le rôle des acteurs, c'est-à-dire des artistes ou des entrepreneurs de la culture, lors de l'apparition de quartiers culturels, notamment au stade embryonnaire de la naissance du quartier culturel, ne suscite pas autant d'attention à l'inverse des principes, des mécanismes et des structures. En général, on peut percevoir l'artiste comme la victime des forces capitalistes du marché et en même temps comme l'initiateur voire le responsable de changements qui ont des conséquences négatives, telle l'exclusion sociale lors du processus de régénération. Inversement, l'aptitude des artistes à contribuer à la valorisation générale de l'espace lors du processus de gentrification est portée au pinacle (Ley, 2003). Dans de nombreux cas, des personnes à la fibre artistique ont accepté de venir dans des espaces industriels abandonnés pour jouer le rôle de « pionniers/catalyseurs urbains » et participer ainsi à la revalorisation des biens immobiliers en réhabilitant des unités habitables ou non (Zukin, 1982). Néanmoins, dans la plupart des cas, ils permettent ainsi l'arrivée du capital privé qui accélère le processus général de renouvellement, notamment par le biais d'une réalisation plus massive de projets résidentiels et commerciaux, d'infrastructures de temps libre et de divertissement. Les fonctions essentiellement culturelles sont alors utilisées par le capital privé (Cameron et Coaffee, 2005).
- 13 Pour expliquer la relation des entrepreneurs de la culture à l'espace, il faut ébaucher les caractéristiques fondamentales de l'organisation des industries créatives et de leur rapport à l'espace. L'économie créative fait partie des initiateurs de la restructuration des formes de productions économiques et sociales : des marchés en transformation rapide (tendances de mode, par exemple), un degré élevé de risque, une hyper concurrence, une dynamique spontanée de firmes anciennes qui disparaissent et de nouvelles firmes qui sont créées en parallèle. Les marchés du travail liés à ces secteurs sont extrêmement concurrentiels. De nombreux salariés travaillent à temps partiel ou sont souvent des auto-entrepreneurs (Ellmeier, 2003 ; Scott, 2006) et la main d'œuvre, souvent hautement qualifiée, est organisée dans le cadre de projets temporaires (Grabher, 2002). La construction de réseaux personnels dépend des modes de vie urbains qui permettent de nouer des contacts éphémères superficiels. Les espaces urbains publics et semi-publics produisent souvent des arènes partielles pour obtenir des contacts personnels. Les entrepreneurs créatifs doivent aussi vérifier la qualité et la valeur de communication, éventuellement symbolique, de leur production immatérielle, en présentant d'abord leurs produits sur un marché dit informel et constitué de galeries, de clubs, d'expositions ou de défilés de mode. Des espaces spécifiques (micro-espaces temporels) sont ainsi constitués par les besoins personnels et les compétences sociales des acteurs participant activement à ce marché informel. Ces espaces spécifiques accélèrent en retour le processus de communication et la construction des positions sociales et entrepreneuriales des acteurs du marché. Ces espaces sont l'expression du besoin de concentration spatiale de liaisons sociales et de marché, formalisées au minimum. Tous ces processus se forment au méso-niveau des quartiers urbains ou des bâtiments spécifiques (Banks *et al.*, 2000).
- 14 Les faits mentionnés ci-dessus se rattachent essentiellement aux quartiers créatifs productifs. Néanmoins, dans certains cas, comme cela a été évoqué pour le processus de gentrification, les activités des artistes peuvent conduire à la naissance de quartiers orientés vers la consommation. Comme le signalent Lange et Mieg (2006), les acteurs d'une culture spontanément initiée (clubs, bars, *happenings*) peuvent être impliqués dans des espaces urbains gérés professionnellement où sont satisfaits les besoins pour des activités de temps libre et d'aventure transformées et modifiées par rapport au potentiel de la ville. Le rôle des artistes est évoqué de la même manière par Mommaas (2004), quand il considère que certains clusters sont apparus de façon plus ou moins organique et que le groupe des entrepreneurs de

la culture a repris lesdites « ploaps » (*places left over after planning*) et les a transformées en une communauté culturelle vitale pour le développement qui s'en est suivi.

- 15 Le rôle et l'importance des artistes dans la naissance et le fonctionnement des quartiers culturels est essentiel, même si leur rôle ne doit pas être surestimé. D'un autre côté, dans l'objectif de conserver des activités artistiques, il faut dans de nombreux cas développer des instruments ou des mesures de soutien, par exemple dans le financement de l'infrastructure culturelle (soft et hard) pour les artistes (Markusen, 2006). La question est maintenant de savoir comment les processus décrits dans ce premier point s'inscrivent dans des espaces transformés par la désindustrialisation dans le cadre de pays socialistes en transition vers une économie capitaliste.

2. Ostrava : de l'industrialisation à la ville post-socialiste

2.1. Transformation des villes post-socialistes

- 16 Alors que les villes industrielles des pays développés ont traversé une période de mutation, voire de déclin, notamment du fait des transformations de l'économie mondiale dès les années 1970, les villes socialistes ne furent confrontées à ce processus qu'au moment du changement de système politique, après 1989 (Kiss, 2002). La fin du gouvernement d'un seul parti et la constitution d'un système démocratique ont induit des changements économiques structurels : élimination de l'économie planifiée centralisée et introduction de l'économie de marché liée à la privatisation, à la dérégulation des prix et au commerce international. Le processus induit de transformation des villes post-socialistes, et en particulier de la structure urbaine des villes industrielles, a été étudié par de nombreux auteurs (Musil, 1993 ; Sailer-Fliege, 1999 ; Sýkora, 1999 ; Kotus, 2006 ; Steinführer, 2006 ; Steinführer et Haase, 2007 ; Bednář *et al.*, 2010). Si les métropoles ou les villes possédant une position géographique avantageuse, non-loin des marchés occidentaux, ont fait partie des « vainqueurs » du processus de transformation (à l'exception de l'ex-RDA), les villes industrielles post-socialistes ont fait partie des principaux « perdants ». Alors que le soutien économique et idéologique à l'industrie lourde et à la croissance (sur-dimensionnée) des villes industrielles, voire de l'ensemble des agglomérations, était majeur dans la période d'économie centralisée et planifiée, ces villes devinrent « des poids morts » dans la phase post-socialiste : stagnation économique liée à la désindustrialisation, augmentation du chômage et problèmes sociaux. Le caractère peu attrayant et l'image négative de ces villes industrielles s'est traduit, dans la période initiale de transformation, par un bas niveau de tertiarisation, par manque d'investissements étrangers et à cause d'une faible demande régionale de services. S'est révélé aussi de façon négative le phénomène de path dependence, c'est-à-dire une inertie du système économique, social et institutionnel : vieillissement de la population, fuite des cerveaux, persistance des structures urbaines, fragmentation fonctionnelle de l'espace et, plus récemment, apparition d'une série de friches urbaines. En même temps, le niveau de contrôle des processus de marché est très en retard par rapport à l'intervention publique dans les villes d'Europe occidentale. En conséquence de quoi les conflits entre les villes et leurs satellites, et entre les services publics, les promoteurs privés et les résidents persistent.

- 17 Le processus de transformation des villes de la République tchèque peut être caractérisé comme suit :

- par la commercialisation et l'expansion, économique et spatiale, des villes ;
- par la stagnation des noyaux urbains avec présence « d'îlot de renouveau » ;
- par le développement dynamique des parties extérieures des villes et de leur périphérie, poussé dans une première phase par le processus de suburbanisation et ensuite par le processus de suburbanisation résidentielle.

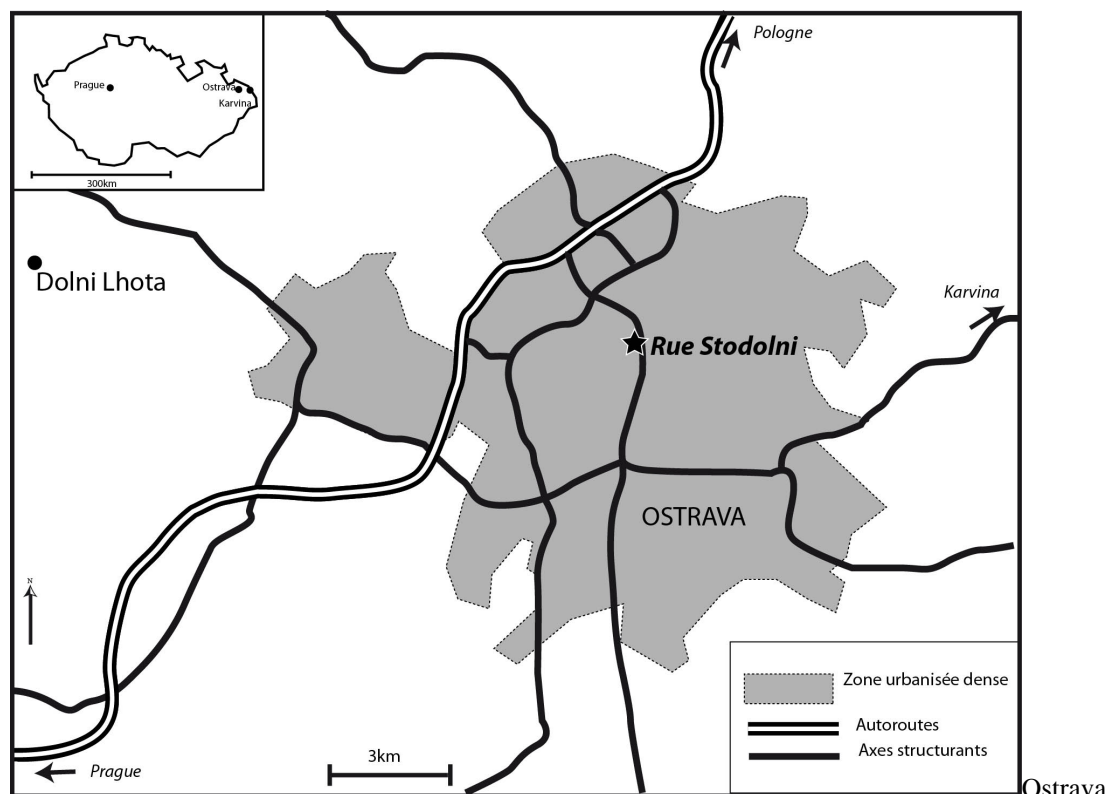
- 18 Bien que les villes qui ont été transformées par une économie centralisée et planifiée se différencient des villes occidentales, le concept de ville post-socialiste présente dans une certaine mesure un cadre conceptuel adéquat pour leur exploration. Néanmoins, il faut aussi noter que, du fait de la convergence en cours entre pays occidentaux et post-socialistes, l'approche théorique ou méthodologique appliquée dans les villes des pays occidentaux peut

aider à comprendre le processus de transformation à l'oeuvre dans les villes post-socialistes, et en particulier en République tchèque.

2.2. Le bassin minier d'Ostrava-Karvina : désindustrialisation et mutations urbaines

19 La ville d'Ostrava, peuplée de 306 006 habitants en 2009, est le centre de l'agglomération d'Ostrava-Karvina (700 000 habitants), la plus ancienne région industrielle de la République tchèque (carte 1). La ville est née de l'industrie dans la première moitié du XIXe siècle : une urbanisation spontanée a accompagné le processus d'industrialisation autour de la chaîne de production « charbon - acier - chimie - génie mécanique ». Nombre de quartiers d'Ostrava sont constitués d'une étroite interpénétration spatiale de complexes industriels, de terrils, d'habitations et d'infrastructures, la plupart des fonctions s'étendant en anneau autour des différentes mines ou usines. Après 1948, le soutien politique et financier du gouvernement s'est traduit par un nouveau développement de l'agglomération en tant que centre d'industrie lourde. En 1970, près de 68% des salariés travaillaient dans l'industrie et le nombre d'habitants s'est accru de plus de 50% entre 1950 et 1991. Au milieu des années 1970, la seule ville d'Ostrava, « cœur d'acier de la république », produisait près de 33 % du coke, 43 % du fer brut et 36 % de l'acier de la Tchécoslovaquie. Ce soutien massif à l'industrie lourde a engendré un sous-dimensionnement de la sphère tertiaire. De nouveaux secteurs d'habitations ont été construits à une distance relativement grande du centre ville, en dehors de la zone d'extraction du charbon et des exploitations industrielles. Pendant la période communiste est ainsi née une agglomération formée de trois zones géographiques séparées formant un triangle équilatéral. Le centre d'Ostrava occupe une des pointes du triangle, dans une position assez excentrique, et plus des deux tiers des habitants de la ville vivent à l'ouest ou au sud du centre.

Carte 1 : structure spatiale de l'agglomération d'Ostrava en République Tchèque

a vécu une transition difficile vers la société post-industrielle (Lash et Urry, 1994), doublée du « choc » d'un passage à l'économie de marché après la chute du communisme en 1989. L'obsolescence des technologies et une âpre concurrence mondiale ont entraîné le déclin des filières traditionnelles (houille, aciérie, chimie). La production de houille a diminué de plus de moitié depuis 1989 dans le bassin houiller d'Ostrava-Karvina et le nombre des salariés est passé de 65 000 en 1989 à 15 000 en 2007. Symbole de cette désindustrialisation, la dernière

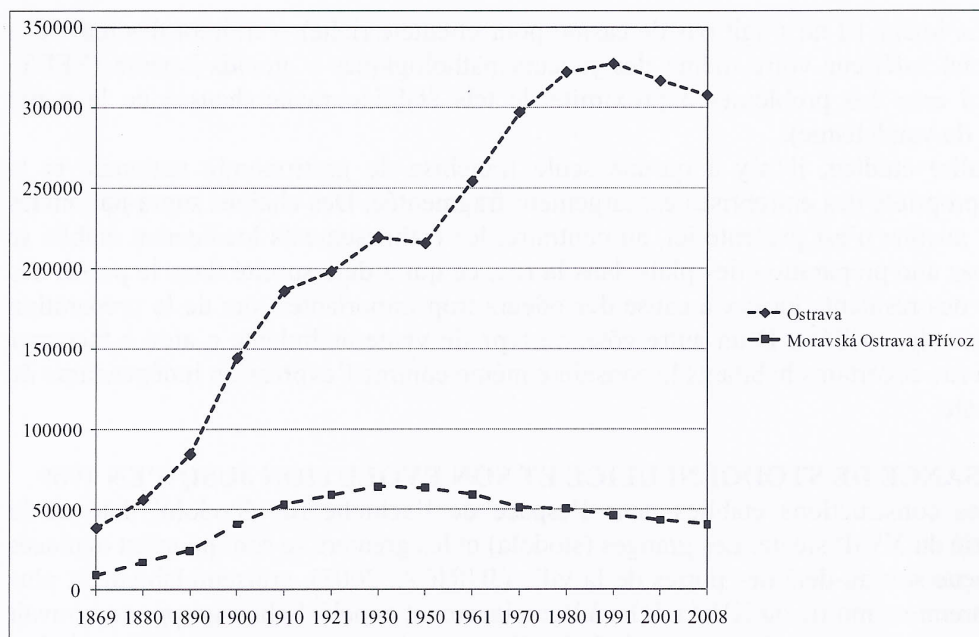

mine de la ville d'Ostrava a fermé en 1994. Entre 1991 et 2008, plus de 50% des emplois des secteurs traditionnels ont ainsi disparu sur le territoire d'Ostrava. Paradoxalement, et malgré la baisse constante de l'emploi et du volume de production dans les filières traditionnelles, l'agglomération d'Ostrava produit 90% de la production de fer, d'acier et de coke de la République tchèque et on y extrait près de 100% de la houille du pays. Malgré l'intense processus de désindustrialisation et la croissance du secteur des services (64% de tous les salariés en 2010), notamment dans le domaine des technologies informatiques et des grandes écoles, Ostrava reste une ville ayant une représentation industrielle supérieure à la moyenne nationale.

20 Le processus de restructuration a atteint son apogée en 2003, quand le chômage à Ostrava a atteint un sommet (18,4 % contre 8,3% en République tchèque). Pourtant, dès 2004, un réveil économique de la ville, sinon de la région entière, est perceptible. L'un des principaux facteurs en est l'entrée de la République tchèque dans l'Union Européenne. La stabilisation institutionnelle a joué positivement vis-à-vis des investissements directs étrangers dans la région, ce qui a permis l'amélioration des transports. Le secteur public a également joué un rôle positif en soutenant l'environnement des entreprises, facilitant ainsi leur adaptation à la concurrence mondiale. Cette évolution a eu des retombées positives : baisse du taux de chômage, augmentation du PIB de la région, mais aussi croissance du niveau des prix de l'immobilier. Cette trajectoire positive fut perturbée par la crise économique mondiale de 2008. L'évolution actuelle suggère que la ville connaît une nouvelle reprise économique. Cependant, l'agglomération d'Ostrava, qui était l'un des centres économiques du bloc de l'Est, est passée au statut de région périphérique vis-à-vis des marchés occidentaux.

21 La désindustrialisation massive a eu pour conséquence l'apparition de nombreux bâtiments, terrains et infrastructures inexploités, les seuls espaces d'extraction occupant presque la moitié du territoire de la ville. En même temps, l'année 1989 correspond à la fin du développement extensif planifié disproportionné d'Ostrava et de son arrière pays. Entre 2001 et 2009, Ostrava a perdu environ 7% de ses habitants. Néanmoins, cette baisse correspond à celle qu'on observe dans pratiquement toutes les grandes villes de la République tchèque.

Figure 1 : Évolution de la population de la ville d'Ostrava et de la circonscription administrative Moravská Ostrava et Přívoz entre 1868 et 2008

Source : Český statistický úřad (Bureau tchèque des statistiques)

2.3. Le centre de la ville d'Ostrava : un espace en transformation permanente

22 Le centre d'Ostrava peut être défini par les limites de l'arrondissement Moravská Ostrava et Přívoz (carte 2). Lors de la révolution industrielle, l'actuel territoire du centre ville avait un haut degré d'urbanisation tandis que les quartiers voisins, plus précisément des villages, connaissaient à leur tour une urbanisation rapide voire précipitée. En un temps relativement court est ainsi apparu un territoire avec une part élevée de surfaces construites et une interpénétration prononcée des fonctions (industrie, habitation, services). Une grande partie des bâtiments de l'actuel centre ville, notamment à Přívoz, date de la période "art nouveau" et de la première république (1918-1938), à l'époque où le centre était à son apogée en terme de population et en terme d'hétérogénéité ethnique : les nationalités allemandes et juives avaient une position forte. Moravská Ostrava et Přívoz incarnaient ainsi, dans les années d'avant-guerre, un centre culturel avec de nombreux cafés, théâtres et commerces. La seconde guerre mondiale marque le début de la stagnation du centre d'Ostrava, du fait des opérations militaires qui ont causé la détérioration ou la destruction de près de 20% des bâtiments, et du fait de la déportation ou de l'expulsion des minorités nationales.

Carte 2 : Carte administrative de l'agglomération d'Ostrava

Source : D'après http://www.serviscomp.cz/images/512px-Ostrava_obvody.svg.png

23 L'avènement du communisme a eu pour conséquence un nouveau déclin du centre ville, notamment dans la zone de la rue Stodolní ulice et Přívoz. Inversement, la création d'une zone piétonne en 1967 dans le noyau urbain a été un élément positif. Lors de la construction, déjà évoquée, de nouveaux complexes d'habitation au milieu des années 1960, on a même envisagé l'assainissement d'une grande partie du centre ville, qui fut d'ailleurs réalisée dans une large

mesure. D'un côté, cela a eu des incidences positives du fait de la destruction d'usines dans la proximité immédiate du noyau urbain (mines, forge, cokerie) ; d'un autre côté, des bâtiments estimables d'un point de vue architectural ont souvent été détruits autour du vieil hôtel de ville. L'assainissement des colonies ouvrières non loin des mines et leur remplacement par la construction d'habitations en panneaux préfabriqués (HLM tchécoslovaques) constitue un cas particulier. La préférence pour la construction de cités HLM à Poruba, Ostrava-Jih et dans le centre ville (carte 2) s'est aussi manifestée du fait qu'il n'y a pas eu de constructions sur les dents creuses du noyau urbain survenues après les raids aériens de 1944-1945 ou lors de l'assainissement de la fin des années 1960 : nombre de ces espaces étaient et restent utilisés comme des surfaces de parking.

24 Le centre ville d'Ostrava ne peut être considéré comme un ensemble homogène. Au milieu des années 1960, on décida de diviser économiquement et culturellement la partie sud, la plus importante du centre, en quatre parties fonctionnelles, division plus ou moins conservée jusqu'à aujourd'hui. La première partie, le noyau urbain d'origine, remplissait sa fonction commerciale centrale mais sur une étendue largement limitée du fait des dents creuses non reconstruites après les assainissements qui avaient pourtant été réalisés dans le but de construire de nouvelles surfaces commerciales. La deuxième partie, au nord de la partie commerciale, représente le centre administratif et d'instruction de la ville, avec la municipalité de la ville d'Ostrava, les bâtiments des grandes écoles, le centre de la société des mines, etc. La troisième partie, culturelle et administrative, s'étend le long de la rue ulice 28. řjna, qui se situe à l'ouest de la partie commerciale, avec les sièges des sociétés de distribution et, à l'origine, des bureaux d'étude et la Maison de la culture de la ville d'Ostrava. La quatrième partie est située au sud de la partie commerciale et sert de parc des expositions : elle constitue d'ailleurs le lieu principal du projet Ostrava 2015 – Capitale européenne de la culture. Les espaces qui entourent la rue Stodolní ne furent intégrés à aucun projet de développement et ont périclité, tout comme Přivoz, non seulement à cause de la dégradation physique et fonctionnelle de l'environnement, mais aussi d'un point de vue social et démographique (déménagement dirigé de la population Rom dans des bâtiments délabrés).

25 Après 1989, le centre ville a retrouvé une dynamique économique, stimulée notamment par la tertiarisation (Martinát *et al.*, 2008). Toutefois, la régénération du noyau urbain se heurte à des conditions spécifiques. Un premier problème pour le développement du centre ville est l'existence de barrières qui limitent son extension : à l'ouest et au nord, la voie de chemin de fer ; à l'est, le fleuve Ostravice et les talus escarpés du plateau d'Ostrava ; et au sud, l'ancien site minier et sidérurgique de Dolní Vítkovice, classé "monument culturel national" en 2002. Le second problème qui ralentit l'évolution positive du centre urbain est l'avènement des hypermarchés, magasins de bricolage et centres commerciaux, à partir de 1998, dans des localités périphériques ou en marge du noyau urbain. La dynamique commerciale du centre ville, dont l'aire de chalandise est en principe l'ensemble de la ville, entre ainsi en concurrence avec celle des deux grandes autres parties de l'agglomération. Certes, ces cinq dernières années, la situation du noyau urbain s'est améliorée : construction sélective d'espace de bureaux et d'immeubles d'habitation de luxe dans les dents creuses et amélioration de l'offre des commerces de détail. Mais il faut déployer des démarches plus actives pour revitaliser le centre urbain d'Ostrava. La situation est surtout critique le week-end, quand le centre se transforme en une « ville fantôme ».

2.4. La naissance de Stodolní ulice et son évolution jusqu'en 1989³

26 Les premières constructions établies dans l'actuelle rue Stodolní datent de la seconde moitié du XVIIe siècle. La forme de la rue est pratiquement inchangée depuis les années 1830, et le réseau de rues alentour fut achevé à la fin du XIXe siècle (Juřica, 2003). Aux constructions d'origine, destinées à entreposer des céréales et à parquer du bétail, sont venues s'ajouter à la fin du XIXème siècle des maisons d'habitation bourgeoises. Dans la partie ouest de la rue Stodolní, entre les rues Masna et Porážkova, est apparue également, avant la première guerre mondiale, une colonie ouvrière pour loger les mineurs et les ouvriers des forges qui démarraient. Aujourd'hui, les immeubles réhabilités de cette colonie abritent des dizaines de

sociétés du tertiaire. Comme le suggère la toponymie des rues du quartier, la rue Stodolní (rue des granges) à la fin du XIXème siècle n'était pas fonctionnellement isolée des autres rues (Porážková/de l'abattoir, Masná/de la viande). Le mélange des fonctions ainsi qu'une structure sociale et ethnique diversifiée (allemands, juifs...) prêtaient à cette rue « un aspect bizarre » (Juřica, 2003).

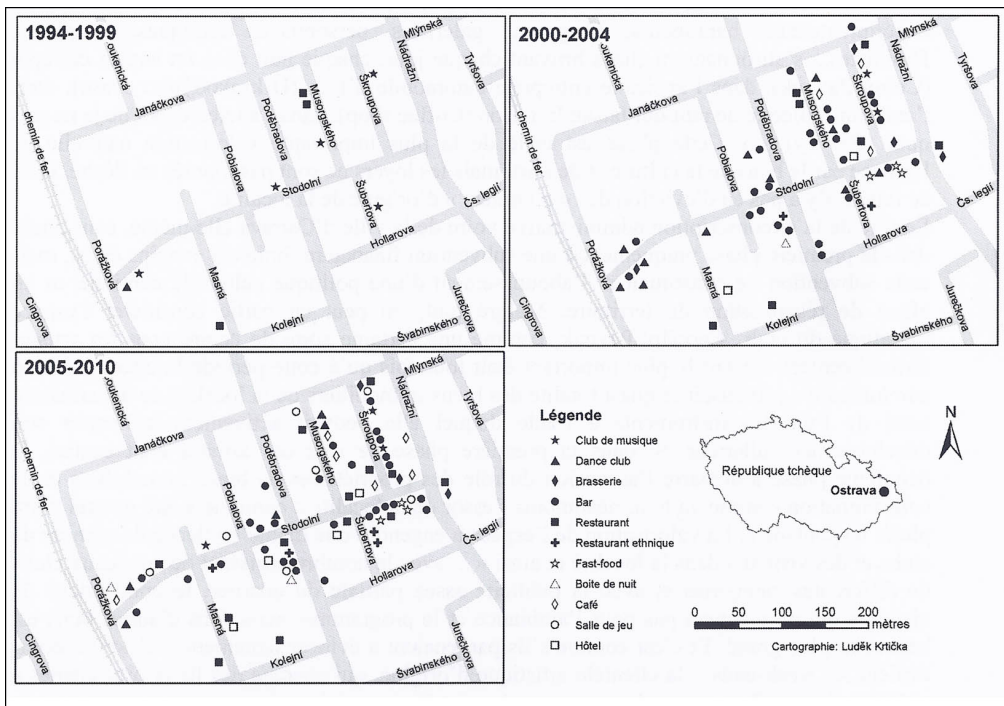
27 Le processus de peuplement a fait apparaître dans la rue Stodolní des auberges de relais, des hôtels à la mode et des débits de bière. L'endroit devint célèbre car la prostitution de la ville s'y concentrait, mais aussi parce qu'on y trouvait des activités culturelles : l'hôtel Brioni avait son propre cabaret depuis 1913 ; les orchestres des mineurs et les troupes de théâtre amateur se produisaient souvent dans les auberges locales. Après la création de la Tchécoslovaquie indépendante (1918), les coalitions politiques siégeaient dans les salles des auberges, des cafés et des hôtels et la société d'édition Moravskoslezská vydavatelská společnost avait son siège dans la rue Stodolní. Dès les années 1920 et 1930, la rue remplissait donc dans une certaine mesure la même fonction qu'aujourd'hui.

28 L'exploitation d'envergure de la localité était les abattoirs. Mais la capacité d'exploitation atteignit toutefois ses limites après la première guerre mondiale car la ville se développait rapidement. Lors de l'achèvement de la construction des abattoirs de la ville en 1926 et 1927, leur plus ancienne partie fut détruite ainsi que l'auberge de relais datant de 1874 et d'autres petites constructions du complexe. Des bâtiments du XIXème siècle ont été cependant conservés, notamment le marché aux bestiaux qui est aujourd'hui, tout comme l'ensemble du complexe des abattoirs (environ 1,5 ha), dans un état pitoyable : certaines parties ont dû être démantelées pour éviter l'effondrement. Après la deuxième guerre mondiale, nombre d'immeubles de la zone de Stodolní ulice furent endommagés par des bombardements puis démantelés. S'en suivit la confiscation des biens immobiliers de propriétaires allemands, qui furent très vite en proie à la dévastation. Le quartier était alors habité par une population plus pauvre et, dans une certaine mesure, il se transforma en ghetto, notamment vers la voie de chemin de fer. Certains immeubles furent même condamnés pour qu'ils ne puissent plus être habités. Néanmoins, le quartier accueillait toujours des petits artisans : atelier de photographie, réparation de parapluies, accordeur de piano (Juřica, 2003). Au milieu des années 1960, on décida d'assainir tout l'espace avec la perspective de nouvelles constructions respectant la doctrine socialiste. Jusqu'à la fin des années 1980, ce plan n'a pas pu être réalisé, par manque de moyens financiers, même si certains immeubles des rues attenantes furent démantelés. Les auberges traditionnelles qui avaient fait leur temps n'ont alors pas survécu à la première année qui a suivi la « révolution de velours » (novembre-décembre 1989), et ainsi débuta l'histoire moderne de la rue Stodolní.

3. Régénération de Stodolní ulice : analyse des acteurs et des processus de changement

29 La régénération de Stodolní ulice après 1989 peut être chronologiquement divisée en trois étapes. La première, le temps des pionniers, débute en 1994 avec la création du club Černý Pavouk (l'Araignée noire), l'animation progressive de la rue grâce à la culture alternative et l'ouverture d'autres clubs. La deuxième étape est caractérisée par une multiplication des bars et la naissance dudit Clubland dans la zone de la rue Stodolní ulice (2000-2004). La troisième étape, de 2005 à nos jours, est une phase de maturité qui voit la zone stagner, voire régresser, d'un point de vue de la culture vivante, au profit d'un développement de la fonction commerciale.

Carte 3 : Distribution spatiale des établissements de la zone Stodolní ulice dans les années 1994-2010

Source : Juřica, 2003, recherches personnelles

Sont considérés comme « Clubs de musique » les établissements où des productions musicales de groupes amateurs ou professionnels, concerts ou autres performances, production active de DJ, etc. sont régulièrement organisées pendant l'année. A l'inverse, la catégorie « Dance Clubs » compte les bars, clubs et établissements qui proposent des soirées thématiques ciblées (drum'n'base, disco, « rocketèques ») mais sans une offre plus divertissante de productions live. La catégorie « Bars » regroupe les établissements dont l'offre de production musicale (ou de vernissages, comédies, stand-up, etc.) est très rare et occasionnelle. Cette catégorie inclut aussi les exploitations qui se désignent comme des brasseries, des pubs (Irish Pub's) ou comme des clubs, mais qui sont actuellement porteuses de la principale vague de consommation, de la culture mainstream. La catégorie « brasseries » a un sens spécifique dans la culture tchèque et la perception des Pubs est légèrement différente de l'environnement anglophone. Il s'agit de bars à bière typiques proposant un choix restreint de plats traditionnels de la cuisine tchèque dans une atmosphère unique en son genre. Ce type de « brasseries tchèques » survit le plus souvent à la campagne ; dans l'environnement urbain, elles restent souvent une attraction touristique (c'est typique à Prague et dans d'autres zones touristiques de la République tchèque). La catégorie « restaurants ethniques » ne concerne que des établissements avec une orientation produits spécialisés, et non les restaurants dont le nom renvoie à des spécialités traditionnelles comme la cuisine morave mais qui en réalité proposent aussi une cuisine internationale. Dans la localité étudiée, il n'y a qu'une seule franchise de gastronomie nationale et la structure de propriété des entreprises est largement fragmentée. Aucune des chaînes supra-nationales de fast-food n'est présente ici. Au contraire, les établissements localement établis se distinguent par une préparation des plats dans la rue, ce qui a déjà suscité dans le passé des protestations des résidents locaux à cause des odeurs qui se dégagent lors de la préparation de plats de viandes grillées. D'un autre côté, ce type de vente ambulante a aidé à façonner l'image de la rue et certains habitants la considère même comme l'expression de la culture locale. Du fait de la législation en vigueur en République tchèque, qui est très tolérante en matière de jeux de hasard, la rue Stodolní a vu s'établir récemment quelques salles de jeux, en fait des établissements qui fonctionnent comme des bars mais proposent un grand nombre de jeux de hasard (automates, roulettes). Ces établissements n'ont pas une bonne image (il ne s'agit pas de casinos pour une riche clientèle) et attirent des individus de faible statut social, voire des joueurs pathologiques, ce qui crée des problèmes tels la hausse de la petite délinquance et du vandalisme.

3.1. 1994-1999 : l'étape pionnière

30 En 1994, le club Černý Pavouk ouvre dans la rue Stodolní (carte 3). Il attire des musiciens, des photographes, des peintres, des écrivains, tous artistes d'Ostrava, non-conformistes mais déjà relativement connus. Le club faisait également office de bouquinerie et de galerie où exposaient de jeunes artistes de la scène locale et des étudiants de la Chaire de création artistique de l'Université d'Ostrava, comme le poète Ivan Motýl, le romancier Jan Balabán ou le photographe Jaroslav Malík. La galerie a déménagé dix-huit mois plus tard dans la

rue Nádražní, même si des expositions se sont encore tenues dans le club, en parallèle des soirées littéraires et des concerts. L'activité du club était financièrement soutenue par la circonscription administrative. Deux ans après l'ouverture du club Černý Pavouk s'ouvrait le Bar-vy (Couleurs), dans la rue Skroupova, un club spécialisé dans la production live, puis dans la *house music*. Le nom du club a inspiré celui du plus grand festival tchèque de *World Music*. En 1998, est né le Bar Desperado, spécialisé dans la musique latino-américaine. En 1999 s'ouvraient le club de rock E99 au bout de la rue Stodolní, en face du complexe des abattoirs de la ville, un Coffee shop axé sur la production *drum 'n' base* et une approche smokers friendly et le club U krokodýlího ocasu (« A la queue du crocodile ») dont le propriétaire était musicien. Trois restaurants ont également ouvert, en lisière du quartier, initialement destinés à une clientèle de jour et de début de soirée. Ces restaurants n'ont pas eu d'influence sur le démarrage du processus de régénération, contrairement aux clubs mentionnés ci-dessus. Ces établissements avaient une fonction culturelle qui a attiré l'attention des intellectuels, ce qui leur a assuré en retour des revenus stables. Les théoriciens de l'art ont parlé de la scène culturelle d'Ostrava comme celle de la « génération du Černý Pavouk ». Les frères Balabán, Jiří Surůvka et Petr Lysáček, jeunes artistes de la scène d'Ostrava, étaient les représentants les plus visibles de cette génération qui, dans les années 1990, organisait le festival Malamut, un des premiers festivals d'art performatif en République tchèque. Les six éditions du festival, dans les années qui ont suivi la « révolution de velours », ont dévoilé la qualité de la scène d'Ostrava, prouvant qu'il peut y avoir des activités artistiques dignes d'être comparées avec ce qui se fait dans la capitale. Des performances avaient lieu dans l'espace public de la rue Stodolní, du centre ville ou dans des espaces industriels. Grâce à ces actions culturelles, Stodolní ulice, une rue sombre qui avait la réputation d'être le Bronx d'Ostrava, a commencé à devenir un lieu vivant et offrant une expérience insolite. Des immeubles appartenant à la circonscription administrative ont été vendus à des acheteurs privés (1991-1995), modifiant la structure de propriété initiale. Des immeubles en mauvais état ont été réhabilités et l'offre de surfaces non habitables à petits prix a commencé à concurrencer les bonnes adresses du centre ville.

3.2. 2000-2004 : l'uniformisation de l'offre culturelle

- 31 En 2000, la rue Stodolní et ses environs ont vu l'ouverture de treize établissements de divers types, mais dont la dominante s'est orientée vers la diffusion de musique pour danser. Nombre de ces établissements font aujourd'hui partie des plus célèbres clubs et bars de Stodolní. Le Klub Boomerang a notamment comblé le vide de la scène musicale de la ville, offrant de l'espace pour la musique rock et les concerts live de groupes d'origines géographiques multiples. Il a été intégré dans l'établissement culturel de la circonscription administrative, avec le soutien de subventions municipales. Mais comme la circonscription n'a pas de vision artistique à long terme, la survie du club est remise en cause à chaque demande de subvention.
- 32 La programmation du Klub Boomerang est aussi liée à l'existence du festival de Dolní Lhota, commune suburbaine d'Ostrava, festival qui est ensuite devenu le *World Music Festival Colours Of Ostrava* et qui a été transféré au centre-ville d'Ostrava. En 2002, Stodolní ulice et ses environs ont été le théâtre de la première édition de ce nouveau festival. La nouvelle conception musicale était d'avantage orientée vers un public mainstream et reflétait l'évolution culturelle de la rue Stodolní à la fin des années 1990. En guise de podium principal, on utilisa les dents creuses en dehors de Stodolní ulice. L'accès de la rue et de sa proximité immédiate était surveillé comme lors de festivals classiques. Cette expérience, somme toute unique dans le contexte de la République tchèque, a largement aidé à populariser le festival *Colours* et le phénomène de Stodolní ulice. Symbole de cette reconnaissance identitaire, le nom de la station de transport public locale a été changé pour porter celui de «Stodolní». Mais ce festival a engendré aussi une quantité importante de difficultés administratives et techniques : dépassement des normes sonores dans une zone habitée, surveillance complexe des entrées dans l'espace naturel des rues pleines de clubs et de bars, etc. C'est pourquoi, les années suivantes, le festival s'est déplacé dans la localité de Černá louka, le long de la rivière Ostravice, qui fait aussi partie du centre ville. Mais le programme du festival reste en partie, et

jusqu'à aujourd'hui, sur les scènes des clubs de Stodolní ulice, sachant que la distance à pied depuis le complexe principal du festival ne dépasse pas les dix minutes.

33 Dans les années 2004-2005, le développement du Clubland de Stodolní ulice et de ses alentours fut achevé. Le quartier est devenu également attractif pour les activités tertiaires en forte croissance et une vaste réhabilitation des bâtiments historiques en vue de louer les surfaces non-habitables fut réalisée. Les prix des loyers ont en conséquence vite rattrapé les prix moyens du reste du noyau urbain dense. Le quartier était déjà considéré par les habitants comme partie intégrante du centre ville, et comme « une bonne adresse » pour les entreprises. Son importance croissante dans le développement touristique de la ville a ensuite renforcé la commercialisation de toute la zone. Durant cette phase, le nombre de bars, brasseries, clubs et restaurants est passé de 9 établissements en 1999 à 60 en 2004. Il n'est pas rare qu'un même immeuble abrite plusieurs bars, en utilisant les espaces souterrains, les rez-de-chaussée surélevés et les espaces des cours d'immeubles. Les litiges entre la circonscription administrative et les propriétaires des clubs n'ont pu être résolus qu'au cours des deux dernières années de cette phase de mutation, et les rues se sont remplies de terrasses. Le résultat de cet essor fut que pratiquement chaque immeuble du quartier hébergeait un établissement de divertissement. Le problème flagrant devint l'unification de l'offre, l'absence d'une culture vivante et l'incitation à la consommation.

34 Des pionniers urbains de la première étape, trois sur cinq n'ont pas survécu à ce processus (Černý Pavouk, Coffee Shop et U Krokodýlho ocasu). Le symbole de cette étape qui a conduit à une certaine unification de l'offre fut la fermeture du club Černý Pavouk : un bar irlandais a pris sa place. L'exemple le plus évocateur est l'arrêt d'activité du club U krokodýlho ocasu. Pendant trois ans, on y a organisé malgré l'espace restreint des concerts live de groupe locaux et le club était fréquenté par les membres de la scène musicale locale de différentes générations. Au début de 2003, le propriétaire a demandé aux gérants un loyer trois fois supérieur à ce qu'il était auparavant. Bien que le club ait lutté pour son existence, cette augmentation des frais d'exploitation a limité la variété de l'offre culturelle, a fait monter les prix et dans une certaine mesure a rebuté les gérants de l'époque à tel point qu'ils ont décidé de fermer le club. Stodolní ulice est ainsi devenu petit à petit un produit standard du tourisme de la ville. L'expansion spontanée du Clubland n'a pas affecté toutefois les vastes dents creuses causées par les bombardements de la deuxième guerre mondiale ou par l'assainissement des anciennes zones d'exploitation de la houille. Dans ces dents creuses ont poussé des parkings payants utilisés dans la journée par les employés des firmes nouvellement installées.

3.3. 2005-2010 : la phase de stabilisation

35 La dernière étape, pour le moment, pourrait être comparée à une phase de stabilisation progressive de l'offre. On est parvenu à une certaine institutionnalisation de la gestion des activités marketing et l'association des entrepreneurs locaux a engendré une plate-forme qui traite les problèmes avec la direction de la circonscription, la police, etc. Qui plus est, l'agence Agentura Stodolní, organisation à but non-lucratif, a été créée pour réanimer la rue par une culture vivante et par une approche coordonnée lors des campagnes publicitaires et elle s'occupe de l'administration du site web www.stodolni.cz. La direction de l'agence est composée pratiquement des mêmes personnes que celles de la plate-forme d'entreprises. L'activité déployée n'a pas toujours d'écho auprès de tous les propriétaires d'établissement de divertissement car l'agence s'efforce d'imposer une politique unitaire de distribution et de prix, qui convient aux membres de l'agence mais aucunement aux intérêts du quartier.

36 Dans le courant de l'année 2006, le processus de régénération s'est poursuivi par une vaste reconstruction de l'infrastructure technique : nouvelles canalisations, revêtement de la chaussée, mobilier urbain, adaptation de la circulation des voitures particulières. Les plans d'origine de la ville et de la plate-forme qui visaient l'installation d'œuvres d'art ou la construction d'une « porte d'accès » sur le modèle des China towns ne furent pourtant pas réalisés. La question de la circulation dans le quartier n'a pas non plus été réglée de façon satisfaisante : la rue ne devient une zone piétonne que les vendredi et samedi. En 2007, à l'extrémité ouest de Stodolní ulice, une nouvelle station de chemin de fer du transport

ferroviaire suburbain a été ouverte ; elle sert notamment aux personnes venant régulièrement travailler en centre-ville depuis d'autres villes de la région. Stodolní ulice est passée, au cours de ces cinq dernières années, d'une orientation mono-fonctionnelle de quartier de divertissement à une zone utilisée toute la journée, avec toutefois un minimum de diversité dans l'offre culturelle pour les clients. De nouveaux hôtels de catégorie supérieure ont été mis en service, dont l'hôtel Brioni sur l'emplacement historique de l'hôtel du même nom. Ces derniers temps, on observe une augmentation du nombre de salles de jeu en lieu et place des anciens bars et brasseries.

37 La phase de stabilisation cache en fait une importante fluctuation des ouvertures et fermetures de clubs, même si leur nombre reste au total inchangé : ainsi, entre 2008 et 2010, 12 bars ont fermé, changé de nom ou de propriétaire, et 12 ont ouvert. Parfois, les établissements se déplacent au sein du quartier, dans d'autres locaux. Le territoire étudié compte au total 79 bars, brasseries, cafés, clubs de musique, etc. L'essor de la rue s'est projeté dans toute le quartier et aujourd'hui on y trouve une centaine de sociétés dans les services aux entreprises, quelques dizaines de sociétés de la filière créative (publicité, musique) et des magasins avec des produits culturels. Par contre, la collectivité territoriale ne subventionne plus aucun établissement. Du point de vue de la régénération des bâtiments, la rue Stodolní et ses alentours ne comptent plus qu'une fraction de maisons qui ne sont pas passées par une reconstruction onéreuse. Le problème aujourd'hui n'est plus l'opacité de la question de la propriété mais plutôt celui de la détention spéculative de biens immobiliers et leur mauvais état technique.

4. Stodolní ulice : quartier culturel ou de consommation ?

38 Les principaux vecteurs du renouvellement de l'espace de Stodolní ulice et de ses environs ont été les artistes, plus précisément les principaux représentants de la scène *underground* de la ville d'Ostrava. Dans une certaine mesure, ils ont profité de l'une des *placés* du centre ville qui, dans cette phase, présentaient non seulement des bâtiments délabrés mais intéressants du point de vue architectonique et avec de faibles loyers, mais aussi et avant tout, d'espaces sans aucun contrôle formel ou informel et en l'absence d'autres activités qui auraient pu engendrer des conflits. Dans la période de « transformation post-révolutionnaire sauvage », il n'existait pratiquement pas de régulation de l'espace fonctionnel ou territorial (le plan d'aménagement du territoire n'a été adopté qu'en 1994) et dans le secteur public dominait le principe du « laissez-faire » avec une confiance maximum dans le marché. La réalisation artistique a, elle aussi, arrêté de subir l'influence du parti communiste. Dans un tel espace, il fut alors possible de voir naître des établissements authentiques formant une arène pour la scène avant-gardiste de la ville parce que, même si à l'époque il n'existait que relativement peu de clubs, tous se distinguaient par une culture vivante spécifique. L'atmosphère de Stodolní ulice dans cette phase fut pertinemment commentée par l'un des artistes (Lipus, 2006 : 56) : « *Non loin des squelettes de puits morts et loin des monstres industriels archaïques, je déambule dans le secteur de Stodolní et de ses abords immédiats, je sirote tour à tour bières, cafés, boissons alcoolisées, ici et là, dans un nuage de fumée de cigarette s'épaississant, je suis happé par le spectacle bigarré et suggestif de gens, poètes, peintres, performeurs, photographes, rockeurs, expérimentateurs, baratineurs, ivrognes..., galeristes, personnages comiques, sculpteurs, féministes... s'attroupant en chaos bruyant chaque jour, chaque nuit dans un ancien entrepôt (Černý Pavouk), dans l'ancienne entreprise automobile d'Etat (U krokodýlího ocasu), dans l'ancienne épicerie de nuit qui faisait livraison (Coffee shop), dans l'ancien dépôt de je ne sais quoi (Bar-Vy)...* ». Cette phase de transformation met l'accent sur la valorisation de l'espace par le biais de la culture et de l'art, mais les loyers ne sont pas montés en flèche et, de ce fait, il n'y a pas eu d'éviction des « pionniers » de la transformation du quartier. Dans cette première phase, le rôle de la circonscription administrative, voire de la ville d'Ostrava, était limité à une subvention financière donnée à quelques clubs, mais cette subvention n'était ni l'aboutissement d'une politique culturelle continue, ni le fruit d'un effort de régénération du territoire. Malgré tout, on peut en partie considérer l'espace initiatique du club Černý Pavouk comme une sorte de centre pour artistes (artists' center). Toutefois, à cette période, la circonscription administrative a privatisé la quasi totalité des biens immobiliers

du quartier, se privant ainsi de l'un des instruments à l'aide duquel elle aurait pu activement influencer son développement ultérieur.

39 Si, dans la première phase, le rôle des artistes était central, dans la deuxième phase a démarré l'ascension du rôle des propriétaires de biens immobiliers et de la consommation. Néanmoins, l'essor du quartier a continué à être plutôt « spontané ». La valorisation de l'espace a engendré une montée en flèche du nombre de clubs et de visiteurs et ainsi « *avec le nombre croissant de nouveaux clubs de différentes catégories et avec la publicité assez partielle du quartier, le pourcentage de visiteurs qui ne viennent pas pour l'ambiance et le programme mais dans d'autres buts est beaucoup plus grand. Et c'est comme s'ils parvenaient à évincer lentement – c'est du moins évident les week-ends – la clientèle artistique d'origine, qui cherche des lieux plus calmes* »⁴. Dans cette phase, non seulement l'espace initiatique de régénération, c'est-à-dire le club Černý Pavouk, disparaît, mais la production culturelle vivante avant-gardiste est significativement réduite, évincée par des établissements orientés vers la consommation. La régénération orientée par le marché a lieu simultanément, ce qui est parfaitement illustré par la transformation en bureaux des immeubles délabrés des rues attenantes, et en partie de l'ancienne colonie de mineurs. Le nombre croissant d'entreprises et de clubs et l'apparition des premiers problèmes comme le bruit, le stationnement, la consommation d'alcool des mineurs, le nettoyage des espaces publics ont obligé le secteur public jusque là tout à fait passif à intervenir. La montée de la criminalité, notamment liée à la drogue, a conduit progressivement à l'installation d'un éclairage public et de caméras de surveillance. Le contrôle de l'espace est pratiquement devenu l'unique activité du secteur public car le soutien à la culture s'est réduit peu à peu.

40 La troisième et dernière phase, qui a commencé en 2005, renforce les tendances instaurées dans la phase précédente. Le nombre de clubs et autres établissements de temps libre s'est relativement stabilisé, mais on a vu se développer d'autres fonctions (restaurants, hôtels, commerces de détail et espaces de bureau) qui ont entraîné un renforcement de l'animation du quartier pendant la journée. Les activités culturelles (la musique) ne sont pas produites sur place, sauf exception, mais seulement reproduites. L'engagement de la circonscription administrative comme « garant de la sécurité » s'est élargi à un appui dans le domaine de l'infrastructure physique mais, en même temps, la circonscription administrative a arrêté, sauf dans un cas, de subventionner les activités culturelles du quartier. A cette période est également apparu l'embryon d'une coalition d'acteurs « d'influence » ou « de croissance » réalisant leurs activités dans le quartier, ce qui peut être vu comme le début de la formation d'une marque de fabrique propre : « Stodolní - ulice, qui ne dort jamais ». Actuellement, le processus de régénération physique des immeubles est pratiquement terminé, sauf pour les immeubles qui ont un objectif spéculatif évident ou pour « les vestiges » de la transformation sauvage, comme l'immeuble de valeur patrimoniale des anciens abattoirs. Aucune construction nouvelle n'est non plus apparue dans les dents creuses. Nous pouvons aussi considérer que l'unification de l'espace est achevée ainsi que la transformation en un espace de pure consommation ou de tourisme.

41 En matière d'image, la rue s'est transformée au cours des quinze dernières années, le « Bronx d'Ostrava » devenant « le lieu tendance en République tchèque » (selon une enquête de CzechTourism sur le tourisme dans les années 1993-2010). Stodolní représente ainsi la localité la plus visitée de la ville, qui est fréquentée durant les week-ends par une trentaine de milliers de visiteurs, selon des estimations non officielles⁵. La rue fait partie du marketing de la ville d'Ostrava et les documents officiels d'information de la ville (Metropolitan, 2005) notent : « *Une rue qui ne dort jamais – cela vaut pour Stodolní, notamment les week-ends. Le vendredi soir, les brasseries commencent à se remplir de gens qui passent d'un bar à l'autre en quête de divertissement et d'amis. Chaque bar a sa spécificité. Ils se différencient par l'intérieur, les spécialités proposées et surtout par la musique. A travers la rue, on entend des rythmes latino-américains enjoués, du jazz nostalgique ainsi que des mélodies dansantes. Ces bars ont une chose en commun : une formidable atmosphère et des gens satisfaits qui arrivent à s'amuser jusqu'au matin* ». Le phénomène Stodolní est aussi rapporté par des périodiques internationaux (New York Times, 2010⁶), ou des magazines de style de vie (Elle),

qui soulignent « l'atmosphère unique » de cette rue. Mais cette « image sexy et tendance » de la rue Stodolní contraste avec les informations sur la criminalité de la circonscription de police Ostrava-střed⁷ (Ostrava-centre). Dans le rapport de 2009 de la centrale nationale antidrogue de la République tchèque, il est écrit que « *la seule ville d'Ostrava et son centre de divertissement (la célèbre rue Stodolní) est une zone ayant une part importante dans la criminalité liée à la drogue* », ce qui est confirmé par les enregistrements des actions policières portant sur la distribution d'ecstasy et de pervitine dans les clubs de Stodolní.

42 Stodolní ulice représente ainsi aujourd'hui un espace de consommation aux paramètres « occidentaux » avec, sans doute, l'exception d'un plus faible niveau d'internationalisation. Cet espace devient même partie intégrante du jargon des hommes politiques d'autres villes, qui veulent aussi avoir leur propre « Stodolní ». Le paradoxe est, comme le souligne l'un des principaux acteurs de « la coalition d'influence », « que Stodolní ulice vit sa vie et se transforme sans l'intervention de la ville »⁸. C'est justement cette intervention a minima de la ville et l'absence d'une quelconque stratégie de développement de l'espace qui constituent l'un des facteurs clés de l'état actuel des choses. Le développement à venir de cette rue n'est pas simple à prédire au regard du dynamisme des transformations. Il existe des efforts, de la part de « la coalition d'influence », de renouvellement de la culture vivante ou de la production culturelle dans les espaces de Stodolní ulice. La première question est de savoir si les visiteurs actuels, touristes pour la plupart, attendent un tel type de divertissement. La deuxième question est celle du devenir de Stodolní dans les futurs plans de la ville d'Ostrava dans le domaine de la culture. Dans le cadre de sa candidature comme Capitale européenne de la culture, la ville prévoit la création d'un cluster culturel sur la première friche urbaine du territoire d'Ostrava, d'une étendue de 27 ha, qui doit comprendre notamment le nouveau bâtiment de la philharmonie et un incubateur de musique pour l'industrie créative. D'autre part, « la scène artistique » a obtenu à un tarif symbolique le droit d'exploiter un immeuble d'une surface de 1 800 m² dans le complexe de Nové Vítkovice qui est le plus grand projet de régénération de friche urbaine en République tchèque. Les abattoirs délabrés de la ville, d'une étendue de 1,5 ha, dont on envisageait la reconversion en possible *Kunsthalle* ou en incubateur créatif, semblent avoir plutôt un avenir dans une reconversion en espaces commerciaux. Le retour de la culture vivante authentique à Stodolní ulice sera ainsi lent et difficile, mais on ne peut l'exclure. Il paraît toutefois plus vraisemblable de voir se poursuivre une évolution de plus en plus forte de cet espace vers des activités de consommation avec la possibilité d'une internationalisation progressive.

Conclusion

43 Le but de cet article était d'analyser le processus de régénération urbaine d'un quartier en déclin de la ville d'Ostrava et de suivre sa transformation en espace de divertissement et de consommation le plus connu de toute la République tchèque. Les artistes ont joué un rôle important dans la phase initiale de régénération de ce quartier. Le relâchement après la chute du communisme a engendré aussi un relâchement dans le domaine de la culture et de la créativité qui avait aussi des aspects spatiaux. Le processus ultérieur de régénération de ce quartier s'est alors orienté vers le tourisme, le commerce et les loisirs, à l'image d'un certain nombre de quartiers culturels dans le monde. Pour comprendre plus profondément l'évolution de cet espace, il est indispensable d'étudier « l'infrastructure intangible », ce qui passe par l'étude des réseaux sociaux ou du système de gouvernance, par exemple. Nos résultats montrent qu'Ostrava, ville industrielle en périphérie du territoire national et en pleine mutation post-socialiste, offre des espaces qu'on trouve plutôt dans les villes post-industrielles des pays développés à économie de marché. Nous partageons ainsi l'opinion de Steinführer et Hasse (2007) selon laquelle des concepts élaborés pour l'analyse des villes des pays développés peuvent être une source d'inspiration pour l'étude des changements dans les Etats post-socialistes. Toutefois, il faut les utiliser avec circonspection compte tenu, par exemple, des différences institutionnelles et des inerties structurelles. On ne peut pas, sur la base d'une seule étude, parler d'achèvement du processus de transformation post-socialiste. L'analyse de la divergence ou de la convergence des structures spatiales des villes post-socialistes au regard

des modèles occidentaux nécessite une exploration de la géographie urbaine d'autres villes d'Europe centrale et orientale.

Bibliographie

- Banks M., Lovatt A., O'Connor J., Raffo C, 2000, Risk and trust in the cultural industries, *Geoforum*, 31, n° 4, pp. 453–464.
- Bednář P., Koutský J., Rumpel P., Slach O., 2010, Re-imageing of industrial cities in the Czech Republic : chosen drivers of the change, *Mönchengladbacher Schriften zur wirtschaftswissenschaftlichen Praxi*, 22, Göttingen : Cuvillier Verlag, pp. 89-114.
- Bell D., Jayne M. (eds.), 2004, *City of quarters : urban villages in the contemporary city*, Aldershot : Ashgate, 302 p.
- Bianchini F., Parkinson M. (eds.), 1993, *Cultural Policy and Urban Regeneration : the West European Experience*, Manchester : Manchester University Press, 224 p.
- Boruta T., Rumpel P., Slach O., 2009, City Centre Development of Ostrava in the Context of City Management, *Space-Society-Economy*, vol.9, n° 9, pp. 123-132.
- Cameron S., Coaffee J., 2005, Art, Gentrification and Regeneration : From Artist as Pioneer to Public Arts, *European Journal of Housing Policy*, vol.5, n° 1, pp. 39–58.
- Campo D., Ryan B., 2008, The Entertainment Zone : Unplanned Nightlife and Revitalization of the American Downtown, *Journal of Urban Design*, vol 13, n° 3, pp. 291–315.
- Chatterton P., Hollands R., 2002, Theorising Urban Playscapes : Producing, Regulating and Consuming Youthful Nightlife City Spaces, *Urban Studies*, vol. 39, n° 1, pp.95-116.
- De Frantz M., 2005, From cultural regeneration to discursive governance : constructing the flagship of the 'Museumsquartier Vienna' as a plural symbol of change, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 29, n° 1, pp. 50–66.
- Drake G., 2003, His place gives me space : place and creativity in the creative industries, *Geoforum*, vol. 34, n° 4, pp. 511-524.
- Ellmeier A., 2003, Cultural entrepreneurialism on the changing relationship between the arts, culture and employment, *International Journal of Cultural Policy*, vol. 9, n° 1, pp. 3–16.
- Florida R., 2002, *The Rise of the Creative Class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*, New York : Basis Books, 416 p.
- Gomez M. V., 1998, Reflective images : the case of urban regeneration in Glasgow and Bilbao, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 22, n° 1, pp. 106–121.
- Gospodini A., 2006, Portraying, classifying and understanding the emerging landscapes of the post-industrial city, *Cities : The International Journal of Urban Policy and Planning*, vol. 23, n° 5, pp. 311–330.
- Grabher G., 2002, The Project Ecology of Advertising : Tasks, Talents and Teams, *Regional Studies*, vol. 36, n° 3, pp. 245–262.
- Harvey D., 1989, *The Condition of Postmodernity : an Enquiry into Origins of Cultural Changes*, Blackwell : Oxford, 392 p.
- Helbrecht I., 2004, Bare Geographies in Knowledge Societies - Creative Cities as Text and Piece of Art : Two Eyes, One Vision, *Built Environment*, vol. 30, n° 3, pp. 194-203.
- Hitters E., Richards G., 2002, The Creation and Management of Cultural Clusters, *Creativity and Innovation Management*, vol. 11, n° 4, pp. 234-247.
- Hutton T.A., 2006, Spatiality, built form and creative industry development in the inner city, *Environment and Planning A*, vol. 38, n° 10, pp. 1819-184.
- Juřica M., 2003, Od stodoly ke 100Dole, *Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*, vol. 21, Ostrava, pp. 353-37.
- Kiss E., 2002, Restructuring in the industrial areas of Budapest in the period of transition, *Urban Studies*, vol. 39, n° 1, pp. 69-84.
- Kotus J., 2006, Changes in the spatial structure of a large Polish city – The case of Poznan, *Cities*, vol. 23, n° 5, pp. 364–381.
- Koutský J., Rumpel P., Slach O., 2010, Researching creative industries in Czech Republic : a case study from the city of Ostrava, *Regions Magazine*, n° 277, pp. 18-19.

- Kunzmann K., 2004, Culture, creativity and spatial planning, *Town Planning Review*, vol. 75, n° 4, pp. 383-404.
- Kunzmann K.R., 2002, Kultur, Wirtschaft und Raumentwicklung, *Informationen zur Raumentwicklung*, vol. 4, n° 4/5, pp. 185-197.
- Landry C., 2000, *The Creative City : A Toolkit for Urban Innovators*, London : Earthscan, 300 p.
- Landry C., Bianchini F., 1995, *The Creative City*, London : Demos, 60 p.
- Lange B., Mieg H.A., 2006, Professionalisierungswege und Konstituierungen von « Märkten » in den Creative Industries, *Geographische Zeitschrift*, vol. 94, n° 4, pp. 225-242.
- Lash S., Urry J., 1994, *Economies of Signs and Space*, London : Sage.
- Ley D., 2003, Artists, aestheticisation and the field of gentrification, *Urban Studies*, vol. 40, n° 12, pp. 2527-2544.
- Lipus R., 2006, Scénologie Ostravy, Prague : Kant.
- Markusen A., 2006, Urban development and the politics of a creative class : evidence from a study of artists, *Environment and Planning A.*, vol. 38, n° 10, pp. 1921-1940.
- Martinát S., Klusáček P., Nováková E., 2008, Impact of globalization on socio-demographic changes of inner structures of City of Ostrava after 1989, in Baar V., Siwek T. (eds.), *Globalisation and its impact on localities*, Ostrava : University of Ostrava, pp. 173 – 179.
- Mccarthy J., 2005, Promoting Image and Identity in 'Cultural Quarters' : the case of Dundee, *Local Economy*, vol. 20, n° 3, pp. 280-293.
- Miles S., Paddison R., 2005, Introduction : The Rise and Rise of Culture-led Urban Regeneration, *Urban Studies*, vol. 42, n° 5/6, pp. 833-839.
- Mizzau L., Montanari F., 2008, Cultural districts and the challenge of authenticity : The case of Piedmont, *Journal of Economic Geography*, vol. 8, n° 5, pp. 651-673.
- Mommaas H., 2004, Cultural clusters and the post-industrial city : Towards the remapping of urban cultural policy, *Urban Studies*, vol. 41, n° 3, pp. 507-532.
- Mommaas J.T., 2009, Spaces of culture and economy : Mapping the cultural-creative cluster landscape, in Kong L., O'connor J. (eds.), *Creative economies, creative cities*, New York : Springer, pp. 45-60.
- Montgomery J., 2003, Cultural quarters as mechanisms for urban regeneration part 1: conceptualising cultural quarters, *Planning Practice and Research*, vol. 18, n° 4, pp. 293-306.
- Montgomery J., 2004, Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 2 : A Review of Four Cultural Quarters in the UK, Ireland and Australia, *Planning, Practice & Research*, vol. 19, n° 1, pp. 3-31.
- Moss L., 2002, Sheffield's cultural industries quarter 20 years on : what can be learned from a pioneering example, *International Journal of Cultural Policy*, vol. 8, n° 2, pp. 211-219.
- Mossig I., 2005, Die Branchen der Kulturökonomie als Untersuchungsgegenstand der Wirtschaftsgeographie, *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*, vol. 49, n° 2, pp. 99-112.
- Mullins P., Natalier K., Smith P., Smeaton B., 1999, Cities and Consumption Spaces, *Urban Affairs Review*, vol. 35, n° 1, pp. 44-71.
- Musil J., 1993, Changing urban systems in post-communist societies in Central Europe : analysis and prediction, *Urban Studies*, vol. 30, n° 6, pp. 899-905.
- Newman P., Smith I., 2000, Cultural production, place and politics on the South Bank of the Thames, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 24, n°1, pp. 9-24.
- Oldenburg R., 1999, *The Great Good Place*, New York : Marlowe, 368 p.
- Peck J., 2005, Struggling with the Creative Class, *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 29, n° 4, pp. 740-770.
- Roberts M., 2006, From 'creative city' to 'no-go areas' – The expansion of the night-time economy in British town and city centres, *Cities*, vol. 23, n° 5, pp. 331-338.
- Rodriguez A., Martinez E., Guenaga G., 2001, Uneven development : new urban policies and sociospatial fragmentation in metropolitan Bilbao, *European Urban and Regional Studies*, vol. 8, n° 2, pp. 161-178.
- Sailer-Fliege U., 1999, Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe, *GeoJournal*, vol. 49, n° 1, pp. 7-16.

Scott A.J., 1996, Craft, Fashion and Cultural-Products Industries of Los Angeles : Competitive Dynamics and Policy Dilemmas in a multisectoral image-producing complex, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 86, n° 2, pp. 306-323.

Scott A.J., 2000, *The Cultural Economy of Cities : Essays on the Geography of Image-Producing Industries*, London : Sage, 256 p.

Scott A. J., 2006, Creative cities : Conceptual issues and policy questions, *Journal of Urban Affairs*, vol. 28, n° 1, pp. 1-17.

Steinführer A., Haase A., 2007, Demographic change as a future challenge for cities in East Central Europe, *Geografiska Annaler*, vol. 89B, n° 2, pp. 183-195.

Sýkora L., 1999, Changes in the internal spatial structure of post-communist Prague, *GeoJournal*, vol. 49, n° 1, pp. 79-89.

Wansborough M., Mageean A., 2000, The Role of Urban Design in Cultural Regeneration, *Journal of Urban Design*, vol. 5, n° 2, pp. 181-197.

Wojan T. R., Lambert D. M., Mcgranahan D. A., 2007, Emoting with their feet : Bohemian attraction to creative milieu, *Journal of Economic Geography*, vol. 7, n° 6, pp. 711-736.

Zukin S., 1982, *Loft Living : Culture and Capital in Urban Change*, London : Radius, 249 p.

Zukin S., 1995, *The Cultures of Cities*, Oxford : Blackwell, 336 p.

Notes

1 Ce texte a été élaboré sous les auspices du projet WD 61-07-1 : « Rôle des facteurs intangibles de localisation dans l'élimination des disparités régionales dans les régions structurellement sinistrées d'Ostrava et de Ústí nad Labem », et du projet SGS10/PřF/2010 : « Analyse et évaluation de la gouvernance locale du développement socio-économique ».

2 <http://www.comedia.org.uk>

3 Les rues citées figurent sur la carte 3 située plus bas dans le texte.

4 COME, 2001 sur [<http://www.zulu.cz/newsarchive.php?mesic=6&rok=2001>] interrogé le 23.05.2010.

5 Estimation des caméras de police, les chiffres exacts n'étant pas disponibles (note des auteurs).

6 New York Times sur [<http://travel.nytimes.com/2010/04/04/travel/04surfacing.html>] interrogé le 10.04.2010.

7 La police, en 2007, a enregistré « 281 délits, dont 154 dans la seule rue Stodolní, et les 127 cas restants dans sa proximité immédiate » (Mairie d'Ostrava, 2007).

8 Český domov : [<http://ceskydomov.cz/nase-ostrava/clanek/stodolni-ulice-je-nejvice-trendy-mistem-v-cr>] interrogé le 22.06.2010.

Pour citer cet article

Référence électronique

Ondřej Slach, Tomáš Boruta, Pavel Bednář et Jaroslav Koutský, « Stodolní ulice à Ostrava : un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ? », *Territoire en mouvement* [En ligne], 17-18 | 2013, mis en ligne le 01 janvier 2014, consulté le 04 janvier 2014. URL : <http://tem.revues.org/2007>

Référence papier

Ondřej Slach, Tomáš Boruta, Pavel Bednář et Jaroslav Koutský, « Stodolní ulice à Ostrava : un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ? », *Territoire en mouvement*, 17-18 | 2013, 52-72.

À propos des auteurs

Tomáš Boruta

Department of Human Social Geography and Regional Development, Faculty of Science
University of Ostrava, Kranichova 8
Slezska Ostrava 710 00
Czech Republic

Pavel Bednář

Tomas Bata University In Zlin
Faculty of Management and Economics
Mostni 513, 76001 Zlin
Czech Republic

Jaroslav Koutský

Department of Regional Development, Faculty of Social and Economic Studies
Jan Evangelista Purkyně University, Moskevská 54
Usti Nad Labem 400 96
Czech Republic
jaroslav.koutsky@ujep.cz

Droits d'auteur

© Tous droits réservés

Résumés

L'article traite du processus de régénération d'une partie du centre urbain d'Ostrava, plus précisément de la naissance d'un quartier culturel dans les conditions d'une ville post-socialiste ayant une forte tradition industrielle. L'objectif est d'analyser la naissance d'un quartier culturel et de discuter de sa transformation progressive en quartier de consommation ou de divertissement. Le cadre théorique de départ s'appuie sur des concepts élaborés pour l'analyse des villes post-industrielles des pays développés, concepts qui sont, pour les besoins de l'étude, confrontés aux conditions des villes post-socialistes. Une attention plus particulière est accordée à l'importance et au rôle des artistes lors de la régénération de cette zone, ainsi qu'au développement plus global de tout l'espace de la rue Stodolní jusqu'à nos jours. En conclusion, ce sont non seulement les résultats actuels du processus de régénération qui sont discutés, mais aussi les possibilités et les conditions d'un nouvel essor de cet espace.

Stodolní street in Ostrava : a post-socialist city centre regeneration in the Czech Republic. Emergence of a cultural quarter or a consumption place ?

The following contribution deals with regeneration process in a part of the Ostrava city centre and specifically with establishment of a cultural city district in conditions of a post-socialistic city with strong industrial tradition. The aim of the contribution is to analyze the cultural city district establishment and to discuss its gradual transformation into a consumption or entertainment city area. The basic theoretical frame is based on concepts characteristic for post-industrial cities in developed states which are modified for the needs of research in post-socialistic city conditions. Increased emphasis is devoted to the significance and the role of artists in the entertainment area regeneration as well as to the overall development of the whole area of Stodolní street up till now. At the end of the contribution present results of the regeneration process are discussed, moreover there are mentioned some possibilities and presumptions of this area further development.

Entrées d'index

Mots-clés : régénération, quartiers culturels, ville post-socialiste, Ostrava, rue Stodolní
Keywords : regeneration, cultural quarters, post-socialist city, Ostrava, The Stodolní street

---

Je Ostrava „smršťujícím se městem“?*

PETR RUMPEL, ONDŘEJ SLACH**

Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava

Is Ostrava a Shrinking City?

Abstract: This article aims to contribute to the theoretical debate in the Czech Republic over the concept of shrinking cities and to draw attention to the potential of capturing the process of shrinkage by empirical means, taking the town of Ostrava as an example. The article sets out to explain the concept of shrinking cities, the causes, consequences, and context of shrinkage, and to put forth a theoretical framework with which to analyse shrinkage and to outline a proposed operationalisation of this concept. In its empirical section the article describes the characteristics of Ostrava, in particular population changes, and briefly sums up the factors at the root of shrinkage in an effort to answer whether Ostrava is indeed shrinking. The theoretical part of the article is based on a review of the relevant literature. A combination of quantitative and qualitative research was carried out for the empirical part of the study, and as part of the quantitative research an analysis was made of relevant statistical data on the development of Ostrava. The causes and consequences of shrinkage were identified and the results verified using qualitative methods such as interviews and working seminars. Ostrava reached its peak population in 1990, when it had 331,729 inhabitants (as of 31 December 1989). Since 1990 there has been a slow but steady decrease of the population, which reached 303,798 in 2009 (as of 31 December, not including 10,669 foreigners). This trend of population decrease and the changes in the town's socio-demographic structure have as yet had no fundamentally negative impact on the town's development, but it can be justifiably assumed that further losses and changes in the structure of the population will have ever more significant negative impacts on the development of the town of Ostrava.

Keywords: shrinkage, Ostrava, depopulation, deindustrialisation, suburbanisation

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2012, Vol. 48, No. 5: 859–878

---

* Příspěvek vznikl v rámci výzkumného projektu „Governance of Shrinkage in a European Context (Shrink Smart)“, který byl podpořen ze 7. rámcového programu EU (grant č. 225193, 2009–2012) a Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy ČR.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: RNDr. Petr Rumpel, Ph.D., Mgr. Ondřej Slach, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Centrum městského a regionálního managementu, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita, Chittussiho 10, 710 00 Slezská Ostrava, e-mail: petr.rumpel@osu.cz; ondrej.slach@osu.cz.

1. Úvod

Cílem tohoto článku v teoretické rovině je zejména vysvětlit koncept smršťování měst, příčiny a kontext smršťování měst, prezentovat teoretický rámec pro analýzu smršťování a nastínit možnou operacionalizaci konceptu. Cílem v empirické rovině je popsat a analyzovat trajektorii procesu populačních změn na území města Ostravy v období 1990–2009, a zachytit nejvýznamnější možné faktory těchto populačních změn, jakož i dopady populačních změn. V závěru bude diskutovaná otázka, zda je možno Ostravu považovat za smršťující se město v kontextu konceptu *urban shrinkage*.

Pokles počtu obyvatel v některých městech a s ním související jevy jsou označovány anglofonním konceptem „urban shrinkage“ nebo „shrinking cities“, což znamená v češtině „smršťení, zmenšení, snížení, redukce“ počtu obyvatel města [Maier 2007] a také oslabení jeho politického, ekonomického či jiného významu v rámci hierarchie sídelního systému. Následně bude v textu používán termín „smršťování“, přičemž si autoři nenárokují právo na správnost tohoto překladu a očekávají další podnětnou diskusi k vymezení a překladu tohoto konceptu.

Dle odhadů OSN a Evropské komise počet obyvatel západní, severní a jižní Evropy klesá již minimálně dvě dekády a pokles bude pokračovat. Navíc od počátku 90. let 20. století zesílil pokles obyvatel střední a východní Evropy jako celku. Aktuální demografické projekce OSN z posledních let predikují celkový pokles evropské populace ze 729 miliónů v roce 2000 na 628 miliónů v roce 2050 [Klingholz 2009]. Výzkumy Turoka a Mykhnenka [Turok, Mykhnenko 2007] ukazují, že téměř jedna třetina všech evropských měst s více než 200 000 obyvateli prošla za posledních 45 let přinejmenším jednou dekádou populačních ztrát. Některá města ztrácejí obyvatelstvo již od 60. let, či dokonce již od 30. let 20. století (např. Lipsko, Liverpool), avšak většina měst začala ztrácet populaci až v 80.–90. letech minulého století. Populační ztráty a ekonomický úpadek byly typické pro některá, zejména silně průmyslová, města západní a jižní Evropy a po demokratických revolucích v roce 1989 (a následné politické a ekonomické transformaci) také pro města ve střední a východní Evropě. Ve střední a východní Evropě je pokles počtu obyvatel sekundárních měst (regionální metropole nad 200 000 obyvatel) spíše normálním jevem, nežli výjimkou [Turok, Mykhnenko 2007].

„Smršťování“ se tedy stalo a do budoucna bude normálním vývojovým procesem pro stále rostoucí počet evropských měst a městských regionů. Populační ztráty a ekonomický pokles vedou k nerovnoměrnému rozvoji evropských městských regionů, nejen z pohledu lokální ekonomiky, avšak také ve vztahu k rozvoji fyzických, funkčních a sociálních struktur a k environmentálním charakteristikám měst. Populační ztráty a navazující jevy jsou ovlivňovány a posilovány procesy globalizace a liberalizace [např. Martinez-Fernandez et al. 2012], evropské integrace a rozšiřování EU a transformace a restrukturalizace v postkomunistické střední a východní Evropě [více viz např. Sýkora, Bouzarovski 2012].

„Smršťující se“ městské regiony mají své strategie rozvoje, často také specifické struktury řízení a rozhodování a vykazují specifickou dynamiku rozvo-

jových aktivit, což je odlišuje od jednoznačně dlouhodobě růstových regionů s vysokou atraktivitou. Je proto žádoucí identifikovat důvody a dynamiku smršťování v jednotlivých městech pro případně vhodně nastavené strategie rozvoje daného území.

Základními výzkumnými otázkami, jejichž zodpovězením dosáhneme definovaných cílů výzkumu, jsou:

- Jak definujeme koncept smršťování měst „urban shrinkage“?
- Jaké jsou možné příčiny a důsledky smršťování měst?
- Jaký je časoprostorový, geografický kontext smršťování měst v ČR, např. města Ostravy?
- Jaký byl historický vývoj demografické struktury města Ostravy, jakož i vývoj a změny fyzické, ekonomické a administrativně-správní struktury, a to zejména v posledních dvou dekadách 1990–2010?
- Jaké faktory stály za změnami demografické struktury města Ostravy?
- Je Ostrava smršťujícím se městem? Došlo k zásadnímu úbytku počtu obyvatel a ke změně struktury obyvatelstva, jakož i změnám fyzické struktury města?
- Jaké byly a jsou dopady smršťování na Ostravu?

2. Vymezení konceptu smršťování měst a teoretický rámec pro analýzu „smršťování měst“

Termín „smršťování měst“ je velmi obtížné obsahově přesně definovat a v současnosti neexistuje žádná obecně uznávaná definice. Obsah termínu či konceptu „shrinkage-smrštění“ se překrývá do určité míry s následujícími pojmy, které naznačují různou intenzitu či hloubku procesu populačních změn města – *urban shrinkage*, *urban decline*, *urban decay*, *urban blight* [Clark 1989; Couch et al. 2005; Bradbury et al. 1982; Gilman 2001], jež byly vytvořeny, diskutovány a používány daleko dříve než termín *shrinkage* [Großmann et al. 2008: 85–87]. V rámci našeho výzkumného projektu explicitně odlišujeme pojem „shrinkage“ od „decline“. Termín *shrinkage*, přeložený jako „smršťování“, chápeme v této fázi výzkumu neutrálně, tzn. ne nutně negativně, popřípadě v určitém kontextu i pozitivně. Například snížením počtu obyvatel může dojít ke zvýšení kvality života v městských částech, kde v jedné bytové jednotce žily dvě či dokonce tři domácnosti. Snížení počtu obyvatel může znamenat nižší environmentální zátěž pro města přetížená individuální dopravou. „Smršťování“ může také vytvářet předpoklady a příležitosti pro prosazování lépe udržitelného rozvoje měst [Hannemann 2000; Hondrich 2007], když v místech původní husté vysokopodlažní zástavby mohou vznikat parky či zelené plochy využitelné pro volnočasové a sportovní aktivity. Naopak termín „urban decline“ či „urban decay“, což je úpadek měst, má jednoznačně negativní význam ve smyslu krizového negativního průběhu procesů ekonomického, sociodemografického vývoje a úpadku fyzických struktur [více např. Lang, 2005].

Patrně nejjobecnější definice „smršťování“ je od Großmann et al. [2008]; ta konceptualizuje smršťování měst jako jev vyplývající ze specifické interakce makroprocesů s lokálními strukturami. Tyto makroprocesy se vztahují k ekonomickému a demografickému vývoji, k vývoji sídelních systémů, stejně jako k environmentálním problémům či politickým a administrativním změnám. Ke smršťování měst dochází v případě, kdy výše uvedená souhra makroprocesů a faktorů způsobí snížení počtu obyvatel, což považujeme za hlavní indikátor smršťování měst. Populační úbytek je dán jak přirozeným úbytkem (tj. převaha úmrtí nad narozeními), nebo ztrátou obyvatelstva způsobenou vystěhovalectvím (suburbanizace, meziregionální migrace, emigrace). Úbytek počtu obyvatel se používá jako hlavní indikátor a činí výsledky výzkumu v této oblasti snadněji srovnatelné s výsledky identických či analogických výzkumů [Turok, Mykhnenko 2008; Oswalt, Rieniets 2006; Rieniets 2005; Oswalt 2004].

Musíme také zdůraznit, že přestože je úbytek obyvatelstva (negativní bilance přirozené a mechanické měny obyvatelstva) definován jako hlavní ukazatel smršťování měst, tak není identický s komplexním fenoménem smršťování měst. Smršťování se nevztahuje pouze k demografickým změnám, ale projevuje se v řadě dalších oblastí jako změny fyzické a sociálně-prostorové struktury města, jež lze dále operacionalizovat prostřednictvím indikátorů, jako je podíl neobydlených či neobsazených bytů či celých domů, stagnující až klesající ceny nemovitostí v důsledku převisu nabídky nad poptávkou, nižší míra využití území města – zejména se projevující v existenci rozsáhlých sociálních, průmyslových a infrastrukturních brownfields [viz např. Moss 2008].

Postupná ztráta populace a její strukturální změny působí na fyzické, sociální a funkční struktury města, což vede k nerovnováze mezi nabídkou a poptávkou (s převahou nabídky nad poptávkou) v různých tematických oblastech. Například v určitých částech měst jsou nevyužívané školky a základní školy a chybí sociální infrastruktura a služby pro seniory [viz např. Bürkner 2003; Großmann et al. 2008]. V tomto smyslu Reckien [Reckien, Martínez-Fernandez 2011] hovoří o prostorovém nesouladu (*spatial mismatch*) mezi nabídkou a poptávkou, typickým většinou pro smršťující se města.

Je velice důležité rozlišovat mezi hlavním indikátorem, kterým je pokles počtu obyvatel, a smršťováním města jako komplexním jevem s jeho různými empiricky zachytitelnými projevy, jako jsou opuštěné či málo využívané bytové domy a byty, vznik brownfields a sociálně vyloučených lokalit. Také rozlišujeme mezi smršťováním města jako procesem a jeho výsledným stavem, který je viditelný na změněné fyzické, ekonomické a sociální struktuře města. Na smršťování města nahlížíme jako na kvalitativní proces, což znamená, že naším hlavním zájmem jsou kauzální vztahy, jeho dynamika, a také dopady, které mají tyto kauzality na různé oblasti vývoje města. Z tohoto důvodu nemá pro konceptualizaci smysl definovat přesné kvantitativní ukazatele či hraniční hodnoty pro smršťování.

Dle námi preferované definice představuje smršťování měst jev ovlivněný vzájemnou interakcí makroprocesů a lokálních struktur. V zásadě lze identifi-

kovat tři základní sociálně-ekonomické makroprocesy ve smyslu příčin, které mohou vést ke smršťování městských regionů. Těmito makroprocesy jsou deindustrializace a ztráta pracovních příležitostí, snížení porodnosti v průběhu druhé demografické tranzice a suburbanizace. Tyto 3 hlavní příčiny smršťování měst mohou být posilovány a modifikovány přírodními katastrofami, politickými konflikty, administrativními změnami či naprosto specifickou situací v hornických městech [Martinez-Fernandez, Wu et al. 2012]:

1) Deindustrializace regionální ekonomiky a ekonomický pokles v národním či globálním kontextu vedou k meziregionální migraci z mnoha starých průmyslových regionů, motivované primárně nedostatkem pracovních příležitostí. Jako příklad mohou sloužit v USA Detroit, Cleveland, Pittsburgh, či v Evropě Merseyside, Clydeside, Porúří, Sársko, Horní Slezsko a další. Komparativní analýzu demografických a ekonomických trajektorií smršťujících se měst v Evropě a USA prezentují Wiechmann a Pallagst [2012], kteří hodnotí také různé strategie ekonomického rozvoje smršťujících se měst.

2) Demografické změny jako snížení porodnosti a dlouhodobé procesy stárnutí populace (*population ageing*) v rámci druhé demografické tranzice jsou hlavním důvodem klesajícího počtu obyvatel a změny věkové struktury. Ve většině evropských zemí došlo a dochází ke stárnutí populace (*population ageing*) v důsledku významného poklesu míry porodnosti (tzv. relativní stárnutí) a zvyšující se naděje na dožití (absolutní stárnutí). Míra porodnosti v evropských zemích je v posledních dekáдах často pod úrovní prosté reprodukce (samozřejmě s etapami mírného růstu porodnosti) a působí dlouhodobě jako faktor procesu poklesu počtu obyvatel, který je na regionální úrovni dále ještě posilován ekonomicky determinovaným vystěhovalectvím vedoucím k poklesu podílu mladé populace v reprodukčním věku. Například Janov v Itálii prochází významným dlouhodobým procesem úbytku populace a zejména jejím stárnutím.

3) Suburbanizace a také její negativní forma, tj. *urban sprawl* [více viz např. Sýkora 2003; Nuissl, Rink 2005], znamená výstavbu zejména nízkopodlažních a rodinných domů mimo vnitřní města, vystěhovalectví z vnitřních měst a nárůst počtu obyvatel v zázemí měst, v příměstské zóně s relativně atraktivnějším životním prostředím. Suburbanizace způsobuje populační úpadek ve vnitřních městech či periferních sídlištích některých méně atraktivních měst. Opuštěné bytové domy ve vnitřních městech jsou vystaveny vandalismu, někdy jsou kompletně zdevastovány a následně musí být demolovány. V důsledku demolice domů či bloku domů (například v Lipsku) dochází k rostoucí fragmentaci a perforaci původně kompaktních struktur města [např. Couch et al. 2005; Haase et al. 2008], což potvrzuje souvislost mezi populačním úbytkem a vývojem sídelního systému.

Smršťování měst má celou řadu důsledků. Vede k dalším posunům v populační struktuře města, protože vystěhovalectví má téměř vždy selektivní charakter, kdy odchází mladší, mobilnější a lépe vzdělaná složka obyvatelstva, což rovněž vede ke zvýšení průměrného věku obyvatelstva zůstávajícího ve městě a je často spojeno i s poklesem příjmů municipalit. Selektivní vystěhovalectví má vliv

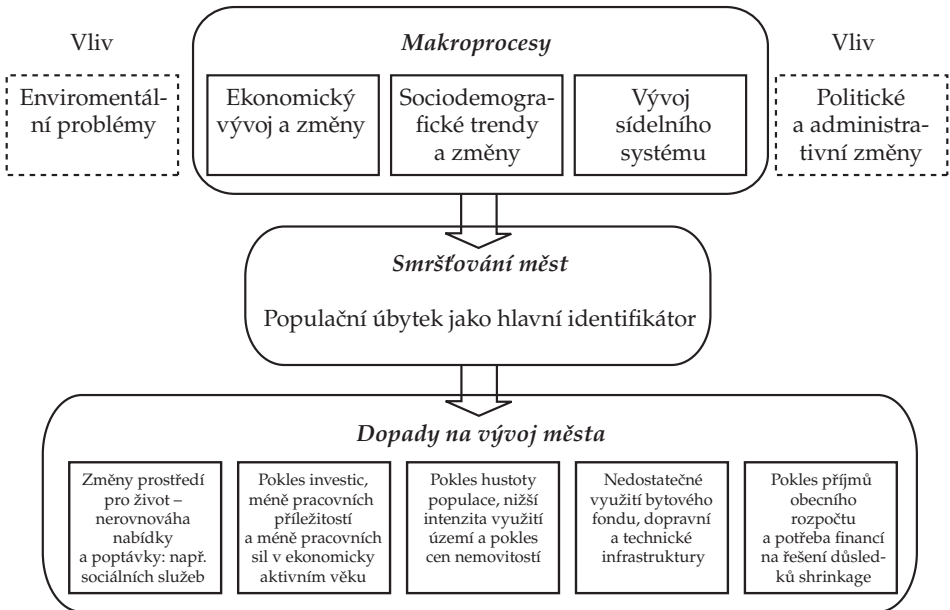
také na zhoršující se vzdělanostní strukturu města a klesající nabídku kvalifikovaných pracovních sil. V tomto smyslu hovoříme o úniku mozků („brain-drain“). Důsledkem *shrinkage* je také nerovnováha na trhu nemovitostí s převahou nabídky nad poptávkou. Nejviditelnějším důsledkem *shrinkage* je existence nevyužívaných chátrajících bytových domů a sociálních, infrastrukturních a průmyslových brownfields. Mimoto ve smršťujících se městech s širší nabídkou levného bydlení (vzhledem ke snižování celkové „poptávky“ dané snižováním počtu obyvatel) existuje vždy sociální exkluzí postižená část obyvatelstva, jako jsou nezaměstnaní, nízkopříjmové skupiny, cizinci či etnické menšiny, jež mají tendenci se koncentrovat v určitých „levných“ městských částech. V procesu smršťování města se tak dále intenzifikuje vytváření problémových sociálně vyloučených lokalit, jejichž existence je *push faktorem* k odchodu obyvatel v jejich sousedství.

Úbytek populace měst byl vysvětlován různými teoretiky zabývajícími se městy a jejich vývojem z různých pohledů. Velice zjednodušeně můžeme identifikovat 3 hlavní skupiny teorií či přístupů, které různým způsobem vysvětlují, proč města nebo jejich části ztrácejí obyvatele.

První skupina přístupů vysvětlující populační pokles ve městech vychází z evolučního přístupu a cyklického vývoje v různých etapách či stádiích. Klesající počet obyvatel, zejména v jádrech měst, je možno interpretovat jako část posunů v prostorové organizaci městských regionů (mezi jádrem a zázemím), kdy v průběhu času existující fyzické struktury města zastarávají a ztrácejí svou hodnotu. Původně byl tento trend interpretován v rámci evolučních cyklických teorií [viz cyklický model – van den Berg et al. 1982], v níž suburbanizace a desurbanizace je považována za normální stádium vývoje města, kterým musí projít téměř všechna města.

Populační úbytek je rovněž považován za nevyhnutelný výsledek nerovnoměrného, divergentního ekonomického vývoje, v jehož rámci některé státy či jejich městské regiony rostou a jiné upadají. Tradiční neoklasické teorie zdůrazňují jako dominantní trend regionální konvergenci [např. Solow 1956; Armstrong, Taylor 2000] a tedy, z dlouhodobého pohledu, vyrovnávání regionálních rozdílů v socioekonomické vyspělosti. Novější příspěvky neomarxistů považují regionální ekonomické rozdíly za něco hluboce zakořeněného v samotné podstatě kapitalistických ekonomik [Harvey 1982, 1989] a v podstatě dynamiky územní dělby práce [Massey 1979; Amin, Thrift 1994]. Kapitalismus jako ekonomický systém vede k tvorbě sociálních a prostorových nerovnoměrností, které je nezbytné dle názorů neomarxistů omezovat prostřednictvím regulačních mechanismů. Z tohoto pohledu je tedy velice nepravděpodobné, že by se všechny regiony vyvíjely ekonomicky a demograficky stejně. Populační změny – v tomto případě migrační pohyby jako přistěhovalectví a vystěhovalectví – jsou pak považovány za přirozenou reakci obyvatel na prostorové rozdíly v kvantitě a kvalitě pracovních příležitostí nebo rozdíly v kvalitě života. Z měst a městských regionů s nedostatkem pracovních příležitostí anebo s nižší kvalitou života – jako znečištěné prostředí a nízká kvalita bytového fondu – se obyvatelé vystěhovávají a odcházejí do atraktivnějších regionů [Reckien, Martinez-Fernandez 2011].

Obrázek 1. Konceptuální model smršťování města

Zdroj: Großmann, Hasse a Rink [2008], upraveno.

Poslední skupina explanací diskutuje populační úbytek v rámci „interních“ demografických změn. Jedni vědci interpretují tyto změny v rámci tzv. „druhé demografické tranzice“ reprodukčního chování, formování domácností a vlivu migrací [např. van de Kaa 1987], jiní poukazují na šokovou reakci na externí ekonomické krize či adaptace populace na měnící se společenskoekonomické podmínky, které se vytvářely například v postsocialistických zemích v posledních dvou dekádách, 1990–2010 [Rabušic 2001; Rychtaříková 2000]. Dle Turok, Mykhnenko [2007] se populační růst v evropských městech významně zpomalil či dokonce zastavil v posledních dekádách a s vysokou pravděpodobností bude tento trend v průběhu dalších dekád pokračovat. Předpokládanými důsledky bude růst průměrného věku obyvatel, pokles podílu obyvatel v ekonomicky aktivním věku a měnící se migrační vzorce obyvatelstva [European Commission 2007]. Různě intenzivní úbytek obyvatel ve městech a regionech se takto stává dlouhodobě relevantním tématem, kterým je – a stále více bude – nezbytné se zabývat. I když je úbytek evropské populace (a určitých městských regionů v jiných vyspělých zemích světa) a zejména populace některých městských regionů – hlavně tzv. starých průmyslových regionů – rozšířeným jevem, je nezbytné zdůraznit, že k „shrinkage-smršťování“ nedochází všude, ve stejnou dobu, se stejnou rychlostí ani se stejnými dopady. Výzkumy naopak ukazují, že vzor-

ce smršťování jsou velice různorodé. Existují významné rozdíly mezi průběhem a dominantními příčinami smršťování měst v USA a Německu, ale také významné rozdíly mezi městy v západním Německu, např. Essen (SRN do 1990), a městy v „nových východních“ spolkových zemích Německa připojených v roce 1990 jako např. Lipsko [více viz Wiechmann, Pallagst 2012]. Některá města ztratila čtvrtinu populace v průběhu jedné dekády a nyní vykazují znaky ozdravení, jiná města čelí kontinuálnímu procesu depopulace již několik dekád až doposud [viz Turok, Mykhnenko 2006].

Populační vývoj a trendy jsou často velice různé uvnitř jednoho města nebo městského regionu, kde mohou v městských částech relativně blízko vedle sebe probíhat procesy krize a úpadku na jedné straně (devastace nevyužívaných nemovitostí) a pozitivního vývoje (jako renovace budov a modernizace bytového fondu) na straně druhé [viz např. Krátke 1995; Castells 2002; Sýkora 2007; Wiechmann, Pallagst 2012]. Smršťování města probíhá vždy v určitém širším kontextu nebo rámci. Na straně jedné existují obecné kontexty – tedy již zmíněné makroprocesy, které ovlivňují charakter města.

3. Metodologie výzkumu

Teoretická a analyticko-konceptuální část byla zpracována v průběhu teoretické fáze výzkumu (*desk research*) prostřednictvím studia odborné literatury. Empirická část kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístupy. Případová studie „Charakteristika města Ostravy v kontextu smršťování“ vychází zejména z analýzy kvantitativních dat ze Sčítání lidu, domů a bytů [ČSÚ 1991, 2001], která jsou doplněna o aktuálnější data, sledovaná a publikovaná Českým statistickým úřadem (ČSÚ) či také Magistrátem města Ostravy (MMO), Oddělením evidence obyvatel (např. v *Strategickém plánu rozvoje města Ostravy 2009–2015* [Statutární město Ostrava 2008]). Pro naše účely jsme za územní jednotku pro analýzu zvolili Městské obvody (MěO MMO), a to z důvodu, že tyto MěO mají své organizační struktury, rozpočty a politické rozhodovací mechanismy, které mohou ovlivňovat svůj vývoj či rozvoj. Dostupná jsou i data pro základní sídelní jednotky za roky 1991 a 2001 [ČSÚ 1991, 2001], avšak ty nemají žádné organizační struktury pro ovlivnění svého vývoje.

V rámci empirického výzkumu jsme nacházeli odpovědi na předchozí výzkumné problémové otázky, které vyplynuly z teoretického výzkumu. Kvalitativní přístupy získávání a interpretace dat vhodně doplnily kvantitativní výzkum. Detailně rozpracované otázky vztahující se k vývoji a změnám struktury obyvatelstva Ostravy byly pokládány respondentům v rámci expertních interview a dále diskutovány na pracovních seminářích.

Také zde považujeme za nezbytné zmínit omezenou vypovídací schopnost disponibilních statistických dat a nedostupnost určitých aktuálních dat například o vystěhovalectví mladých vzdělaných lidí z regionu, která by empiricky pod-

ložila „únik mozků“ (koncept *brain-drain*) či pokračující a prohlubující se proces sociálního vyloučení určitých skupin obyvatelstva. Zejména neexistují věrohodná prostorově vztahená data k sociálně nejvíce ohrožené etnické menšině Romů.

Nedostupnost či malá věrohodnost dat byla do určité míry kompenzována kvalitativním výzkumem, zejména interview, která byla provedena s 16 experty (demografové, regionální ekonomové, geografové, sociologové, urbanisté z akademické sféry i praxe) a 5 aktivními politiky, a to v období leden 2010 – duben 2011. Respondenti-experti byli vybráni dle jejich tematicky relevantní výzkumné a publikační činnosti a dále metodou „snowball“. V rámci interview byly zjišťovány názory expertů a politiků na faktory ovlivňující populační vývoj a změny struktury obyvatelstva v minulosti a také odhady vývoje v budoucnosti. Velký význam měly diskuze a odpovědi na problémové otázky v rámci *stakeholder meeting* (Ostrava, 9. 9. 2010), kterého se zúčastnilo 25 významných zainteresovaných aktérů (politici, odborníci z veřejného sektoru a také zástupci akademické sféry) z 35 pozvaných.

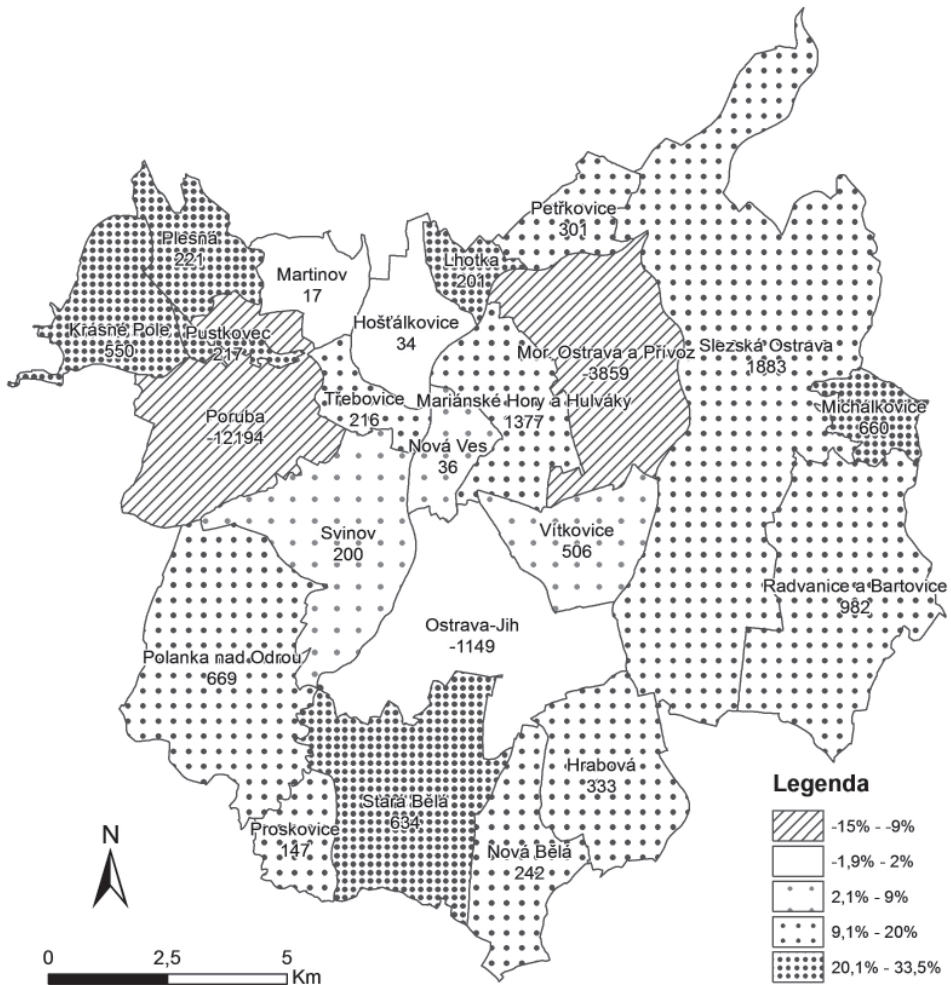
4. Charakteristika města Ostravy v kontextu „smršťování“

Ostrava je statutárním městem ležícím v severovýchodní části Česka, tj. v blízkosti Polska a Slovenska, přibližně 10 km od hranice s Polskem a 50 km od hranice se Slovenskem. Má rozlohu 214,22 km² a je třetím populačně největším městem České republiky (po Praze a Brně) s 306 006 obyvateli (k 31. 12. 2009). Ostrava je zároveň jádrem druhé populačně největší městské aglomerace (po Praze), která byla nazývána OSRA – Ostravská sídelní regionální aglomerace [viz např. Prokop 2003, 2006; Sucháček 2005].

Analogicky – jako většina ostatních evropských a českých měst – procházela Ostrava dlouhým a relativně silným obdobím populačního růstu, a to přibližně od druhé poloviny 19. století v souvislosti s industrializací a atraktivitou danou extenzivním růstem počtu pracovních příležitostí a rovněž rozvojem relativně atraktivního bydlení v dobovém kontextu – nejdříve zejména v dělnických koloniích a po roce 1945 hlavně v bytových domech nově vybudovaných sídlišť [Prokop 2006].

Město Ostrava se skládá z 34 historicky původně nezávislých obcí a měst, které byly postupně slučovány v průběhu posledních 150 let, přičemž nejdůležitějšími daty jsou rok 1924, kdy vznikla velká Moravská Ostrava, a rok 1941, respektive 1945, kdy k ní byla připojena Slezská Ostrava a spádové slezské obce. V období po druhé světové válce dochází k významnému prostorovému a populačnímu rozvoji, zejména vlivem výstavby sídlišť bytových domů, či později panelových domů, v Zábřehu, Porubě, Hrabůvce a Výškovicích. Tento vývoj významných sekundárních center bydlení a občanské vybavenosti dále posiloval polycentrický charakter města [Vaishar et al. 2006]. V letech 1975–1976 byly k Ostravě připojeny další spádové obce v příměstské zóně s venkovským typem osídlení, rodinnými

Obrázek 2. Změna počtu obyvatel v městských obvodech Ostravy za období 1991–2008

domy se zahradami. Tyto obce se staly samostatnými městskými obvody a jsou stavebně i populačně rostoucími částmi Ostravy [viz Obrázek 2].

Od reformy místní správy v roce 1990 je Ostrava statutárním městem rozděleným do 23 městských obvodů (MěO), a v současnosti je krajským městem a centrem Moravskoslezského kraje (MSK). Ten má druhý nejvyšší počet obyvatel ze všech českých krajů a také po Praze nejvyšší hustotu zalidnění, vysoce převyšující republikový průměr (Česká republika 130 obyvatel na km², Moravskoslezský kraj 230 obyvatel na km²), přičemž 62% obyvatel žije ve městech nad 20 000 obyva-

tel, což je v rámci Česka specifické. Počet obyvatel MSK rovněž významně klesá: 1 236 000 obyvatel k 31. 12. 2011 ve srovnání s 1 266 500 obyvateli k 31. 12. 2007.

Ostrava je obcí s rozšířenou působností a správním centrem okresu Ostrava (existuje od 1. ledna 2007). Jeho velikost je 331,53 km², má 344 054 obyvatel a hustota obyvatelstva je 1017 obyvatel/km² (k 1. 1. 2007). Z našeho pohledu je tento okres důležitý kvůli statistickým sledováním, a zejména pro velice těsné funkční vazby dalších 12 spádových obcí s Ostravou.

Z hlediska ekonomického rozvoje je Ostrava od poloviny 19. století jedním z nejvýznamnějších průmyslových měst Česka, jehož ekonomickou bází tvořila těžba kvalitního černého uhlí, výroba koksu, energetický průmysl, chemický průmysl, hutnictví železa a těžké strojírenství [Havrlant 1980]. Tato industriální ekonomická báze vytvářela pracovní místa a byla zdrojem ekonomického růstu doprovázeného výstavbou průmyslových i rezidenčních objektů po více než 150 let, až do roku 1990, kdy začala politická a ekonomická transformace v rámci tehdejšího Československa. Vzhledem k nezbytným strukturálním změnám došlo v roce 1994 k uzavření posledního černouhelného dolu na území města Ostravy a další odvětví prošla zásadní restrukturalizací, což celkově vedlo ke snížení ekonomického a politického významu města jako průmyslového centra. Dnes je možno spádový region města Ostravy označit jako tradiční či starý průmyslový region, který prošel v posledních dvou dekádách určitými nezbytnými pozitivními strukturálními změnami doprovázenými zvýšenou mírou nezaměstnanosti a vznikem rozsáhlých brownfields v důsledku deindustrializace. Ve spádovém městském regionu Ostravy, a zejména přímo na území Ostravy, se rozvinula celá řada nových ekonomických aktivit (automobilový průmysl, elektronika a elektrotechnika) v průmyslovém sektoru. Značně posílil sektor služeb, terciér i kvartér (nejen vlivem zakládání či lokalizací nových firem, ale také vertikální desintegrací původních velkých průmyslových podniků od 2. poloviny 90. let). Dle sdělení expertů v rámci interview a na základě analýzy dat Czechinvestu vzniklo od roku 2004 asi 25 000 nových pracovních míst, z toho až 8000 míst v průmyslové a obchodní zóně Ostrava-Hrabová (jižní část města) či 3200 míst v průmyslové zóně Nošovice (regionální strategická průmyslová zóna u Frýdku-Místku v zázemí Ostravy), kde je lokalizován evropský závod jihokorejské automobilky Hyundai.

Z pohledu demografického bylo v roce 1989 v městě Ostravě hlášeno k trvalému pobytu 331 729 státních občanů tehdejší Československé socialistické republiky. K 31. 3. 2011 je ve městě Ostravě hlášeno 300 502 státních občanů České republiky [ČSÚ 2011]. Celkový počet trvale bydlících obyvatel Ostravy je nutno navýšit o 9110 trvale bydlících cizinců (31. 3. 2011), s kterými pak Ostrava měla celkem 310 464 obyvatel k 31. 3. 2011. Dle statistického zjištění se počet obyvatel ve městě od roku 1992 nepřetržitě snižuje, a to přibližně o 1000 obyvatel ročně. Jak bylo zmíněno výše, deindustrializace a ztráta pracovních příležitostí na regionálním trhu práce vedly ke smršťování města ve smyslu demografickém, tj. k poklesu počtu obyvatel a změně sociodemografické struktury. Pokles počtu obyvatel způsobuje především migrace obyvatelstva za prací do ekonomicky atraktivnějších měst ČR

Tabulka 1. Vývoj počtu obyvatel Ostravy dle městských obvodů 1961–2008

Městský obvod	Rozloha v km ²	1961	1970	1980	1991	2001	2008	Rozdíl 2008–1991
Hošťálkovice	5,29	1634	1620	1611	1538	1511	1572	+34 obyvv./+1%
Hrabová	9,19	4571	3946	3544	3446	3433	3779	+333/+11%
Krásné Pole	6,30	1643	1762	1966	1898	2101	2448	+550/+29%
Lhotka	2,13	1059	997	1009	941	1004	1142	+201/+21%
Mariánské Hory a Hulváky	6,17	19 780	14 119	16 152	14 542	12 998	13 165	-1377/-10%
Martinov	4,08	710	869	872	1109	1093	1126	+17/+1%
Michálkovice	2,89	4766	3599	2965	2466	2836	3126	+660/+27%
Moravská Ostrava a Přívoz	13,85	59 319	50 086	50 395	46 397	43 428	42 538	-3859/-9%
Nová Bělá	6,88	1437	1334	1406	1460	1565	1702	+242/+16%
Nová Ves	3,00	1666	1080	779	640	603	676	+36/+5%
Ostrava – Jih	16,95	33 413	70 748	90 109	118 806	118 094	116 945	-1149/-1%
Petřkovice	3,90	3236	2891	2846	2659	2783	2960	+301/+11%
Plesná	4,84	992	979	996	1001	1098	1222	+221/+22%
Polanka nad Odrou	17,22	3815	3792	4032	3934	4224	4603	+669/+17%
Poruba	12,78	42 575	83 196	93 667	83 982	74 980	71 788	-12194/-15%
Proskovice	3,43	775	775	954	1052	1125	1199	+147/+14%
Pustkovec	1,08	697	653	824	999	1115	1216	+217/+22%
Radvanice a Bartovice	15,18	9387	7588	6510	5773	6284	6755	+982/+17%
Slezská Ostrava	42,68	36 731	27 537	23 534	19 466	19 484	21 349	+1883/+10%
Stará Bělá	13,66	2843	2884	3013	2989	3233	3623	+634/+21%
Svinov	11,70	5088	3904	3572	3379	4536	4516	+1137/+33,5% (zčásti admin. změnou)
Třebovice	3,41	1253	1540	1762	1620	1698	1836	+216/+13%
Vítkovice	7,38	16 907	11 272	9 555	7 292	7 518	7 798	+506/+7%
Ostrava – celkem	214,20	254 297	297 171	322 073	327 389	316 744	317 086	-10303/-3%

Zdroj: ČSÚ.

Tabulka 2. Vývoj počtu obyvatel Ostravy 2000–2009

Rok	Počet obyv. k 1. 1.	Narození	Zemřelí	Přistě- hováli	Vystě- hováli	Přírůstek přirozený	Přírůstek migrační	Přírůstek celkový	Stav 31. 12.
2000	321 263	2 853	3 342	2 601	3 334	-489	-733	-1 222	320 041
2001	316 700	2 867	3 410	3 257	3 972	-543	-715	-1 258	315 442
2002	315 442	2 860	3 403	3 759	4 556	-543	-797	-1 340	314 102
2003	314 102	3 010	3 393	4 018	4 649	-383	-631	-1 014	313 088
2004	313 088	2 980	3 324	3 590	4 932	-344	-1 342	-1 686	311 402
2005	311 402	3 269	3 393	3 513	4 713	-124	-1 200	-1 324	310 078
2006	310 078	3 241	3 233	3 800	4 788	8	-988	-980	309 098
2007	309 098	3 431	3 364	5 096	5 887	67	-791	-724	308 374
2008	308 374	3 481	3 299	4 367	5 156	182	-789	-607	307 767
2009	307 767	3 311	3 349	3 655	5 378	-38	-1 723	-1 761	306 006

Zdroj: ČSÚ.

a migrace obyvatel do míst méně zatížených těžkým průmyslem v rámci regionu [Ivan, Horák 2011]. Od roku 1989 do dnešní doby ubylo v Ostravě 21 265 trvale hlášených obyvatel-občanů ČR, přičemž za hlavní důvod považují experti i politici pracovně motivované vystěhovalectví. Od 1. 1. 2003 patří do správního obvodu statutárního města Ostrava rovněž 12 obcí, ve kterých je trend vývoje počtu obyvatel naopak rostoucí, zejména vlivem suburbanizace. V roce 2003 bylo k trvalému pobytu v obcích okresu Ostrava přihlášeno 27 188 obyvatel, k 31. 3. 2010 bylo k trvalému pobytu přihlášeno 29 688 obyvatel.

Vývoj počtu obyvatel měl diferencovanou dynamiku v různých časových etapách a částech města Ostravy. Byl ovlivňován různými faktory:

- 1) Politicko-historické faktory – zejména politická rozhodnutí na centrální úrovni správy v období komunismu (1948–1989) vedla k podpoře těžebního a těžkého průmyslu prostřednictvím atrakce pracovních sil za pomoci poskytování bytů na sídlištích (Zábřeh, Poruba, Hrabůvka, Výškovice, Dubina). Dalším politickým rozhodnutím bylo záměrné zastavení investic do nemovitostí v městských obvodech vnitřního města (v 60. letech se dokonce uvažovalo o komplexní asanaci velké části vnitřního města) v některých částech Moravské Ostravy (oblast dnešních ulic Poděbradovy, Stodolní, Masné a městské části Přívoz), kde došlo k devastaci bytového fondu. Paradoxně devastace bytového fondu neznamenala úbytek obyvatelstva na území celého města.
- 2) Environmentální faktory – například antropogenně podmíněné změny reliéfu, tj. poklesy vedoucí k narušení statiky domů a jejich demolici. Rovněž znečištění životního prostředí – zejména ovzduší – bývá uváděno jako důvod pro vystěhovalectví z Ostravy a vnitroměstské migrace [viz Solanský 2008].

Tabulka 3. Projekce vývoje obyvatelstva – věkové struktury Ostravy do 2050

Age	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
0–4	14 401	14 047	13 426	12 551	11 900	11 808	11 874	11 706	11 289
5–9	13 938	14 387	14 033	13 413	12 538	11 888	11 796	11 862	11 694
10–14	13 242	13 929	14 377	14 024	13 404	12 530	11 881	11 789	11 855
15–19	17 067	13 350	14 037	14 485	14 133	13 515	12 642	11 994	11 902
20–24	19 720	17 427	13 721	14 407	14 856	14 506	13 889	13 020	12 374
25–29	21 119	20 214	17 928	14 236	14 920	15 367	15 019	14 405	13 539
30–34	25 983	21 539	20 639	18 362	14 683	15 366	15 813	15 466	14 855
35–39	26 039	26 340	21 920	21 027	18 762	15 102	15 784	16 230	15 886
40–44	20 881	26 330	26 634	22 253	21 373	19 126	15 494	16 176	16 623
45–49	20 765	21 091	26 490	26 802	22 487	21 629	19 414	15 827	16 511
50–54	20 232	20 791	21 132	26 455	26 778	22 567	21 744	19 579	16 064
55–59	22 609	19 736	20 321	20 683	25 890	26 230	22 168	21 394	19 302
60–64	21 984	21 425	18 750	19 374	19 768	24 814	25 181	21 331	20 628
65–69	16 283	20 259	19 837	17 426	18 095	18 528	23 346	23 749	20 182
70–74	11 178	14 365	17 987	17 740	15 675	16 402	16 887	21 406	21 855
75–79	9033	9145	11 913	15 077	15 048	13 424	14 219	14 765	18 888
80–84	6640	6435	6723	8960	11 545	11 748	10 646	11 500	12 106
85–89	3472	3737	3776	4154	5748	7635	8024	7466	8333
90 +	820	1425	1787	2021	2438	3540	5094	6117	6431
Celkem	305 406	305 969	305 433	303 451	300 042	295 725	290 915	285 781	280 319

Zdroj: Solanský [2008].

Poznámka: Šedě je označena silná populační vlna sedmdesátých let.

- 3) Ekonomické faktory – transformace ekonomiky a restrukturalizace ve smyslu deindustrializace, terciarizace a reindustrializace znamenala úbytek relativně dobře placených pracovních příležitostí po roce 1989 a nedostatek nově vytvořených kvalitních pracovních příležitostí. Míra nezaměstnanosti byla maximální v roce 2003 (vždy k 31. 12.), kdy činila 18,4%. Díky podpoře lokálního ekonomického rozvoje a příznivým podmínkám na globálních trzích klesla na 8,4% v roce 2008, což byl téměř dvojnásobek míry nezaměstnanosti v celé ČR (4,4%). Nedostatek atraktivních pracovních příležitostí se uvádí jako hlavní příčina vystěhovalectví z Ostravy i z celého Moravskoslezského kraje. Dle Úřadu práce a vyjádření expertů v průběhu interview se jedná hlavně o selektivní migraci mladých lidí s vysokoškolským diplomem (tedy koncept *brain-drain*).
- 4) Demografické změny jsou rovněž významným faktorem smršťování Ostravy. Od roku 1992 do 2005, s výjimkou pozitivního krátkodobého vývoje 2006–2008,

má Ostrava záporný přirozený přírůstek, tzn. počet zemřelých převyšuje počet narozených.

Dochází také ke zvyšování ukazatele naděje na dožití díky relativnímu zlepšení stavu životního prostředí (v určitých parametrech), zlepšení kvality lékařské a sociální péče a změnám životního stylu, což vede k absolutnímu stárnutí populace, tzv. *ageingu*. K 31. 12. 2010 žilo v Ostravě již 15,8% (48 038) obyvatel v poproduktivním věku (65+) a 14% (42 595) v předproduktivním věku (0–14). Faktor stárnutí populace hraje významnou roli zejména v Moravské Ostravě, Mariánských Horách a Porubě.

- 5) Suburbanizace vede ke snižování počtu obyvatel ve vnitřním městě (Moravská Ostrava a Přívoz, Mariánské Hory) a na panelových sídlištích (Ostrava-Jih, Poruba) a k růstu populace v periferních městských obvodech Ostravy venkovského typu, jako jsou např. Krásné Pole, Lhotka, Hošťálkovice. Nepřekvapuje růst populace v západní, severní a jihozápadní části města s relativně dobrým stavem životního prostředí (Petřkovice, Polanka, Nová a Stará Bělá). Dostí překvapivý je však růst populace v Radvanicích a Bartovicích se silně znečištěným prostředím na návětrné straně hutě Arcelor Mittal. Zde hrají svou roli nízké ceny pozemků a optimistická očekávání zlepšení stavu ovzduší novými obyvateli (viz Tabulku 2).

Ostrava je po dvou dekádách depopulace tvořena střídajícími se městskými částmi, které rostou populačně i fyzicky, a naopak částmi typickými pro smršťující se město. V posledních dekádách došlo k regeneraci fyzických struktur a nemovitostí významných částí města, např. kolem Stodolní ulice v Moravské Ostravě [viz Rumpel, Slach, Tichá 2010] či v rámci dílčích pozitivních změn ve Vítkovicích, Přívoze atd. Na druhou stranu Hrušov jako část Slezské Ostravy je typickou „smršťující“ se městskou částí, v níž se vytvořily sociálně vyloučené lokality (Na Liščině a Riegrova ulice) a velkou část území tvoří různé typy brownfields. Dle informací expertů, poskytnutých v rámci interview, tvoří nevyužívané rozsáhlé brownfields podle odhadů 4–7% plochy města a jsou lokalizovány z velké části v blízkosti vnitřního města. Zároveň je v Ostravě dle expertů (realitní makléři) asi 500 volných nově postavených bytů, po nichž není poptávka. Existuje prostorová nerovnováha mezi nabídkou a poptávkou po školkách a sociální infrastruktuře a sociálních službách (vysoká v okrajových venkovských suburbanizovaných městských obvodech, například Krásné Pole).

5. Závěry

Dle výše uvedeného je Ostrava pomalu a mírně se „smršťující“ město s populačním úbytkem asi 7% v období 1990–2010. V mezinárodním kontextu můžeme Ostravu charakterizovat jako město s nevýznamným poklesem počtu obyvatel, který se doposud neprojevil negativně na změnách fyzické struktury města jako celku. Ostrava prozatím nebyla postižena intenzivní depopulací a s ní související-

mi jevy v takovém rozsahu jako například východoněmecké Lipsko (max. v roce 1933 – 713 000 obyv. – a min. v roce 1998 – 437 000 obyv.) či anglický Liverpool (610 000 v roce 1971 a 435 000 obyv. v r. 2008, což je –29%), které musely například bourat neatraktivní a nevyužívané bloky domů, aby vůbec udržely rovnováhu na trhu s byty. Nicméně vzhledem k již zmíněným příčinám depopulace bude vnitřní město a další méně atraktivní části Ostravy ztrácet obyvatelstvo i nadále, což bude mít silící negativní vliv na fyzické struktury určitých částí města a následně na image města. Analogicky, jako jiná „západní smršťující se města“, bude Ostrava kromě strategie podpory ekonomického růstu potřebovat také strategii vedoucí k řešení problému „smršťování“ v některých částech města, či strategii „inteligentního rozvoje smršťujícího se města“ (tzv. *smart shrinkage*) [více viz Wiechmann, Pallagst 2012; Hollander et al. 2009].

Hlavními příčinami depopulace a dalších, pro „smršťování“ symptomatických, jevů je deindustrializace a s ní související úbytek pracovních míst a navazující „vystěhovalectví“ zejména mladých a vzdělaných lidí. Díky podpoře ekonomického rozvoje městem Ostravou bylo v období 2004–2008 vytvořeno minimálně 9000 nových pracovních míst v podnikatelských zónách na území města a další v dojíždčkovém regionu, což přispělo ke snížení nezaměstnanosti a souvisejícího vystěhovalectví za prací. Dalším důvodem „smršťování“ Ostravy jsou projevy druhé demografické tranzice po roce 1990 (typické snad pro téměř všechny postkomunistické státy střední Evropy, a tedy nejen pro průmyslová města) a významné dlouhodobé snížení porodnosti a zvýšení ukazatele šance na dožití. Vzhledem ke kombinaci vystěhovalectví mladých z Ostravy za studiem a prací (a do environmentálně a kulturně atraktivnějších měst) se sníženou mírou porodnosti pod hladinu prosté reprodukce můžeme prognózovat významný pokles počtu obyvatel. Významně se na úbytku populace Ostravy podílí rovněž suburbanizace a stěhování lidí hlavně do obcí v zázemí Ostravy (podél dopravních komunikací směrem na jih a na západ). Vliv na budoucí vývoj mají také pohyby obyvatel z relativně kompaktního vnitřního města Ostravy do jeho neintegralních, „venkovských“, periferních městských obvodů (viz Tabulku 1). Okrajové „venkovské“ městské části tedy stavebně i demograficky rostou, zatímco původní vnitroměstské části (např. Moravská Ostrava a Přívoz, Mariánské Hory), jakož i „sídlíštní“ městské části a obvody jako Ostrava-Jih a Poruba ztrácejí obyvatelstvo a stárnou, což je typické pro smršťující se města.

Při lineární prolongaci trendů ve vývoji obyvatelstva bude v roce 2050 na území dnešní Ostravy žít asi 280 000 až 240 000 obyvatel (optimistická a pesimistická prognóza [Solanský 2008 či také Šotkovský 2011]), přičemž významnou složkou budou obyvatelé nad 70 let, což by mohlo mít zásadní vliv na lokální a regionální ekonomiku.

Z interview s odborníky vyplynulo, že rovněž prognózují přírůstek populace v sociální skupině „nižší třídy“ (bez vzdělání či jen se základním vzděláním, s nízkým příjmem, či dokonce jen nezaměstnaní žijící ze sociální podpory) a trvale relativně nízký přírůstek v sociální skupině střední a vyšší třídy. Dle odpo-

vědí odborníků také nelze prognózovat změnu lineárního trendu depopulace a významný přírůstek populace přistěhovalectvím či imigrací z důvodu růstu počtu atraktivních pracovních příležitostí.

PETR RUMPEL je vedoucím Centra městského a regionálního managementu při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity. Zaměřuje se na problematiku lokálního a regionálního rozvoje, zejména restrukturalizaci starých průmyslových regionů, městský a regionální marketing, governance smršťujících se měst a regionální inovační systémy a politiky.

Ondřej Slach je pracovníkem Centra městského a regionálního managementu při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Ostravské univerzity. Zaměřuje se na problematiku restrukturalizací starých průmyslových regionů, na rozvoj a řízení měst (urban governance), na city management a roli měkkých faktorů v regionálním rozvoji.

Literatura

- Amin, Ash, Nigel Thrift. 1994. *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Armstrong, Harvey, Jim Taylor. 2000. *Regional Economics and Policy*. Third Edition. Oxford: Blackwell.
- Bernt, Mathias. 2009. „Partnerships for Demolition. The Governance of Urban Renewal in East German Shrinking Cities.“ *International Journal of Urban and Regional Research* 33 (3): 754–769.
- Bradbury, Katrin L., Antony Downs, Keneth A. Small. 1982. *Urban Decline and the Future of American Cities*. Washington: The Brookings Institution.
- Bürkner, Hans J. 2003. „Schrumpfung, städtische Rekonstruktion und Regenerierung sozialräumliche Perspektiven.“ *PRS – aktuell* 40: 1–3.
- Castells, Manuel. 2002. *The Internet Galaxy*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, David. 1989. *Urban Decline. The British Experience*. London: Routledge.
- Couch, Chris, Jay Karecha, Henning Nuissl, Dieter Rink. 2005. „Decline and Sprawl: An Evolving Type of Urban Development – Observed in Liverpool and Leipzig.“ *European Planning Studies* 13 (1): 117–136.
- ČSÚ. 1991. *Census Report 1991*. Praha: Český statistický úřad.
- ČSÚ. 2001. *Census Report 2001*. Praha: Český statistický úřad.
- European Commission. 2005. *Cities and the Lisbon Agenda: Assessing the Performance of Cities*. Brussels: European Commission.
- Commission of the European Communities. 2005. *Cohesion Policy and the Cities: The Urban Contribution to Growth and Jobs in the Regions*. Brussels: Commission of the European Communities.
- Gilman, Theodore J. 2001. *No Miracles Here. Fighting Urban Decline in Japan and the United States*. Albany: State University of New York Press.
- Großmann, Katrin, Annegret Haase, Dieter Rink, Annette Steinführer. 2008. „Urban Shrinkage in East Central Europe; Benefits and Limits of a Cross-National Transfer

- of Research Approaches." Pp. 77–99 in Marek Nowak, Michal Nowosielski (eds.). *Declining Cities/Developing Cities. Polish and German Perspectives*. Poznań: Instytut Zachodni.
- Haase, Annegret. 2008. „Reurbanisation – An Analysis of the Interaction between Urban and Demographic Changes as a Comparison between European Cities.” *Die Erde* 139 (4): 309–332.
- Haase, Dagmar, Annegret Haase, Sigrun Kabisch, Peter Bischoff. 2008. „Guidelines for the Perfect Inner City.” Discussing the Appropriateness of Monitoring Approaches for Reurbanization.” *European Planning Studies* 16 (8): 1075–1120.
- Hannemann, Christine. 2000. „Zukunftschance Schrumpfung – Stadtentwicklung in Ostdeutschland- eine Skizze.” Pp. 99–105 in Frithjof Hager, Werner Schenkel (eds.). *Schrumpfungen. Chancen für ein anderes Wachstum. Ein Diskurs der Natur- und Sozialwissenschaften*. Berlin: Springer.
- Harvey, David. 1982. *The Limits to Capital*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Harvey, David. 1989. *The Conditions of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Cambridge, Oxford: Blackwell.
- Havrlant, Miroslav. 1980. *Geografie Severomoravského kraje*. Ostrava: Pedagogická fakulta v Ostravě.
- Hollander, Justin, Karin Pallagst, Terry Schwarz, Frank J. Popper. 2009. „Planning Shrinking Cities. Special Issue on Emerging Research Areas.” *Progress in Planning* 72 (4): 223–232.
- Hondrich, Karl O. 2007. *Weniger sind mehr: warum der Geburtenrückgang ein Glücksfall für unsere Gesellschaft ist*. Frankfurt, New York: Campus-Verlag.
- Ivan, Igor, Jiří Horák. 2011. „Population Changes Caused by Industrialization and Deindustrialization – Comparison of Ostrava and Glasgow.” *Geografický časopis* 63 (2): 113–132.
- Klingholz, Rainer. 2009. „Europe’s Real Demographic Challenge.” *Policy Review* 157: 61–70.
- Krätke, Stefan. 1995. „Globalisierung und Regionalisierung.” *Geographische Zeitschrift* 83 (3/4): 207–221.
- Lang, Thilo. 2005. „Insights in the British Debate about Urban Decline and Urban Regeneration.” *IRS Working Paper*. Erkner: Leibniz-Institute for Regional Development and Structural Planning.
- Maier, Karel. 2007. „Vylidněná města.” *Respekt* 1: 56–57.
- Martinez-Fernandez, Cristina, Ivonne Audirac, Sylvie Fol, Emmanuèle Cunningham-Sabot. 2012. „Shrinking Cities: Urban Challenges of Globalization.” *International Journal of Urban and Regional Research* 36 (2): 213–225.
- Martinez-Fernandez, Cristina, Chung-Tong Wu, Laura K. Schatz, Nabuhisha Taira, Jose G. Vargas-Hernández. 2012. „The Shrinking Mining City: Urban Dynamics and Contested Territory.” *International Journal of Urban and Regional Research* 36 (2): 245–60.
- Massey, Doreen. 1979. „In What Sense a Regional Problem?” *Regional Studies* 13 (2): 233–243.
- Moss, Timothy. 2008. „Cold Spots of Urban Infrastructure: Shrinking Processes in Eastern Germany and the Modern Infrastructural Ideal.” *International Journal of Urban and Regional Research* 32 (2): 436–451.
- Nuissl, Henning, Dieter Rink. 2005. „The ‚Production‘ of Urban Sprawl in Eastern Germany as a Phenomenon of Post-socialist Transformation.” *Cities* 22 (2): 123–134.
- Oswalt, Philipp (ed.). 2004. *Schrumpfende Städte. Band 1: Internationale Untersuchung*. Ostfildern-Ruit: Hatje Canz Verlag.
- Oswalt, Philipp, Tim Rieniets (eds.). 2006. *Atlas of Shrinking Cities*. Ostfildern-Ruit: Hatje Canz Verlag.

- Prokop, Radim. 2003. „Ostrava v procesu transformace.“ Pp. 284–208 in *Ostrava 21 (Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska)*. Šenov u Ostravy: Tilia.
- Prokop, Radim. 2006. *Vývojové proměny postsocialistických měst Ostravska a Hornoslezského regionu v podmínkách transformace*. Šenov u Ostravy: Tilia.
- Rabušic, Ladislav. 2001. „Value Changes and Demographic Behaviour in Czech Republic.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 9 (1): 99–122.
- Reckien, Diana, Cristina Martinez-Fernandez. 2011. „Why Do Cities Shrink?“ *European Planning Studies* 19 (8): 1375–1397.
- Rieniets, Tim. 2005. „Global Shrinkage.“ Pp. 20–35 in Philipp Oswalt (eds.). *Shrinking Cities. Vol I: International Research*. Ostfildern-Ruit: Hatje Canz.
- Rink, Dieter, Chris Couch, Petr Rumpel, Ondřej Slach, Caterina Cortese, Alberto Violante. 2012. „Governance of Shrinkage – Lessons Learnt from Analysis for Urban Planning and Policy.“ *Research Report of WP7* [cit. 20. 4. 2012].
Dostupné z: <<http://www.shrinksmart.eu>>.
- Rumpel, Petr, Ondřej Slach. 2011. „Governance of Economic Regeneration of the City of Ostrava.“ Pp. 280–285 in Přemysl Mácha, Tomáš Drobík (eds.). *The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava: University of Ostrava.
- Rumpel, Petr, Ondřej Slach, Iva Tichá. 2010. „Urban Shrinkage in Ostrava.“ *Research Report* [cit. 22. 8. 2011]. Dostupné z: <<http://www.shrinksmart.eu>>.
- Rychtaříková, Jitka. 2000. „Demographic Transition or Demographic Shock in Recent Population Development in the Czech Republic?“ *Acta Universitatis Carolinae, Geographica* 35: 89–102.
- Solanský, Oldřich. 2008. „Sociodemografická struktura Ostravy – současný stav a očekávaný vývoj.“ *Strategický plán rozvoje města Ostravy 2009–2015. Profil města Ostravy*. Ostrava: Magistrát města Ostravy.
Dostupné z: <<http://www.ostrava.cz/cs/podnikatel-investor/ke-stazeni/strategicky-plan-rozvoje-mesta/strategicky-plan-2009-2015>>.
- Solow, Robert M. 1956. „A Contribution to the Theory of Economic Growth.“ *Quarterly Journal of Economics* 70 (1): 65–94.
- Statutární město Ostrava. 2008. *Strategický plán rozvoje statutárního města Ostravy na léta 2009–2015*. Ostrava: Statutární město Ostrava.
- Statutární město Ostrava. 2011. *Faktografické listy Ostrava 2011*. Ostrava: Statutární město Ostrava.
- Steinführer, Annette, Annegret Haase. 2007. „Demographic Change as Future Challenge for Cities in East Central Europe.“ *Geographiska Annaler B* 89 (2): 183–195.
- Steinführer, Annette, Annegret Haase, Sigrun Kabisch. 2009. „Reurbanisierungsprozesse zwischen Planung und Realität. Das Beispiel Leipzig.“ Pp. 176–194 in Manfred Kühn, Heike Liebmann (eds.). *Regenerierung der Städte. Strategien der Politik und Planung im Schrumpfungskontext*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Sucháček, Jan. 2005. *Restrukturalizace tradičních průmyslových regionů v tranzitivních ekonomikách*. Ostrava: TU VŠB.
- Sýkora, Luděk. 2003. „Suburbanizace a její společenské důsledky.“ *Sociologický časopis* 39 (2): 217–233.
- Sýkora, Luděk. 2009. „New Socio-Spatial Formations: Places of Residential Segregation and Separation in Czechia.“ *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 100 (4): 417–435.
- Sýkora, Luděk, Stefan Bouzarovski. 2012. „Multiple Transformations: Conceptualising the Post-communist Urban Transition.“ *Urban Studies* 41(1): 43–60.
- Šotkovský, Ivan. 2010. „Analýza demografického vývoje Ostravy.“ Pp. 77–86 in Lubor

- Hruška-Tvrđý et al. (eds.). *Industriální město v postindustriální společnosti*. Ostrava: VŠB TU Ostrava.
- Turok, Ivan, Vlad Myknenko. 2006. „Resurgent European Cities?“ *CPPR Working Paper 2*. Glasgow: University of Glasgow.
- Turok, Ivan, Vlad Mykhnenko. 2007. „The Trajectories of European Cities, 1960–2005.“ *The International Journal of Urban Policy and Planning* 24 (3): 165–182.
- Turok, Ivan, Vlad Mykhnenko. 2008. „East European Cities – Patterns of Growth and Decline, 1960–2005.“ *International Planning Studies* 13 (4): 311–342.
- Vaishar, Antonín, Stanislav Cetkovský, Eva Kaplanová, Petr Klusáček (eds.). 2006. „Urban Environment in European Big Cities.“ *Moravian Geographical Reports* 14 (1): 46–62.
- van de Kaa, Dirk J. 1987. „Europe’s Second Demographic Transition.“ *Population Bulletin* 42 (1): 1–59.
- van den Berg, Leo, Rey Drewett, Leo Klaasen. 1982. *Urban Europe: A Study of Growth and Decline*. Oxford: Pergamon.
- Wiechmann, Thorsten, Karina Pallagst. 2012. „Urban Shrinkage in Germany and the USA: A Comparison of Transformation Patterns and Local Strategies.“ *International Journal of Urban and Regional Research* 36 (2): 261–280.

SHRINKING CITIES AND GOVERNANCE OF ECONOMIC REGENERATION: THE CASE OF OSTRAVA

Petr Rumpel, Ondřej Slach, Jaroslav Koutský

Introduction

The object of our case study is the old-industrial city of Ostrava, in the Czech Republic, Central Europe, which was hit after 1989 by deindustrialization and other related phenomena. Urban shrinkage is defined as the pathway of urban development characterised by declining numbers of inhabitants. Declining population numbers are a local consequence of macro-processes in the economy, in the social and political systems or even of natural disasters [27]. According to Turok and Mykhnenko [49] about 40 per cent of the large cities in Europe with more than 200,000 inhabitants have lost population for different reasons in the short-, medium- or long term period during the last few decades, many of them in the post-communist Central European countries (see below). Urban shrinkage has become a new normality for a growing number of European cities and urban regions. Theoretically, shrinkage can be explained as a result of different but strongly interconnected processes such as spatially uneven economic development and peripheralisation, second demographic transition and suburbanisation [6], [26]. In practice, cities have to struggle with a decline in labour force, job offers, ageing of population, a decline in investment and underused infrastructure or housing vacancies, as it has been in the case of East German Cities [29], [21] or America's shrinking cities [41], [42]. Our aim is to analyse the trajectory and causes of shrinkage in Ostrava during the period 1990–2010 and to describe the consequences of the process of urban shrinkage for policy-making and governance structures and processes of economic regeneration. The main outcome of this paper

is the analysis of governance systems for the adequate policy responses induced explicitly or implicitly by shrinkage. The city of Ostrava has been hit by the shrinkage process since 1990 after the beginning of societal transformation, and of adjustment processes to the (West) European framework conditions. In the period 1990–2010 a lot of policy measures have been taken to tackle the challenges of shrinkage (depopulation, selective out-migration and 'brain drain', ageing, loss of attractiveness, social polarisation and segregation) such as economic regeneration support, which we will focus on.

Shrinkage is a difficult analytical concept to 'sell' politically in countries, indeed in a continent such as Europe, where 'growth' is seen as one of the key measures of political success. There are some options of how to perceive shrinkage. Firstly, shrinkage of a city – if it is slight – can be ignored by politicians. Secondly, shrinkage – if it is very significant – can/must be accepted as a normality (and not the desirable growth) and the policy can be explicitly adjusted to this phenomenon by means of new measures and instruments such as has been the case in East German cities e.g. demolition of vacant blocks of flats in order to gain the balance on the housing market [5], [2]. Thirdly, shrinkage as a phenomenon can be put on the political agenda implicitly through different political discourses on, e.g. economic decline and the necessity to combat unemployment, undesirable drop in birth rates and a surplus of kindergartens and schools, ageing and the necessary pension and health care reforms, unwanted commercial and residential vacancies, emerging unattractive vacant lots and brownfields, social segregation and exclusion etc. [34] We assume

Ekonomika a management

that similar old industrial cities in the Czech Republic such as Ustí nad Labem will have to face the challenge of demographic, economic, social and physical shrinkage as well.

1. Conceptual and Analytical Framework for Urban Governance

Governance has become one of the keywords of Anglophone social science during the 1990s especially in political theory, political science and human geography. Governance is a rapidly expanding field of both theoretical and empirical enquiry [18], [33], [23]. Much work on governance in human geography has focused on the issue of spatial restructuring, including studies of local and urban governance [2]. In our research project 'Shrink Smart', we compare urban politics in different types of shrinking cities using the concept of governance and related concept such as the main concept of modes of urban governance by DiGaetano and Strom [7] and "institutional thickness" [1], which will be described and assessed partly through political cycles analysis [2]. However, in our research project we work with the definition of urban governance that is provided by the UN-HABITAT: *„Urban governance is the sum of the many ways individuals and institutions, public and private actors, plan and manage the common affairs of the city. It is a continuing process through which conflicting or diverse interests may be accommodated and cooperative action can be taken. It includes formal institutions as well as informal arrangements and the social capital of citizens”* (UN-HABITAT, www.unhabitat.org). A key issue of the common research project is studying the policy and governance of shrinking cities. After explaining and defining the theoretical concepts of urban shrinkage and urban governance we have concentrated our efforts on operationalisation and practical questions of empirical research. The basic problem here is how to study policies and governance systems and processes. There is inspiring study on urban governance and policies available from DiGaetano and Strom [7].

Bernt et al [2] states that it is impossible to cover in detail all aspects of urban governance and thus we have to focus on some helpful concepts about central dimensions of governance. Those 3 central dimensions, crucial to governance analysis are actors, structural conditions and normative frameworks [17].

Actors have their interests and their patterns of interaction with other actors. Here, it is most important to explain who is responsible for what (e.g. economic development) and who is taking the initiative in defining a policy or a support programme; in other words, the question is not 'who governs?' but rather 'who has the capacity to act and why?' [11, pp. 156]. Thus, the answer on the simple question of which actors are responsible and who does what and why gives a first explanation of a particular policy. Structural conditions are legal frameworks, support programs at different spatial levels such as EU, national state or region, favourable or unfavourable market conditions etc. Structural conditions determine partly the policy of actors and their behaviour. In reality, both private and public actors are everything but free to do what they want. Every policy/strategy is limited by a lack of capacities such as funding, know-how, legal powers or professional personnel. Analysing who has which capacities to launch a particular action is thus a second dimension that helps to understand and explain a policy and governance. Normative frameworks are shared norms, goals, values, beliefs, ideas, persuasions, discourses such as e.g. believes in the only positive impact of neoliberal economic policy, free markets and inflow of foreign direct investment etc. Normative frameworks influence political action by actors (or non-action as well) and in the end lead to political initiatives or on the contrary to passivity. Any policy or action is not only determined by interests and capacities, but also by the way the problem is perceived by the actors with their particular values and norms. The above mentioned dimensions of governance interact. Governance is created by different combinations of actors, in different structural conditions under the influence of different normative frameworks, which are all a place- and time specific.

The context of post-communist countries cannot be perceived homogeneously. This fact is evidenced by for instance the absence of private sector or the specific organization of industrial production under communism [13], or different economic transformation strategies [3]. The length of this paper does not allow for an in-depth discussion of these problems at national level, therefore we shall outline the basic (common) features (even if it brings a certain degree of generalization). We believe

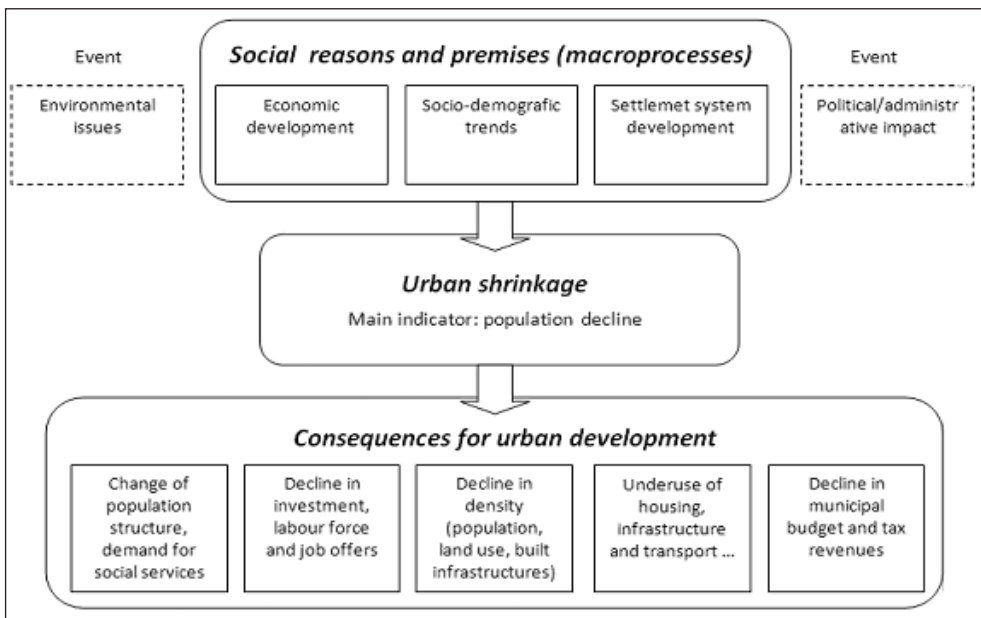
these features characterize best the urban governance of post-communist towns. The first common feature is the low power of the public sector which is caused by its immaturity on the one hand and the implications of the preferred *laissez faire* approach to urban development on the other hand [44]. This implies lower control over market processes (compared to public intervention in west-european towns and cities) [47], which leads to an increase in the significance, power and status of the private sector [27]. Because of high internationalization of central-European economies, the private sector often consists of foreign investors [22]. The Governance regimes oscillate between clientelism and corporativism which is then visible in neo-liberal pro-growth forms of urban

governance. The agendas and policies are then instrumental, short-term [40], formulated mainly by the needs and opportunities of the private sector [46]. On the whole it is possible to evaluate the level of the planning process as low [25] or even claim the failure of urban planning.

2. Conceptual and Analytical Framework of Urban Shrinkage and Related Issues

According to Rink et al. [37] population decline is primarily consequence, but can be considered a reason or the starting point for many problems shrinking cities are faced with. Urban shrinkage causes problems that are different from the problems of those faced by growing cities (see Fig. 1).

Fig. 1: The Conceptual Model of Urban Shrinkage

Source: Rink et al. [36]

This conceptual model by Grossmann et al [36] does not represent the final point of discussion on analysis of urban shrinkage. Instead, it serves as a basis for further discussion on urban shrinkage and its causes and trajectories of shrinking cities. Urban shrinkage always appears in a specific context – each city has its own ‘local story’ which is due

to the specific settings of the historical, political, economic, social etc. conditions. On the other hand there are broader or global contexts that also influence the development trajectory of the city independently (more or less) from the local context. Such contexts for the development of Central European cities are e.g. globalisation (and global competition in traditional

Ekonomika a management

manufacturing), European integration and enlargements (e.g. application of the EU law), transformation of political and economic system and restructuring, or even economic crises. Especially, there is a different temporal and spatial context of urban shrinkage in Central and East European post-communist, post-transformation countries and in Western member states of the EU (such as the Western part of Germany, the UK and Italy).

The main spatiotemporal differentiations within the post-communist context can be identified by the following aspects. Firstly, it is necessary to mention the differences of urban development within centrally planned economies under communism. Musil [30] sees the differences between socialist and capitalist urbanization in three factors: a) replacement of market investment allocations by central planning, b) excessive political centralization and suppression of local and regional autonomy, c) excessive amount of redistribution even at the regional level. Apart from this, the modernization of national economies was based on an ideological support of industry on the one hand and neglecting the “non-productive” service sector on the other hand [5]. This led to dual imbalance of ‘over-industrialization’ and ‘over-urbanization’ [48, pp. 25]. That led to an overgrowth of industrial agglomerations up to 1989, while towns and cities in western economies (especially industrial ones) had been shrinking since the 1970s.

The systemic changes that were started after the Iron Curtain fell in 1989 were taking place at all hierarchical levels [27] and the transformation processes can be considered as a return to the “natural” development trajectories. However, similarly to other processes like suburbanization, the shrinking process is catching up to its forms and implications in developed economies, which was demonstrated by Turok and Mykhnenko [49]. They state that between 2000 and 2005, 78 % of western towns and cities were growing but 82 % of eastern-European towns and cities were shrinking (within the examined sample) with the medium-term decline being typical for most towns and cities [49]. The trajectories of shrinking cities are, however, various as are their causes. The transformation process caused the economic differences in all CEECs to increase and the “imaginary” winners were

capitals and cities situated close to the western markets, often despite their strong industrial basis (Plzeň, Wrocław, Győr, Sopron, etc.). On the other hand, industrial cities have found themselves being “burdens” characterized by economic stagnation and industrialization which led to an increase in unemployment and social problems accelerating the shrinking process [10], [31]. In other words, these cities face urban problems closer to those of Western Europe during the 1980s industrialization, but without their wealth and institutions [48, pp. 25]. Even within the first category of successful cities can we observe shrinking symptoms (primarily caused by uncontrolled suburbanization and absence of city urban policies). However, there are still the premises for their potential regrowth, whereas the unsuccessful “old” industrial cities head more towards long-term decline. All in all, the process of shrinking has quickly become standard especially in the second transformation decade within the CEECs. For a number of industrial or peripheral cities it has become almost a fatality.

3. Research Approaches and Methodology

In the case study of the city of Ostrava, the research design draws on the conceptual and analytical framework of urban shrinkage and urban governance and their operations. The general research questions are as follows:

- What were the major or secondary causes of urban shrinkage of Ostrava or its parts? What is the trajectory of urban shrinkage of the city and its city districts and parts like?
- Does urban shrinkage or any related phenomena lead to creation of new particular arrangements or modes of governance in Ostrava? What impact do the arrangement / modes of urban governance have with respect to the abilities for coping with urban shrinkage?
- What were / have been the strategies of the urban governance structures of the shrinking city of Ostrava like? Were the strategies dealing with shrinkage ‘successful’?

A mixed-method research design including both quantitative and qualitative approaches was applied. For the elaboration of the case studies were used following research methods and techniques: desk research – literature review for elaboration of conceptual and

analytical framework, quantitative data analysis and interpretation for identifying the causes and trajectory of shrinkage, documentary analysis i.e. analysis of planning and analytical documents for exploration of policy initiatives by different groups, and qualitative research techniques such as interviews (with 16 stakeholders between January 2010 and April 2011), focus groups (stakeholder meetings with presence of the mayor and deputy mayors, taken place on September 9, 2010) and participatory observation for evaluation and critical discussion on the empirical findings.

4. Causes and Trajectory of Shrinkage of the City of Ostrava

Here in this summary we present the case study of a trajectory of middle-term slight shrinkage of the city of Ostrava – and its historical context and causes – in a very simplified way. This middle-term shrinkage of population and economy between 1990 and 2010 did not have any strong and significant negative impact on the physical structures of the city (building stock and infrastructures) as a whole. On the contrary, Ostrava's urban structures as a whole slightly improved and many urban and economic development projects are in the pipeline. However, the development of the city of Ostrava is strongly dependent on the external structural conditions of the EU and Czech Republic such as support programmes and funding. The case study is written as a story based on empirical data and evidence, having cyclical character, and presenting data and arguments – even identical or analogical – in different contexts. The story of development trajectory of Ostrava as a whole is the story of more than 160 years of economic and population growth, and 20 years of economic and population decline and shrinkage. Ostrava can be shortly characterised as a post-communist, old industrial city with all of the related problems [37]. On the other hand, Ostrava can be considered a successful city on its way from industrial city to post-industrial city, which managed to attract investors, create jobs and carry out basic changes of economic and urban structures.

The peak of population growth was in the year 1990 with 331,219 inhabitants. As of July 1, 2011, Ostrava has 308,277 inhabitants including 10,154 foreigners (according to Czech Statistical Office), or 306,006 inhabitants

(according to municipal statistics and Ministry of Interior). However, there were 'only' 298,123 inhabitants of Ostrava, who are citizens of the Czech Republic. The trend from 1990–2011 has shown slight general population decline in the city of Ostrava, which is similar to other large Czech cities or even similar European old industrial cities, with short period of positive deviations from general trend i.e. short-time, 2006 and 2007 with insignificant positive natural balance thanks to higher birth rates than death rates. Due to negative migration balance since 1990 (due to selective out-migration of younger population cohort and lower in-migration), low birth rates, and prevailing deaths since 1994, ageing of population and suburbanisation since the end of 1990s, Ostrava will continue to be a shrinking city in the future. Ostrava has lost more than 1000 inhabitants every year on average. Concerning the ageing of population, in 2007 in Ostrava the share of the age group 0–14 was 14.2 % while the share 65+ reached 14.6 %, which means that there have been more elderly people than youngsters in Ostrava since 2007. For comparison in 2000, there were 16.3 % in age group 0–14, and only 12.9 % in the 65+ age group. The elderly rate (ratio 65+/0-14) in Ostrava was 55.5 % in 1991, and in 2007 102.4 % and 114 % (2011) which means that Ostrava is an ageing city. Concerning average age, in 2000 it was 38.5, and in 2010 41.0 (Czech Republic 38.8 and 40.8). Similarly, the life expectancy grew in Ostrava during the 1990–2010 period as well, which meant the absolute ageing. The trend of ageing in Ostrava and Czech Republic is very clear. The process of a city ageing has had increasing tendency and with high probability it will have the same tendency in the future as well. The age index (ratio between people of 65+ and 0–14) reached already at the beginning of 2010 the level of 112.8 (Czech Republic 107.8, CSO) and according to demographic projection [43] the age index will be 158.4 (Czech Republic 145.6) in 2025 and 240.4 (Czech Republic 222.5) in 2045. Especially progressive divergence with the national age index within years 2010 and 2045 implicates the fact that the ageing process can have far more dramatic consequences for a city than for a nation.

The population decline, as the most significant indicator of shrinkage, was

Ekonomika a management

approximately 7 % – from 331,219 inhabitants in 1990 to 308,277 in 2010), which is evidently a slight demographic shrinkage. Shrinkage of some parts of Ostrava, or of Ostrava as a whole, is not a single process but rather a case-specific combination of three macro-processes (economic change/decline, demographic developments, changing settlement structure) that impact on cities in a very time- and place-specific manner, and leads to population losses. Shrinkage can only be understood when set into its context; thus, it makes a difference whether population losses appear in the situation of tight or weak housing markets, in compact or fragmented cities, or in situation which is characterised by accentuated national welfare politics or neoliberal globalisation. All these factors have an impact on the form or urban shrinkage, so that the outcome of similar macro trends is often fairly different from place to place [36].

The causes of the urban shrinkage of Ostrava are as follows: 1) Economic changes, especially deindustrialisation after the launch of the necessary societal and economic transformation and job related out-migration, of young, well educated people to other Czech regions or abroad. For example, in 2010, Ostrava lost 2,294 inhabitants; the in-migration amounted to 3,475 inhabitants, and the out-migration 5,769. The same processes of out-migration we track at the level of Moravian-Silesian Region, which lost 3,959 inhabitants in 2010. 2) Suburbanisation – the movement of people from the inner city, or neglected and unattractive housing estates or city neighbourhoods (a classic example of escapism), to the 'villages' on the fringes of Ostrava or even beyond the administrative borders of Ostrava city – e.g. city district Krásné Pole, which is not a part of compact town, gained 210 inhabitants between 2005–2010. The same situation appears in all the city districts on the fringes of the city of Ostrava, which are not part of a compact urban structure [15]. Moreover, the county of Ostrava-City gained population. 3) Rapid drop in birth rates in the whole Czech Republic as a natural adaptation to the Second demographic transition i.e. to the low birth rates and prolonged life expectancy in developed countries [39] A drop in birth rates has been seen in Ostrava since 1994. In 2010, there were 3,410 deaths and 3,307 births in Ostrava,

which means negative natural increase of -103 inhabitants (compare with 1990: 4,516 births and 3,098 deaths). Low birth rates (1.44 child per woman in 2007) are causing relative ageing of population, and growing life expectancy (73.7 men, 79.9 women in 2007) causes absolute ageing of population in almost all well developed countries in the world. Thus, Ostrava with elderly rate 102.4 % since 2007 is an elderly city.

The immigration from abroad has grown since 2000s. In 2010 live in Ostrava 10,085 foreigners in comparison with 7,339 in 2005. However, the immigration cannot compensate for mid-term population losses caused by out-migration and deaths surpluses. The immigration is economically motivated and depends on economic performance and job opportunities available in Ostrava.

Moreover, in 2010, Moravia's Silesian Region lost 3,959 inhabitants, which is a number of inhabitants of a small city, and had 1,243,320 inhabitants (compare with 1,280,131 in 1990). Main reason for demographic shrinkage at the regional level is the out-migration into other regions, which in 2010 amounted to 8,417 persons, while the in-migration was only 4,458 persons. Secondary reason of shrinkage of the region is the negative natural balance, i.e. 194 more deaths than births. Only radically changed external and internal framework conditions for the city of Ostrava and Moravian – Silesian Region development could be the reason for change of negative population trends, which is not likely.

According to the Solansky conservative demographic projection [43], Ostrava will witness a continuous population loss, ageing and decrease in total number of (on average smaller) households in the future and will have 280,000 inhabitants in 2050, which shows the necessity of being aware of the existing shrinkage trajectory and importance of political initiatives dealing with the main causes of urban shrinkage in Ostrava.

Šotkovský [45] states that based on the actual development of inhabitant numbers, it is safe to presume that the number of inhabitants in 2050 will be somewhere between the middle (262,000) and the low (223,000) prognosis which has been released by the CSO. Whatever the decline may be, it is clear that the decreasing number of inhabitants imposes

direct implications on the fiscal income of the city (for more information see the basic quantifications at the end of the paper).

Of course, the process of population shrinkage is spatially differentiated. In the inner city's older housing stock and large housing estates inhabited in 1950s–1980s, such as Poruba or Zábřeh, is ageing more pronounced, while in peripheral rural parts of Ostrava with more attractive natural environment such as Krásné Pole, Lhotka, or even some suburbanised localities in Slezská Ostrava, the population is young (suburbanites) and natural population increase can be observed. Paradoxically, we can even assume that in socially excluded localities with Roma population in very unattractive environment, there is dynamic natural increase of population in line with typical reproductive behaviour of this social – ethnic group [20].

5. Governance of Economic Regeneration of the City of Ostrava

Even if in the period 1990–2010, the shrinkage became a reality and topic of marginal political discourse, it is not recognised by political leaders as a specific problem of Ostrava, but rather of the whole Czech Republic and Europe. There has not been any important policy initiative dealing with the shrinkage as a new normality to be prepared for. We can speak about 'almost no direct action' in the field of dealing with demographic shrinkage i.e. loss of population, out-migration, ageing, social exclusion etc. The reasons for almost non-action are the 'slightness' of shrinkage in 1990–2010 and no significant visible signs of negative serious developments caused by population losses such as vacant buildings and houses in the (inner) city. The low birth rates and closures of kindergartens and primary schools, population ageing, out-migration related to suburbanisation and so on in 1990–2010 are perceived by experts and politicians as general societal problems in Europe, not as something specific to Ostrava.

The dominant policy initiatives of the Ostrava city region's governance system 1990–2010 were motivated economically due to the problem of high unemployment rates. The major goal of governance system has been to strengthen the local economic base in the

course of deindustrialisation and restructuring, induce economic growth and help create new jobs. There were beliefs that job creation would be sufficient to re-introduce population growth or to retain population in Ostrava city region. Moreover, there is a belief in general economic recovery of the old industrial city region of Ostrava and economic growth as panacea for all problems of the city of Ostrava. The concept of shrinkage (defined as pure population decline) has not been the reason for activity by governance system of the Ostrava city region. Moreover, there were problems which were perceived as more important such as the creation of conditions for economic development with accordance to European Community *acquis communautaire* such as construction of new environmental infrastructures and improvement of accessibility through transport infrastructure improvements. The cause of policy initiatives and activities is to support the economic regeneration by all means.

It may be correct to state that Ostrava city region was not the master of its fate but rather prisoner of its external environment and structural conditions and constraints in its last 150 years history and especially in the communist period 1948–1989. The development of the city region (and of course, of the whole Moravian Silesian region and Czech Republic) was strongly determined by external geopolitical and geoeconomic structures and external decisions made elsewhere. The development history of the city region is a history of dependence on external decisions and resources and of insufficient space for own decisions made by local or regional actors.

Economic restructuring and regeneration of the Ostrava city region has been on the top of agenda setting by local actors since 1990s (see Fig. 3). Local authority (the city council, commission and municipality) at the beginning of 1990 was very inexperienced, unprofessional and the whole governance system immature and fragmented. The transformation of the political and economic systems was implemented in a very centralised way 'top-down' by few reformists with Vaclav Klaus as a leader, who repeatedly and convincingly put through the idea of neoliberal free market economy without attributes based on private initiatives. At the central government level has been decided on the rapid closures of the

Ekonomika a management

inefficient coal mines, coke plants, iron works and related plants in Ostrava.

In the course of and after the main stage of the political and economic transformation in the Czech Republic since 1990, the institutional milieu and governance structures in the country and Ostrava changed. New actors emerged and new institutions had been created for the formulation and implementation of new economic development strategies and policies [16]. The new economic development strategy of most of Central European Countries was based on attraction of foreign direct investment / investors [52]. This new actors and institutions were CzechInvest agency for attraction of investment and business support (established 1992) at the state level, Regional Development Agency at quasi 'regional' level (1993) and Department of Economic Development at level of local authority of Ostrava (1998).

According to Pavlínek [32], after the collapse of state socialism in Central and Eastern Europe, Western liberal economists and multilateral institutions suggested that a successful 'transition' from the centrally planned economy to a market economy system could only be achieved with large inflows of foreign direct investment (FDI). FDI was supposed to play a 'critical role' in the economic development of CEE and generate industrial restructuring that would spread throughout the entire economy and ultimately lead to national prosperity [8]. FDI was often attributed such a critical role because it is often viewed as an 'engine of development', a vehicle of economic modernization and a driving force of productivity development in CEE [51]. To attract large FDI inflows, the CEE countries (CEECs) only needed to develop appropriate institutional and policy frameworks to position themselves within flows of global capital [8].

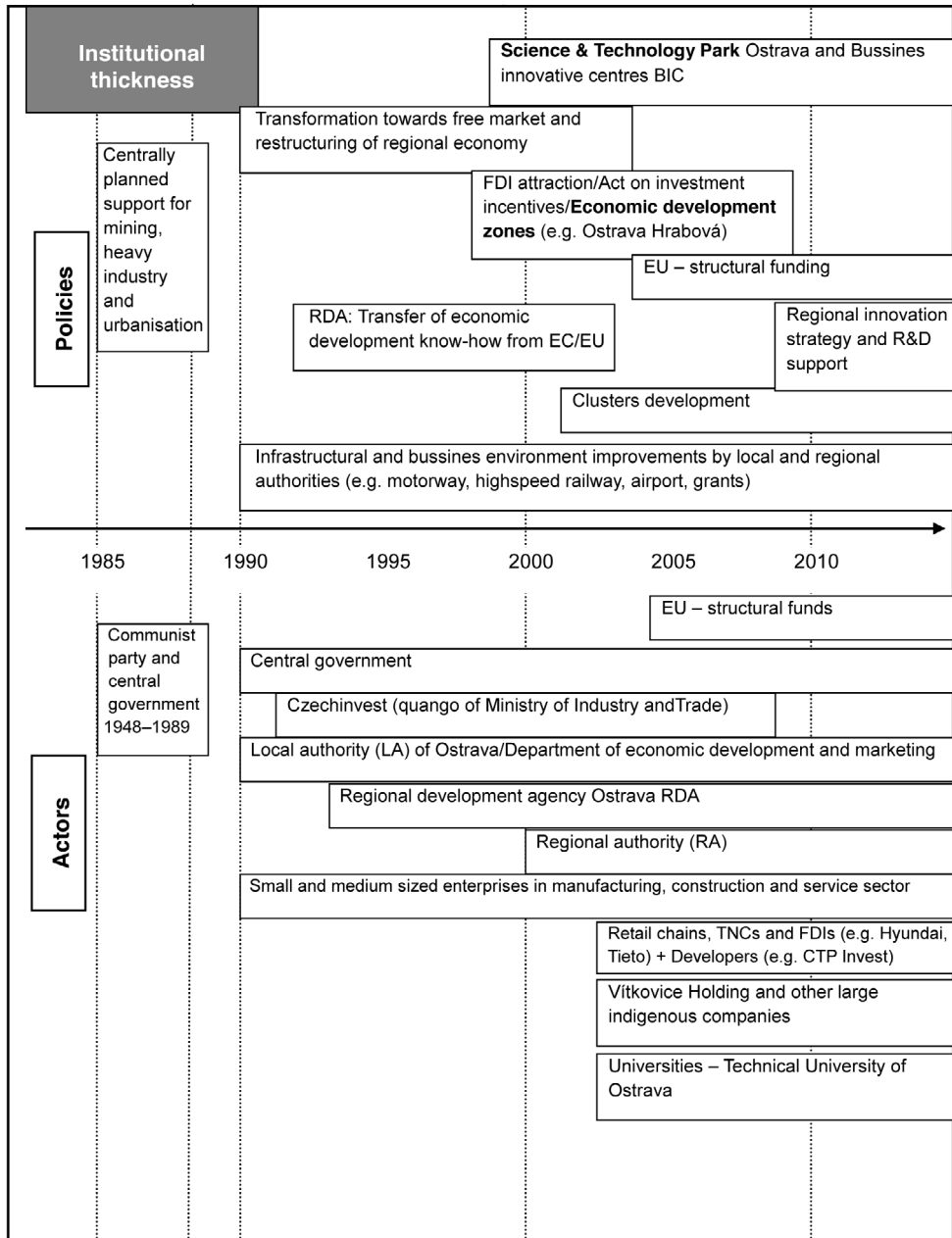
Thus, in the above-mentioned structural conditions and normative frameworks, an exogenous 'low road' development strategy of attracting FDI by promoting low-cost inputs was the most important economic development activity of the city of Ostrava in close cooperation with other regional actors such as Regional Development Agency. Most of politicians and experts believed that FDI would help to open the Ostrava region up and provide new innovative impulses to the regional economy and create jobs, which mirrored in the

political discourse and normative frameworks at the local level as well. Throughout the 2nd half of 1990s and up until 2008, local government actors and RDA gradually formulated and implemented a fundamentally 'low road strategy', based on promotion of low cost inputs for attracting FDI as a means contributing to increase the strengths and diversification of the weakened local (and regional) economy. Additionally, certain policy measures were taken to strengthen local and regional economy, such as the establishment of new universities and faculties, the establishment of business innovation centres, of Science and Technology Park and the improvements of accessibility of the city region of Ostrava or city centre renewal.

However, the old industrial city region of Ostrava in the North-Eastern part of the Czech Republic became successful in attraction of investors later than other important economic cores such as Praha, Plzeň or Brno. Ostrava became attractive for investors in 2004, but the cities such as Plzeň or Brno attracted investors much earlier since 1998 [51]. There are many reasons for the 'later success': reluctance of major political actors such as mayor because of cognitive and political lock-ins (see [12]), better locations in the Western part of the Czech Republic from the point of view of Western investors until their relative saturation, a missing motorway in Ostrava city region, the bad image of this old industrial region, higher wage requirements by formerly well-paid workers, lack of co-operation because of institutional thinness and fragmentation, low level of preparedness of industrial zones until 2003. Important role also played later implemented regionally different system of investment incentives which gave preference investment to the region with high level of unemployment.

Major policy initiatives in the field of economic development by the governance system of Ostrava city region were since the beginning of 2000s the Science & Technology Park Ostrava, Business and Industrial Zone Ostrava – Hrabová, Industrial Zone Nošovice and Mošnov Development Area – strategic business and industrial development zone. All this policy initiatives at local level, in cooperation with regional and national levels, brought significant changes in employment and diversification of the economy.

Fig. 2: Actors and Policies in the Economic Development Governance of Ostrava

Source: authors

Ekonomika a management

Consequently, in the whole Ostrava city 'travel to work' region, between 2000–2010, about 20 industrial zones with a total area of more than 1000 hectares were prepared. Hundreds of firms established new locations in these zones, especially in Ostrava-Hrabová and Nošovice. This accelerated the re-industrialisation of the local and regional economy through the influx of FDI into the automotive industry, electronics, ICT and business and personal services. These include one of the most important investments in Czechia: the Hyundai Motor Company's investment in Nošovice (near Ostrava) which resulted in approximately 3,000 new jobs (2011) in the plant and an additional roughly 10,000 jobs in supplier companies located mostly in the vicinity of the assembly plant. At the industrial zone Ostrava – Hrabová, thanks to partnership of the local government with development company CTP Invest, approximately 8,000 jobs have been created. The sectoral structure of the companies is very heterogeneous and diverse – advanced services – banking (GE Money), automotive (Sungwoo Hitech, CTS), logistics (DHL), media print (Ringier Print) or ICT manufacturing and services (Pegatron – Asus Czech Service). Despite the crisis, in 2009–2011 the developer company CTP Invest has extended its Axis Office Park for new tenants-investors.

In the Science & Technology Park Ostrava (in Ostrava-Pustkovec, at the campus of the Technical university) had been created until December 2007 803 jobs in 30 companies, mostly in the new economy sectors such as ICT and R&D. In 2008–2010 the number of jobs dropped because of crisis and 2010 there are 650 jobs in 28 firms, plus jobs in services such as restaurant, facility management, sports centre and security.

Additionally, at the same time in 2004–2008, in the course of economic revival through industrial investment, came to dynamic development at the real estate market in line with economic growth and gradual increase of employment. The demand for land for residential, office, hospitality and logistics development has gone up. We have already mentioned that retail developers and foreign retail chains were since 1997 the first foreign direct investors at all. The politicians and municipal authority officials applied towards developers the same

approach as to foreign direct investors i.e. the almost 'unlimited' support of any initiative by private sector, especially developers and investors. The developers, who were able to establish networks with leading politicians, got all the necessary support by public sector according to their needs and business interests. In 2004–2008 several projects of commercial residential, office and logistics development had been carried out (generally for evaluating development projects [38]). The Irish developer company Red Group constructed 'The Orchard' at the Hornopolní Street, which is a mixture development consisting of offices and hotel. In one of the new buildings is located the HSBC bank service department with 800 jobs in service sector.

If we consider that the attraction of investors has been the main approach of economic development, job creation and diversification, then we can see that there is a correlation between the entry of investors into the particular industrial zone and the decrease in unemployment and increase in regional GDP and wages. However, we have to mention the favourable structural conditions for economic development on the global and European market in the period 2004–2008. As an empirical evidence of success of the economic regeneration strategy based on external resources such as FDIs and developers' resources the drop of unemployment rate in the Ostrava city from 18.4 % in 2004 to 8.4 % in 2008. We have to critically state that the jobs are not in most innovative branches and thus vulnerable in the crisis. In 2009–2010 the unemployment has grown to 12.0 % in 2010 again, which was the case for the whole Czech Republic [24].

Conclusions

The city of Ostrava has lost approx. 7 % of its inhabitants in the last two decades. This demonstrates a relatively slow process of shrinking especially when compared to cities with strong industrial history in developed economies [49] and even cities in the post-communist context [9], [10]. For this reason also the Ostrava municipal authorities deal actively with the main reasons of shrinkage such as job-related out-migration. However, some causes – e.g. deaths surplus because of

Business Administration and Management

low birth rates, suburbanisation, and urban sprawl are not manageable by local authorities and have to be dealt with at the regional and especially national level. There is a lot of non-action in policy-making by Ostrava city authorities and politicians partly because of other priorities and interests, partly due to a lack of knowledge and resources and cognitive lock-in as well.

Speaking about evolution of the mode of governance of economic regeneration we can see following stages, while keeping in mind that the emergence of all of the specific stages of governance regimes was caused primarily (but not exclusively) by an external shock, i.e. a significant change in the structural circumstances. In the first stage between 1990 and 1997, which can be called emerging stage. There was hierarchical managerial mode of governance drawing on external conditions and normative frameworks set up by central government under the reform leader Vaclav Klaus and right-wing Civic Democratic Party. The main goal was to transform the political and economic system towards democracy and free market economy (absolute laissez faire approach). However, the failure of the Czech Privatization Way and its inherent component, the so-called “bank socialism” [28], implied the first economic depression after the revolution. This led to an increase in unemployment across the country and in Ostrava as well. The combination of the economic depression and political changes led to formulation and implementation of new policies. In 1998, when the Social Democratic Party won the elections and established government, the main goals became the entry into EU and attraction of FDIs with the support of investment incentives. This could be considered a good strategy in the unfavourable market conditions of old industrial city, characterised by low local demand for economic factors, loss of attractiveness due to deindustrialization and job losses, air pollution, bad image etc. These structural conditions and normative framework mirrors in the governance arrangements. The public sector and public policy is inferior to interest and needs of private investors and developers. One of the reasons for that is the limited personal and financial capacity of public sector and missing know-how

to be able to sort out the problem of economic development. According to results of our qualitative research, in these external conditions the mixed pro-growth, corporatist-clientelistic-managerial mode of governance evolved in the period 2000–2008 at the local level of the City of Ostrava. There have been animosities between regional government and city government as well due to different political affiliation of leaders (see Fig. 3). The third stage of the governance regime was caused partially by the economic depression in 2008 which to some degree led to the emergence of new additional policies. The political elites in the regions of the Czech Republic became aware of the risky dependence on FDIs. Thus, the normative framework (values, beliefs, discourses) changed towards more endogenous development approaches based on the mobilization of local and regional resources for high added value and innovative activities (‘high road development strategy’). The new phenomenon became the growth of importance of universities as important actors of regional governance and their R&D development activities based on innovation, which is at top of the agenda setting since 2008. Since that time until today we can see the process of creation of even more close partnerships and concentration of dispersed resources e.g. between local universities or between local government and universities etc. Some pluralist elements emerged in the formation of new economic development governance system. It is hard to say in 2012, if the new corporatist-pluralist mode of governance will be able to steer the endogenous development strategy towards creation of more competitive knowledge-based economy in the City of Ostrava (see Fig. 3).

If the pro-growth economic approach as the dominant approach of the governance system of economic is unambiguously successful is hard to say. On the one hand, there has been an increase in job opportunities and drop in unemployment rate during the re-industrialization and economic development process in 2004–2008, as this case study described an evaluated as a success even in comparison with development of similar West European old industrial city regions, where has been even higher unemployment for last 20 years.

Ekonomika a management

Fig. 3: Mode of Economic Governance in Ostrava

Period	2nd phase 1998–2008	3rd phase since 2009
Governing issue	Unemployment after deindustrialization and job creation	Innovation, competitiveness, diversification and attractivity of the city
Governing relations / coalitions / forms of cooperations	Exclusionary negotiations between local authority and investors;	More and more brokering and mediating in the framework of emerging „networked“ innovation system
Governing logic	Exclusive: authoritative decision and partly reciprocity between politicians and investors / developers Top-down policy: government subsidies for investors	Inclusive: consensus building (networking, cooperation, clustering – Tripple Helix like); Bottom-up: Initiatives of local and regional authority in cooperation with TU
Key decision makers	Politicians/civil servants and their clients: Czechinvest, Foreign Direct Investment – Transnational Corporations TNCs; developers (e.g. CTP Invest) Local authority of the city Ostrava, and its Department of economic development; Regional development agency	Politicians and organised interests: Technical University of Ostrava TU; Vítkovice Holding (Mr. Světlík); Local authority of the city Ostrava, and its Department of economic development; Regional authority (Department of regional development); Firms: SMEs
Objectives	Material: Job creation – elimination of unemployment in any way	Purposeful: Innovative, competitive firms and more attractive city for skilled people
Context	Transformation, restructuring, EU entry, catching up; Czech Republic as low cost country	Crises, global competition, EU policies/funds and law; Czech Republic as EU country with rising costs of inputs; necessity of endogenous development strategy;
Summary	Corporatist mode of governance (with certain signs/characteristics of clientelism)	Corporatist (and more pluralist)

Source: Rink, D. et al according to DiGaetano and Strom [7], modified by authors

On the other hand, it is necessary to take into account the fact that because of the shrinking process, we can today observe a deepening of the social segregation and exclusion or physical decline of certain localities. These phenomena are accelerated by the shrinking process rather than caused by it [9].

Another implication of the shrinking process is the negative impact on the city budget. In the case of cities such as Ostrava in terms of size, the current legal regulations on fiscal purpose of tax money stipulate that a decrease in population of 10,000 inhabitants would cause (if all other variables including the gross collected national tax funds remained constant)

a decrease of 230 million CZK in the city budget (in 2010, the total income from the national tax funds was 5.7 billion CZK and the total city income was 6.4 billion CZK). In light of the aforementioned prognoses of inhabitant numbers in 2050, the city budget would be lowered by approximately 550 million CZK in the case of the optimistic prognosis (280,000 inhabitants); by 900 million CZK in the case of the middle prognosis (262,000 inhabitants) and by 1.6 billion CZK in the case of the lowest prognosis (223,000 inhabitants). On the other hand it is important to point out that the given calculations are only an illustrative demonstration since it is in fact impossible for all the current

variables to remain constant for so long. It is also virtually pointless to try to precisely determine their values in terms of future development. A problem of its own is then the upcoming amendment to the Tax Funds Fiscal Distribution Act, which will change the situation significantly even in terms of distribution of funds among the largest cities of the Czech Republic among which the Ostrava city belongs.

All in all, it is clear that apart from the economic growth support strategy, Ostrava will also need a holistic strategy managing shrinkage and decline, aimed at resolving the problem of shrinkage in some of its districts or a strategy of "intelligent development of a shrinking city" (for more see [50]). The first prerequisite for initialization of the "intelligent development of a shrinking city" strategy is undoubtedly the abandonment of the current approach that ignores the shrinking process. Another prerequisite is, as shown by other shrinking cities [35] and contrary to the current practice of short-term and opportunity-driven strategies, the active and above all systematic and continual support of regeneration and integration of all cognizant actors. This should be done not only by large scale development projects but also by small scale development [14]. Although the shrinking process has had low intensity so far, development in the last decades indicates that if the current course remains unchanged, Ostrava stands at a crossroads and is inclined to follow cities undergoing long-term decline. However, ways of halting this trend undoubtedly exist. It is only necessary to start preventing potential problems by adequate urban planning policy as soon as possible, to resolve them rather than passively face their negative implications. The new urban planning policy has to aim at creation of attractive compact inner city with all the necessary urban qualities needed for the launch of reurbanisation. The precondition of new holistic planning approach combining the growth policy with a policy of managing decline is the radical change of governance regime towards stronger role of public sector and improvement of political and professional institutions.

The paper was elaborated with support of GACR n. CRP/11E025 "Cluster life cycles – the role of actors, networks and institutions in emerging, growing, declining and renewing clusters."

References

- [1] AMIN, A., THRIFT, N. *Globalization, institutions, and regional development in Europe*. Oxford: Oxford Univ. Press, 1994. 268 p. ISBN 01-982-8916-2.
- [2] BERNT, M., COUCH, C., COCKS, M., RINK, D., HAASE, A. How to study Governance in the Context of Shrink Smart Project? *Guidance for Case Study Teams in Researching Workpackage 5*. Internal Documents of the Project Consortium, 2010.
- [3] BIRCH, K., MYKHENKO V. Varieties of Neoliberalism? Restructuring in Large Industrially Dependent Regions Across Western and Eastern Europe. *Journal of Economic Geography*. 2009, Vol. 9, Iss. 3, pp. 355–380. ISSN 1468-2702.
- [4] BONTJE, M. Facing the challenge of shrinking cities in East Germany: The case of Leipzig. *GeoJournal*. 2005, Vol. 61, Iss. 1, pp. 13–21. ISSN 0343-2521.
- [5] BURDACK, J., RUDOLPH, R. Postsozialistische Stadtentwicklung zwischen nachholender Modernisierung und eigenem Weg. *Geographica Helvetica*. 2001, Vol. 56, Iss. 4, pp. 261–273. ISSN 0016-7312.
- [6] COUCH, CH., KARECHA J., HENNING N., DEITER, R. Decline and Sprawl: An Evolving Type of Urban Development – observed in Liverpool and Leipzig. *European Planning Studies*. 2005, Vol. 13, Iss. 1, pp. 117–136. ISSN 0965-4313.
- [7] DIGAETANO, A., STROM, E. Comparative Urban Governance. An Integrated Approach. *Urban Affairs Review*. 2003, Vol. 38, Iss. 3, pp. 356–395. ISSN 1078-0874.
- [8] DUNNING, J. The Competitive Advantage of Countries and the Activities of Transnational Corporations'. *Transnational corporations*. 1992, Vol. 1, Iss. 1, pp. 135–168. ISSN 1014-9562.
- [9] GROBMANN, K., HAASE, A., ARNDT, T., CORTESE, C., RUMPEL, P., RINK, D., SLACH, O., TICHÁ, I., VIOLANTE, A. How Urban Shrinkage Impacts on Patterns of Socio-Spatial Segregation: The Cases of Leipzig, Ostrava, and Genoa. In YEAKEY, C.C., THOMPSON, V.S., WELLS, A. (eds.) *Urban Ills: Post Recession Complexities of Urban Living in Global Contexts*. Lanham: Lexington Books, 2012 (in print).
- [10] HAASE, A. Schrumpfung Als Herausforderung Für Polnische Großstädte. *Polen-Analysen*. 2012, Iss. 104, pp. 2–10. ISSN 1863-971.
- [11] HALL, T., HUBBARD, P. The entrepreneurial city: new urban politics, new urban geographies? *Progress in Human Geography*. 1996, Vol. 20, Iss. 2, pp. 153–174. ISSN 0309-1325.
- [12] HASSINK, R. The strength of weak lock-ins: the renewal of the Westmünsterland textile

Ekonomika a management

- industry. *Environment and planning A*. 2007, Vol. 39, Iss. 5, pp. 1147–1165. ISSN 1472-3409.
- [13] HEIDENREICH, M. Die mitteleuropäische Großindustrie im Transformationsprozeß. *Zeitschrift für Soziologie*. 1994, Vol. 23, Iss. 1, pp. 3–21. ISSN 0340-1804.
- [14] HOLLANDER, J.B. Can a City Successfully Shrink? Evidence from Survey Data on Neighborhood Quality. *Urban Affairs Review*. 2011, Vol. 47, Iss. 1, pp. 129–141. ISSN 1078-0874.
- [15] IVAN, I., HORÁK, J. Population Changes Caused by Industrialization and Deindustrialization – Comparison of Ostrava and Glasgow. *Geografický časopis*. 2011, Vol. 63, Iss. 2, pp. 113–132. ISSN 1335-1257.
- [16] JEŽEK, J. Aplikace městského marketingu v praxi: vývoj, očekávání, realita (kritický pohled). *E+M Ekonomie a Management*. 2010, Vol. 13, Iss. 4, pp. 123–134. ISSN 1212-3609.
- [17] KOOIMAN, J. *Governing as governance*. Thousand Oaks (CA): SAGE, 2003. 249 p. ISBN 07-619-4036-7.
- [18] KOOIMAN, J. Social-Political Governance. *Public Management Review*. 1999, Vol. 1, Iss. 1, pp. 67–92. ISSN 1471-9037.
- [19] KOTUS, J. Changes in the spatial structure of a large Polish city: the case of Poznań. *Cities*. 2006, Vol. 23, Iss. 5, pp. 364–381. ISSN 0264-2751.
- [20] KREJČÍ, T., MARTINÁT S., KLUSÁČEK, P. Spatial differentiation of the processes connected to the second demographic transition in post-socialistic cities (exampled on case of Brno and Ostrava – Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*. 2011, Vol. 19, Iss. 2, pp. 10–21. ISSN 1210-8812.
- [21] KÜHN, M., LIEBMANN, H. Urban Regeneration – Strategies of Shrinking Cities in Eastern Germany. *Die Erde – Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*. 2012, Vol. 143, Iss. 1–2, pp. 135–152. ISSN 0013-9998.
- [22] KULCSAR, L., DOMOKOS, T. The post-socialist growth machine: The case of Hungary. *International journal of urban and regional research*. 2005, Vol. 29, Iss. 3, pp. 550–536. ISSN 0309-1317.
- [23] LE GALES, P. Regulations and Governance in European Cities. *International Journal of Urban and Regional Research*. 1998, Vol. 22, Iss. 3, pp. 482–506. ISSN 0309-1317.
- [24] LUNGOVÁ, M. Hospodářská krize 2008–2009: analýza příčin. *E+M Ekonomie a Management*. 2011, Vol. 14, Iss. 2, pp. 22–30. ISSN 1212-3609.
- [25] MAIER, K. Europeanization and Changing Planning in East-Central Europe: An Easterner's View. *Planning Practice and Research*. 2012, Vol. 27, Iss. 1, pp. 137–154. ISSN 0269-7459.
- [26] MARTINEZ-FERNANDEZ, C., AUDIRAC, I., FOL, S., CUNNINGHAM-SABOT, E. Shrinking Cities: Urban Challenges of Globalization. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2012, Vol. 36, Iss. 2, pp. 213–225. ISSN 0309-1317.
- [27] MATUSCHEWSKI, A. Vom sozialistischen Kombinat zum postfordistischen Cluster: Die Umstrukturierung der Mikroelektronikindustrie in Dresden unter dem Transformationsschock. *Geographische Zeitschrift*. 2005, Vol. 93, Iss. 3, pp. 165–182. ISSN 0016-7479.
- [28] MLČOCH, L. *Úvahy o české ekonomické transformaci*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. 269 p. ISBN 80-702-1389-2.
- [29] MOSS, T. Cold Spots of Urban Infrastructure: Shrinking Processes in Eastern Germany and the Modern Infrastructural Ideal. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2008, Vol. 32, Iss. 2, pp. 436–451. ISSN 0309-1317.
- [30] MUSIL, J. Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. *Sociologický časopis*. 2001, Vol. 37, Iss. 3, pp. 275–296. ISSN 0038-0288.
- [31] MYKHENKO, V., SOLDAK, M., KUZMENKO, L., HAASE, A. Schrumpfende Ukraine: Bevölkerungsentwicklung Und Dilemmata Der Politik. *Ukraine-Analysen*. 2012, Iss. 105, pp. 2–14. ISSN 1862-555X.
- [32] PAVLÍNEK, P. The Role of Foreign Direct Investment in the Czech Automotive Industry Privatization and Restructuring. *Post-Communist Economics*. 2002, Vol. 14, Iss. 3, pp. 359–379. ISSN 1463-1377.
- [33] PIERRE, J. Models of the Urban Governance: The Institutional Dimensions of Urban Politics. *Urban Affairs Review*. 1999, Vol. 34, Iss. 3, pp. 372–396. ISSN 1078-0874.
- [34] RECKIEN, D., MARTINEZ-FERNANDEZ, CH. Why Do Cities Shrink. *European Planning Studies*. 2011, Vol. 19, Iss. 8, pp. 1375–1397. ISSN 0965-4313.
- [35] RINK, D., HAASE, A., GROSSMANN, K., COUCH, CH., COCKS M. From Long-Term Shrinkage to Re-Growth? The Urban Development Trajectories of Liverpool and Leipzig. *Built Environment*. 2012, Vol. 38, Iss. 2, pp. 162–178. ISSN 0263-7960.
- [36] RINK, D., HAASE, A., BERNT M., GROSSMANN, K. *Research Brief No. 1 Addressing Urban Shrinkage Across Europe – Challenges and*

Business Administration and Management

- Prospects*, 2010. Available also from: <<http://shrinksmart.ufz.de/data>>.
- [37] RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. *Měkké faktory regionálního rozvoje*. Ostrava: Repronis, 2008. 186 p. ISBN 978-80-7368-435-8.
- [38] RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M. Návrh systému hodnocení projektů z hlediska dopadu výsledků jejich realizace. *E+M Ekonomie a Management*. 2007, Vol. 10, Iss. 1, pp. 33–45. ISSN 1212-3609.
- [39] RYCHTAŘÍKOVÁ, J. Demographic transition or demographic shock in recent population development in the Czech Republic? *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. 2000, Vol. 35, Iss. 1, pp. 89–102. ISSN 0300-5402.
- [40] SAGAN, I., GRABKOWSKA, M. Urban regeneration in Gdańsk, Poland: Local regimes and tensions between top-down strategies and endogenous renewal. *European Planning Studies*. 2012, Vol. 20, Iss. 7, pp. 1135–1154. ISSN 0965-4313.
- [41] SCHILLING, J., LOGAN, J. Greening the Rust Belt: A Green Infrastructure Model for Right Sizing America's Shrinking Cities. *Journal of the American Planning Association*. 2008, Vol. 74, Iss. 4, pp. 451–466. ISSN 0194-4363.
- [42] SILVERMAN, R.M., YIN, L., PATTERSON, K.L. Dawn of the dead city: an exploratory analysis of vacant addresses in Buffalo, NY 2008–2010. *Journal of Urban Affairs*. 2012. ISSN 0735-2166.
- [43] SOLANSKÝ, O. Sociodemografická struktura Ostravy – současný stav a očekávaný vývoj, Ostrava. *Analytická část Strategie rozvoje města Ostravy 2009–2016*. Ostrava, 2008.
- [44] SÝKORA, L. Global competition, sustainable development and civil society: three major challenges for contemporary urban governance and their reflection in local development practices in Prague. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. 2002, Vol. 37, Iss. 2, pp. 65–83. ISSN 0300-5402.
- [45] ŠOTKOVSKÝ, I. Analýza demografického vývoje Ostravy. In HRUŠKA-TVRDÝ, L. (ed.) *Industriální město v postindustriální společnosti*. Ostrava: VŠB TU Ostrava, 2010. pp. 77–86. ISBN 978-80-248-2172-6.
- [46] TASAN-KOK, T. Institutional and spatial change. TSENKOVA, S., NEDOVIČ-BUDIČ, Z. (eds.). *The Urban Mosaic of Post-Socialist Europe*. Heidelberg: Springer, 2006. pp. 51–70. ISBN 978-379-0817-263.
- [47] TOSICS, I. *Determinants and consequences of spatial restructuring in post-socialist cities*. Paper presented at the ENHR Conference, 2nd–6th July 2004, University of Cambridge.
- [48] TSENKOVA, S. Beyond transitions: understanding urban change in postsocialist. In TSENKOVA, S., NEDOVIČ-BUDIČ, Z. (eds.). *The Urban Mosaic of Post-Socialist Europe*. Heidelberg: Springer, 2006. pp. 21–50. ISBN 978-379-0817-263.
- [49] TUROK, I., MYKHENKO, V. The Trajectories of European Cities, 1960–2005. *Cities*. 2007, Vol. 24, Iss. 3, pp. 165–182. ISSN 0264-2751.
- [50] WIECHMANN, T., PALLAGST, K. Urban Shrinkage in Germany and the USA: A Comparison of Transformation patterns and Local Strategies. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2012, Vol. 36, Iss. 2, pp. 261–280. ISSN 0309-1317.
- [51] WOKOUN, R., DAMBORSKÝ, M. Lokalizační faktory malého a středního podnikání. *E+M Ekonomie a Management*. 2010, Vol. 13, Iss. 2, pp. 123–134. ISSN 1212-3609.
- [52] ŽENKA, J., NOVOTNÝ, J., CSANK, P. Regional Competitiveness in Central European Countries: In Search of useful Conceptual Framework. *European Planning Studies*. 2013 (pre-print version).

RNDr. Petr Rumpel, Ph.D.

Ostravská univerzita v Ostravě
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie
a regionálního rozvoje
Centrum městského
a regionálního managementu
petr.rumpel@osu.cz

Mgr. Ondřej Slach

Ostravská univerzita v Ostravě
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie
a regionálního rozvoje
Centrum městského
a regionálního managementu
ondrej.slach@osu.cz

RNDr. Jaroslav Koutský, Ph.D.

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
v Ústí nad Labem
Fakulta sociálně ekonomická
Katedra regionálního a lokálního rozvoje
jaroslav.koutsky@ujep.cz

Doručeno redakci: 8. 6. 2012

Recenzováno: 19. 7. 2012, 25. 9. 2012

Schváleno k publikování: 12. 4. 2013

Abstract

**SHRINKING CITIES AND GOVERNANCE OF ECONOMIC REGENERATION:
THE CASE OF OSTRAVA****Petr Rumpel, Ondřej Slach, Jaroslav Koutský**

The aim of the paper is to describe and analyse the process of urban shrinkage and especially the governance structures, actors and policies tackling the causes of urban shrinkage of the city of Ostrava. In the theoretical chapters, both urban (city) shrinkage and urban governance are conceptualized and an operationalization of these concepts is outlined. Urban shrinkage is understood as population losses and related phenomena such as housing vacancies, underused social infrastructures or different kind of brownfields etc. The research design for empirical study draws on mixed methodology – quantitative (analysis of statistical data) and qualitative research approaches and techniques such as interviews, stakeholder workshops and participatory observations. Research questions are defined and considered to be the starting point for elaboration of empirical case studies. First, brief description of causes of urban shrinkage of the city of Ostrava in the period 1990–2011 is presented. The main part of this paper focuses on the economic governance structures, actors and policies tackling the main cause of shrinkage, which are deindustrialization and job related out-migration, suburbanization and changes of demographic behaviour such as drop in birth rates. Ostrava is a slightly shrinking city (approximately 7 % population loss from 331.000 1990 to 306.000 in 2010), which managed thanks to appropriate economic governance in period 2004–2008 to slow down the population losses caused by job related out-migration. However, population losses will continue due to low birth rates and deaths surpluses or suburbanization.

Key Words: Ostrava, governance, economic regeneration, shrinkage.

JEL Classification: R11.

6 Third case study: Governance of inner city regeneration

The aim of this case study is to describe, analyze, and explain the urban governance of the inner city of Ostrava regeneration. Motivation for making such spatial reduction was in essence twofold. On one hand, it was an area, which was practically the most struck by the shrinkage process in the communist era, and on the other hand, it simultaneously on a relatively limited space demonstrates as a model the principal features of urban governance modes' evolution. The spatial reduction was due to a high complexity of the studied problems amplified by case studies, which enable by its methodological character an intensive examination of urban governance dimensions. Clarification of the paper's structure would be also reasonable. The paper's structure after all slightly differs from the typical composition of expert works, which follow a logical sequence from the theoretical discussion, through methodology, experience, and ending with conclusions. On the contrary, the structure of this paper commences with an empirical description of the area of interest, followed by two case studies, and an overall assessment of the governance process of Ostrava's inner city. The reason why was adopted this deviation from the standard method of writing research papers is the following: Concepts of governance, shrinking, or political cycles are explained in the theoretical part of the book, and it would be redundant, or more precisely, duplicate to subject these concepts to further discussion. Therefore, we deemed more useful to apply the theoretic discussions into the assessment of governance of individual case studies and the whole inner city. But it is important to stress at the beginning of this case study, what we understand under urban regeneration. In this text we use the term urban regeneration instead revitalization or other similar terms because we are perceived urban regeneration in the same way as Lang (2005), who stressed that „Urban regeneration [...] moves beyond urban renewal (a process of essential physical change), urban development (general mission) and urban revitalization (no precise method of approach) (Lang 2005, p. 8).

The resulting content structure of the paper is segmented into four thematically compact, and mutually complementary, blocs. The first bloc introduces the historical development of the inner city of Ostrava up to 1989; the inner city according to the selected definition includes Moravská Ostrava and Přívoz, Vítkovice, Mariánské Hory and Hulváky, in which Moravská Ostrava and Přívoz forms the city centre. The leading principle for this delimitation was the historical and

administrative linkage among these core areas of the spontaneous industrialization – for this reason Slezská Ostrava, which was incorporated into Ostrava in the 1940s, was not included into the inner city territory. Description of the main development characteristics of the inner city until today, with emphasis on governance, is also included in the first bloc. The second and third bloc is formed by case studies of Karolina regeneration and the Integrated Development Plan of Ostrava. Both case studies are segmented according to the structure of political cycles. The last bloc includes an overall assessment of the inner city's urban governance. Comparisons of Ostrava's inner city regeneration urban governance on one hand in relation to the economic regeneration of Ostrava, and on the other hand in an international perspective are incorporated into the concluding summary of the book.

6.1 Inner city development in historic perspective

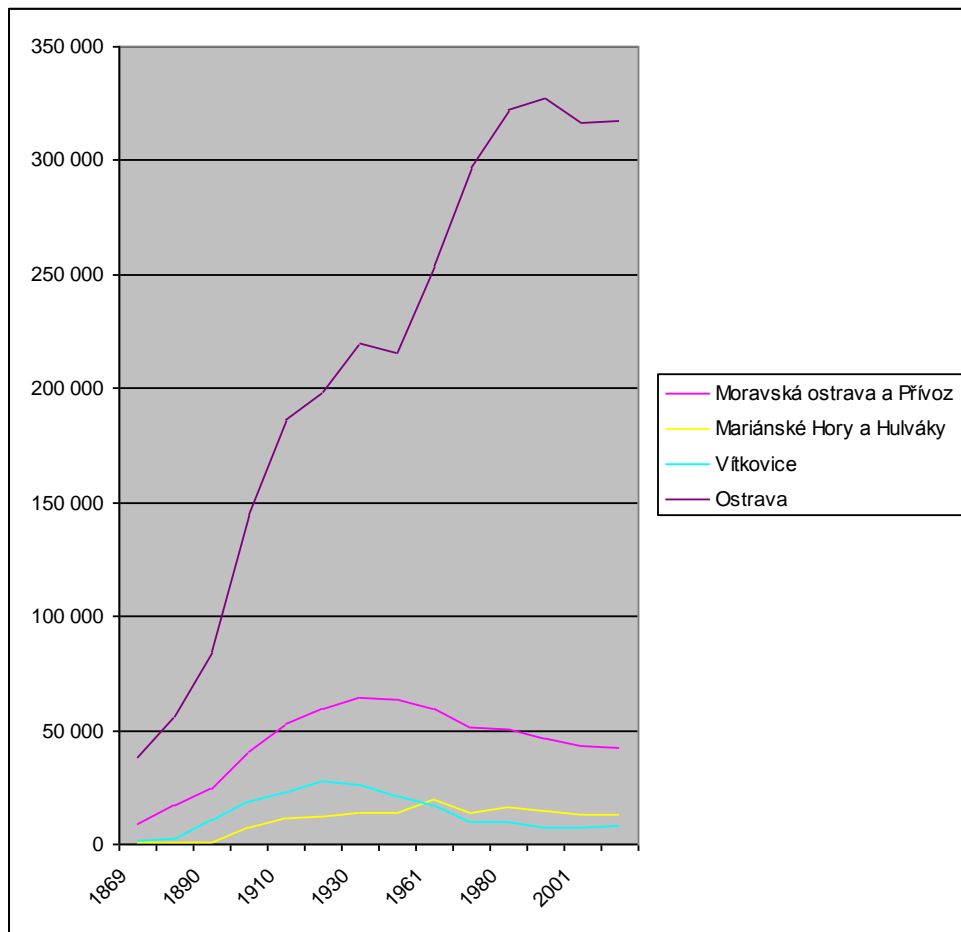
In Ostrava, as a traditional industrial city, the urban functions were not developed like the residential and service functions in historically founded cities. In contrast to historically founded commercial medieval cities, these functions were connected with and developed in the neighbourhoods of individual mines and factories established particularly after 1830s. This situation resulted in a chaotic housing development with multi-core residential structure, together with overlapping of residential and production functions (Havrlant 1980). During the dynamic industrialization of Ostrava urban region evolved a polycentric residential system, sometimes called by planners and urbanists also OSRA (Ostrava Regional Residential Agglomeration). Ostrava can be labelled as a functioning big city practically only after 1924 (Kovář, 2010) when the so-called Great Moravská Ostrava was created by merger of adjacent Moravian municipalities, which were interconnected by economic and transport relations with Moravská Ostrava. Moravská Ostrava with its ground plan forms a historical fundament of the today's inner city, including the city districts of Moravská Ostrava and Přívoz in the centre of the city, with adjoining city districts of Vítkovice, and Mariánské Hory and Hulváky. Functional and population culmination reached the above delimited inner city of Ostrava in 1930s when 47 % of all the city's inhabitants (103,000 inhabitants) lived in the area of the inner city, where were also concentrated important administrative and commercial functions.

The beginning of the Ostrava's inner city decline in the context of the shrinkage process can be observed already since the outset of World War II when destruction of physical structures as

a result military operations (bombing) took place, as well as politically motivated deportations of Jews (1939–1943/44), and also displacement of German population after 1945. Only in the city centre itself was damaged or destroyed 20 % of all buildings and emerged a number of gap sites which have been a part of the city structure until now (e.g. at Dr. E. Beneš Square where before 1944 originally stood the German House) (Jiřík et al. 1993). The start of communism era resulted in further decay of the Ostrava's inner city. In coherence with the dominant communist ideology supporting the heavy industry and influx of labour force, new residential sectors were developed (Poruba, Ostrava-Jih), long distance from the city centre and outside the coal mining area. Investment activity in the new localities was preferred. After 1945, and in particular in the 2nd half of 1960s was considered a demolition and urban renewal of a significant part of original physical structures of the city centre, damaged by the mining and undermined, which also to a large extent became reality (Prokop 2006). On one hand, the urban renewal brought about positive impacts in the form of demolition of earlier deteriorated industrial plants in the close vicinity of city centre (coal mines, Žofie steel mill, coking plant Karolina). Unfortunately on the other hand were destructed historical, relatively compact urban structures with many architecturally valuable buildings. The ideologically contingent support of extensive heavy industry development implemented in the period of Communist Party governance in the period 1948–1989 also negatively influenced the decline of the city district of Vítkovice. The Vítkovice Iron and Machine Works as an extensively developing industrial company requisitioned and displaced the residential housing and after 1945, Vítkovice gradually grew into an unattractive industrial quarter with low quality of life (Kocierzová et al. 2002).

Since 1960s has also been implemented the intentional spatial concentration and segregation of socially weak classes and Roma population into the older housing stocks in the inner city, while e.g. in Přívoz as a part of the city centre lived about 43 % of all Roma citizens present on the territory of Ostrava (Davidová, 2009), and the situation in Vítkovice and Mariánské Hory was similar. Thus, during the first two decades of the communist governance of the city between 1950 and 1970 the population decreased by 23 %, while this trend continued also in 1970s and 1980s. In 1991, only 68,213 inhabitants lived in the inner city of Ostrava, i.e. only 20.8 % of the total population.

Figure 76 Inner city population development 1869–2008

Source: Czech Statistical Office

Another factor influencing the process of shrinkage was the low level of public amenities and services available in the centre and inner city. The centrally planned economy and its entirely redistributive policy (and thus non-existence of resources allocation by market forces), as well as specific features of housing policy (mass-production building of high-capacity settlement quarters on the periphery of cities) led to the situation that in the centres of socialist cities could be observed much less physical, functional, and social changes than in the cities in countries with free-market economy (Musil 1993). Low level of changes' intensity at inter-urban level also reflected the low investments into "non-productive" sector of services in communist countries (see e.g. Burdack, Rudolph 2001), while this "undersizing" of service function was in Ostrava as a "Steel Heart" of the country even stronger than in other cities of Czechoslovakia (Sucháček 2010).

Even before the fall of communist system, the inner city of Ostrava was not only demographically, but also functionally and physically “shrinking” part of the city. This was on one hand a result of the Communist Party “controlled destruction” in order to support the heavy industry (metallurgy, mining), and on the other hand it was an effect of the ideology of “socialistic housing development” preferring the new construction of settlements on cities’ fringes, but on the expenses of regeneration of older, original parts of cities. The decay of such inner city quarters was accompanied by elements of “latent” social segregation, leaving in these city districts particularly the economically and socially weaker classes, in case of Ostrava mostly of Roma origin.

This description of the city of Ostrava development situation until 1989 is necessary, as it forms a precondition for understanding the definition of development agenda and identification of principal problems after 1989.

6.2 Inner city regeneration – an overview of stages of policy cycle

This part of study does not aim to analyze and assess comprehensively the governance of inner city regeneration, but its objective is to outline the wider institutional framework into which will be embedded the selected case studies. In the framework of development of the inner city of Ostrava’s regeneration can be in principle distinguished three basic stages: a) first phase before 1994, which is called a “wild post-revolution transformation”, b) second phase between 1995 and 2003 labelled as “sleeping periphery”, and c) third phase from 2004 until today, including both periods of dynamic growth as well as economic recession. Each of these phases is different for example concerning governance regimes, structure of actors, or scope of investment activities.

6.2.1 First stage before 1994 – “wild post-revolution transformation”

In this period of a “wild post-revolution transformation” was taking place the constitution of fundamental structures of the entirely new private sector, as well as the new “democratized” public sector and public administration at hierarchical level of state-government and local governance. Regeneration of the inner city (mainly city centre) was driven by spontaneous commercialization connected with development of services. Regardless of this situation continued

stagnation of a number of localities inside the inner city (particularly the most dilapidated city districts Vítkovice, Přívoz). Only in 1994 was approved the zoning plan as a principal regulative tool of the city development, while in this zoning plan was for example changed the functional use of the then functioning Lower Vítkovice Area (coal mining and steel-making complex with area of circa 300 hectares) from industrial to civic facilities, which was among others (decision of the state) one of causes of the termination of operations in 1998 (Světlík 2008). The principal problem of the inner city was existence of old, as well as “new” brownfields emerging in connection with intensive deindustrialization, as well as bad condition of transport and technical infrastructure (e.g. buried services), which led to formulation of first basic plans in this field (Aldorf 2007). In this period were not happening any fundamental changes of governance arrangements as its basic components were only being established. However, already at this stage could be observed first signs of the governance mode which with slight modifications has been continuing until now. In 1994 the city district of Moravská Ostrava and Přívoz sold a lucrative land in the city centre to a German retail chain Bauhaus. This was a first, and for a long time, the most significant investment of this type not only in the inner Ostrava, and the city expected that this investment will bring a development impulse for the wider, ravaged environs (Strakoš 2002). These expectations subsequently led to changes in the zoning plan (1999) purely for the needs of the investor, which are today proving to be an important barrier for implementation of current projects in its wider neighbourhood. Part of the transaction was the precinct of historically valued Municipal Slaughterhouse – the contracts were concluded insofar poorly that during the 20 years had been going on a scot-free controlled destruction of this precinct, which intensely limits the development of the nearby entertainment quarter at Stodolní Street (more in Rumpel et al. 2010). Anyway, the very localization of a classic large-area, architecturally unattractive hobby market in the city centre was diplomatically said a “bizarre” act (compare with Pačlová, Walica 2010). However, this situation well symbolizes the struggle of local government to attract any kind of investment, and effort for meeting every demand of the investor (see Rumpel, Waack 2004).

6.2.2 Second stage 1995–2003 – “sleeping periphery”

In the first period of this stage, on one hand as an effect of the reduced economic basis, and on the other hand by influence of pushing forward the neoliberal approach of “minimalist” interventionism from the side of public sector, i.e. also by the city, are not taking place any significant displays of regeneration of the Ostrava’s inner city (except for selective regeneration).

First more important regeneration projects were the construction of the Puppet Theatre (see Figure 77) in the area of the first “brownfield” at the territory of Ostrava – at Černá Louka, or restoration of Antonín Dvořák Theatre. At the same time was also running an investment into the transport technical infrastructure. In the same period proceeds the unification of land at Karolina and preparation of architectural competition for development of this locality (see above). At the end of the 1990s, the first big foreign investor (TK Development) enters the territory of the inner city, building up on ground whose functional utilization was changed on demand of the investor a retail shopping mall with area of approximately 33,000 m², which was in 2007 enlarged with Retail park (10,000 m²). In the period of the most intensive economic depression until 2003, the investment activities (in relatively low volume) are transferred outside the inner city, while in the inner city are implemented mainly infrastructure projects (e.g. collector in volume of 650 million CZK) partially funded from EU (ISPA), reconstructions, or construction of cultural or leisure time public infrastructure. Owing to construction of shopping malls at city’s periphery enabled by the benevolent (or even supportive) attitude of public sector (for the whole context of the Czech Republic see Spilková, Perlín 2010) is slowing down the “spontaneous” regeneration of the city centre supplemented with insular regeneration of the inner city. An illustrative example of spontaneous insular regeneration can be in this period the regeneration of the social brownfield of “Stodolní Street” pulled by “culture” or “artists”, where it was the absence of any control and factual neglecting of space (the so-called “ploaps” – “places left over after planning”, Mommaas, 2004, p. 508) that enabled the launching of this process (Slach, Boruta 2012). Besides regeneration also takes place the deepening (e.g. floods of 1997) of certain localities’ physical degradation (Lower Vítkovice Area, residential zones of Vítkovice and Přívoz) connected with social spatial segregation (concerning Přívoz more details in Temelová, Novák 2007).

Figure 77 Puppet theatre: a new leisure infrastructure development

Source: photo by B. Marková 2012

6.2.3 Third stage 2004–2011 – market, developers, EU, or “all for growth”

Since 2004 comes as an influence of favourable external conditions the economic revival of the city of Ostrava, or respectively of the whole region, which projects also into the increased regeneration activity in the inner city. The inner city is fully invaded by new actors – the developers – who are significantly, if not dominantly, forming the governance of Ostrava’s inner city regeneration.

Outside the Karolina area, the activities of developers in commercial development are concentrated in years 2006–2007 into the north-western part of the inner city (Mariánské Hory), or more exactly into the surroundings of the upcoming completion of the inner through-flow of

the city (e.g. The Orchard – 100 million EUR) when the city acted in many cases as the vendor of land, and the main effort was to create “favourable” environment for investors. Created are also several projects of residential development in the centre of Ostrava oriented on high-earning groups of citizens.

In the period of main investment “boom” in Ostrava between 2004 and 2008 was planned a number of commercial projects exceeding by their volume 1 billion EUR, and moreover were heard daring voices of politicians that Ostrava will become a “new Berlin” (meant by intensity of construction works) of Eastern Europe. Nevertheless, the financial crisis brought about the quick burst of the bubble resulting in termination of a number of investments (e.g. Jindřich Plaza – 100 million EUR), or postponing of their implementation (see Karolina). In parallel with the inflow of private investment continued also the investment from public budgets (city, districts, EU) into revitalization of transport and technical infrastructure and public spaces (e.g. Masaryk Square).

Since 2007 enters the development of inner city an important actor in the form of company Vítkovice, which through its subsidiary subjects – association Lower Vítkovice Area and “Vítkovice Reality Developments” – are implementing regeneration of the above mentioned area, until now largely from public sources (EU – circa 1 billion CZK) with the total declared estimated costs amounting to 2.2 billion EUR (only redevelopment works should amount according to existing calculations to 3.3 billion CZK). The result of the extensive investment should in the next 10 years be the area of “New Vítkovice” combining the industrial heritage (museum), sports and leisure time infrastructure (culture, entertainment), residential development, industrial zone, and R&D centre. However the role of city as an enabling actor in this project is rather passive.

Some areas of dynamic regeneration like e.g. the Stodolní Street have shifted from the culture-led to property-led regeneration, or respectively to consumption-led regeneration, which in this case led to symbolic and functional unification ending in stagnation because of loss of attractiveness. In case of Stodolní Street are fully surfacing the negatives of the “hands-off” approach of the city or district towards regulation, or more precisely non-regulation of this locality. Islands of “decline” are continuously concentrated in the spatially restricted areas of Přívoz and Vítkovice, while in the area of Vítkovice is prepared implementation of thematic IDP (Integrated development plan) – Future of Vítkovice, focused on regeneration of selected socially excluded localities.

The first project in which the city should be acting as the principal investor should be the regeneration of an approximately 30 hectares large area of brownfield Černá Louka in the centre of Ostrava. This project was created in 2010 in the framework of the city of Ostrava candidacy for

title “European Capital of Culture 2015”. The planned project included creation of cultural cluster with investment budget around 3 billion CZK. Created was even in the conditions of the Czech Republic unique master plan for functional use of the whole area of Černá Louka. However, after the unsuccessful candidacy when the title was awarded to the city of Pilsen, it is now almost certain that only a limited number of buildings will be realized (philharmonic hall), and voices growing stronger about division of the land and selling out the plots to developers are implying that even a partial fulfilment of this ambitious project’s vision will be most probably never accomplished.

Since 2011 can be observed a recovery on the real-estate market, visible in the form of resuming construction of the reduced (in height and office space) IQ Office Park (50 million EUR), or commercial and residential development in the area of Biskupská Street. However, here is the for example architecturally valued building of City Gate after more than a one year after its opening still lacking full occupancy, which is the problem of many new residential projects on the territory of whole Ostrava. The cause of the existence of newly built, but empty residential apartments, can be seen in a combination of several factors. The first factor is the decreasing demand as a result of the shrinkage process and decrease of the city’s economic performance. The second factor is then the optimistic expectation of developers in the period of real-estate market growth, i.e. overestimation of demand for new apartments in Ostrava. On the other hand, in the central part are still dilapidating historical buildings on the Dr. E. Beneš Square, and their condition is both a subject of controversy between the MOaP district and the city administration, and dissatisfaction of the public. From the perspective of functional aspects of regeneration we can talk about the growing fragmentation of the area, not only at the level of the whole inner city, but also at the level of relatively stable localities, which is demonstrated on one hand by the development of Karolina, and on the other hand by the starting decline of the city core (see below).

6.3 Karolina project: a succesful brownfield regeneration?

Karolina, as a vast intra-urban highly contaminated brownfield, or more precisely blackfield, is a residue of iron and coal production and its typical spontaneous spatial overlapping with other urban functions. The industrial area of Karolina developed on the southern edge of Ostrava’s historic core of the city, and the industrial activity started here at the beginning of 1840s by

opening of mine Karolina in 1842. Around it emerged in the second half of 19th century a local industrial centre which was formed rather independently from the historical core of the city, from which it was divided by a transport corridor. Coal mining and processing of iron was followed in the 2nd half of the 19th century by a foundation of coking plant Karolina, and in 1858 by establishing of metallurgical plants. An important act was the nationalization of heavy industry in 1945 when individual plants were divided into independent new branches of metallurgy and mines (Tížková 2007).

Already during the 1970s takes place a gradual decline of production activities in the Karolina area, and the operations were definitely terminated in the half of 1980s when was considered a creation of a technical museum with blast furnaces. However, this museum project was not implemented and all production facilities were demolished. At the end of 1980s thus emerged in a distance of 500 meters from the city centre a large blackfield with more than 70 hectares of land.

6.3.1 Agenda setting/problem identification

Decline of production in 1970s was motivated by an effort for improving the environment of the city, since the close spatial coexistence of a production function and housing had a negative impact on the quality of life in the city centre in the form of strong noise, dust, and odour pollution. At the same time, the whole area offered a high potential for retrieval of a unique compact locality for extension of the city centre in southern direction (Sedlecký, Vltavský 2006). By its character, the locality aroused expectations that by its utilization for urban functions after its connecting with the city centre will be created a new centre which would be corresponding to the size and significance of the city, or respectively the whole agglomeration (Kuta, Kuda 2004). After termination of production and demolition of buildings the space was temporarily used as a parking area or a market place (Tížková 2007). Before the fundamental urban regeneration of this highly contaminated blackfield (e.g. with benzene, naphthalene, phenols, petroleum products), it was necessary in the first instance to accomplish its decontamination and redevelopment which would enable its further utilization. Among typical problems of the redevelopment and regeneration of industrial brownfields are besides a heavy contamination also the unclear arrangements of property rights, or respectively their complexity.

6.3.2 Policy formulation/decision making

First activities related to the redevelopment of the locality occurred only in 1993 when the City of Ostrava as one of the owners of land in the area initiated the creation of “Karolina Coordination Group” associating all 16 owners of land. The principal objective of the group was setting up mechanism for acquisition of funds for redevelopment of Karolina. At the same time was for preparation of the necessary technical documentation used foreign know-how (e.g. Institut National de l'Environnement Industriel et des Risques), whose transfer was supported by the Ministry of Environment (Čížková et al. 1998). In 1996 the mining company OKD joint-stock company, as a dominant owner of land, concludes with the National Property Fund (later on Ministry of Finance) based on the Government resolution a contract concerning the compensation of costs expended on settlement of ecologic liabilities incurred prior to privatization (Government Resolution no. 163), based on which the Czech Environmental Inspectorate as an authorized authority decided about the redevelopment of the locality. The decontamination works took place between 1997 and 2005 with total costs amounting to 2 billion CZK.

Already during the redevelopment works the city step by step bought out the land in order to unite the locality to be utilized for further development. In 1998 the City Council and City Assembly in cooperation with OKD approved the opening of international architectural-urbanistic competition whose results were announced in 2000.

Winners of the international competition were Polish architects who succeeded with a project fulfilling requirements for a compact and functional enlargement of the city centre. The structure of the locality was divided into three fundamental functional zones with high representation of residential function, green infrastructure and public space. Three years later was created an urbanistic study with the aim of a real implementation of the winning project whose contractor was the Karolina Association formed by the winning Polish architects and Czech architects. Functional and territorial directives were incorporated into the existing zoning plan, by which it de jure became a basis for urban planning for regeneration of this locality. The approval of the urbanistic study was taking place in the time when Ostrava, as well as the whole region, was in the situation of a severe economic decline and there was no demand for development areas from the side of investors.

This situation started to change around 2004 in relation with the economic recovery of the region, pulled primarily by the economic growth at global level when the foreign investors started to be

interested in the Karolina area. Specifically it was the German developer ECE wanting to build a shopping mall on a part of the locality. Leading representatives of the city confided in the ECE mainly as a result of visits to finished projects of shopping malls in Brno and Wroclaw. The developer had a principal interest in a more lucrative land near the road which was however according to the urban plan defined already for other use (public space – park). In spite of this, the city obliged the developer, and the Chief Architect of the City of Ostrava “modified” the zoning plan so that it would suit the developer’s needs. This pragmatic modification of zoning plan was legally contested by the Karolina Association, as well as by the Czech Chamber of Architects, and professional public. In the same period of time many other investors are becoming interested in Karolina, declaring clearly their unwillingness to carry out investment according to the elaborated urbanistic study which contained too many “non-commercial areas” (parks, public spaces). Management of the city accommodates developers, and despite the protests of the public the results of the urbanistic competition are annulled. The same year (2005) is announced a developer competition for sale of land in the Karolina area. The principle of developer competition in practice meant the following: city in the position of developer conducts the buying out of land and its integration – defines fundamental urbanistic and functional requirements on investors (in case of Karolina without height limits) – announces developer competition for purchase of land conditioned by urbanistic-architectural proposal of development – city sells the respective land to the winner of the competition with condition of withdrawal from the contract in case of non-implementation of the project – followed by the construction of buildings by the investor and creation of commercial “functional area” without possibility of later influence on the utilization of buildings from the perspective of a long-term concept of development of the respective locality, i.e. privatization of (public) urban space (Rumpel et al. 2010). The city relied fully on the fact that it will be able to influence the further utilization and development of the locality through negotiating terms in the contract (Sedlecký, Vltavský 2006). In conditions of the competition the city required designing of the Karolina area not as a new city centre which would behave as a competition towards the historical centre of the city, but as an enlargement of the existing historical centre southwards. However, in the competition assignment the city did not specify and did not require any quotas of residential and service functions. Besides the content matter, the developer competition concerned only a territory with area about 30 hectares between the industrial railway on the southern side of the territory and the core of the city. Decision concerning the limitation of the area to be built-up was taken based on the statement of the owner of land below the industrial railway (OKD joint-stock company), which is the transport

branch of the local mining company that deems necessary to maintain the operation for the period of further 20–25 years as this area of activity gained again economic importance for the company as a result of a strong demand for its products. The reduction of the originally planned area for regeneration points out the real power of this actor, which is in case of its interest able to achieve blocking of the area's development.

Figure 78 Vacant shops in the city centre because of bussines relocation to Karolina

Source: photo by O. Slach 2012

6.3.3 Implementation

The Dutch company Multi Development, whose financial partner was the American financial group Morgan Stanley Real Estate Fund, became a winner of the developer competition in 2006, buying the land from the city for circa 220 million CZK. The company won with a proposal which included construction of 97,000 m² of retail, 67,000 m² of offices, 78,000 m² residential, 3,500 parking places and space for leisure, sports and other functions. The construction is divided into three stages; the total costs are expected to amount to 400 million EUR. One of the most important factors which contributed to the victory of the company Multi Development in the developer competition for development of the land at the territory of Karolina was the commitment to purchase the historical building of the so-called Twin Hall (Dvojhalí – a historical power station, see Figure 79) from the private owner, which is located in the southern part of the locality and forms one of its significant urban elements.

Figure 79 Dvojhalí: a prospect regeneration

Source: photo by B. Marková 2012

In the framework of the contract concluded with the developer, the city pledged to build the services' infrastructure with costs of 14 million EUR, and the technical infrastructure which will follow-up on the development of New Karolina. The mayor of the city stated: "The obligation of the developer is to build the infrastructure only on the territory of New Karolina; the city has to finance all what stands outside of it. We would like to obtain funding from the European funds which are designated for the development of the city (Stavební forum 2007)."

After announcing of the competition's results, due to the declared "lack of experience" with construction of multifunctional office buildings, the winning developer made an alliance with the Czech company PASSERINVEST GROUP, which implemented several successful office projects in Prague. As early as five months after the launching of the first stage of the project in 2008, comprising of project New Karolina Park, which was going to offer 25,000 m² of prime office spaces, a shopping mall (58,000 m²), and about 200 apartments, Multi Development stopped the works on construction of the shopping mall. The reason was the financial crisis (investor was Morgan Stanley), due to which the company ran into the problems with obtaining credits

necessary for the construction in amount of circa 100 million EUR. Also the second developer PASSERINVEST GROUP ran into problems.

The financial crisis interrupted the construction for almost two years, and only at the beginning of 2010, Multi Development succeeded in obtaining the needed credit from a consortium of investors led by ČSOB in the amount of 98.5 million EUR.

The construction of the intra-urban gallery "Forum New Karolina" resumed in 2011, opening in March 2012. Already in September 2011, the building was acquired by retail funds Meyer Bergman European Retail Partners I and Healthcare of Ontario Pension Plan (HOOPP), together with the intra-urban gallery Forum in Ustí nad Labem for approximately 300 million EUR.

In the construction phase is currently the office building "New Karolina Park", whose construction was also suspended and renewed in 2011 when apart from the project principal developer (PASSERINVEST GROUP - PIG) and minority developer Multidevelopment is the project joint by GEMO Olomouc, buying out a 40 % share form PIG. The varied group of investors is enlarged in the middle of 2012 by Austrian Raiffeisenbank, providing around 700 million CZK for the project construction. Currently, the construction is in progress, but the investors still have not succeeded in attracting a principal tenant for office spaces. This is also caused by the fact that the Tieto company decided to use space in the competing office building IQ Park developed by CTP at nearby Náměstí Republiky. The construction of the residential parts of the project is also in the finalization stage, offering approximately 240 apartment units (Multidevelopment).

The crisis projected itself negatively not only into the construction, but also into the dealing with the preserved buildings of Twin Hall and power station. These, as already mentioned above, were purchased by the Multi Development, which declared in the contract to restore them in compliance with requirements of the Preservation Authority related to protected buildings. However, already after the announcement of the competition results, the developer was indicating that it will not be disposing of sufficient resources for restoring these buildings, even though that assuming the ownership rights and commitment to restore these industrial dominants were important factors of its victory in the developer competition. Already at that time (2008) the Integrated Development Plan (IDP) was being prepared, and the city offered a possibility to co-finance the restoration with the help of European funds. Complicated negotiations concerning the organizational arrangement, which would enable to make use of such resources, and the subsequent recession of the developer's interest in connection with the crisis resulted in the fact that the city bought out from Multi Development these historical objects for

a symbolic price to become the city's property (2010). The purchase by the city was motivated by the "precedent" of the Municipal Slaughterhouse (see above), and the effort to preserve this industrial monument. Nevertheless, the problem was in the fact that the city disposed of financial resources in volume of 333 million CZK funded from IDP – Development Pole, but factually did not possess any "hypothetic scheme" concerning the functional utilization of the space. In this situation entered the game the owner of the Lower Vítkovice Area, who proposed to use these buildings (circa 5,000 m²) as a roofed plaza with leisure time use (sports, culture), by which would be created an interconnection between the Triple Hall (former Twin Hall and a power station) with the Lower Vítkovice Area by way of an underground communication. In order to enable the exploitation of the financial resources and further operation of buildings was established an interest group of legal entities named Triple Hall Karolina – the rehabilitation project is to be finished in 2013.

6.3.4 Evaluation of Karolina project from governance perspective

Partial, i.e. interim evaluation (assessment), which is understandably limiting, but also the up to now development of this project, provides us an "illustrative" view of the creation, variation, and selection of governance modes, and vicariously illustrates the basic features of the whole inner city of Ostrava governance. From the perspective of typology by Dziomba and Matuschewski (2007) can be the New Karolina project and the Lower Vítkovice Area categorized among projects focused on regeneration of intra-urban spaces (with area exceeding 20 hectares), attempting for intentional valorization and enhancing attractiveness of brownfields and other areas in the proximity of city centre (Huning, Peters 2003). Respectively, these projects can be also ranked among the large-scale urban development projects (UDPs) (Swyngedouw et al. 2002), or classic "flagship projects", which can be defined as significant, high-profile and prestigious land and property developments which play an influential and catalytic role in urban regeneration" (Bianchini et al. 1992, p. 246). The principal objective of such projects is usually "construction of a new urban imagery through the production of new urban spaces [...] through construction of new buildings and physical layouts" (Short et al. 1993, p. 209). Not only the physical form and scope of these projects, but also the mode of governance and implementation form of the project is then primarily an expression of neo-liberal entrepreneurial modes of urban governance (Hall, Hubbard 1996), in which dominates in the context of the still growing inter-urban (or respectively intra-regional) competition "the use of local government powers to try and attract external

sources of funding, new direct investments or new employment sources” (Harvey 1989, p. 7). Strategy based on support of flagship projects implementation often appears among old industrial cities, where is taking place decline or demise of dominant production sectors, as a result of deindustrialization, which is often followed by emergence of brownfields symbolizing a “series of negative images of dereliction, despair and despondency” (Hubbard 1996, p. 1443). The negative image – “negative signalling” (Friedreichs 1994) – makes problematic the attraction of capital in the form of investments oriented on restructuring the local economy, and regeneration of physical environment struck by the deindustrialization process (Spaans 2004). There is a number of cities which were successful in transforming their image through implementation of flagship projects, or respectively “in preserving and enhancing their reputations by removing the scars of industrialisation” (Hall 1995, p. 18), but the overall assessment tends to be rather ambiguous (Loftman, Nevin 1992, Hubbart, 2006) even in case of cities that are generally perceived as successful models (or even archetypes) of this type of regeneration like Glasgow, Bilbao, Manchester, or Brimingham (Loftman, Nevin 1992, Gomez 1998, Giordano, Twomey 2002).

When analyzing the governance of the Karolina project it is simultaneously necessary to distinguish the two successive stages or levels of regeneration, i.e. a) redevelopment of locality, and b) the following physical regeneration.

The key actors of the redevelopment process were particularly public authorities (state, government, Ministry of Environment, local government of Ostrava), while the role of private sector, i.e. the dominant owner of land at Karolina – the mining company OKD was more passive and limited, although it was the main beneficiary of the public money. Execution of redevelopment from public resources was not a part of any systematic brownfields’ regeneration policy, but more a “public investment” in the Keynesian sense of words in order to increase the regional demand. From this perspective the redevelopment was taking place more in the regime of managerial governance (DiGaetano, Strom 2003), as the principal position was held by the hierarchically organized public sector, while the cooperation of public and private sectors was rather pragmatic, more motivated by allocated financial resources than by consensus.

In the second stage, subsequent physical regeneration, we can observe a much larger complexity, both from the perspective of number of actors, as well as structure of decision-making processes which fully corresponds with statement (Swyngedouw et al. 2002) that large-scale projects are „closely associated with fundamental shifts from traditional government structures to a more diffused, fragmented, and flexible mode of governance” (p. 578). Principal step was that the city

took over this brownfield fully into its ownership. During first reflections about the utilization of the redeveloped and decontaminated brownfield of Karolina the city, now as a land owner, decided to act in a conceptual and transparent way. Local government announced an architectural-urbanistic competition, while the main criterion of solution was the urbanistic and multi-functional utilization in compliance with the idea of extending the city centre. This conceptual solution was valid only until 2003 when the city was in an intense economic depression and there was no real demand for land from the side of investors and developers. In this project stage was dominating the managerial governance because the principal actor was primarily the local government cooperating with experts supporting the implementation of the winning project, presenting and promoting the future priorities of the area development.

As soon as the first interest of investors appeared in the context of an economic recovery (2004), main political actors of local governance changed their attitude according to the context. Conceptual, expert solution for building-up Karolina was declared to be unfeasible and unable to be funded from city's funds. Developers became the leading actors, influencing opinions and attitudes of politicians, and arbitrarily also the expert management of the city. From this moment (2003/2004) we can be talking about the combination of regimes of "clientelistic" or "corporatist" governance. In clientelistic "growth coalition" with developers the significant political actors started to promote and enforce the shift to a purely pro-market alternative, totally fitted to investors' needs, which was justified by the necessity of a prompt development of the Karolina brownfield and ensuing substantial utility of this project for future development and image of the city (compare with Swyngedouw et al. 2002). The announced developers' competition and resultant winning project meant a wiping off, or significant reduction, of "public grounds as well as other non-commercial functional spaces and buildings". In the winning developer project were deleted – from the perspective of reaching quick profit – "redundant" spaces, and strengthened was primarily the mono-functional commercial usage, especially retail and offices.

Economic crisis of 2008–2010 to a full extent unveiled one of typical features of flagship projects which is their dependence on fluctuation of financial markets, as property-led projects of private developers are tied to traditional credits, or other commercial sources of financing (Tasan-Kok 2010). In 2008, the implementation was launched, and discontinued in a short while with relation to insufficiency of credit resources until 2010. The delaying of the project implementation until 2010 resulted also in the further strengthening of mono-functionality and commercial, profitable character of the whole project in order to minimize risks. As an example can serve the difference between the announced, and in reality implemented design of the footbridge connecting the

shopping mall with the bus station. The originally announced version supposed construction of an architecturally impressive construction by a renowned architect Eva Jiřičná, which was to become a one of aesthetic dominants of the whole space. However, in the end, based on the argumentation about too excessive costs, was built a technically and aesthetically “humbler” alternative, which by far cannot fulfil the vision of a symbolic dominant of the space.

The less profitable parts of the project would threaten the acquisition of funds from credits, and therefore are not executed (compare with Wiegandt 2000). Project implementation demonstrates a number of similarities with Harbour Glasgow project, where the city also after experience with a long-term economic stagnation and insufficiency of investment accommodated maximally to all demands of a private investor (Doucet 2010).

Nevertheless, in case of Ostrava it is necessary to mention that announcement of the developers' competition was taking place already in the context of economic growth and recovery on the real-estate market.

The already mentioned shift to “diffused, fragmented, and flexible mode of governance” can be particularly observed before 2011. On one hand is growing the role of national developers (entering the project by GEMO company), which represents a strategy for minimizing risks of projects managed by foreign developers, because “they must have a good knowledge of the local market and culture to be able to estimate the various risks and bring a project to success. If they wish to develop a project abroad, they often – temporarily or permanently – enter into a cooperative arrangement with a national project developer to reduce these risks (Spaaans 2004 p. 344). On the other hand is escalating the process of internationalization, reflected in the acquisition of the shopping gallery by a multi-national retail fund, which leads to driving out the decision-making competences concerning the future of the area outside of the city.

Attention deserves also the role of local government which on one hand committed to build the support infrastructure from public resources, and on the other hand reallocated the public funds to the quasi-NGO “Triple Hall”. The Tripple Hall is a part of Karolina brownfield, but the nowadays proposed functional utilization is not only in conflict with the existing city centre, but will also serve and support interests and needs of a private subject (company Vítkovice).

As already mentioned in the introduction, the complex governance analysis of the whole Karolina project cannot be made due to its unfinished state. However, the original expert concept for extending the city centre, which emerged as soon as in 1980s, will not be most probably accomplished. The question remains to what degree will appear the expected and politically

declared positive effects after project completion. The impact on the original city centre will be probably negative and can paradoxically deepen the functional and physical fragmentation of the Ostrava's inner city. The already mentioned services' infrastructure funded from IDP (see below) including the connecting communications through Porážková Street, trolley-bus and tram stops is partially completed, or will be completed by the end of 2012. The overall costs of the Karolina regeneration project from the side of public sector will amount together with costs of decontamination to 2.75 billion CZK.

As already mentioned above, a complex analysis of the whole project and its complex functional impacts, as done by Temelová (2007) in her work, cannot be carried out.

In spite of this, the vision concerning the enlargement of the city, appearing already in 1980s, will not be most probably fulfilled. The architectural character of the shopping gallery seems to be quite ambiguous, some inhabitants call it ironically "Ostrava's Fukushima" (Motýl 2012). Nevertheless, aesthetic homogenization and unification is often nothing exceptional with such projects even in the international context (see e.g. Temelová 2006), which however at the same time limits the potential of one of key wider impacts of flagship projects – enhancing of external image. Spatial diffusion of positive multiplication effects in the form of inflow of customers into the neighbourhood of such projects also remains for the time being an open issue. Due to the fact that the city has not implemented even only a partial Retail Impact Assessment study, primarily in relation to the local retail sector (Rumpel et al. 2010), we cannot rely on basic input information concerning the possible, be it positive or negative impacts on competition. Changes that are taking place after opening of the gallery, including the relocation of many shops from the city core right to the Karolina site, are beginning to be visible in the growing number of long-term unoccupied commercial spaces and in decreasing quality of the already inadequate product mix in this area. Further questions are concerning the impacts of the Karolina construction from the perspective of jobs. For the time being were created only poorly paid jobs with low qualification in the consumption sector, which is typical for such projects (Sýkora, Bouzarowski 2012). At the same time, if retail sector and services in the city centre will continue in stagnation, many jobs will be lost there, which is also one of side-effects of shopping malls construction (Gremlica 2002) like specifically in case of Liverpool or Birmingham (Hubbard 1995). With regards to the setup of municipal taxes, or more precisely the property tax, which in the Czech Republic is not calculated from the value, but from the size of the property, even the possible increase of the wider environs' attractiveness will not bring tangible economic benefits for the city budget.

The enlargement of Ostrava's city centre is also limited by the fact that the built shopping gallery or office complex can only hardly fulfil – or respectively given by its nature are not capable of it – ideas of a real public space as an inseparable part of the city centre's territory, because they “systematically exclude those adjudged to be unsuitable and even threatening, people whose class and cultural positions diverge from the builders and their target markets” (Flusty 2001, p. 659). With the Karolina regeneration project is also often connected the construction of new, allegedly attractive, apartments which can attract new inhabitants into the city centre, losing otherwise its population in a long-term perspective. If we disregard the above mentioned problematic situation on residential property market, it still remains a question for what purpose would the new inhabitants visit the city centre if the scenario of this area's stagnation will become full.

Understandably, the influence of Karolina cannot be isolated from general trends like e.g. the decreasing demand as a result of actual economic situation. Even though, there is a real threat that the project can contribute to deepening of the spatial and social differentiation of not only the inner city's individual parts. In the current situation thus the initiation and implementation of measures seems to be a key agenda to assist in functional integration of the project with the whole inner city, which has been until now missing.

Figure 80 Karolina: decontamination of blackfield in 2004

Source: photo by O. Slach 2004

Figure 81 Karolina 2011: An attractive retail development?

Source: photo by O. Slach 2011

6.4 Integrated development plan

This case study deals with the first consistent urban plan focused on regeneration of the inner city - Integrated Development Plan of the City of Ostrava (further on as IDP) with emphasis on the zone-oriented Integrated Development Plan – Magnet of the Region. According to the methodical directive of the Ministry for Regional Development, the IDP is defined as a “set of actions, mutually interlinked by topic and time, which are implemented at the defined territory or in the framework of a thematic approach in cities; aiming to achieve a common objective or objectives of a city, municipality, or locality. Such actions can be supported from one or more operational programmes”. The subject of this case study is analysis of IDP from the perspective of political cycles and urban governance.

6.4.1 Agenda-setting/problem identification

When defining the problem and setting the agenda, we can stem from two basic models – the so-called outside initiation model, and inside initiation model. The first case deals with reaction to changes in external environment, and the second case deals with formulating problems of interest groups (see Jann, Wegrich 2003). In case of problems’ definition and agenda-setting in

relation to the analyzed IDP can be taken into account primarily the first model. The spatial, thematic (content oriented), as well as integration of urban policy into the cohesion policy reflects anyway in practice exclusively discussions at the EU level, while the contribution from the side of the Czech Republic has been in essence minimal. From the spatial perspective is concerned the long-term emphasizing of cities' role, or more widely of metropolitan regions, in the cohesion policy as a driving force of economic growth (see e.g. EUREK 1999), not only from the position of internal territorial cohesion of EU, but also from the position of the increasing economic competition as a consequence of globalization and internationalization. Thematic dimension primarily stems from documents focused on urban policy of EU like e.g. Lille Action Programme (2000), Urban Aquis (2004), or Leipzig Charter (2007), which lay emphasis on integrated, and economically, culturally, and socially sustainable (balanced) development. At the same time, the principles of territorially concentrated and integrated approach, based also on partnership of a wide range of actors were already contained in initiatives EC URBAN I and II (Frank 2008). Integration of urban policy into the cohesion policy, which was previously a part of EC initiatives, was achieved in the framework of British presidency (2005). This integration was a result of acceptance of urban spaces as key elements for territorial cohesion and competitiveness of EU (EUREK 1999).

6.4.2 Policy formulation and decision making

Constitution and formulation of the first self-contained urban policy at the territory of the Czech Republic is connected with the start of negotiations concerning the framework for programming period 2007–2013, or respectively with formulation of National Strategic Reference Framework. These negotiations were in the first phase carried out between the European Commission and Ministry for Regional Development (MRD), which is the responsible authority for urban policy of the Czech Republic, as given by Article 22 of Law no. 2/1969 Coll. (Law on Competences), and at the same time were invited also other involved institutions. In 2006, as an incentive of the MRD, the partnership is institutionalized in the form of a work group for urban policy coordination in the framework of the Czech Republic. The result of the work group activities is in the following year a Government Resolution no. 883 containing main principles of functioning and implementation of IDP plans, and also a subsequently elaborated methodological framework "Methodical directive for preparation, evaluation, and adoption of IDPs" (Grametbauer, 2008). In the second half of 2007, this directive was approved and issued by the competent authority, i.e.

the Ministry for Regional Development. Investment resources for supporting the urban policy in the form of IDPs were integrated in the framework of the Objective 1 Convergence into the Regional Operational Programmes at the level of NUTS II.

IDP Implementation of is compulsory for cities over 50,000 inhabitants wanting to apply for support for projects dealing with urban problems (in total 22 cities); and further on for towns over 20,000 inhabitants (63 towns including the cities of the first category) wanting to apply for funding dedicated for revitalization (particularly of public grounds and buildings) of socially deprived localities.

In essence, IDPs are a fundamental development document of major cities for implementation of “hard” and “soft” investment projects for which can be allocated funding from EU structural funds. The Integrated City Development Plan is linked to long-term strategic documents of state administration and self-administration (e.g. Regional Development Strategy of the Czech Republic). Plan also takes into account the concentration principle, because it is related only to a specific territory of the city, or deals with a selected priority topic within the given city. In case of geographic, zone delimitation, is concerned either a territory with high growth potential, or on the contrary, a territory physically (brownfields) or socially deprived (problematic settlement units – support is dedicated primarily for revitalization of buildings and public grounds). The plan comprises several individual investment projects aiming towards a common objective (Malík 2008). Primarily, the projects are funded form Regional Operational Programmes of individual NUTS II regions (cohesion regions). An advantage is also the possibility of funding such projects also from other operational programmes implemented in the Czech Republic. Individual projects included in the IDP are awarded bonus points in the process of evaluation of applications for granting public support from EU structural funds.

IDPs are divided into two basic types – zone and thematic. In case of existence of zone defined IDPs, the selected territory must fulfil criteria and indicators set by the Ministry for Regional Development, e.g. for a zone with high growth potential is concerned a significant fulfilment of service and administrative functions in the zone, high concentration of educational activities, etc. Thematic type of IDPs is linked to the topic across the entire city – a problematic topic can be concerned (social deprivation, exclusion), as well as a growth theme (economy, innovations). For elaboration and implementation of IDPs are responsible municipal authorities as the competent bodies of public sector and administration. Municipal authorities are coordinating individual projects in the framework of IDP (component projects can have different proposers), and thus

have an opportunity to actively participate on the development of its territory. The subject of this case study will be a zone type of IDP prepared for implementation on the territory of the city of Ostrava.

6.4.3 Implementation

In ROP Moravia-Silesia was allocated 2.9 billion CZK for support of urban policy, i.e. for the Area of Support 3.1 Development poles of the region. Five statutory cities localized on the region's territory solicited for this allocation. Due to the fact that this was to a large extent primarily an exogenously defined support, as already mentioned above, the cities were invited to submit investment projects which could be eligible for funding from this support mechanism. None of the cities, i.e. including Ostrava, disposed of a needed experience and know-how for implementation of an up-to-date conceptual and integrative urban policy on its territory. Municipal authorities in cooperation with other interested actors thus decided to submit applications elaborated on the basis of the already existing project plans from their own "project reservoirs" (N.B. database of possible activities and future projects for development of the city which could be implemented under certain optimal conditions). Some potential projects already have an elaborated technical documentation and input economic balance and are waiting/searching for source of funding). The assigned Office of the Regional Council collected projects in total amount of circa 6.6 billion CZK. It is necessary to mention that even the Office of the Regional Council itself did not define by which criteria the projects should be evaluated and selected, but it was implicitly supposed that the final allocation will be a subject of a political agreement among the statutory representatives of cities. However, as such agreement could not be concluded, it was decided to cut the funding of projects proportionally, and cities thus received 56 % of the requested amounts.

6.4.4 "Magnet of the region" – An integrated development plan in Ostrava

This executive document for territory of the city of Ostrava was elaborated in years 2007–2008, and approved by the Office of the Regional Council in the second half of 2008. The zone approach was selected for this document, and the total allocation of investment resources was at 1.6 million CZK, that is more than 50 % of the total allocation for this priority axis in the framework of

the region. The city centre was defined as an area with highest growth potential, delimited by parts of three city districts (Moravská Ostrava a Přívoz, Vítkovice, Slezská Ostrava) with area of 2,355 hectares, i.e. 11 % of the city's territory. The large area scope of the delimited territory practically contradicts the concentration principle, which can be explained in the following way: The definition of the partial zone of the city did not run based on the rational and reasoned analysis of the territory's development needs and necessary integrated interconnection of individual projects with the aim to induce synergic and multiplication effects. However, the zone was defined pragmatically so as to include the implementation area of existing selected projects which were needed to be funded from external resources, i.e. reaching from the development projects of Ostrava ZOO, through the Lower Vítkovice Area, area of Karolina, up to the Komenský Park. The core of the whole IDP thus stemmed from projects which were selected either based on previous binding contracts of the city authority like e.g. construction of the service infrastructure for the area of Karolina included in the contract between the city and the developer company Multi Development, on the basis of demands of city-funded subjects like e.g. the completion of construction of the Puppet Theatre, or on the basis of needs of significant actors like Vítkovice Holding, owner of the Lower Vítkovice Area. Preferences were given first of all to semi-finished projects in the stage of investment plans, because for these projects was already possible to calculate costs. Preferred were also projects, whose holders were subjects directly or indirectly connected with the city authority of Ostrava. Thematic complementariness of projects within five priority areas (economic development, social integration, environment, attractive city, accessibility and mobility) was incorporated into the document more or less ex post facto and intentionally. This can be also practically stated about the questionnaire survey taken among the city's inhabitants, whose main output was the statement that "the city centre is among the most visited localities from the perspective of entertainment, culture, and leisure activities, as well as tourist activity" (IDP-Magnet of the region, p. 39). Vision of IDP *Ostrava – Magnet of the region* was defined as: "Living, pulsating city, meeting all metropolitan functions. Citizens appreciate the quality of life in the city, visitors are attracted by the specific culture and other attractions; increases inflow of investors which are creating new job opportunities". The main objective of measures and activities of IDP *Ostrava – Magnet of the region* is to improve image and economic development of the city centre.

However, after elaboration and approval of IDP *Ostrava – Magnet of the region* in 2008 other changes took place. During 2009 was created another IDP, mainly on the impulse of universities on the territory of the city of Ostrava, which needed bonus points for pushing through their own

projects for funding from structural funds where it was possible to argue about logical connection with IDP implementation. The new IDP was now thematically oriented (and not zone-territory oriented) under name *Ostrava – Development pole*, with main objective of economic development (innovations), and secondary objective for improving transport accessibility and mobility. When preparing this IDP were transferred 2/3 of the funds allocated originally for IDP *Magnet of the region*, and selected projects (Triple Hall, cycle tracks) were transferred as well into the IDP *Development pole*.

6.4.5 Evaluation of IDP in the governance perspective

Evaluation (assessment) of this first relatively consistent political initiative, explicitly focused on the development of “inner” (in official document a city centre) city will be again only partial, as until now were implemented only three projects. Thus, we can evaluate only a certain part of the IDP project.

The final contents of IDP concept at the level of city of Ostrava are in a certain contradiction with requirements and principles of the concept of integrated development of cities. In Ostrava took place a modification of IDP concept according to the local context and local interests. Concern of EU is primarily to sustain competitiveness of European territory with the pragmatic thought that the driving force of development will be the urban areas (see e.g. Leber, Kunzmann 2006). Based on these thoughts are formulated principles and implemented policies, which are subsequently further modified during the negotiation process according to the needs of member states. City authorities in member states are motivated by financial resources of EU, and are therefore accepting attitudes and concepts about whose purposefulness are not internally convinced. Acceptance is declared formally in order to obtain financial resources. Then, during the practical application of concepts like IDP, these concepts and principles of their implementation are “intentionally” adjusted and pragmatically modified according to local needs and interests. In case of IDP in Ostrava this meant a purely pragmatic and formal application of the three fundamental principles – integrity, concentration, and partnership.

Volume of financial allocation for IDP Ostrava (and for other statutory cities) was agreed and decided at the level of regions. The inability of finding an agreement about the allocations among the statutory cities based on the quality of individual IDPs surfaced, which led to a resulting trivial recalculation of the allocated amount for IDP projects.

Even the definition of the IDP on the territory of Ostrava was determined by a pragmatic normative framework – “to acquire financial resources and use them for whatever necessary”. The selection of projects for IDP was highly pragmatic (and not expert-based at all), and was practically exclusively formulated by the local government based on the approval of the Regional Council of cohesion region Moravia-Silesia. Significant role in the IDP implementation played also the low professional preparedness and limited time, and thus were given preference projects with minimal organization demands. Preferred were projects already planned by solely the city authority, which meant the elimination of the important principle of partnership. Project-oriented logic of territorial development in the sense of “perspective incrementalism” can here have its validity (see e.g. Siebel, Ibert, Mayer 1999). However, in the case of IDP a “pure incrementalism” or a “*pure muddling through*” can be observed without elementary principles of planning, which in case of Ostrava means on one hand funding of projects for which are at disposal funds from external resources, and those projects corresponding with partial political interests on the other hand. The idea of integrated development of the territory is then only declared but is not at all practically fulfilled. Identically as for the Karolina projects, this can result rather in a further fragmentation than in a complex and integrated development of the given territory. In a summary, normative and strategic dimension of the inner city development was paradoxically subordinated to operational dimension at the level of individual projects, while all attention was paid only to management of projects. The case of “Triple Hall” besides other things points out another feature of IDP, because it gives a true picture of contrast between the availability of funds from external resources and emptiness of ideas (see above).

The case of IDP “Ostrava – Magnet of the region” was purely a managerial mode of governance, as its formulation, but also implementation was authoritative, hierarchically and bureaucratically administered. However, the second (thematic) IDP shows rather features of corporatist mode of governance as it was formulated based on needs and interests of a limited number of very strong actors on the city’s territory. To a certain extent can be in this case also considered a clientelistic mode of governance (see below). Despite this rather critical assessment, we can cautiously observe that in case of critical reflexion of existing processes and stronger emphasis on mutual interconnection of individual projects, the IDP can become a certain desirable impulse for development of the inner city. For that matter, in a post-communistic and post-transformation institutional context of cities’ development policies in the Czech Republic, dominated by method trial-error, it would be naive to expect that the first implemented political initiative would be demonstrating only a minimum of weaknesses.

6.5 Conclusions: Evaluation of governance of Ostrava's inner city regeneration

If we attempt to apply approach according to DiGaetano and Strom (2003), then it seems that for governance of Ostrava's inner city regeneration is typical and characteristic corporatist mode of governance with the difference that the regime of interaction is not based on negotiation or compromise between the private and public sector, but more on a clear "power over", or dominance of the private sector advancing its needs and interests even at the expenses of public interest. This logic of governance is highly exclusive and is based on clientelistic (asymmetric) relations in the framework of power coalitions of politicians and businessmen, which are in some cases pragmatically enforced in the "shadow of hierarchy" which tapers off the possibility of its public (democratic) control (compare with Hadjimichalis, Hudson 2006). In connection with principal flagship projects of Karolina and Lower Vítkovice Area in combination with IDP (in total) can be observed the constituting of "growth machine" (Molotch 1976), or "growth coalitions". This model, although primarily formulated in context of developed economies has according to Kulcsár and Domokos (2005) its implications also for the post-socialist context. Authors are building on the premise that "even if the composition of the growth machine may change over time as economic or political conditions change, the core components — the elite coalition, the self-interested promotion of urban growth, and the unequal benefits of this growth — are the same in all contexts" (p. 550); the normative orientation is thus not conditioned by the context, but the post-socialist structural frameworks are modifying the status and significance of actors since "the external actors seem to be more powerful in the post-socialist case than in the original growth machine model" (ibid., p. 560). The power of this coalition's private part is demonstrated in the first place by the ability to obtain public funds, which amount to circa 1 billion CZK, i.e. 2/3 of the total allocation of resources only within the IDP. The spatial manifestation are then the visible efforts to transfer the activities from the inner city towards Karolina (external actors), and particularly to the Lower Vítkovice Area, where we have to take into account not only the praised locality of industrial heritage, as this is only a limited part (circa 15 hectares) of the total area of circa 253 hectares, whose value could logically grow in case of a successful transfer of activities. The accommodativeness of the public sector towards these two flagship projects contrasts with the existing activities in other parts of the inner city, although in this case need not be forgotten the up-to-now activity of city districts which also have capacities and competences for changes' initiation and implementation.

In coherence with the general structural and normative conditions, and the dominant governance mode was the principal reaction the effort to attract investment into the inner city territory for which is held responsible the Economic Development Department of the city of Ostrava whose activities are guided and modified politically/by politicians. However, the “issue” of inner city’s decline started to be a relevant element of the political agenda only after 2005. The actual reaction was the approval of IDP for inner city, but the vision of inner city development is also from now on oriented primarily on growth in the form of inflow of private investment as a key solution of the issue of long-term decline, or loss of certain city’s localities functions.

The lack of know-how leads not only to application of often unsuitable tools and measures for regeneration of the city, but is also the cause of weakness of the public sector in interaction with the experienced investors from private sector. Nevertheless, certain role is played here also by individual power and economic interests of some politicians who are functioning in the clientelistic mode serving the private clients. In spite of this, the lack of know-how cannot be neglected and underestimated.

The process of inner city of Ostrava regeneration shows features of strong dependency on external resources which was already mentioned with the governance mode. In the national context of the Czech Republic still continues the strong position of the centre in Prague and tax redistribution from central level, which increases the dependency of lower hierarchical levels on central decisions. Simultaneously the low municipal taxes (e.g. property tax) represent only a marginal item in budgets of cities, that is also of Ostrava. At factual level this dependency can be demonstrated on redevelopments of brownfields which are in most cases paid from the state budget while owing to current uncertainties concerning the so-called ecologic tender (the state, based on public procurement in volume of circa 100 billion CZK, intends to decontaminate and redevelop damaged areas originated before privatization process) arises a delay which postpones the redevelopment works and possibilities of regeneration for a number of brownfields (e.g. the Lower Vítkovice Area). The second form of dependency which fully surfaced in connection with the crisis is the dependency on external (multi-national) capital. The decision concerning suspending or termination of a number of developer projects was thus taking place outside the territory of Ostrava and the chance of the city to influence the development by own force was (is) minimal (compare with Bernt, Rink 2010). In a way can be for example with already mentioned Karolina pointed out the fact that it is also a model example of the result of competition between the cities accelerated by the crisis, which functions as an “external coercive power”, which leads

paradoxically to creation of “repetitive and serial reproduction of certain patterns of development” (Harvey 1989, p. 10).

The third form of dependency of the Ostrava’s development is related to the flow of financial aid in the form of EU grants when the city owing to the lack of human or knowledge capacity is paradoxically confronted with a certain “financial overload” as a result of which all the activities are concentrating on implementation and management of isolated projects financeable from structural support of EU. The internal resources of the city are now concentrated mainly on co-financing of projects funded from European funds. Ironically, the city of Ostrava (or other municipalities) thus does not concentrate on solving problems which would be a result of a deep democratic discussion and agenda setting, but the managing capacity of the city development is fully exhausted by activities connected with attracting a large volume of funds from EU operational programmes, fully determining the utilization of grants.

Figure 82 Institutional thickness of Karolina (until 2011)

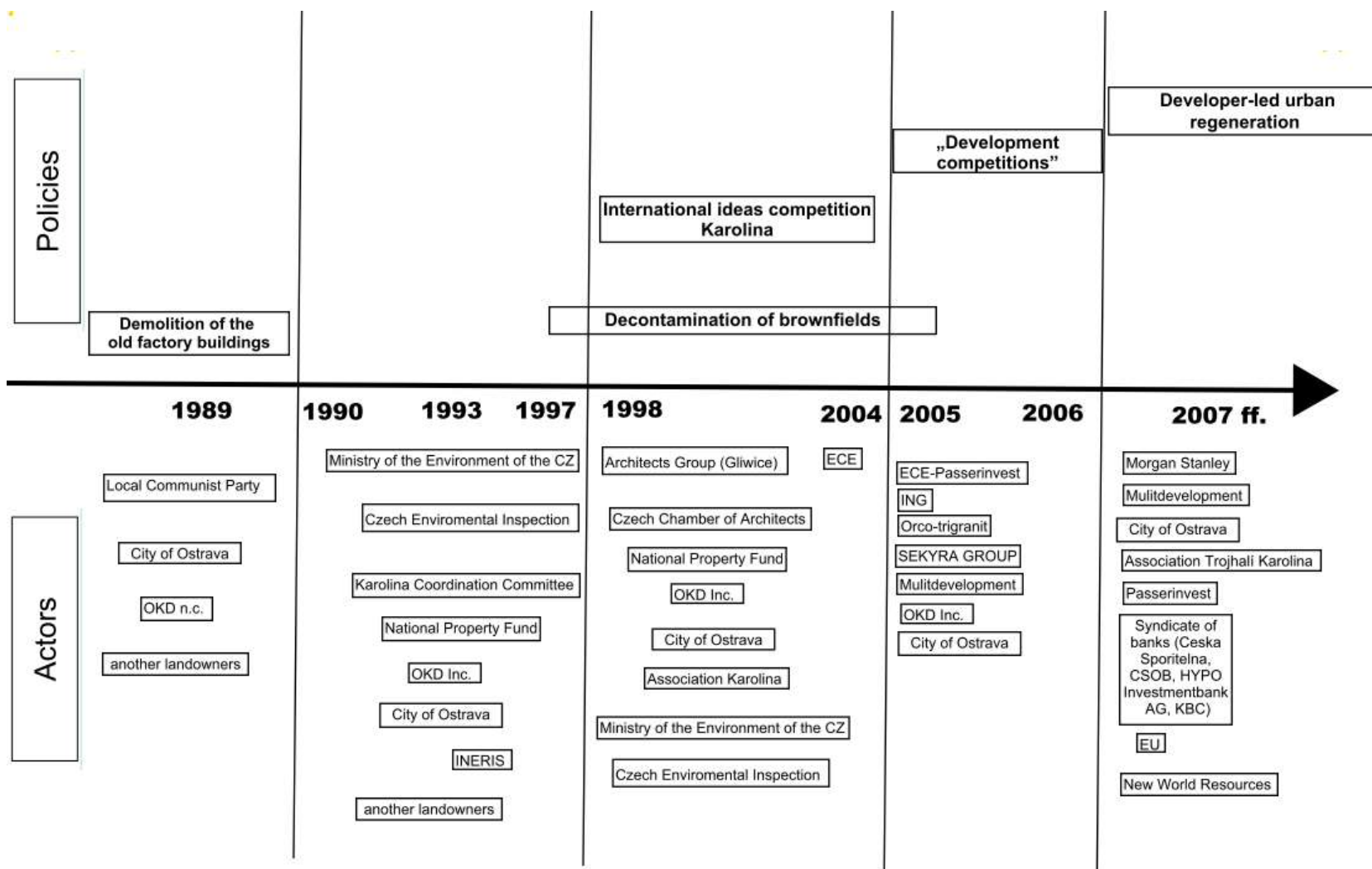
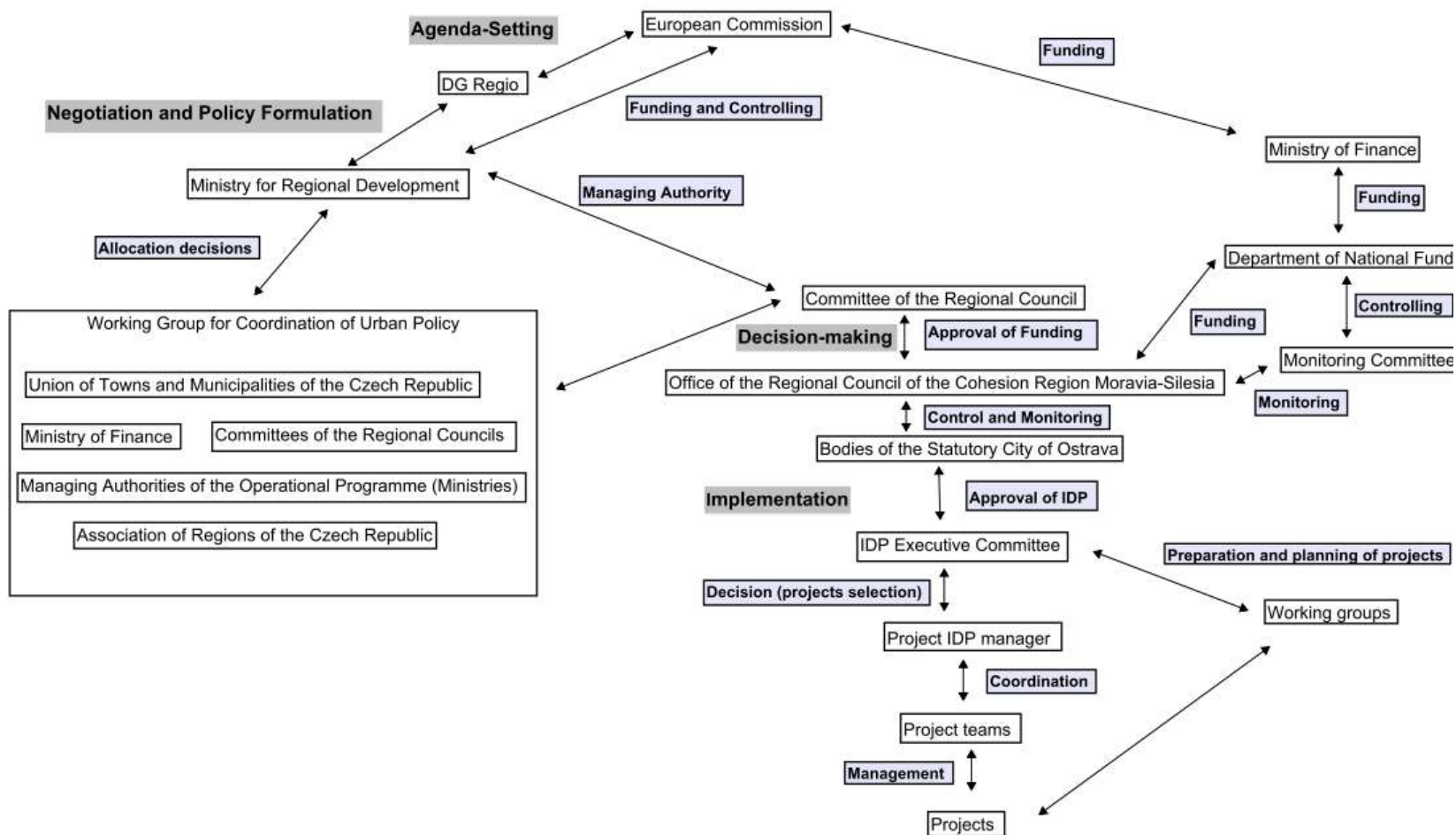

Figure 83 Diagram of IDP

1990), and whose low quality also limits the ability to interpret and contextualize alterations of social, cultural, or economic reality. Furthermore the weak absorption capacity restricts the transfer and implementation of impulses from external environment and leads to reproduction of suboptimal simple solutions, or respectively to preferring routine problem-free solutions. At the same time, the building of the so-called soft networks (Malecki 2002) which could be enriching the know-how base is also limited by the arguments about specificity and uniqueness of the territory. However, if the “best practice approach” is already being adapted from external environment, frequently are occurring misleading simplifications (see e.g. the vision of “new Berlin”). Low absorption capacity in combination with low level of know-how generates emergence of the so-called cognitive lock-in reflected in the ignoring of reality and paradoxical creation of new path dependency with axiom of permanent growth.

According to working hypothesis (assumption WH4) apply shrinking cities incoherent and not systemic urban planning policy and the institutional arrangements (or modes of governance) under the conditions of urban shrinkage are characterized by incoherence or fragmentation. Furthermore, our hypothesis suggests that particular urban policy is oriented only partly towards the all real existing problems, which leads to a rather inconsistent urban policy that can hardly cope with (or may even reinforce) all the problems caused by urban shrinkage. As a result, coherent approaches that enable the cities to deal with challenges of urban shrinkage strategically in a holistic way are made particularly difficult. This assumption is valid for Ostrava as a post-communist shrinking city. The institutional framework is unstable and rather chaotic due to the relatively fast changing political priorities and diverging interests of the involved actors at the central government level. The decisions of local actors are highly dependent on EU priorities and strategies (i.e. the process of Europeanization and Lisbonization of policies) or on decisions made at central level by central government, which was reflected in all our discussions during the qualitative research (e.g. the realisation of the IT4I project, European Capital of Culture 2015).

Comparison of governance of economic regeneration and inner city regeneration

The urban governance of an inner city can be judged from various perspectives. Firstly, it can be judged in relation to the overall economic regeneration of the city, and secondly in a comparative relation to other post-socialist cities.

If we make the comparison of inner city physical regeneration with Ostrava’s economic regeneration governance, we can observe congruity on one hand in the normative neo-liberal

orientation, that is an identical meta-governance, and on the other hand its determination by the negative path-dependency in the form of a low quality of Czech formal and informal institutions in the West European context. Similarly, in this place also exist strong “pro-growth coalitions”, but their significance and role is stronger, also due to the lower number of actors. The principles and measures implemented by the public sector are declaratively formulated in accordance with European principles, i.e. they are strongly Europeanised, but the difference is that for the economic regeneration since 2004 was key the Lisbon Strategy, whereas for the urban governance it is e.g. the Leipzig Charter and other identically subject focused urbanistic charters or documents. Both regenerations are strongly dependent on external financial flows.

On the contrary, differences are present at the time level. Visible demonstrations of activities in the field of the inner city regeneration governance can be observed around 2001, while the economic regeneration had been started in 1990s. Differences are apparent also in the philosophy – the economic regeneration since the economic crises has been oriented more on the endogenous development of the region, whereas the urban regeneration governance is still primarily focused on the attraction of external resources, which can be also caused by the fact that the economic regeneration governance had been formed already in the transformation’s beginning. From the position of evolutionary perspective, the governance of the overall economic regeneration has thus undergone by the impact of changes in external environment through variation in the direction from exogenous to endogenous orientation, while the urban governance has been positioned in the first evolutionary stage, i.e. primarily exogenous orientation. It thus remains a question if the urban governance will also be influenced by external selection mechanisms through an identical variation (convergence with economic regeneration), or if its character will remain the same (retention), or of a hybrid combination of both approaches will emerge. Since the mechanistic laws of nature cannot be applied to social processes (due to their contingency), the answer concerning the next evolutionary trajectory of the inner city’s urban regeneration can be only provided by the future.

In a wider comparative perspective, the inner city’s governance demonstrates a number of similar features with cities in developed economies, where can be also identified “general moves away from welfare/distributive modes of governance to ones which prioritize localized supply-side measures aimed at enhancing economic performance” (Harding 1997, p. 295). The intensity of the pro-growth orientation is however being modified – on one hand depending on the multi-national and national “varieties of capitalism” and on the other hand depending on the local context. In coordinated market economies, represented for example by Germany, the intensity can be

regarded as lower even at the local level, where more emphasis is put on endogenous, and more non-distributive growth with a stronger role of the public sector (Peck, Theodore 2007), which is confirmed also by empirical studies at the level of cities (DiGaetano, Lawless 1999). In this respect, the identified, from the perspective of normative framework, neo-liberal entrepreneurial growth mode of governance of the Ostrava's inner city demonstrates more identical features with the industrial (secondary) cities facing a strong deindustrialization in liberal market economies, with corresponding measures and instruments implemented there in the 1980s and 1990s (Gomez 1998, Quilley 2000). Nevertheless, the neo-liberal entrepreneurial orientation of urban governance can be considered dominant in the framework of the whole post-socialist territory (Sýkora, Bouzarovski 2012), with the difference that in these cities the "urban governments have become more innovative and aggressive in establishing links with other private and public organizations [...] in order to sustain their capital accumulation and political strength" (Tasan-Kok 2006, p. 57).

In the context of post-socialist transformation exist certain institutional variations, for example concerning the role, or respectively absence of private sector or industrial orientation during the communism era (Heidenreich 1994), economy transformation strategy, etc. (Birch, Mykhnenko 2009). In spite of this, the urban governance of cities in the post-socialist territory is still influenced (with varying intensity) by the path-dependency, reflected in the "extremely fluid and ambiguous legal and institutional environment of decision making that is a part and parcel of post-socialist transformations" (Feldman 2000, p. 842), which was in particular apparent in Ostrava at the beginning of transformation. At the level of specific cities, the city of Gdansk proves to be almost a model city (Sagan, Grabkowska 2012) where, as shown in the case study, can be encountered a) lack of know-how relating to regeneration, b) the situation in which the strategic projects imitate international "best practices" whilst neglecting the local context, c) adaptations of entrepreneurial forms of urban governance are interpreted as inevitable consequence of globalization and dominance of neo-liberal economic policies, d) urban policy style has been largely instrumental (i.e. short-termist and reactive towards available material incentives), and has derived legitimacy through the manipulation of "neosystemic" (i.e. neo-liberal) arguments that prioritize growth (Sagan, Grabkowska 2012, p. 1151). In aggregate, this study by Sagan invokes the impression of an almost perfect replica of the inner city of Ostrava urban governance. And as far as there have not been directly mentioned the actors, this gap is filled by Kotus (2006) mentioning in the case of Poznan that the private investors have "too great a share in creating the spatial structure of today's post-socialist city" (p. 380).

Analogical conclusions, based on the empirical study of Warsaw and Budapest, are taken also by Tasan-Kok (2006), summarizing the general features of urban governance into the following points (p. 66–67):

1. Urban coalitions function project-by-project, focusing on financial instruments and stimulating piecemeal spatial development.
2. Despite the independence of urban governments, the state still intervenes in urban development in several ways, especially when large-scale developments are pursued. Its intervention may either facilitate or hinder the development, depending on the development's type, objectives, and structural background.
3. The informalities, political instability, and conflicts within the urban administration disrupt the continuity of the development process and result in fragmented spatial development.
4. In an opportunity-led planning context, private property investors act spontaneously, embarking on large-scale projects without seeking cooperation from other actors in urban development. In cities where the deregulation of the planning regime is incomplete and implementation is flexible, crucial decisions on urban development are made under pressure from the private-sector actors. As a result, the urban patterns are shaped by the decisions of property developers and investors.
5. With flexibilities in the planning practice, private interests can put pressure on urban governments and override public interests. Such uncontrolled development, whether small or large in scale, may have unintended spatial consequences and patterns.

Naturally, these are examples of capital cities, whose position is economically, socially, and by political power dominant in the framework of post-socialist cities, which somehow limits implications for the second-class city, which is undoubtedly the position of Ostrava. The given features, similarly like with the above-mentioned examples, imply that even despite the different structural frameworks and contingency at the level of countries and regions (Bathelt, Glückler 2005), there is taking place formation (replication) of analogical (identical?) modes of governance. In aggregate, if Ostrava is still the centre of an economically weaker region, then by its neo-liberal, corporatist-clientelistic mode of governance with significant role of private actors, it “adheres” to the most dynamical areas of the whole CEECs.

Last but not least is then the question of the Ostrava's inner city regeneration and the shrinkage process. In the text has already been consistently described the process of Ostrava's inner city “shrinkage” in the era of communism. This offers a logical question: How the governance impacts

on the number of inhabitants, even though that this indicator is not decisive with respect to the fact that the inner city shows an above-average ratio of commercial spaces? At the beginning of transformation in 1991 the delimited inner city had population of 68,213 and in the first transformation decade the population decreased by 7 %, while Vítkovice recorded growth. This decrease can be unambiguously connected with the tertiarization of the city centre in the framework of a minimal intervention of the public sector.

Between 2001 and 2010, the population decreased again by 7 % to 59,233. Nevertheless, if foreigners are counted in, the decrease would be only by 2 %. As pointed out by Krejčí et al. (2011), the city centre of Ostrava is undergoing the process of ageing, and demographic growth occurs in the socially excluded localities in Přívoz. Naturally, the inner city regeneration governance, fully in accordance with its neo-liberal logic putting the growth in the first place, anticipates solving of social problems only after achieving this main priority (Peck, Tickell 2002). From this point of view, we can assert (based on the development until 2011) that the positive physical demonstrations of regeneration are indisputable, which however cannot be regarded as an exclusive indicator of this process (Hubbard 1995) as the physical regeneration need not necessarily be accompanied by regeneration of functional and social structures. If we thus take into account the impacts of regeneration on the two above mentioned structures, then the increasing social fragmentation and the decreasing quality of functioning are indicating that the impacts of regeneration are rather ambiguous.

The demographic decline continues, but after all its intensity also decreases (absolutely in the framework of the whole city, as well as relatively in the framework of the decline of the whole city of Ostrava). New residential projects focused on the middle class emerged. Nevertheless, for the time being we cannot be for two reasons talking about re-urbanization and other sub-processes like gentrification. The first reason is the relatively short period of active regeneration – as the examples from other cities demonstrate, visible expressions of controlled re-urbanization (measured by inflow of activities back into the core of the city) are a matter of many years. The second reason is the fact that even in the context of post-socialist cities, the gentrification starts to transform inner cities, which is particularly the case of large (capital) cities (Sýkora 2005). However, Ostrava lacks due to its size and social-economic structure the “critical mass” of the source group of gentrification, which could be on a larger scale changing some parts of the inner city. The up to now development of inner city regeneration moreover shows that activities and measures are accidental and of short-term character, because they emerge practically exclusively in reaction to changes in external environment, or are respectively formulated according to

available financial resources (see IDP) or assessment frameworks acknowledged by the external environment, which contradicts the above mentioned hypothesis concerning the necessary continuity of re-urbanization. At the same time are missing “small-scale” projects, which could be contributing to the support of gentrification (provided that driving out of the original inhabitants from such localities is eliminated), and overall attractiveness of the inner city for the present and future residents.

Přílohy

Prohlašuji,

že Mgr. Ondřej Slach, student doktorského programu Sociální geografie a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy – katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, se autorsky podílel 45 procenty na vytvoření odborné publikace:

RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2010): Creative Industries in Spatial Perspective in the Old Industrial Moravian-Silesian Region. E+M Ekonomie a Management. 8, No. 4, pp. 30-46.

Mgr. Ondřej Slach se dále autorsky podílel 40 procenty na vytvoření odborné publikace:

RUMPEL, P., SLACH, O. (2012): Je Ostrava smršťujícím se městem?. Sociologický časopis. 48, No. 5, pp. 859-878.

Mgr. Ondřej Slach se dále autorsky podílel 40 procenty na vytvoření odborné publikace:

RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2013): Shrinking Cities and Governance of Economic Regeneration: The Case of Ostrava. E+M Ekonomie a Management. 11, No. 2, pp. 113-127.

Mgr. Ondřej Slach se dále autorsky podílel 30 procenty na vytvoření odborné publikace, zejména kapitoly 6 a 7:

RUMPEL, P., SLACH, O. (2012): Governance of shrinkage of the city of Ostrava. Praha: European Science and Art Publishing, 258 p.

V Ostravě dne 28. 4. 2013

doc. RNDr. Petr Rumpel, Ph.D.

Prohlašuji,

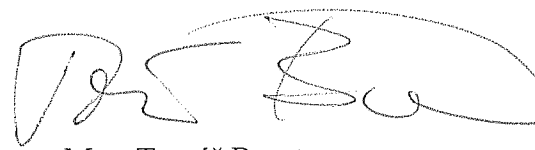
že Mgr. Ondřej Slach, student doktorského programu Sociální geografie a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy – katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, se autorsky podílel 70 procenty na vytvoření odborné publikace:

SLACH, O., BORUTA, T. (2012): What can cultural and creative industries do for urban development? Three different stories from the post-socialist industrial city of Ostrava. *Quaestiones Geographicae*. 31, No. 4, pp. 99-112.

Mgr. Ondřej Slach se dále autorsky podílel 50 procenty na vytvoření odborné publikace:

SLACH, O., BORUTA, T., BEDNÁŘ, P., KOUTSKÝ, J. (2013): Stodolní ulice ? Ostrava: un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. *Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ? Territoire en Mouvement*. 2013, 17, pp. 52-72.

V Ostravě dne 28. 4. 2013

Mgr. Tomáš Boruta

Prohlašuji,

že Mgr. Ondřej Slach, student doktorského programu Sociální geografie a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy – katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, se autorsky podílel 45 procenty na vytvoření odborné publikace:

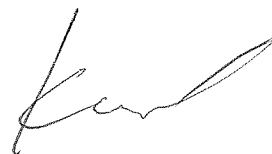
RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2010): Creative Industries in Spatial Perspective in the Old Industrial Moravian-Silesian Region. E+M Ekonomie a Management. 8, No. 4, pp. 30-46.

Mgr. Ondřej Slach se dále autorsky podílel 40 procenty na vytvoření odborné publikace:

RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J. (2013): Shrinking Cities and Governance of Economic Regeneration: The Case of Ostrava. E+M Ekonomie a Management. 11, No. 2, pp. 113-127.

Mgr. Ondřej Slach se dále autorsky podílel 50 procenty na vytvoření odborné publikace:

SLACH, O., BORUTA, T., BEDNÁŘ, P., KOUTSKÝ, J. (2013): Stodolní ulice ? Ostrava: un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tch?que. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ? Territoire en Mouvement. 2013, 17, pp. 52-72.

V Ústí nad Labem dne 24. 4. 2013

RNDr. Jaroslav Koutský, Ph.D.

Prohlašuji,

že Mgr. Ondřej Slach, student doktorského programu Sociální geografie a regionální rozvoj na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy – katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, se autorsky podílel 50 procenty na vytvoření odborné publikace:

SLACH, O., BORUTA, T., BEDNÁŘ, P., KOUTSKÝ, J. (2013): Stodolní ulice ? Ostrava: un exemple de régénération du centre d'une ville post-socialiste en République tchèque. Naissance d'un quartier culturel ou d'un espace de consommation ? Territoire en Mouvement. 2013, 17, pp. 52-72.

Ve Zlíně dne 29. 4. 2013

RNDr. Pavel Bednář, Ph.D.